

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění

Mgr. Pavla Zelenková

**Premonstrátský klášter a kostel sv.
Jiljí v Milevsku a jejich stavební a
architektonický vývoj ve středověku**

Disertační práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Kuthan, DrSc., Dr.h.c.

Praha 2016

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.

Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 27. května 2016

Mgr. Pavla Zelenková

Bibliografická citace:

ZELENKOVÁ, Pavla. Premonstrátský klášter a kostel sv. Jiljí v Milevsku a jejich stavební a architektonický vývoj ve středověku. Praha, 2016. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění.

Anotace:

Disertační práce je zaměřena na stavební a architektonický vývoj premonstrátského kláštera a kostela sv. Jiljí v Milevsku ve středověku. Vychází ze starší umělecko historické literatury a vyhodnocuje poznatky archeologických výzkumů v lokalitě a stavebně historických průzkumů jednotlivých jeho objektů, které proběhly v souvislosti s navrácením komplexu řádu premonstrátů v 90. letech minulého století. Práce podává obraz milevského areálu a jeho stavebního i architektonického vývoje od vzniku předklášterního osídlení v 8. století do husitských válek. Věnuje se existenci dvorce s kostelem s apsidou, kamenným románským domem a trojlodní bazilikou. Charakterizuje zakladatelskou osobnost Jiřího z Milevska i význam prvního opata Jarlocha. Zevrubně hodnotí architekturu románského tribunového kostela sv. Jiljí a pokouší se interpretovat postup jeho výstavby. Zabývá se podobou klášterní baziliky a popisem románských konventních budov s ohledem na komparaci komplexu s dalšími románskými klášterními areály u nás. Popisuje architektonický rozkvět opatství v době rané gotiky i neméně významnou výstavbu kapitulní síně, paláců a kostela sv. Jiljí v době lucemburské. Výjimečnou architekturu archeologicky doložených i stojících staveb dává do kontextu se stavebním vývojem u nás i ve střední Evropě a hodnotí vliv milevského stavitelství na sakrální architekturu v prostoru jižních Čech. Práci uzavírá katalog architektonických prvků z archeologických výzkumů v areálu kláštera.

Klíčová slova:

Milevsko, klášter, premonstráti, architektura, archeologie, středověk, dřevěný kostel, jednolodní kostel, bazilika, románský dům, dvorec, Jiří z Milevska, Jarloch, Gotšalk, tribunový kostel, konvent, románský sloh, raná gotika, vrcholná gotika, síťová klenba, gotický palác

Abstract:

This dissertation focuses on the constructing and architectonic development of Premonstratensian monastery and the church of St. Giles of Milevsko in the Middle Ages. The work is based on the older art historical literature and it evaluates the archaeological researches' findings in the locality as well as construction and historic researches of particular buildings, which were carried on with connection to the restitution of the site to the Premonstratensian order in the 1990s. The work demonstrates the Milevsko grounds picture and its construction as well as architectonic development from the establishment of the pre-monastery era in the eighth century until the Hussite's wars. The dissertation provides study of court with a church with apsis, stone Romanesque house and the basilica. It characterises the George of Milevsko personality as well as the significance of the abbot Jarloch. It analyses in detail the Roman architecture of St. Giles Church and attempts to interpret the procedure of its construction. Furthermore, it deals with the shape of the monastery's basilica and the

description of Romanesque monastic buildings while comparing the premises to other monastic sites in this country. This dissertation also describes the architectonic boom of abbeys in the era of early Gothics as well as no less important construction of capitular hall, palaces and St. Giles Church in the times of Luxembourgs. This work puts into context the exceptional architecture of archeologically documented as well as standing buildings with the construction development in our country as well as in central Europe. It furthermore evaluates the influence of Milevsko constructing on the sacral architecture in the South Bohemia area. The dissertation is closed with a list of architectonic elements from archaeological researches in the monastery site.

Keywords:

Milevsko, Premonstratensians, architecture, archaeology, the Middle Ages, wooden church, basilica, Roman house, areola, George of Milevsko, Jarloch, Gotšalk, convent, Romanesque style, early Gothic, high Gothic, netted vault, Gothic palace

Rozsah práce:

Počet znaků s mezerami: 555 612

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala Prof. PhDr. Jiřímu Kuthanovi, DrSc., Dr.h.c. za cenné rady při vedení disertační práce. Rovněž bych chtěla vyjádřit vděčnost Heleně Pohořálkové a Mgr. Hedvice Kuchařové, Ph.D. za vstřícnost a pomoc při získání potřebných informací a podkladů. Za konzultaci nad katalogem architektonických článků děkuji Ing. Janu Sommerovi, za asistenci při zpracování katalogu, dopravu do blízkých i vzdálenějších lokalit a za trpělivost a podporu děkuji Ing. Martinu Zelenkovi. Petru Skalníkovi a Janu Vávrovi patří můj dík za poskytnutí fotografií z areálu kláštera. Poděkování patří také zaměstnancům Milevského muzea a děkanství v Milevsku za zpřístupnění jednotlivých objektů v areálu.

OBSAH

Obsah	6
Úvod.....	8
1. Milevsko z geografického pohledu	10
2. Nejstarší osídlení v areálu kláštera, svědectví archeologie	11
2.1 Pozůstatky dřevěných staveb a pohřbívání v areálu.....	11
2.2 Již zaniklé sakrální stavby kamenné	15
2.3 Románský kamenný dům	26
2.4 Knížecí dvorec v Milevsku?.....	32
3. Počátky milevského opatství.....	35
3.1 Fundátor Jiří z Milevska.....	35
3.2 Premonstráti v českých zemích	41
3.3 Želivský opat Gotsalk, učitel prvního milevského opata	42
3.4 Dřevěné provizorium.....	43
3.5 Jarloch, první milevský opat	46
4. Románský kostel sv. Jiljí.....	49
4.1 Literatura ke kostelu sv. Jiljí	50
4.2 Datace románské části kostela sv. Jiljí	52
4.3 Velmožské sídlo při kostele sv. Jiljí.....	53
4.4 Původní podoba lodi a kvadratický závěr kostela sv. Jiljí	54
4.5 Kostely s kvadratickým presbytářem jako architektonický typ	57
4.6 Radomyšl a Červená nad Vltavou, východní závěry a klenby.....	63
4.7 Spára v severní zdi kostela a její interpretace	68
4.8 Západní věž	70
4.9 Kamenická výzdoba v kontextu s bavorskou architekturou.....	91
4.10 Kostely milevské huti, kamenická výzdoba a patrocinium sv. Jiljí	95
4.11 Zdivo	97
4.12 Druhý presbytář.....	102
4.13 Shrnutí a nově otevřené otázky o kostele sv. Jiljí	106
5. Výstavba milevského opatství v době románské	112
6. Bazilika Navštívení Panny Marie – románská stavební fáze	115
6.1 Literatura k románské stavební etapě milevské baziliky.....	115
6.2 Milevská bazilika v kontextu s architekturou v Řezně a okolí.....	118
6.3 Východní závěr.....	119
6.4 Transept a uzavřenost půdorysu milevského chrámu.....	121
6.5 Mnišský chór	122
6.6 Trojlodí milevské baziliky.....	124
6.7 Severní stěna baziliky.....	131
6.8 Jižní stěna baziliky	134
6.9 Západní průčelí.....	135
6.10 Strohost kamenických detailů	140
6.11 Zdivo	141
6.12 Odras architektury baziliky na stavbách milevské huti.....	142
6.13 Shrnutí	143
6.14 Severní kaple	145
6.15 Sakristie	145
7. Budovy románského konventu.....	149

7.1 Literatura ke konventu.....	149
7.2 Postup výstavby klauzury, zdivo.....	151
7.3 Západní křídlo konventu	154
7.4 Jižní křídlo konventu	155
7.5 Východní křídlo konventu.....	167
7.6 Ambit a rajský dvůr.....	172
7.7 Budova opatství.....	174
7.8 Absence kamenického dekoru na budovách konventu.....	175
7.9 Stavební huť s cihelnou	176
7.10 Konventní budovy v kontextu s naší premonstrátskou architekturou .	176
8. Stavební aktivita v areálu kláštera v době gotiky.....	183
8.1 Literatura ke gotické výstavbě v areálu milevského kláštera.....	184
8.2 Gotická přestavba milevské baziliky.....	188
8.3 Opatská kaple	197
8.4 Úpravy refektáře.....	202
8.5 Písecko-zvíkovská stavební huť a datace gotické přestavby chrámu....	204
8.6 Opevnění kláštera	210
8.7 Latinská škola.....	212
8.8 Gotická věž a palác.....	215
8.9 Gotická kapitulní síň	217
9. Gotická přestavba kostela sv. Jiljí.....	223
9.1 Literatura ke gotické přestavbě kostela sv. Jiljí	223
9.2 Mistři Staněk a Jan a opat František z Vepic	224
9.3 Presbytář.....	225
9.4 Dvoulodí kostela.....	227
9.5 Sakristie	230
9.6 Okna	230
10. Architektonické zlomky z areálu milevského kláštera.....	232
10.1 Způsob zpracování katalogu.....	233
10.2 Katalog architektonických článků	234
Závěr	286
Seznam obrazové dokumentace	291
Seznam použitých zkratk.....	300
Obrazová příloha.....	301
Seznam použité literatury a pramenů	331

ÚVOD

Areál premonstrátského kláštera v Milevsku je významnou středověkou lokalitou. Každé období mu vtisklo svoji tvář. Ze zapomnění a chátrání, kterým procházel od poloviny 20. století, byl vysvobozen navrácením podstatné části komplexu premonstrátům v 90. letech minulého století. Začala tak postupná a zatím ještě nedokončená obnova jednotlivých objektů, s níž souvisela realizace celé řady dílčích archeologických, stavebně historických, restaurátorských i petrografických výzkumů a analýz. Díky nim se dosavadní poznatky o architektuře bývalého premonstrátského konventu rozšířily a zpřesnily.

Archeologické průzkumy provedené Pavlem Břicháčkem přinesly nové informace o zhruba čtyři staletí trvajícím předklášterním osídlení místa s překvapivou kontinuitou sakrálních staveb. Díky nim se posunuly možnosti interpretace počáteční fáze fungování kláštera a otevřely se nové cesty k výkladu písemných pramenů i stavební historie nejstarších stojících objektů. Stavebně historické průzkumy rekonstruovaných budov realizovali zejména Pavel Vlček, Pavel Zahradník a Jan Sommer. K poznání středověkých objektů autoři přispěli celou řadou významných zjištění ozřejmujících jejich původní podobu, která je odrazem duchovního vývoje místa i nezanedbatelného významu lokality v době středověku.

Milevský klášter na své komplexní odborné zpracování dosud čekal. Myšlenka propojit výsledky výzkumů do jednotného obrazu středověké lokality není tedy ani tak originální jako potřebná a vyplývá z aktuálního stavu poznání. V posledním dvacetiletí u nás totiž proběhl dosti rozsáhlý a komplexní program jednak archeologického, potom i umělecko-historického poznání klášterních komplexů. Vzhledem ke skutečnosti, že mnoho z těch, které vznikly v románském období, podlešlo zničujícím nájezdům husitů, bylo poničeno během třicetileté války nebo se dočkalo devastace po zavedení josefínských reforem, je klášter v Milevsku jednou z nejdokonaleji zachovaných románských monastických památek u nás. Téma je tedy pro českou medievistiku aktuální, neboť je poznání architektonického vývoje opatství nezbytné i pro rozšíření znalostí o problematice premonstrátské architektury v zemích České koruny (počátky premonstrátů v českých zemích, úloha kláštera v Milevsku v architektuře i kulturních dějinách jižních Čech).

Úkolem disertační práce, která reaguje na nové poznatky o stavebním vývoji premonstrátského kláštera v Milevsku, je tedy shrnout výsledky předešlého bádání, utřídit je a pokusit se nově definovat význam kláštera a jeho architektury na základě současného stavu poznání. Dojde tak ke zhodnocení architektonického komplexu jako mimořádně hodnotného stavebního pramene. V novém utřídění a systematizaci výsledků realizovaných výzkumů spočívá hlavní přínos práce, která bude využitelná v interdisciplinárním měřítku. Může být zdrojem dalšího studia architektonického i stavebního vývoje premonstrátské architektury i románské či gotické architektury jako takové, bude přínosem pro českou středověkou kunsthistorii a přinese podklady pro studium regionální problematiky. Realizace práce napomůže poznání středověké architektury v Čechách, bude přínosná pro široké spektrum dalšího bádání v řadě příbuzných disciplín (monastická archeologie, historie) a může být prospěšná i při pokračující sanaci klášterního komplexu, která zajistí, aby byl areál, pocházející v jádře z 12. století, s pozdějšími přístavbami, uchován jako součást národního kulturního dědictví. Nepřímo a sekundárně je možné předpokládat využití výsledků v oblasti popularizace, vzdělávání či cestovního ruchu.

Během zpracování práce jsem vycházela z dostupné primární i sekundární literatury, výsledků archeologických výzkumů a stavebně historických průzkumů, které bylo třeba interpretovat z hlediska umělecké historie. Pokusila jsem se zasadit milevské stavby z předklášterního, románského i gotického období do kontextu naší i středoevropské architektury s důrazem na oblast Bavorska, což by mělo pomoci ke správné interpretaci a prezentaci jednotlivých objektů v domácí i zahraniční literatuře.

Podstatnou součástí zpracování byla i vlastní výzkumná a badatelská činnost, při níž jsem se především zaměřila na potřebné katalogové zpracování architektonických děl a fragmentů z archeologických výzkumů realizovaných v areálu. Určení datace a hypotetického původního uložení jednotlivých stavebních prvků a jejich zlomků může dále rozšířit naše poznatky o středověké podobě klášterního komplexu.

1. MILEVSKO Z GEOGRAFICKÉHO POHLEDU

Širší okolí Milevska je na jihu, západě a severu vymezeno korytem Vltavy. Tu od něj odděluje mírná pahorkatina, která se prudce svažuje k původnímu korytu řeky, dnes zatopenému Orlickou a Kamýckou přehradou. Na jihovýchodě ohraničuje území Lužnice, která se pod Týnem vlévá do Vltavy, a na východě pak je uzavřeno pásmem kopců tvořeným dříve jistě těžko schůdným Cunkovským hřbetem a Sedleckou vrchovinou.

Město se nachází v rozsáhlé kotlině, jíž od severu k jihu protéká Milevský potok. Ten na území dnešního Milevska, v místě malého spádu, tvořil mokřinu.¹ S řadou přítoků se na jihu vlévá do říčky Smutné a spolu s ní pak pod Bechyní vtéká do Lužnice.

Komplex premonstrátského kláštera s kostelem sv. Jiljí tvoří samostatný sídlištní celek rozkládající se na zvýšené levobřežní terase Milevského potoka severovýchodně od pozdějšího města. Povodí potoka, od západu a jihu s mokřinami vhodnými k obraně a ze zbývajících stran obklopené méně schůdným terénem, snad bylo vhodným místem pro založení nejstaršího osídlení v areálu pozdějšího kláštera. Je pozoruhodné, že zdejší půda byla v katastru dnešního města nejméně kvalitní. Vede to tedy k úvaze, že zemědělství zřejmě nebylo primárním důvodem osídlení této lokality, jak usoudil Jiří Frey.²

---

¹ FREY 1984b, 11.

² FREY 1984c, 23.

2. NEJSTARŠÍ OSÍDLENÍ V AREÁLU KLÁŠTERA, SVĚDECTVÍ ARCHEOLOGIE

Vzhledem k absenci písemných pramenů vztahujících se k jižním Čechám v době raného středověku se o předklášterním osídlení v místě milevské kanonie dovídáme pouze na základě archeologických výzkumů. Stopy dřevěných staveb a základy staveb kamenných, ať již profánního či sakrálního charakteru, nás informují o tom, že již v časovém horizontu asi čtyř staletí před založením kláštera při Milevském potoce existovalo zřejmě důležité raně středověké rovinné sídliště, či dokonce jeden z četných raně středověkých knížecích dvorců.³ O jeho úloze a postavení v porovnání se třemi významnými jihočeskými hradišti – Doudlebami, Netolicemi a Chýnovem, které k roku 981 uvádí v *Kronice Čechů* Kosmas, nemáme představu. Přesto základy zdejších církevních staveb napovídají, že šlo o místo jistě nezanedbatelné.

2.1 Pozůstatky dřevěných staveb a pohřbívání v areálu

Na základě archeologických výzkumů provedených v areálu dnešního kláštera [1] Pavlem Břicháčkem víme, že bylo místo jistě osídleno již v první polovině 8. století.⁴ Právě tehdy dochází v rámci raně středověké kolonizace k obydlování i vyšších a méně úrodných míst položených nad čtyři sta metrů nad mořem a počíná souvislejší osídlování jižních Čech,⁵ kde je tato doba reprezentována jistě již desítkami lokalit situovaných jak v úrodných oblastech, tak v místech pro zemědělství méně vhodných.⁶

Kromě střepů nádob či zlomků kovových předmětů v hrobech jsou svědectvím staršího osídlení v areálu milevského kláštera i kůlové jámy nalezené v prostoru dnešní baziliky, v rajske zahradě i na I. a II. klášterním nádvoří. Svědčí o existenci dřevěných staveb o několik staletí starších, než je samotný klášter.⁷ Z původních staveb dřevěné kůlové konstrukce postavené na úrovni terénu se dochovaly již jen části půdorysů.⁸ Dokladem o opevnění sídliště v předklášterní fázi osídlení jsou pozůstatky žlabu původního dřevěného palisádového ohrazení, které severovýchodně od dnešní baziliky mezi gotickým palácem a věží a téměř uprostřed II. klášterního nádvoří odhalil Pavel

---

³ BŘICHÁČEK 2009, 105.

⁴ BŘICHÁČEK 2009, 96, 98.

⁵ KLÁPŠTĚ 2012, 172.

⁶ LUTOVSKÝ 2011, 187.

⁷ BŘICHÁČEK 2007, 16; BŘICHÁČEK 2009, 103–104.

⁸ BŘICHÁČEK 2007, 13.

Břicháček.⁹ Zbytky dřevěných staveb byly objeveny archeologickým výzkumem Miroslava Richtera již v roce 1968 v místě, kde je postaveno zázemí dnešního hřbitova, a v roce 1972 pak v trase dnešní silnice severozápadně od kostela sv. Jiljí. Dvě polozemnice v místě dnešního parkoviště zůstaly bohužel neprozkoumány.¹⁰

V prostoru dnešní baziliky i v jejím okolí (v severní části I. nádvoří, při východním závěru stavby, v rajské zahradě či severně od opatské kaple) byly odkryty hroby různého typu, stáří i výbavy.¹¹ Postříbřené nákončí opasku z první poloviny 8. století, jež zjevně patřilo osobě náležící vyšší společenské vrstvě, bronzové šperky v podobě záušnic a prstenů či denár Vratislava II. z období jeho knížecí vlády, tedy z let 1061–1086, jsou svědectvím, že se v místech, kde dnes stojí klášterní bazilika, nacházelo po několik staletí rozsáhlé pohřebiště, které mohlo, jak soudí Pavel Břicháček, sloužit i více osadám najednou.¹² Bronzové avarské opaskové kování pocházející z 8. století a vzniklé v Karpatské kotlině je jedním z více příkladů podobných ozdob mužských opasků nalezených na několika jihočeských sídlištích a hradištích.¹³

Pozůstatky dřevěného objektu, doloženého drobnými kúlovými jamkami o průměru kolem 10 centimetrů a hloubce kolem 0,8 metru a většími s průměrem okolo 20 centimetrů (po nosných kúlech) byly odhaleny sondami jižně od severního portálu baziliky při severním okraji hlavní lodi. Jsou respektovány staršími hroby. Byly narušeny stavbou baziliky a ještě před tím kamenného kostela. Dle Pavla Břicháčka by pravděpodobně mohlo jít o nejstarší kostel v areálu.¹⁴

2.1.1 Dřevěný kostel v Milevsku v širších souvislostech

Přijmeme-li možnost, že byl dřevěný objekt v prostoru hlavní lodi baziliky sakrální stavbou, byl by svědectvím o tom, že šlo v Milevsku o významné centrum christianizace této oblasti. Stavba dřevěného chrámu bývala často volena pro menší náročnost i lepší dostupnost materiálu. Nezřídka pak byla nahrazena kostelem kamenným, stejně jako tomu bylo snad v Milevsku či např. v Dolních Chabrech, kde dnešní kostel měl své předchůdce jak v podobě chrámu dřevěného, tak i rotundy a

---

⁹ BŘICHÁČEK 2009, 105.

¹⁰ BŘICHÁČEK 2007, 16.

¹¹ BŘICHÁČEK 2007, 15.

¹² BŘICHÁČEK 2007, 15.

¹³ LUTOVSKÝ 2011, 25.

¹⁴ BŘICHÁČEK 2009, 104.

podélného jednolodního kostelíka.¹⁵ S vázaností kamenného kostela na místo starší svatyně dřevěné se setkáváme i v mnoha dalších případech. Vycházelo se snad totiž z vědomí, že místo, kde stál kostel, je posvátné, a tak vhodné jen pro založení další sakrální stavby.¹⁶

Přestože jsou naše poznatky o raně středověké dřevěné sakrální architektuře zatím poměrně skromné, zdá se, že dřevěné stavby v tomto období nebyly žádnou výjimkou.¹⁷ Jejich vývoj můžeme na základě archeologických bádání sledovat od doby merovejské až do vrcholného středověku.¹⁸ Nacházely se na území dnešního Polska (Krakov, Kaliszi-Zawodzi), Maďarska (na ostrově Borjuállás),¹⁹ Porýní (Junkersdorf), Švábska (Marktoberdorf) či Horního Bavorska (Aubing).²⁰ V oblastech, jež měly na christianizaci naší země největší vliv, jsou archeologicky doloženy také. Na území řezenského biskupství v nížinách kolem Dunaje (Vohburg, Staubing, Kelheim, Barbing, Parkstetten) či řeky Isar (Altdorf)²¹ i na Velké Moravě (např. Pohansko²² a VII. kostel v Mikulčicích²³).

S dřevěnými sakrálními stavbami se setkáváme snad ve všech sociálních horizontech. Na samém vrcholu společenského žebříčku tak u nás může jít o zatím jedinou archeologicky doloženou dřevěnou sakrální stavbu na Pražském hradě, postavenou nad hrobem mladé ženy na místě pozdější kaple Panny Marie/sv. Anny ve svatojiřském klášteře,²⁴ či z Kristiánovy legendy Sommerem hypoteticky odvozovanou ale archeologicky nedoloženou stavbu kostela sv. Michala nad hrobem sv. Ludmily na tetínském hradišti.²⁵ Snad funkci hřbitovní kaple měly i dřevěné stavby, jejichž pozůstatky byly archeologicky doloženy v Žalanech u Teplic,²⁶ Brandýsku na Kladensku,²⁷ u pohřebiště nobility v Kouřimi,²⁸ v Praze-Motole²⁹ či nově odkrytý

---

¹⁵ TRYML 2011, 8–10.

¹⁶ SOMMER 1997b, 276.

¹⁷ SOMMER 1997b, 276 poukazuje na zprávu tzv. Kanovníka vyšehradského (FRB II, 221), která hovoří o bouři v roce 1134, jež v zemi zničila řadu kamenných i dřevěných kostelů; VENCL 2004, 517–518 se pokouší doložit četnost dřevěných kostelů na základě lingvistických pramenů.

¹⁸ BENEŠOVSKÁ 1981, 407.

¹⁹ Ve svém článku tyto lokality zmiňuje FROLÍKOVÁ-KALISZOVÁ 1999, 537.

²⁰ Uvedené lokality na území dnešního Německa zmiňuje ŠOLLE 1984, 188.

²¹ Blíže se těmto lokalitám věnuje CODREANU-WINDAUER / WANDERWITZ 1989, 30, 32, 35, 36, 43, 44, 45.

²² GALUŠKA/POLÁČEK 2006, 140.

²³ POULÍK 1975, 110.

²⁴ BORKOVSKÝ 1975, 78–108.

²⁵ SOMMER 2000b, 124, 125.

²⁶ SVOBODA 1963, 303.

²⁷ KYTLICOVÁ 1968, 245, 246.

²⁸ ŠOLLE 1984, 188.

²⁹ FROLÍKOVÁ-KALISZOVÁ 1999, 536, 537.

pozůstatek dřevěné kůlové stavby ve Slaném-Kvíčku.³⁰ Jako provizorní konventní kostel s největší pravděpodobností sloužila stavba, jejíž zbytek obdélné lodi s pravouhlým závěrem byl odhalen pod kamenným zdívem bývalé klášterní baziliky na Ostrově u Davle.³¹ Anežka Merhautová předpokládá existenci takových provizorních dřevěných klášterních kostelů i v případě kláštera sázavského či břevnovského.³² Kostel v rámci dvorce v opevněném předhradí Žatce v dnešní Dvořákově ulici snad patřil některému z hradeckých úředníků.³³ Doba vzniku uvedených sakrálních staveb s výjimkou Kouřimi³⁴ je v literatuře řazena do časového horizontu od poloviny 10. do poloviny 11. století.³⁵

Rekonstruovat původní podobu dřevěných kostelů bývá často nemožné z důvodu skromných archeologických pramenů i proto, že šlo o konstrukce převážně nadzemní.³⁶ Obtížně zjistitelné pozůstatky po sobě zanechaly např. srubové konstrukce spočívající na jednotlivých kamenech či nasucho kladených podezdívkách.³⁷ Pokud ale dostatečné množství archeologických nálezů umožní interpretovat původní půdorys, jde často o jednoduché obdélné objekty či o jednolodní stavby orientované ve směru východ – západ se čtyřúhelníkovým kněžištěm. S druhým jmenovaným typem stavby se setkáváme např. v Krakově pod základy románského kostela sv. Vojtěcha³⁸ či na Wawelu, kde se jedná o první monumentální svatyni v prostoru dnešní katedrály.³⁹ V bavorském Podunají byly takové stavby doloženy např. v Barbingu,⁴⁰ Staubingu⁴¹ či Vohburgu,⁴² v sousedním Bádensku-Württembersku pak ve Wüstung Zimmern.⁴³ V našich podmínkách byl tento stavební typ archeologicky odkryt v Zahrádce u

---

³⁰ MAŘÍK 2011, 41.

³¹ RICHTER/MERHAUTOVÁ/BŘICHÁČEK/SOMMER 1990, 186.

³² MERHAUTOVÁ 2006, 157, 159.

³³ KLÁPŠTĚ 2012, 43.

³⁴ Šolle vznik kostela řadí ještě do 9. století. ŠOLLE 1984, 188.

³⁵ BORKOVSKÝ 1975, 78–108; RICHTER/MERHAUTOVÁ/BŘICHÁČEK/SOMMER 1990, 186, 192.; ČECH 2004, 91; FROLÍKOVÁ-KALISZOVÁ 1999, 537; MAŘÍK 2011, 42.

³⁶ VENCL 2004, 520 poukazuje na problém, že jednoduchý pouze obdélníkový půdorys bez východního závěru často morfologicky neposkytuje opory pro jednoznačnou funkční interpretaci, neboť se technikou provedení i svými rozměry podobá dobové obytné či hospodářské architektuře.

³⁷ VENCL 2004, 520.

³⁸ Zde byly objeveny pozůstatky hned dvou po sobě následujících dřevěných sakrálních staveb, jež ve svém článku zmiňuje FROLÍKOVÁ-KALISZOVÁ 1999, 537 a BENEŠOVSKÁ 1981, 407.

³⁹ PIANOWSKI 2000, 236–238.

⁴⁰ CODREANU-WINDAUER / WANDERWITZ 1989, 32.

⁴¹ CODREANU-WINDAUER / WANDERWITZ 1989, 43–44.

⁴² CODREANU-WINDAUER / WANDERWITZ 1989, 44–45.

⁴³ BENEŠOVSKÁ 1981, 406.

Havlíčkova Brodu.⁴⁴ Hledat půdorysné analogie k dřevěnému kostelu v Milevsku je však zatím vzhledem k nedostatku informací o jeho podobě nemožné.

2.2 Již zaniklé sakrální stavby kamenné

2.2.1 Kostel s apsidou v hlavní lodi baziliky

S jistotou víme, že dnešní románská bazilika měla i své předchůdce v podobě sakrálních staveb kamenných [2]. Informace o nich nám přinesl opět archeologický výzkum realizovaný Pavlem Břicháčkem v souvislosti s rekonstrukcí klášterního kostela.⁴⁵ Známe tak zřejmě podstatnou část půdorysu drobného románského kostelíka, který stál v prostoru dnešní hlavní lodi baziliky a na jehož severní obvodové zdi spočívají sloupy arkád dnešní stavby. Jižní zeď kostelíka je od sloupů jižních arkád posunuta více k severu. Výzkum odhalil zdivo apsidy, její vnitřní spojovací zdivo i základ oltářní menzy. Na západě byl kostel ukončen věží či nartexem.⁴⁶

Základové zdivo východního závěru kostela, apsidy i spojovací zdi v ní či obvodových zdí je tvořené nepravidelnými lomovými kameny místního původu spojenými hlinou prolitou vápenným mlékem nebo nekvalitní maltou. Bylo vloženo do vyhloubené základové rýhy a nadzemní část pak již byla tvořena zdivem z drobných kvádrů, jež se ojediněle dochovaly i v základovém zdivu. Oltář a západní část kostela měly oproti tomu zdivo spojované kvalitní bílou maltou již od základové spáry.⁴⁷

Základy zdiva, jež od uvedené apsidy vybíhá jižním i severním směrem, či zdiva rovnoběžného s jižní zdí bývalého kostela v prostoru dnešní jižní vedlejší lodi baziliky, by však mohly nasvědčovat i tomu, že tato kamenná stavba nebyla jen jednoduchým jednolodním kostelíkem, ale mohla být či se později stát stavbou trojlodní.⁴⁸ Její severní boční zeď by probíhala v místech dnešní severní obvodové zdi baziliky a mohla by být součástí základového zdiva dnešního klášterního kostela.⁴⁹ Vzhledem k tomu, že z doby před založením kláštera postrádáme jakékoli písemné zmínky vztahující se k místu, a

---

⁴⁴ Hejna stavbu datuje do období kolem roku 1200. HEJNA 1981a, 404.

⁴⁵ BŘICHÁČEK 2009, 100.

⁴⁶ BŘICHÁČEK 2007, 16.

⁴⁷ BŘICHÁČEK 2009, 100.

⁴⁸ I při základu západního pilíře jižní mezilodní arkády odhalil archeologický výzkum zbytek odlámaného zdiva, jež by nasvědčoval tomu, že původní zeď kostela pokračovala k jihu. BŘICHÁČEK 2009, 104.

⁴⁹ Vzdálenost severní obvodové zdi bývalého kostelíka by pak odpovídala i vzdálenosti zbytku základového zdiva v jižní boční lodi dnešní baziliky. O tom, že by součástí základového zdiva dnešní severní obvodové zdi baziliky mohlo být zdivo tohoto původního kostela, svědčí dle Pavla Břicháčka i fakt, že jeho část v místech mezi hlavním severním portálem a severní věží je mírně odlišně orientovaná a je od věže oddělena spárou základu věže. BŘICHÁČEK 2009, 104.

vzhledem k absenci milodarů v hrobech, jež s touto původní kamennou stavbou souvisejí, není možné dobu jejího vzniku blíže časově určit.⁵⁰

O tom, že by snad mohl být původní jednolodní kostelík později rozšířen, vypovídají i pozůstatky základových zdí odhalených Pavlem Břicháčkem jihovýchodně od náběhu původní apsidy a připojené k ní na spáru.⁵¹ Kameny zdí byly opět až do úrovně původního terénu spojovány hlínou a nekvalitní maltou. Bohužel rozsah a přesný tvar této dostavby, z níž byla odhalena severní zeď a její severovýchodní a severozápadní nároží, neznáme. Zdivo pokračovalo jižním směrem do prostoru dnešní jižní boční lodě baziliky. Základy dalšího zdiva odhalené v prostoru dnešního mnišského chóru by snad také mohly k této mladší přístavbě náležet,⁵² nebo by mohly být dokladem o existenci další sakrální stavby v prostoru dnešní baziliky.⁵³ Zmíněné zdivo vede směrem k východu a zhruba uprostřed chóru se lomí na sever.⁵⁴ Pokud by tedy severní zeď zmiňované přístavby původního kostela vedla dál východním směrem a pokračovala by i do prostoru dnešního mnišského chóru,⁵⁵ můžeme dle nálezů v hrobech, jež v chóru přiléhají k jižní straně této zdi, alespoň přibližně usuzovat na stáří dostavby (?) či kostela samotného. Kromě záušnic zde byl nalezen i zmíněný denár Vratislava II. z doby jeho knížecí vlády (1061–1086).⁵⁶ Na základě toho pak tedy dostavbu (?) staršího kostela (či případný samostatný kostel v prostoru dnešního chóru) Pavel Břicháček řadí zhruba do druhé poloviny 11. století a kostel původní (jedno- nebo trojlodní v lodi baziliky) považuje za ještě o něco starší.⁵⁷ Zda základové zdivo v chóru bylo součástí zmíněné dostavby, však není zcela jisté. Ale fakt, že v prostoru dnešního chóru stála v 11. století kamenná sakrální stavba, ať už samostatná, nebo v podobě zmíněné dostavby staršího kostela,⁵⁸ potvrzuje i nález dalších podobných hrobů při mnišském chóru ve východní části severní lodi dnešní baziliky.⁵⁹

---

⁵⁰ BŘICHÁČEK 2009, 104.

⁵¹ BŘICHÁČEK 2009, 101.

⁵² Vzájemné propojení těchto základových zdí není možné prokázat, neboť prostor dnešního chóru je od zmíněné přístavby oddělen barokní kryptou. BŘICHÁČEK 2009, 101.

⁵³ BŘICHÁČEK 2007, 17.

⁵⁴ BŘICHÁČEK 2007, 17.

⁵⁵ Dle výsledků odporového měření víme, že uvedená zeď v chóru pokračovala i dále západním směrem. BŘICHÁČEK 2009, 104.

⁵⁶ Uvedené nálezy byly umístěny v hrobu asi čtyřleté dívky, přiléhajícím přímo ke zdi, jež probíhala v dnešním chóru baziliky. BŘICHÁČEK 2009, 102–104.

⁵⁷ BŘICHÁČEK 2009, 105.

⁵⁸ BŘICHÁČEK 2007, 17.

⁵⁹ BŘICHÁČEK 2009, 102.

Budeme-li tedy počítat s tím, že kostelík s apsidou v hlavní lodi klášterního chrámu byl původně jednolodní podélnou stavbou, můžeme se jej pokusit zařadit mezi nejstarší stavby tohoto typu na našem území. Ty se dochovaly většinou ve zbytcích a o jejich existenci máme jisté doklady převážně díky archeologickým pramenům. Vývojové počátky podélného jednolodí u nás spadají do 10. století.⁶⁰ Kostely navazovaly opět nejen na starší velkomoravskou architekturu (např. kostel na Starém Městě-Špitálkách, na Pohansku u Břeclavi či IV. kostel v Mikulčicích), ale vznikaly i pod vlivem sousedních německých oblastí.⁶¹ Na území řezenského biskupství máme jednolodní sakrální stavby s východní půlkruhovou apsidou archeologicky doloženy např. v Altenstadtu, Gebenbachu, Hartingu, Oberammerthalu či Vohburgu. Všechny jsou datovány již do předrománského období v rozmezí konce 7. až 10. století.⁶² Byly však hojně zastoupené po celé raně středověké Evropě.⁶³

Jak bylo uvedeno výše, Pavel Břicháček považuje jednolodní (?) kamenný kostel v prostoru dnešní baziliky za o něco starší než z druhé poloviny 11. století. Přesné datování tedy nemáme k dispozici. Problematikou architektury předrománských Čech se zabýval např. Václav Mencl.⁶⁴ Časovému horizontu konce 10. století připsal několik jednolodních staveb, které spojil s oblastí slavníkovské domény. Některé z nich však byly pozdějšími studii posunuty do mladšího časového období. Šlo zejména o drobné stavby s půlkruhovou apsidou sloužící jako sakristie větších kostelů (v Dobřichově,⁶⁵ Vysoké,⁶⁶ Vranově⁶⁷ či Hosíně⁶⁸). Jistota nepanuje ani u datování posledních dvou stojících kostelů z Menclova výčtu, a to v Plzni Doubravce⁶⁹ a v Malíně.⁷⁰ A tak možné současníky jednolodního (?) milevského kostela budeme zřejmě muset hledat mezi stavbami doloženými pouze archeologickým badáním.

---

⁶⁰ MENCL 1959, 333.

⁶¹ MERHAUTOVÁ 2006, 159.

⁶² CODREANU-WINDAUER / WANDERWITZ 1989, 30, 33, 34, 35, 36, 45.

⁶³ GALUŠKA/POLÁČEK 2006, 96.

⁶⁴ MENCL 1959.

⁶⁵ KIBIC/KRÁLOVÁ 2010, 69; VALENTOVÁ 2005, 624.

⁶⁶ RADOVÁ-ŠTIKOVÁ 1983, 123.

⁶⁷ RADOVÁ-ŠTIKOVÁ 1983, 126.

⁶⁸ RADOVÁ-ŠTIKOVÁ 1986, 445.

⁶⁹ LÍBAL 1974, 162 stavbu datoval do 10. století; k Menclovu názoru, že byl kostel klášterním provizoriem sloužícím mnichům, jež sebou r. 992 přivedl sv. Vojtěch z Říma za účelem postavit mužský klášter v Břevnově, se přiklání i TUREK 1993. Do 12. stol. klade stavbu MERHAUTOVÁ 1971, 194.

⁷⁰ LÍBAL 1974, 162; možnost, že stavba pochází z 10. stol., nebyla s jistotou zatím vyvrácena. VELÍMSKÝ 2014, 196.

Z již zmiňovaného slavníkovského okruhu by to byly raně středověké kostely v Žabonosech či Vrbčanech,⁷¹ oba uprostřed hlubokých valů byly součástí hrádků saského typu.⁷² Podle hagiografické literatury stály kostely již za vlády knížete Václava na všech středočeských hradech a sloužily jako soukromé svatyně příslušníků rodu Přemyslovců.⁷³ Na přemyslovských hradištích byly kamenné jednolodní kostely zakončené apsidou a vzniklé v 10. či 11. století archeologicky doloženy v Kouřimi,⁷⁴ ve Staré Boleslavi v prostoru centrální části opevněného areálu několik desítek metrů od kostela sv. Klimenta pod dlažbou Svatováclavského náměstí⁷⁵ či v Žatci, kde je v současné době známo pět raně křesťanských chrámů.⁷⁶ Nejstarší z nich stál na zdejším hradě již v 10. století, byl součástí knížecího dvorce a sloužil zřejmě jako soukromá svatyně knížete.⁷⁷ Starší již zmiňovanou dřevěnou stavbu v areálu ohrazeného dvorce na předhradí nahradil ještě v 11. století kamenný jednolodní kostel s apsidou zasvěcený sv. Vítu.⁷⁸ Do první poloviny 11. století je datována první fáze kostela neznámého patrona v prostoru dnešního Chelčického náměstí.⁷⁹ V pokročilém 10. či ve starší části 11. století byl na zbytcích kostela z 9. století vybudován v pořadí druhý jednolodní kostel Panny Marie na Pražském hradě⁸⁰ a dle Mencla a Líbala před r. 1061 zde byl postaven zřejmě jako součást nejstaršího biskupského paláce jednolodní kostel s apsidou zasvěcený sv. Mořici.⁸¹ Do období kolem poloviny či v 2. polovině 10. století bývá řazen jednolodní kostel Narození Panny Marie na Budči. Stojíc v rámci dvorce (již ne knížecího) sloužil zřejmě správci zdejšího hradskeho centra jako kostel panský, o čemž by zřejmě mohly svědčit zde odhalené základy hranolového pilíře, který mohl nést tribunu.⁸²

Zaměříme-li pozornost na jih našeho území k hradištím knížecí hradske správy v Doudlebech, Chýnově a západně na Práchni, zdá se, že se zdejší kostely dochovaly jen v mladších přestavbách.⁸³ V Doudlebech mohl být původní kostel situován v místech

---

⁷¹ SOMMER/VANĚK 2007, 24–28.

⁷² MENCL 1959, 338.

⁷³ ČECH 2004, 89.

⁷⁴ Do 11. století jej datuje ŠOLLE 1993, 271.

⁷⁵ BOHÁČOVÁ/ŠPAČEK 2003, 182–183.

⁷⁶ ČECH 2004, 88.

⁷⁷ ČECH 2004, 90.

⁷⁸ ČECH 2004, 91–92.

⁷⁹ Kostel v prostoru Chelčického náměstí mohl být ale i dřevěný. ČECH 2004, 96–98.

⁸⁰ FROLÍK 2001, 107–108.

⁸¹ MENCL 1959, 339; LÍBAL 1974, 172; Merhautová se domnívá, že stavba nejpravděpodobněji vznikla na konci 11. stol. MERHAUTOVÁ 1971, 206.

⁸² ŠOLLE 1991, 237–239.

⁸³ LUTOVSKÝ 2011, 156–157.

dnešního kostela sv. Vincence, jak dokládají výsledky archeologického výzkumu, jež zde v devadesátých letech odkryl pozůstatky pohřebiště, které zřejmě původní kostel obklopovalo.⁸⁴ To podporují i výsledky elektroodporové metody, jež přinesla zjištění, že pod stávající lodí je dochované starší středověké základové zdivo s orientací shodnou s dnešní stavbou. Jeho půdorys se blíží obdélníku, východní závěr však zatím není znám.⁸⁵ Stejně tak na Práchni můžeme předpokládat původní kostelní stavbu v místech dnešního raně gotického kostela sv. Klimenta,⁸⁶ kde i zasvěcení tomuto světcovi může odkazovat na existenci kostela ještě staršího.⁸⁷ Na dalším význačném jihočeském správním hradišti v Netolicích byla sakrální architektura archeologickým výzkumem jistě doložena v letech 2007–2009, kdy bylo odkryto zdivo kostela sv. Jana Křtitele zbořeného roku 1789. Přestože dosavadní nálezy kladou existenci hradiště již do 10. století,⁸⁸ datování počátků kostela a stavební vývoj stavby je zatím neznámý.⁸⁹

Nebyly to však pouze přemyslovské hrady, kde máme k uvedenému období doloženy sakrální stavby. Setrváme-li ještě v prostoru relativně méně osídlených jižních Čech, pozornost umělecko-historické literatury se v minulosti několikrát obrátila k jihočeské Zátoni.⁹⁰ Lokalita v dominantní poloze nad řekou Vltavou byla od 11. století držena klášterem ostrovských benediktinů.⁹¹ Domněnka, že se původní románský kostel dochoval v podobě sakristie mladší sakrální stavby z 16. století, byla vyvrácena archeologickým výzkumem v roce 1999. Ten v exteriéru kostela odhalil zbytky základového zdiva původní apsidy. Následné geofyzikální měření v prostoru dnešního presbytáře potvrdilo existenci zřejmě jednolodního kostela s apsidou.⁹² Ostrovskému klášteru v 11. století patřil i nejstarší kostel v Domažlicích, kudy vedla jedna z důležitých evropských dálkových cest. Náležel k osadě sloužící k výběru zemských cel a mýt. Pavel Břicháček a Martin Čechura jej datují pouze rámcově do 9. nebo 10. století.⁹³ Kamenný jednolodní kostel s apsidou byl archeologickým výzkumem doložen i v prostoru Sázavského kláštera, Květa Reichertová v něm spatřuje kostel sv. Prokopa zmiňovaný k roku 1053 v *Letopisu mnicha sázavského*.⁹⁴ Stáří jednolodní sakrální

---

⁸⁴ LUTOVSKÝ 2011, 91.

⁸⁵ THOMA 1999, 467.

⁸⁶ LUTOVSKÝ 2011, 174.

⁸⁷ Svatoklimentské patrocinium patří v Čechách k nejstarším, jak uvádí např. TŘEŠTÍK 1997, 330.

⁸⁸ LUTOVSKÝ 2011, 121.

⁸⁹ BENEŠ / PARKMAN/ PTÁK/ ŠÁLKOVÁ 2010, 196–197.

⁹⁰ MERHAUTOVÁ 1971, 363–364; KUTHAN 1977, 23, 247–248; FOLTÝN/SOMMER 1997a, 685.

⁹¹ CDB II, 381.

⁹² THOMA/THOMOVÁ 2000, 143–150.

⁹³ BŘICHÁČEK/ČECHURA 2011, 146–147.

⁹⁴ REICHERTOVÁ 1997, 291.

stavby odhalené archeologickým výzkumem v letech 1995 až 2000 z části v jihovýchodním prostoru závěru klášterní baziliky v Kladrubech nelze přesně určit, spadá snad ale do doby před založením kláštera.⁹⁵ Se situací podobou milevské lokalitě se pak setkáváme v již výše zmiňovaných Dolních Chabrech. V mírném údolí u prameniště Drahaňského potoka se i zde nacházela důležitá křižovatka cest. A tak jako v Milevsku i zde kamenný jednolodní kostel nahradil původní dřevěnou stavbu a měl i své další nástupce.⁹⁶

Z výše uvedeného je tedy patrné, že existence kamenného kostela v Milevsku svědčí o výjimečné důležitosti lokality v uvedeném období. Křižovatku zde tvořily dvě významné dálkové cesty. První vedoucí ze Středomoří na sever Evropy, druhá z východu na západ, kde se napojovala na další cesty do horního Podunají a na jih Evropy.⁹⁷ Bohužel nám písemné prameny nepřinášejí bližší zprávy o tom, kdo zdejší osadu vlastnil a byl by tedy i zakladatelem dřevěného a posléze kamenného kostela. Jisté je však to, že muselo jít o zástupce nejvyšší společenské vrstvy. Stavba kostela a vydržování duchovní osoby byly v této době velmi nákladnou záležitostí a jistým dokladem prestiže. Pavel Břicháček se domnívá, jak již bylo výše uvedeno, že Milevsko mohlo být jedním z mnoha raně středověkých knížecích dvorců.⁹⁸ Takové dvorce splňovaly funkci sídelní, hospodářskou a komunikační, když se, jako tomu bylo v případě Milevska, vázaly k dálkovým cestám.⁹⁹ Jisté je, že bylo jedním z prvních center christianizace v jižních Čechách.

S výše uvedenými kostely tedy ten milevský spojuje přibližně stejná doba vzniku, výjimečnost lokality i půdorysná dispozice jednolodní stavby s východní apsidou. Svými rozměry však náleží mezi větší z uvedených staveb. Liší se i odděleným západním prostorem, pravděpodobně věží (?).

Kamenné věže byly u jednolodních kostelíků záležitostí většinou až 12. století, kdy s nimi souvisela i existence panské tribuny. I nejstarší jednolodní kostely s východní apsidou a západní věží s tribunou, jež ve zmiňovaném článku Václav Mencl vztahuje k době kolem roku 1100, např. kostel sv. Havla na Zbraslavi, sv. Petra v Poříčí nad Sázavou a od něj odvozené kostely v Neustupově, Jankově či v Pyšelech,¹⁰⁰ patří

---

⁹⁵ NOVÁČEK/ADÁMEK 2010, 27, 29.

⁹⁶ TRYML 2011, 9–10.

⁹⁷ BŘICHÁČEK 2014, 59.

⁹⁸ BŘICHÁČEK 2009, 105.

⁹⁹ KLÁPŠTĚ 2012, 47.

¹⁰⁰ MENCL 1959, 346–348; MENCL 1962, 220–221 kostel sv. Petra v Poříčí ještě autor datuje do posledních let 11. století.

časovému horizontu mladšímu než kostel milevský (počítáme-li se skutečností, že je staršího původu než stavba datovaná Vratislavovým denárem v prostoru dnešního chóru).¹⁰¹ Pokud by tedy byl západní prostor milevského kostela skutečně původně věží, byl by v předpokládaném období u nás výjimkou.

Dalším nápadným rozdílem mezi uvedenými stavbami a kostelem milevským je fakt, že v Milevsku má západní věž přibližně stejnou šířku, jako je šířka lodi (jen byla posunuta mírně k jihu, její severní líc tedy nebyl ve stejné rovině jako severní líc obvodového zdiva lodi). To neplatí ani pro jednu z výše zmíněných staveb, kde je půdorys věže ve srovnání s lodí mnohem drobnějších rozměrů. Inspiračními zdroji pro vesnické tribunové kostelíky s apsidou, širší obdélnou lodí a užší hranolovou západní věží, které byly od 11. století nejčastějším typem užívaným v Čechách, se ve své obsáhlé recenzi knihy Anežky Merhautové *Raně středověká architektura v Čechách* věnoval Dobroslav Líbal.¹⁰² Zmiňuje zde, že se se západními věžemi obdélného půdorysu v celé šířce lodi setkáváme na půdě Saska.¹⁰³ Bez zajímavosti jistě není ani fakt, že věž v celé šíři západního průčelí byla na sklonku 12. století zvolena i v případě milevského kostela sv. Jiljí. I tento případ Líbal spojuje s pravděpodobným vlivem severozápadního saského sousedství.¹⁰⁴ Věží téměř v šířce kostelní lodi byl vybaven dle archeologického výzkumu kostel na Chelčickém náměstí v Žatci, který na počátku 12. století nahradil již výše zmiňovanou starší sakrální stavbu. Věž o obdélném půdorysu s rozměry 6 x 8 metrů byla k lodi kostela připojena svou delší stranou a dle Petra Čecha plnila funkci fortifikační jako útočiště v nebezpečí pro velmože, který kostel vlastnil a v jeho blízkosti měl své sídlo.¹⁰⁵

Pavel Břicháček zmiňuje i možnost, že by mohl západní oddělený prostor kostela sloužit jako nartex.¹⁰⁶ Analogií takového řešení by pak mohly být některé příklady z oblasti Velké Moravy. Tam se se západní přístavbou v šíři lodi interpretovanou jako nartex setkáváme v případě kostela na Starém Městě-Špitálkách, jež byl dle honosných pohřbů v interiéru zřejmě významnou stavbou,¹⁰⁷ v Pohansku u Břeclavi,

---

¹⁰¹ Anežka Merhautová datuje kostely na Zbraslavi, v Poříčí nad Sázavou, Pyšelech, Jankově až do doby kolem poloviny 12. století a kostel v Neustupově až do 1. čtvrtiny 13. století. MERHAUTOVÁ 1971, 376–378. Dobroslav Líbal v recenzi uvedené knihy však západní části kostelů v Neustupově i Pyšelech řadí ještě do 11. století. LÍBAL 1974, 171–173; SOMMER 1992, 174 na základě průzkumu vnějších líců zdiva kostela v Jankově tuto stavbu řadí do doby snad kolem poloviny 12. století.

¹⁰² LÍBAL 1974.

¹⁰³ LÍBAL 1974, 163.

¹⁰⁴ LÍBAL 1974, 165.

¹⁰⁵ ČECH 2004, 98–99.

¹⁰⁶ BŘICHÁČEK 2007, 16.

¹⁰⁷ GALUŠKA/POLÁČEK 2006, 103.

kde se pravděpodobně jednalo o vlastnický kostel patřící pánovi dvorce,¹⁰⁸ či v případě mikulčické baziliky, jež byla snad biskupským kostelem, jehož význam potvrzuje nejen jeho velikost, ale i blízkost knížecího paláce.¹⁰⁹

Ještě starší karolinské příklady západního prostoru v šíři lodi (nebo jen o málo užšího) známe díky archeologii z dnešního Německa. V oblasti severního Porýní-Vestfálska je do 7. století datován kostel v Xanten, do časového horizontu 8. století kostely v Bürabergu a Altenmünster v Lorschi v Hesensku.¹¹⁰ V Řezně máme západní prostory archeologicky doloženy u původního jednolodního kostela sv. Petra z doby po r. 739 či rovněž u jednolodního kostela v Niedermünsteru z roku 745.¹¹¹ Archeologicky doložená sakrální stavba v Elberfeldu ve východním Porýní náleží 10. století.¹¹²

2.2.2 Trojlodní bazilika z doby před založením kláštera

Velkým archeologickým překvapením byl nález základů východního závěru další sakrální stavby, tentokrát již mimo prostor dnešní baziliky, pět metrů východně od raně gotického presbytáře. Jde o severní a část střední apsidy, jež jistě nenáleží stávajícímu klášternímu kostelu,¹¹³ jak se zpočátku soudilo.¹¹⁴ Součástí této stavby pravděpodobně bylo i zdivo odkryté archeologickým výzkumem severně od dnešního raně gotického transeptu. Jde o dvě nestejně široké zdi uzavřené na severu k nim kolmou zdí.¹¹⁵ Vzhledem k tomu, že je uvedené základové zdivo široké přes dva metry, soudí Pavel Břicháček, že by mohlo jít o základy věže (možná i nad příčnou lodí) s vnitřní světlostí 4 x 4,5 metru.¹¹⁶ Zdivo této části stavby bylo tvořeno hrubě opracovanými kvádry o velikosti 20–30 centimetrů, doplněnými drobnými kameny spojovanými žlutobílou maltou.¹¹⁷ Kompletní půdorys baziliky není znám,¹¹⁸ byla ale zjevně o něco užší než stavba současná a byla orientována více ve směru severovýchod – jihozápad.¹¹⁹ Je snad

---

¹⁰⁸ GALUŠKA/POLÁČEK 2006, 139–140.

¹⁰⁹ GALUŠKA/POLÁČEK 2006, 125, 128.

¹¹⁰ Jejich půdorysy s datováním podle B. Ortmana uvádí BENEŠOVSKÁ 1981, 409.

¹¹¹ DALLMEIER 1996; Půdorysy s datací obou staveb viz SCHMID 1997, 60.

¹¹² Jeho půdorys a datací podle B. Ortmana opět uvádí BENEŠOVSKÁ 1981, 409.

¹¹³ BŘICHÁČEK 2007, 17.

¹¹⁴ BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 365–366.

¹¹⁵ BŘICHÁČEK 2009, 94.

¹¹⁶ BŘICHÁČEK 2009, 94.

¹¹⁷ BŘICHÁČEK 2009, 94, 96.

¹¹⁸ Základ jižní obvodové zdi se nepodařilo zachytit kvůli pozdější úpravě k jihu a západu se svažujícího terénu za účelem stavby dnešní baziliky, existenci severní obvodové zdi dokládá destrukce v základovém vkopu severní zdi dnešní stavby. BŘICHÁČEK 2009, 105.

¹¹⁹ BŘICHÁČEK 2007, 18.

i možné, že nebyla vůbec dostavěna.¹²⁰ Vně východního závěru této stavby se pohřbívalo, jak tomu nasvědčuje několik hrobů obložených kameny, které jistě pocházejí z doby před založením kláštera, ale jejichž přesnou dobu vzniku není možné určit. Jsou však dokladem o tom, že byl východní závěr dostavěn.¹²¹ Dle Pavla Břicháčka byly sakrální objekty v Milevsku zakládány a zanikaly postupně, zatímco kontinuita osídlení zde trvala.¹²²

Baziliky byly nejnáročnějšími stavbami, které u nás v tomto období vznikaly. Právě v jejich případě se v naší architektuře projevovaly zahraniční vlivy a stavební novinky. Představu o celkovém půdorysu milevského kostela si můžeme udělat pouze na základě podoby kostelů s podobně řešeným závěrem. Pavel Břicháček upozorňuje především na oblast bamberského, würzburgského a řezenského biskupství, kde se klášterní kostely podobné dispozice, tedy s trojapsidálním závěrem a přečnávající příčnou lodí, stavěly převážně v první polovině 12. století (ale i dříve). Příkladem v řezenské oblasti tak může být klášterní bazilika Panny Marie Immaculaty v Biburgu nebo premonstrátský kostel sv. Sabina ve Windbergu nedaleko našich hranic [3].¹²³ Druhé zmiňované opatství mělo ve 12. století s českým prostředím výrazné kontakty, neboť páni z Bogenu, kteří jej od roku 1125 vlastnili, byli spřízněni s pražským dvorem, a tak roku 1142 v něm světil oltář s ostatky sv. Václava biskup Zdik a celý kostel pak v roce 1167 vysvětil pražský biskup.¹²⁴

Ke stavbám s východním závěrem řešeným analogicky jako v Milevsku můžeme připočítat i v roce 1119 vysvěcený a kolem roku 1130 dokončený řezenský klášterní kostel sv. Jiří v Prüfeningu [4].¹²⁵ V sousedním Bádensku-Württembersku byl v roce 1128 svěcen klášter Alpirsbach,¹²⁶ zdejší kostel však zřejmě ještě nebyl dostavěn. Forma jeho závěru opět odpovídá milevskému.¹²⁷ Zde, v Prüfeningu a v Biburgu jsou vkomponovány východní věže nad chórová pole před bočními apsidami.¹²⁸ Bazilika ve Windbergu východní věže postrádá. Pokud bychom tedy odvozovali původní podobu závěru milevské baziliky od uvedených příkladů, nebylo by k severu vybíhající zdívo

---

¹²⁰ BŘICHÁČEK 2009, 105.

¹²¹ BŘICHÁČEK 2009, 96.

¹²² BŘICHÁČEK 2014, 65.

¹²³ BŘICHÁČEK 2009, 105. Problematikou románských klášterních kostelů založených biskupem Ottou von Bamberg se zabývala FINK 2001.

¹²⁴ MENCL 1958, 135.

¹²⁵ SCHMID 1995, 181–183; MORSBACH 1996, 119; KUTHAN 2014, 147; BACHMANN 1999; STROBEL 2009.

¹²⁶ WISCHERMANN 1987, 237–240; BACHMANN 1999.

¹²⁷ KUTHAN 2014, 97–99.

¹²⁸ V Alpirsbachu byla vystavěna pouze severní ze zamýšlených východních věží. KUTHAN 2014, 97.

věží, ale přečnivajícím transeptem. S uvedeným řešením východního závěru, tentokrát mladšího z doby kolem roku 1160, se setkáváme například i v horním Sasku v případě bývalého benediktinského klášterního kostela v Chemnitzu. Zde oblouky apsid stejně jako v Milevsku nenabíhají ve stejné linii, ale oblouk apsidy hlavní je posunut více východním směrem.¹²⁹

V našich podmínkách takto řešený východní závěr v kombinaci s přečnivajícím transeptem není doložen. Snad bychom ho mohli předpokládat v případě původní románské podoby klášterní baziliky v Kladrubech, jež se zčásti dochovala v organismu zbarokizovaného chrámu. Její stavba probíhala během druhé třetiny 12. století.¹³⁰ Archeologický výzkum z let 1995 až 2000 potvrdil románský původ transeptu baziliky. Dlouhý východní chór však určil jako výsledek gotické přestavby. Původní podobu východního závěru kladrubského klášterního chrámu tak přesně neznáme. Existence kratšího trojdílného zřejmě stupňovitého chóru podobného milevskému je však velmi pravděpodobná a potvrdit ji může pouze archeologický výzkum v interiéru stavby.¹³¹ Ze studia písemných a ikonografických pramenů ke kladrubské bazilice dle Karla Nováčka vyplývá, že se až do Santiniho přestavby v Kladrubech nacházela dvojice věží nad rameny příčné lodi.¹³² Toto řešení by bylo v Milevsku také pravděpodobné.

Otázkou je, zda byla první milevská bazilika vůbec dokončena. U takto dle velikosti jistě významné stavby bychom mohli právem předpokládat zmínku v pramenech týkající se jejího vysvěcení. A to dokonce i v případě, že by byl dostavěn pouze východní závěr s kněžištěm a stavba trojlodí by ještě nebyla provedena, jako to známe například v případě baziliky sv. Vojtěcha v Břevnovském klášteře.¹³³ Myšlenku, že by mohlo jít o nově rozestavěný klášterní chrám zničený požárem v roce 1191, který zmiňuje milevský opat Jarloch ve své kronice,¹³⁴ zřejmě vylučuje již zmíněná existence hrobů se stavbou souvisejících a náležících období staršímu, ještě před založením kláštera.

Nebyla-li tedy tato bazilika ještě kostelem klášterním, bylo by jistě podnětné zamyslet se nad důvodem vzniku stavby takto nákladné právě v Milevsku. Opět se totiž zdá, že její existence odkazuje k faktu, že zdejší lokalita byla něčím významná. V období 11. a 12. století se u nás baziliky budovaly nejčastěji v souvislosti s tím, že

---

¹²⁹ MAGIRIUS 2010, 26–28.

¹³⁰ NOVÁČEK/ADÁMEK 2010, 29.

¹³¹ NOVÁČEK/ADÁMEK 2010, 35.

¹³² NOVÁČEK/ADÁMEK 2010, 36.

¹³³ MERHAUTOVÁ 2006, 158–159.

¹³⁴ *Hoc anno claustrum nostrum in Mylevsk combustum est.* FRB II, 509.

měly sloužit církevní instituci. Nejvíce jich vzniklo s funkcí kostelů klášterních (např. první benediktinský mužský klášter na Břevnově, na Ostrově u Davle či v Teplicích), kapitulních (např. sv. Václav ve Staré Boleslavi, bazilika sv. Petra a Pavla na Vyšehradě či v Mělníku) nebo biskupských (sv. Vít na Pražském hradě). S bazilikou jako sídlem arcijáhna a centrem velkofarní organizace se setkáváme na konci 12. století v případě kostela Nanebevzetí Panny Marie v Žatci.¹³⁵ Baziliky se stavěly rovněž na akropolích nejvýznamnějších knížecích hradů (bazilika sv. Jiří na Pražském hradě ještě před založením pražského biskupství, kláštera benediktinek nebo sv. Vavřince na Vyšehradě či v Litomyšli) a v Praze i v místě panského dvorce (původně trojlodní románská bazilika sv. Petra na Poříčí z doby kolem poloviny 12. století s tribunou situovanou mezi věžemi).¹³⁶

Poslední zmíněná stavba tedy nevzniká (pravděpodobně jako v Milevsku) v prostředí církevní instituce, ale ve strategicky výhodné poloze na křižovatce zemských stezek u vltavského brodu. Existenci dvorce zde lze předpokládat již pro dobu 2. poloviny 12. století, kdy snad byla tato lokalita v královské držbě.¹³⁷ Pozůstatky domů, jež byly ve zdejší středověké osadě odhaleny archeologickým výzkumem, jsou datovány do první poloviny 13. století.¹³⁸ Zdeněk Dragoun dokonce uvažuje, že na baziliku sv. Petra mohly navazovat i nově odhalené románské obytné domy v prostoru náměstí Republiky (včetně honosné palácové stavby). Ta dokládá, jak autor soudí, že zdejší lokalita neměla periferní charakter vůči Starému Městu a románská zástavba souvisle dosahovala až ke zmíněnému kostelu.¹³⁹

Situaci milevské by zřejmě mohly být nejbližší příklady nevelkých bazilik v Tismicích a Živohošti, obě patrně královského založení.¹⁴⁰ Bazilika tismická vznikla ve třetí čtvrtině 12. století či v posledních dvou desetiletích tohoto století na majetku, jež mohl již v této době patřit panovníkovi. Anežka Merhautová uvedla možnost, že by zde snad mohl stát dvorec, který by sloužil k jeho občasnému pobytu.¹⁴¹ Větší jistota panuje v případě baziliky v Živohošti, kde v roce 1141 trávil vánoční svátky Vladislav II. Dalo by se tedy předpokládat, že zde již v uvedeném roce stála svatyně, která vznikla

---

¹³⁵ BERÁNEK/ČECH/EBEL 2004, 5.

¹³⁶ MERHAUTOVÁ 1971, 260; Kostelu sv. Petra na Poříčí byla nápadně podobná románská bazilika odkrytá archeologickým výzkumem pod kostelem sv. Haštala na Starém Městě pražském, jež by pravděpodobně mohla pocházet z poloviny 12. století. HUML 1996, 27–28.

¹³⁷ KAŠPAR 1996, 120–121.

¹³⁸ KAŠPAR 1996, 120.

¹³⁹ DRAGOUN 2009, 48–49.

¹⁴⁰ KAŠPAR 1996, 120.

¹⁴¹ MERHAUTOVÁ 1971, 343; MENCL 1965, 46 baziliku datuje na konec 12. století.

v souvislosti se zřízením přemyslovského dvorce před polovinou 11. století.¹⁴² Lokalita jen nedaleko vzdálená od geografického předělu středních a jižních Čech jakoby propojovala Prahu s českým jihem. Existence baziliky a již zmiňovaného knížecího dvorce v prostoru pozdějšího premonstrátského kláštera v Milevsku by se tedy nemusela vylučovat, ba naopak.

Otázku milevských kamenných předklášterních staveb by nám snad částečně mohla připomínat archeologická situace jihovýchodně od závěru dnešního klášterního chrámu v Kladrubech. Zde do prostoru pozdějšího presbytáře zasahuje již zmíněný jednolodní kostelík s apsidou a jižně od něj vznikla zřejmě o něco později (není však jisté zda v době předklášterní, či až po založení kladrubského kláštera v roce 1115) další sakrální stavba. Podle velikosti torzovitě dochovaného zdiva apsidy se zdá, že by se mohlo jednat o baziliku.¹⁴³ Časový sled kamenných kostelů v Milevsku by se tedy nemusel zdát v souvislosti s Kladruby až tak ojedinělý.

Existenci starší sakrální architektury v prostoru dnešní baziliky v Milevsku již předem nasvědčovalo archeologicky doložené laické pohřebiště datované do 11. až 12. století, jež vzniklo v prostoru staršího sídliště s dřevěnými křivými stbami. Pohřebiště se rozkládalo v místě dnešního rajského dvora a severozápadně od něj před dnešním západním průčelím baziliky a zasahovalo pod budovu dnešního děkanství a opatskou kapli. Hroby tohoto pohřebiště byly porušeny stbami románského konventu,¹⁴⁴ který byl tedy v Milevsku vybudován na místě se starší sakrální tradicí. Laické sídliště se tak pravděpodobně z tohoto důvodu přesunulo do prostoru kolem kostela sv. Jiljí, který vznikl zřejmě jako náhrada sakrální staveb, jež byly kontinuálně budovány na místě dnešního klášterního chrámu.

2.3 Románský kamenný dům

S dobou vlády Vladislava II. souvisí i další neméně významná stavba v areálu pozdějšího kláštera premonstrátů. Tou byl poměrně honosný kamenný dům, jehož suterén odkryl Pavel Břicháček archeologickým výzkumem v jihozápadním koutu pozdějšího rajského dvora a klášterního ambitu [5]. Na základě zde nalezeného denáru Vladislava II. z doby jeho knížecí vlády datuje autor výzkumu počátky stavby domu do

---

¹⁴² BURGET 1985, 51, 54; o existenci knížecího dvorce s kostelem uvažoval i MENCL, 1962, 222.

¹⁴³ NOVÁČEK/ADÁMEK 2010, 28–29.

¹⁴⁴ BŘICHÁČEK/SOMMER, 1997, 364–365.

druhé poloviny 12. století. Petr Menšík soudí, že kamenný dům s dvorcem ohrazeným palisádou nechal postavit po svém příchodu do Milevska Jiří z Milevska.¹⁴⁵ Výzkum prokázal, že dům nebyl první pozoruhodnou stavbou profánního charakteru, která na tomto místě stála. Navázal totiž na objekt mnohem většího hluboko zahloubeného domu o délce dvacet metrů s dřevěnou konstrukcí a prkennou podlahou.¹⁴⁶ Ten byl od jihu vtesán do skalnatého podloží a nový kamenný dům byl postaven v místě jeho severozápadního okraje.¹⁴⁷

Suterén kamenného domu byl přístupný od východu schodištěm, jež se dochovalo až k povrchu podloží.¹⁴⁸ Zdivo suterénu téměř čtvercového tvaru o rozměrech 6,75 x 6,25 metrů bylo zbudováno z pečlivě opracovaných kvádrů a kvádrů lomového kamene spojovaných kvalitním jílem a místy prolitých řídkou maltou. Na zemi byla položena dřevěná podlaha.¹⁴⁹ Nadzemní zdivo bylo rovněž sestavené z kvádrů spojovaných maltou.¹⁵⁰ Na počátku 13. století musel objekt ustoupit stavbě klášterního ambitu a západní konventní budovy. V prostoru domu archeologický výzkum objevil nálezy zbytků kachlových kamen a stolní keramiky západní provenience či zlomky keramické střešní krytiny.¹⁵¹

Kamenný dům je dokladem skutečnosti, že zatímco původní obytné objekty sídliště vznikaly přímo u nejstarších sakrálních staveb, ve 12. století se posouvají směrem k jihu do prostoru pozdější rajské zahrady.¹⁵² Pravděpodobně k tomu dochází právě v souvislosti s budováním první baziliky, s níž mohl románský kamenný dům souviset jako sídlo správce či majitele dvorce. Kamenný kostel v lodi dnešního konventního chrámu, či první milevská bazilika by pak mohly mít v souvislosti s oběma domy v prostoru dnešního ambitu funkci kostelů vlastnických. Nacházíme se v období, kdy se mění majetkové poměry v severní části jižních Čech. Zatímco byl zdejší kraj od poloviny 10. století spravován z centrálních přemyslovských hradišť, jakými byla např. Prácheň, Chýnov či Kozárovice, a od konce 10. století další části spravují vznikající benediktinské kláštery, nyní se na scéně objevují nové rody české šlechty.¹⁵³ Nastává

---

¹⁴⁵ MENŠÍK 2012, 119.

¹⁴⁶ BŘICHÁČEK 2009, 97.

¹⁴⁷ BŘICHÁČEK 2007, 18.

¹⁴⁸ BŘICHÁČEK 2009, 97.

¹⁴⁹ BŘICHÁČEK 2009, 97; BŘICHÁČEK 2014, 69.

¹⁵⁰ BŘICHÁČEK 2007, 18.

¹⁵¹ BŘICHÁČEK 2009, 97, 105.

¹⁵² BŘICHÁČEK 2014, 65.

¹⁵³ BŘICHÁČEK 2014, 65–66.

tak vrcholné období kolonizačního úsilí v převážné části pravého břehu středního Povltaví.¹⁵⁴

Románský kamenný dům jako obydlí privilegované raně feudální společnosti je fenoménem známým v téměř celé Evropě. V torzální či vzácněji téměř kompletní podobě máme jejich příklady dochované v oblasti Řecka (Athény), Chorvatska (Poreč, Trogir), Itálie (Trident, Ávila, Verona), Španělska (Segovia), Francie (Cluny, Le Puy, Saint Gilles, Rossheim v Alsasku), dnešního Německa (Naumburg, Kolín nad Rýnem, Cáchy, Münstereifel, Essen, Hildesheim, Würzburg, Řezno), Rakouska (Vídeň), v Anglii (Bootby Pagnel) i ve východní Evropě (Ukrajina, Rusko) či Skandinávii (Švédsko, na ostrově Gotland).¹⁵⁵ Jejich stavebníky byli nižší feudálové, zeměpanští úředníci, cizí bohatí peněžníci a kupci (za účelem ochrany své i svého zboží) či církevní hodnostáři (šlo například o domy v církevních dvorcích venkovských klášterů zřizovaných v sídelním městě, o domy biskupské, kapitulní, probošství či obytné stavby kněžstva).¹⁵⁶

V komplexech klášterů bývaly stavěny nejen domy pro opata, ale někdy i pro jejich zakladatele či zeměpána. Milada Radová uvádí jako příklad označení *caminata*, jímž Jarloch ve svém letopise pojmenovává obydlí krále Vladislava ve strahovském klášteře.¹⁵⁷ Anály ze Schläglu nás spravují o tom, že i velmož Jiří, zakladatel premonstrátského opatství v Milevsku, obýval klášter spolu s konventem a dodržoval jeho řeholní pravidla. Že kamenný dům v prostoru budoucího rajského dvora před či během budování kláštera mohl jeho fundátor využívat, je jen velmi pravděpodobné. Pavel Břicháček s Petrem Sommerem soudí, že je kamenný dům onou stavbou, kterou Jiří společně s konventem obýval, a že snad dokonce premonstráti využívali toto světské sídlo i jako potřebné provizorium, jež by naplňovalo požadavek dormitoria, celly hospitum a celly portarii.¹⁵⁸

V Milevsku jde však o stavbu vzniklou ještě před založením kláštera. Existence kamenného románského domu zde může tedy spíše souviset, jak již bylo řečeno, se stavbou první milevské baziliky. Jako pravděpodobné se jeví, že se na jeho stavbě mohla podílet huť, jež baziliku realizovala. Vlastník zdejšího dvorce tak mohl využít přítomné kameníky i pro stavbu svého soukromého obydlí. Nasvědčovala by tomu i

---

¹⁵⁴ BOHÁČ 1968, 71–72.

¹⁵⁵ RADOVÁ 1992, 116–176.

¹⁵⁶ RADOVÁ 1992, 119, 123–124.

¹⁵⁷ RADOVÁ 1992, 125.

¹⁵⁸ BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 364–365.

situace zmiňovaná v případě některých pražských románských domů. Podobnost jejich architektury s architekturou románského kláštera na Strahově napovídá skutečnosti, že se zřejmě pracovníci klášterní stavební dílny účastnili i stavby některých domů v pražském podhradí.¹⁵⁹ Odpovídají tomu tytéž základní rozměry traktů i stejné rozměry základních stavebních konstrukcí, shodné klenební ramenáty, které mohly být bezprostředně přenášeny ze Strahova na Staré Město. Prostory staroměstských domů aditivně seřazené vedle sebe by tak krásně vyplnily rozsáhlé sály Strahova. Shodují se i portálové niky. Je možné soudit, že jsou tyto domy dílem krátkého časového období a jedné stavební huti.¹⁶⁰

V Praze jsou románské domy zastoupeny v poměrně hojném množství (v současnosti zde známe více než šedesát románských domů či jejich fragmentů).¹⁶¹ K výrazné výstavbě na pravém vltavském břehu došlo hlavně v druhé polovině 12. století,¹⁶² tedy v době, do které spadá i vznik profánní stavby v Milevsku. Pozůstatky zděných obytných staveb datovaných do doby kolem poloviny 13. století byly archeologicky odhaleny i v Brně. Jejich spodní části však byly přístupné přímo z ulice bez využití schodišťových šjí,¹⁶³ které známe z Prahy či z Milevska. Rovněž v Olomouci v bezprostřední blízkosti kostela sv. Mořice byla archeology odhalena snad profánní stavba zhruba čtvercového půdorysu.¹⁶⁴ Pokud bychom chtěli hledat inspirační zdroj pro milevský kamenný dům, obrázili bychom pozornost právě k Praze. Zdejší soubor poznaných románských profánních objektů zachovaných většinou jen ve zbytcích spodního podlaží je pestrý. Mezi jednotlivými typy jsou i jednoprostorové útvary půdorysně milevskému domu příbuzné. Charakteristice pražských románských domů odpovídá v Milevsku částečné zahlobnění spodního podlaží, čtvercová dispozice a využití vstupní schodišťové šije umístěné v rohu půdorysu.

Problematikou pražských románských domů se zabýval např. Rudolf Hlubinka či Jiří Čarek. V současné době máme k dispozici publikaci Zdeňka Dragouna, Jiřího Škabradý a Michala Trymla *Románské domy v Praze*, jež nabízí revidovaný a standardizovaný katalog pražských románských domů doplněný o stručné shrnutí problematiky. Nová zjištění však neustále přibývají.¹⁶⁵ Jak uvádí Zdeněk Dragoun,

---

¹⁵⁹ RADOVÁ 1992, 142–143.

¹⁶⁰ LÍBAL/MUK 1984, 241.

¹⁶¹ DRAGOUN/ŠKABRADA/TRYML 2002, 348.

¹⁶² DRAGOUN/ŠKABRADA/TRYML 2002, 353–355.

¹⁶³ DRAGOUN/ŠKABRADA/TRYML 2002, 361.

¹⁶⁴ DRAGOUN/ŠKABRADA/TRYML 2002, 361.

¹⁶⁵ DRAGOUN 2009, 47–53.

románské kamenné domy v jiných českých a moravských městech nebyly zřejmě vzhledem k použitému materiálu obvyklé.¹⁶⁶

Hlavní prostory spodních podlaží pražských románských domů byly vždy částečně zahloubené a všechny typy pražských domů jsou klenuté s převládající volbou křížových kleneb,¹⁶⁷ neboť ty jsou výškově i konstruktivně nejvýhodnějším způsobem zaklenutí kvadratického prostoru.¹⁶⁸ Že i v Milevsku byla tedy použita křížová klenba, je velmi pravděpodobné. Standardním vybavením románských domů v Praze byla rovněž schodišťová šíje. Často se připojovala v rohu půdorysu stavby kolmo k její protilehlé stěně ze zadní strany, tedy od veřejného prostranství oddělené části. Pokud to je možné doložit, bývala vstupní šíje vždy klenutá valenou klenbou.¹⁶⁹ A tak tomu opět mohlo být i v případě milevského objektu.

Pražské románské domy byly většinou uspořádány jako stavby dvoupodlažní, méně často pak jako třípodlažní.¹⁷⁰ I z toho můžeme usoudit, že v Milevsku mohlo jít o objekt alespoň o dvou patrech, s tím že i další podlaží mohlo či mohla být vybavena křížovou klenbou, jako to dokládají situace některých domů v Praze.¹⁷¹ Spodní podlaží románských domů v Praze jsou pak v literatuře interpretována jako prostor určený ke skladování zboží.¹⁷² Je však nutné si uvědomit, že Praha byla jako významná křižovatka dálkových obchodních cest střední Evropy centrem mezinárodního trhu. Navíc zdejší stavby nejsou většinou nijak vázány na sakrální stavbu.¹⁷³ Účel kamenného domu v Milevsku zřejmě primárně souvisí se zdejším sakrálním centrem, a tak skladovací funkce jeho suterénu nemusí být pravděpodobná.

Půdorysné analogie domu v Milevsku můžeme spatřovat v případě některých domů na Starém Městě pražském. Jednoprostorová profánní stavba v čp. 31/I byla pouze ve zbytcích spodního podlaží téměř čtvercového tvaru o rozměrech 5,8 x 6,1 metru nalezena ve sklepních prostorách budovy magistrátu na nároží ulic U radnice, Platněřské a Kaprové. Zaklenutí prostoru jedním polem křížové klenby dokládají dochované podstatné části jejích výběhů.¹⁷⁴ Můžeme předpokládat, že stavba měla zřejmě alespoň jedno obytné patro, které bylo přístupné zvenku. Jádru domu tedy mělo

---

¹⁶⁶ DRAGON/ŠKABRADA/TRYML 2002, 347.

¹⁶⁷ DRAGON/ŠKABRADA/TRYML 2002, 332.

¹⁶⁸ RADOVÁ 1992, 142.

¹⁶⁹ DRAGON/ŠKABRADA/TRYML 2002, 332, 337.

¹⁷⁰ DRAGON/ŠKABRADA/TRYML 2002, 333.

¹⁷¹ Příklady uvádí DRAGON/ŠKABRADA/TRYML 2002, 334.

¹⁷² DRAGON/ŠKABRADA/TRYML 2002, 359.

¹⁷³ DRAGON/ŠKABRADA/TRYML 2002, 361.

¹⁷⁴ DRAGON/ŠKABRADA/TRYML 2002, 72.

charakter nevysoké obytné věže, podobně jako snad v Milevsku. Odlišná je zde však forma schodišťové šíje, z níž se zachoval otisk na zdi. Ta nebyla kolmá k protilehlé stěně jako v milevském případě, ale byla vedena podél stěny. Dům je obecně zařaditelný do třetí čtvrtiny 12. až první poloviny 13. století.¹⁷⁵

Románská část pravděpodobně jednoprostorového románského domu o rozměrech 6,53 x 5,34 metrů zaklenutého jedním polem křížové klenby (zachovala se část klenebního čela) se dochovala v čp. 241/I v Husově ulici.¹⁷⁶ Podstatná část místnosti spodního podlaží románského domu je dosud v čp. 478/I na Staroměstském náměstí. Lehce obdélný půdorys o rozměrech 5,5 x 5 metrů byl, jak dokládá výběh klenby, zaklenut opět jedním polem křížové klenby.¹⁷⁷ Původní románská křížová klenba v čtvercové suterénní prostora o rozměru strany cca 6 metrů se dochovala v Hrzánském paláci – čp. 558/I v Celetné ulici.¹⁷⁸ Zdejší portál nasvědčuje vstupu do místnosti z předpokládané chodbičky od jihu. Zdeněk Dragoun na základě vnějšího líce s valenou klenbou uvažuje o existenci chodbovitého prostoru charakteru vstupní šíje, přiloženého k vnějšímu líci jižní stěny.¹⁷⁹

Analogicky řešenou zděnou vstupní šíjí v rohu půdorysu románského domu máme doloženou v případě domů v čp. 145-146/I (byla klenuta valenou klenbou)¹⁸⁰ a 147/I v Karlově ulici (v první stavební fázi objektu).¹⁸¹ Dále jsou její pozůstatky dochovány např. v čp. 445/I ve Vejvodově ulici,¹⁸² v čp. 451/I v Jilské ulici,¹⁸³ v čp. 459/I na Malém náměstí (s částečně dochovanou valenou klenbou)¹⁸⁴ či v čp. 646/I ve Štupartské ulici (téměř kompletně dochovaná i s valenou klenbou).¹⁸⁵

Díky archeologickým výzkumům realizovaným v prostoru našich středověkých klášterů víme, že existence starších kamenných světských staveb v jejich prostoru nebyla výjimečná. Analogii k románskému domu staršímu než klášterní komplex, navíc rovněž situovanému jižně od pozdější klášterní baziliky, bychom mohli vidět v případě kláštera v Teplicích. Románská budova z období před polovinou 12. století zde byla odhalena archeologickým výzkumem realizovaným v letech 2007 a 2008. Možná by

---

¹⁷⁵ DRAGOUN/ŠKABRADA/TRYML 2002, 76–77.

¹⁷⁶ DRAGOUN/ŠKABRADA/TRYML 2002, 179.

¹⁷⁷ DRAGOUN/ŠKABRADA/TRYML 2002, 232.

¹⁷⁸ DRAGOUN/ŠKABRADA/TRYML 2002, 267.

¹⁷⁹ DRAGOUN/ŠKABRADA/TRYML 2002, 268.

¹⁸⁰ DRAGOUN/ŠKABRADA/TRYML 2002, 102.

¹⁸¹ DRAGOUN/ŠKABRADA/TRYML 2002, 111.

¹⁸² DRAGOUN/ŠKABRADA/TRYML 2002, 206.

¹⁸³ DRAGOUN/ŠKABRADA/TRYML 2002, 212.

¹⁸⁴ DRAGOUN/ŠKABRADA/TRYML 2002, 229.

¹⁸⁵ DRAGOUN/ŠKABRADA/TRYML 2002, 303.

mohla být dokladem existence zeměpanského dvorce v areálu pozdějšího konventu benedikteinek, jak s opatrností soudí Michal Soukup. Stavba postavená z opukových kvádrů, jež na rozdíl od Milevska nemusela ustoupit stavbě klášterních budov a vytrvala na svém místě až do konce středověku jako jejich funkční součást, je dokladem předklášterního osídlení lokality,¹⁸⁶ která snad mohla být obdobného významu jako sídliště v Milevsku po polovině 12. století.

Nápadně podobná situace byla zjištěna archeologickým výzkumem realizovaným v letech 2012 a 2013 v areálu premonstrátského kláštera v Dolních Kounicích. Zde byl pod barokním konventem odhalen jednotraktový obdélný podsklepený objekt o rozměrech 18,6 x 8,6 metru. Stratigraficky byl zařazen do konce 12. století. Ve druhé třetině 13. století byl přestavěn a stal se rovněž organickou součástí mladších konventních budov. Jedna z možných hypotéz stavbu považuje za objekt vzniklý v překlášterním období, kdy snad mohl sloužit jako sídlo zakladatele kláštera, Viléma z Pulína. Patrně stejně starý relikt apsidy odkrytý v areálu pod pozdější kaplí v devadesátých letech by pak mohl být interpretován jako pozůstatek menšího jednolodního snad vlastnického kostela. Archeologicky doložený příkop, který probíhal kolem obdélné stavby, by pak byl jen další indicií k možné interpretaci archeologické situace opět jako někdejšího dvorce věnovaného budoucímu klášteru.¹⁸⁷

Románský minimálně dvouprostorový kamenný dům byl zjištěn i v suterénu prelatury zbraslavského kláštera. Stavba byla rozměrná o půdorysu nejméně 18 x 10 metrů a byla vybavena rozměrným románským portálem.¹⁸⁸

2.4 Knížecí dvorec v Milevsku?

Raně středověké sídliště v prostoru dnešního milevského kláštera bylo v prostředí jižních Čech dle svědectví archeologie jistě výjimečnou lokalitou. Obzvlášť vezmeme-li v úvahu, že šlo o kraj jen málo osídlený, jehož hluboké lesy se táhly na dohled Prahy.¹⁸⁹ Výhodná poloha místa při křižovatce významných cest jej zřejmě předurčila k tomu, že bylo později zvoleno pro založení premonstrátské kanonie. Pozemková šlechta i kláštery totiž měly z praktických důvodů velký zájem právě o lokality na obchodních trasách, využívaných družinami knížat, vojsky, poselstvy, karavanami kupců, sedláky i

---

¹⁸⁶ SOUKUP 2009, 87–88.

¹⁸⁷ MERTA/PEŠKA 2015, 831–833.

¹⁸⁸ DRAGOUN/STEHLÍKOVÁ 1992, 141–145

¹⁸⁹ ŽEMLIČKA 2003, 320.

poutníky.¹⁹⁰ Mohlo se pak snadno očekávat, že například knížecí družina využije pohostinnosti při cestě situovaného dvorce či kláštera. Existenci knížecího dvorce v Milevsku předpokládá, jak již bylo výše uvedeno, i Pavel Břicháček. Písemné prameny, jež dokládají raně středověké dvory a toponomastické týnce, zmiňují více než tři desítky hospodářských jednotek na území Čech.¹⁹¹ Šlo o sídla nejstarší elity, jež pravděpodobně byla mimo jiné součástí všech přemyslovských raně středověkých hradů ve středních Čechách. Stály na jejich akropolích či v předhradí a tvořily samostatný pravoúhlý areál obehnaný palisádou.¹⁹²

Představu o podobě takového sídliště nám podává dobře archeologicky prozkoumaný dvorec z konce 10. století situovaný na předhradí Žatce. Jeho důležitou součástí byl větší nejspíše patrový dřevěný palác o délce více než sedm metrů a s přístavkem širokým čtyři a půl metru (snad možná analogie pro starší dřevěnou profánní stavbu v Milevsku). Dalším vybavením byly hospodářské objekty, palisádové ohrazení a již výše zmiňovaný kostel.¹⁹³ Ve volné krajině (jako tomu bylo v Milevsku) vznikají samostatné dvorce od počátku 11. století. Nejsou tedy již součástí hradů, a tak kromě hospodářské a sídelní funkce plní i funkci správní. I proto se vázaly k dálkovým cestám, což jim umožňovalo být i jakýmsi centry informační výměny.¹⁹⁴ Náleží k nim příslušné zemědělské zázemí, domácí zvířata a čeleď jako nezbytná pracovní síla.

Mladší velmožské sídlo z přelomu 12. a 13. století představuje dvorec v Týnci nad Sázavou. Zdejší původně patrový zděný palác (přestože mladší) by se prvnímu milevskému blížil úctyhodnými rozměry (téměř 20 x 10 metrů).¹⁹⁵ Šlo o výstavnou trojprostorovou palácovou stavbu zděnou na maltu, s kvádrovými líci, průchody v dělicích příčkách a ústupkovým portálem. V kombinaci se zdejší rotundou (v tomto časovém horizontu doplněnou věží) a příkopem s dřevěným ohrazením se zde setkáváme s feudálním sídlem plnícím funkci obytnou, obrannou a sakrální.¹⁹⁶ Porovnání s románským kamenným domem v Milevsku je však v případě týnecké stavby nemožné. Ta jej překonává svými rozměry, vnitřním členěním, vybaveností architektonických detailů (ústupkový portál) i tloušťkou zdí.

---

¹⁹⁰ ŽEMLIČKA 2003, 320.

¹⁹¹ MEDUNA 2009, 207.

¹⁹² PROFANTOVÁ 2009, 97.

¹⁹³ PROFANTOVÁ 2009, 98.

¹⁹⁴ KLÁPŠTĚ 2012, 43, 47.

¹⁹⁵ PROFANTOVÁ 2009, 99.

¹⁹⁶ HEJNA 1983, 421–422.

Nad'a Profantová uvádí, že vnitřní zástavba samostatných dvorců (jakým zřejmě bylo i Milevsko) zcela odpovídala dvorcům na hradech.¹⁹⁷ Pokud bychom vycházeli z tohoto předpokladu, mohli bychom si utvořit přesnější představu o milevském sídlišti na základě rekonstrukce dvorce na žateckém hradišti. Jádrem milevského areálu by se pak rozprostíralo v prostoru dnešního rajskeho dvora a jižního křídla konventu, kde byl situován prostorný palác a další zřejmě hospodářské budovy. Areál byl obehnan palisádou, která probíhala v prostoru dnešního II. klášterního nádvoří a severovýchodně od baziliky, jak již bylo zmíněno výše. Bránu do dvorce bychom pak mohli předpokládat podobně jako v Žatci na západě před palácovou stavbou. To by odpovídalo na základě pražských analogií, kde se schodišťové šije s jedinou výjimkou připojovaly k půdorysům vždy ze zadní, od veřejných prostranství oddělené části,¹⁹⁸ situování schodišťové šije k východní stěně pozdějšího milevského románského domu.

Vznik tohoto dvorce v místě staršího osídlení bychom pak teoreticky mohli spojit s počátky přemyslovské kolonizace českého jihu, která začala v první polovině 10. století ze severu od Prahy.¹⁹⁹ Jaký byl jeho vztah či náležitost k bechyňské provincii, o které na počátku 12. století píše ve své kronice Kosmas, nelze říci. Otázkou je i úloha Milevska v severní části jižních Čech v raném středověku. Lze předpokládat, že zdejší kostel mohl spadat pod úřad arcijáhnů, kteří jsou v Bechyni ve 12. století zmiňováni.²⁰⁰

---

¹⁹⁷ PROFANTOVÁ 2009, 99.

¹⁹⁸ DRAGOUN/ŠKABRADA/TRYML 2002, 337.

¹⁹⁹ LUTOVSKÝ 1999, 287.

²⁰⁰ LUTOVSKÝ 2011, 113.

3. POČÁTKY MILEVSKÉHO OPATSTVÍ

3.1 Fundátor Jiří z Milevska

Dvorec s bazilikou (možná již zaniklou nebo v ruinách) v kotlině u Milevského potoka si velmož Jiří z Milevska, první v písemných pramenech zmíněný majitel zdejšího zboží, zvolil za účelem stavby nejstaršího kláštera v prostoru jižních Čech.²⁰¹ Svůj majetek v Milevsku získává, jak soudí Pavel Břicháček, v šedesátých či na počátku sedmdesátých let 12. století.²⁰² S fundátorským úmyslem („*cum ecclesia fundanda pium concepisset desiderium*“)²⁰³ vyměnil roku 1184 s pražským biskupem vesnice Stranné (Ztrana), Bratřejov (Bratreo), Budov (Zbudco) a Chrástonou (Chrazna)²⁰⁴ za Dobrotěšice, Mimoňovice a Hrejkovice v okolí Milevska.²⁰⁵ A tak je rok 1184, kdy Jiří přistupuje ke scelování pozemkového majetku, považován za pomyslný počátek dějin milevského premonstrátského opatství,²⁰⁶ které na přelomu 12. a 13. století představovalo nejvýznamnější církevní instituci a výtvarně nejhodnotnější stavbu českého jihu.

Jak jsem již uvedla výše, volba na tuto lokalitu padla zřejmě z důvodu existence křižovatky středověkých cest vedoucích z Chýnovska na západ za Vltavu směrem na Strakonice a z Bechyňska přes Bernartice na Sedlčansko a dál k Praze.²⁰⁷ Další podružnější cesty vedly jihozápadně na Červenou, severozápadně na Kostelec, a nebo na Kovářov a Kamýk.²⁰⁸ Jistě se dalo předpokládat, že místo bude díky výhodné poloze postupně nabývat na svém významu. Jižní Čechy byly do 12. století oblastí protkanou především sítí dálkových stezek a klášter v Milevsku byl v době svého založení jediným opatstvím v rozsáhlém regionu mezi benediktinským Ostrovem a dolnorakouským Zwettlem a mezi Nepomukem a Želiví.²⁰⁹

Josef Žemlička dokonce soudí, že kláštery zakládané v blízkosti či přímo při zemských stezkách ve 12. století mohly plnit funkci ochrannou jako jakási morální

---

²⁰¹ O Jiřím jako zakladateli kláštera v Milevsku píše Jarloch, např. ...*Georgius fundator noster*... CDB II, 67.

²⁰² BŘICHÁČEK 2014, 66.

²⁰³ CDB II, 115.

²⁰⁴ CDB I, 273.

²⁰⁵ Dovídáme se až v listině biskupa Ondřeje z roku 1216. CDB II, 115–116.

²⁰⁶ Jarloch ani jiný pramen se přímo o založení kláštera v Milevsku nezmiňuje.

²⁰⁷ KUTHAN 1977, 32.

²⁰⁸ SOMMER/ZAHRADNÍK 1999, 40–41.

²⁰⁹ SOMMER/ZAHRADNÍK 1999, 40.

překážka pro nepřátelské průniky do nitra země.²¹⁰ Jako příklad můžeme uvést benediktinské Kladruby založené Vladislavem I., jejichž fundace souvisela se zvýšeným zájmem o západní hranici Čech a o říšskou cestu vedoucí podél nově založených hradů Přimdy a Tachova.²¹¹

O důležitosti zdejší komunikace svědčí i první zápis v Jarlochově kronice, v němž se dočítáme, že nedošlo v Milevsku v roce 1184 k velkému poničení kostela během tažení vojska salzburského arcibiskupa Přemyslovce Vojtěcha do Prahy,²¹² kde se chystal zasáhnout ve prospěch svého bratra, knížete Bedřicha, ohroženého vzpourou vyvolanou synem Soběslava I., Václavem.²¹³ V roce 1197 se pak v Milevsku zastavuje kardinál Petr během své cesty z Říma do Prahy.²¹⁴ Důležité cesty, do jejichž průsečíku byl klášter v Milevsku situován, však během následujících staletí, zdá se, ztratily svůj význam.²¹⁵

Osobou Jiřího z Milevska se zabýval Vladislav Kotek v práci z roku 1955. Mimo jiné se autor na základě porovnání názvů sídlišť v okolí Milevska s názvy míst v severních a západních Čechách snažil najít oblast, odkud by mohl pocházet rod Jiřího z Milevska a z jakých hospodářských zdrojů tak pramenily jeho prostředky pro založení bohatého kláštera v chudé vltavské krajině.²¹⁶ Zakladatele milevského konventu ve svém článku Kotek považuje za možného syna maršálka Jiřího, který padl při křížové výpravě v roce 1148,²¹⁷ dále za vnuka Jiřího (padl u Žatce v roce 1116) a pravnuka Stana, žateckého kastelána v letech 1108–1116.²¹⁸ Podle Jiřího Kuthana nelze tuto domněnku prokázat pouhým Kotkovým konstatováním, že měl Jiří z Milevska své statky na Žatecku.²¹⁹ Ke Kotkově práci se kriticky v článku z roku 1984 vyjadřuje i Jiří Frey. Dle jeho názoru není možné porovnávat názvy v různých oblastech země navíc některé doložené až později. Zároveň poukazuje na fakt, že Kotek opomněl skutečnost, že maršálek Jiří a jeho syn Jiří jsou uváděni jako předkové rodu pánů z Valdeka.²²⁰ J. V. Šimák usoudil, že byl Jiří z Milevska zřejmě posledním členem neznámého rodu, nebyl

---

²¹⁰ ŽEMLIČKA 2003, 325.

²¹¹ MENCL 1958, 134.

²¹² FRB II, 506.

²¹³ DOLISTA 1990, 9.

²¹⁴ FRB II, 511.

²¹⁵ SOMMER/ZAHRADNÍK 1999, 40.

²¹⁶ KOTEK 1955, 117–118.

²¹⁷ FRB II, 418 „Téhož léta vrátil se kníže Vladislav z téže výpravy, n níž zahynul s mnohými jinými Jiřík, jeho maršálek, muž vznešený a udatný, mající syna jediného velice schopného jménem Jiříka.“ Tohoto syna Kotek ztotožňuje s Jiřím z Milevska.

²¹⁸ KOTEK 1955, 112 a 120.

²¹⁹ KUTHAN 1969a, 59.

²²⁰ FREY 1984a, 18.

však z rodu Vítkovců, kteří vlastnili dříve či později statky v nejbližším okolí Milevska,²²¹ a to Sedlčansko, Prčicko, Sepekov, Kojetín a okolí Tábora, mezi něž byl majetek fundátora kláštera vklíněn.²²²

V dobových listinách a v Jarlochově kronice máme o Jiřím z Milevska jen několik útržkovitých zpráv, na jejichž základě si přesnější obrázek o zakladateli zdejšího kláštera utvoříme jen velmi stěží. Zdá se, jako by se na dějinném poli objevil náhle, založil milevský klášter, a pak zase pomalu ze scény zmizel. Pozdější falzum vztahující se k roku 1183 nás zpravuje o tom, že Jiří vlastnil ves Trhonín, jíž prodal českému knížeti Bedřichovi a ten ji dává pražským johanitům.²²³ Karel Dolista se domníval, že prodej Trhonína může být dokladem toho, že Jiří svůj úmysl založit klášter pojal již před rokem 1184, který je obecně přijímán jako datum založení premonstrátského opatství v Milevsku.²²⁴ V tomto roce totiž Jiří mění své vesnice s pražským biskupem za vsi v okolí Milevska, čímž dochází ke scelování majetku nezbytného pro založení kláštera.

K roku 1185 Jarloch ve své kronice zachovává zprávu o účasti Jiřího v bitvě u Loděnic, v níž byl smrtelně raněn jeho číšník Jura. Ve velkém nebezpečí se ocitl i samotný Jiří, když byl pod ním zabit kůň. Zachránili jej dva z jeho bojovníků, Mstoň a Ploužin, kteří mu opatřili jiného koně a vyvedli jej z boje.²²⁵ Fakt, že měl Jiří ozbrojenou družinu a poměrně movitého číšníka, neboť za jmění, jež odkázal sv. Jiljí, se koupila ves Staňkov,²²⁶ svědčí o jeho výjimečném postavení. Václav Mencl usoudil, že mocný, politicky vlivný a bohatý Jiří v Milevsku vlastnil malý dvůr i s úřadem osobního číšníka, jímž napodoboval dvůr samotného knížete.²²⁷ Vladislav Kotek ve své studii vyslovuje myšlenku, že milevský klášter tak zřejmě vznikl jako votivní fundace, jejímž bezprostředním popudem byla zakladatelova záchrana z bitvy u Loděnic.²²⁸ I Jiří Frey se domnívá, že hrozba smrti ve zmíněné bitvě mohla urychlit rozhodnutí Jiřího založit klášter, a že snad proto Jarloch tuto událost zapsal tak podrobně.²²⁹ Jiří Kuthan naopak milevskou fundaci považuje za čistě utilitární záležitost. Podle něj Jiří spíše hledal politické výhody a podporu ve vlastním kolonizačním podnikání, v čemž ho mělo

---

²²¹ ŠIMÁK 1938, 1004.

²²² KUTHAN 1969a, 58.

²²³ CDB I, 419.

²²⁴ DOLISTA 1990, 9.

²²⁵ FRB II, 507.

²²⁶ FRB II, 507.

²²⁷ MENCL 1962, 225.

²²⁸ KOTEK 1955, 113.

²²⁹ FREY 1984a, 19.

podpořit spojení s mocným církevním řádem premonstrátů.²³⁰ O založení kláštera přece uvažoval už rok před zmíněnou bitvou.²³¹

Jsme v době, kdy se velmoži jako fundátoři klášterů uplatňují čím dál častěji. Na sklonku 12. století ve srovnání s předchozími desetiletími charakteristickými intenzitou stavební aktivity, v níž se angažovaly takové osobnosti jako Vladislav II. a oba biskupové, účast panovníků poklesla vlivem bojů o trůn a politickou nestabilitou v zemi.²³² První doloženou velmožskou fundací u nás (se souhlasem knížete Vladislava I.) bylo založení benediktinského kláštera ve Vilémově již pravděpodobně v roce 1119 bratry Vilémem a Heřmanem.²³³ Dále můžeme zmínit založení cisterciáckého kláštera v Sedlci pod patronací panovníka ve čtyřicátých letech 12. století urozeným Miroslavem a jeho chotí Gertrudou. Klášter byl vybaven dvorcem (tak jako v Milevsku) a devíti vesnicemi.²³⁴ Snad pozůstatkem dvorce je v areálu dnešního kláštera nejstarší stavba, a to drobná vlastnická kaple, která je dnes obsažena v hranolovém rizalitu barokního kláštera. Pravděpodobně byla nějakou dobu využívána jako prvotní kostel konventu.²³⁵ Do roku 1187 u nás bylo založeno celkem dvacet šest klášterů, z nichž šest bylo šlechtickou fundací. Svolení musel dát panovník, a tak šlo pravděpodobně vždy o osoby významné.²³⁶

Anály ze Schläglu (Drkolné) v Horním Rakousku, jež býval osazován z Milevska, uvádějí později připsaný úmrtní záznam o smrti matky Jiřího, paní Zdislavy, jež byla zakladatelkou kostela v Červené nad Vltavou.²³⁷ Roku 1190 Zdislava přispěla na stavbu milevské baziliky.²³⁸ To je vše, co víme o rodině zakladatele milevského kláštera. Nemáme zprávy, jestli byl ženatý nebo měl děti. Karel Dolista se domnívá, že byl Jiří z Milevska snad v době fundace premonstrátského kláštera vdovec, nebo neženatý a pravděpodobně i bezdětný. Tak si vysvětluje absenci zpráv v pramenech, jež by vypovídaly o jeho rodině.²³⁹ K roku 1197 se pak váží dvě listiny vydané v souvislosti se založením kláštera v Teplé. Na nich Jiří z Milevska figuruje mezi svědky.²⁴⁰ Ve stejném

---

²³⁰ KUTHAN 1977, 33.

²³¹ KUTHAN 1977, 35.

²³² MERHAUTOVÁ 1984b, 62.

²³³ VELÍMSKÝ 2009, 182.

²³⁴ KLÁPŠTĚ 2012, 57.

²³⁵ MACEK/ZAHRADNÍK 2009, 429.

²³⁶ FREY 1984a, 19.

²³⁷ FREY 1984a, 19; Merhautová 1971, 107 „1190 obiit Dislava matrona, fundatrix ecclesie in Ruffa“.

²³⁸ BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 365.

²³⁹ DOLISTA 1990, 10.

²⁴⁰ CDB I, 324 a 326.

roce navštěvuje Jiřího v Milevsku kardinál Petr při své cestě z Říma do Prahy. Jiří pak následně spolu s Jarlochem a kardinálem cestují do Prahy.²⁴¹

Podle análů ze Schläglu velmož Jiří klášter obýval společně s konventem a jeho řeholní pravidla dodržoval.²⁴² Na základě toho tedy můžeme soudit, že Jiří z Milevska zpočátku zřejmě obýval původní dvorec s kamenným domem v prostoru dnešního rajskeho dvora. Někdy v době, kdy byla zahájena v jeho těsné blízkosti výstavba kláštera, však toto své sídlo mohl opustit a využívat snad i budovy klášterního provizoria. Nebo jeho sídlo s hospodářským zázemím mohlo být přesunuto do prostoru u kostela sv. Jiljí, kde bývá jeho existence předpokládána různými autory.²⁴³

Poslední zprávu o Jiřím z Milevska nám opět přináší Jarlochova kronika. Týká se tažení vojska Přemysla Otakara I. do Německa na pomoc Filipovi Švábskému v roce 1198, při němž došlo v řadách vojáků ke vzpouře. „*Přibylo tam k veliké slávě našeho hraběte Jiřího, že jemu rovní i vyšší neměli bojovníků, ale on sám neztratil ze svých lidí ani jednoho.*“²⁴⁴ V uvedeném roce je tedy Jiří, zdá se, stále fyzicky zdatný a disponuje vojenskou družinou. Zpráva však naznačuje i něco málo o jeho postavení, neboť „*jemu rovní i vyšší*“ znamená, že v tehdejší hierarchii nestál na nejvyšších stupních společenského žebříčku a byli i nějací výše postavení nežli on.²⁴⁵

Více zpráv o zakladateli milevského kláštera nemáme velkým dílem snad i proto, že poslední uvedený zápis je i posledním v Jarlochově letopisu. Karel Dolista uvádí, že zakladatel milevského kláštera umírá někdy kolem roku 1200 (snad 1203).²⁴⁶ Vladislav Kotek rovněž zvažuje jako možný počátek 13. století.²⁴⁷ Jiří Frey soudí, že Jiří z Milevska zemřel někdy kolem roku 1206. Usuzuje na to stejně jako Kotek na základě listiny Přemysla Otakara I. z roku 1207 týkající se směny vesnic z jeho majetku.²⁴⁸ Naposledy je Jiří z Milevska jmenován na listině biskupa Ondřeje v roce 1216.²⁴⁹

---

²⁴¹ FRB II, 511.

²⁴² BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 364. Jiří bydlel s řeholními bratry ve společném dormitáři, jedl společně s nimi, účastnil se denních i nočních modliteb a dodržoval řeholní pravidla. DOLISTA 1990, 11.

²⁴³ HEJNA 1987, 55.

²⁴⁴ FRB II, 516.

²⁴⁵ FREY 1984a, 20.

²⁴⁶ DOLISTA 1990, 11.

²⁴⁷ KOTEK 1955, 114.

²⁴⁸ „*quaecumque Georgius fundator noster*“ CDB II, 67; FREY 1984a, 20; KOTEK 1955, 114.

²⁴⁹ CDB II, 115.

3.1.1 Majetek Jiřího z Milevska

Bylo běžné, že velmoži drželi zemědělské pozemky, lesy a vesnice často rozdrobené v širším prostoru. Jako hospodářská a sídelní centra jim pak sloužily dvorce.²⁵⁰ Majetkovými poměry v milevském okolí se ve své studii zabýval např. Vladislav Kotek. Na základě listin z počátku 13. století vytváří obraz tehdejšího regionu. Část obcí byla v držení vladyckých rodů (Kovářov, Předbořice, Petrovice), území na východ od Milevska bylo v majetku Vítkovců (Sepekov, Kojetín), statky na západě zřejmě náležely králi (Zvíkov, Orlík). Další majetky zde mělo pražské biskupství a břevnovský klášter (Hrejkovice, Kostelec nad Vltavou, Drahotěšice a Mimoňovice).²⁵¹ Z toho Kotek usuzuje, že majetek Jiřího nemohl být v tomto kraji nijak velký, snad mu náležela oblast mezi Milevskem a Červenou nad Vltavou, kde jeho matka založila kostel, a lovecké panství při Vltavě.²⁵² Pavel Břicháček vyslovil domněnku, jak již bylo naznačeno výše, že vzhledem k realizaci nákladných sakrálních staveb v areálu pozdějšího kláštera mohlo být tehdejší Milevsko (situované v prostoru dnešního hřbitova s dvorcem, k němuž by patřilo opět i území mezi ním a Červenou nad Vltavou) původně majetkem panovníka.²⁵³ Kotek na základě listin a porovnání místních jmen rekonstruuje obraz majetku zakladatele milevského kláštera v dalších oblastech naší země, a to na Neveklovsku, Netolicku, v severních Čechách v okolí Roudnice nad Labem a v Čechách západních od Žluticka (milevské proboštství v Toužimi) a Podbořanska až k Přimdě.²⁵⁴ Odtud tedy zřejmě přicházela kolonizace řídce obydlené krajiny kolem Milevska.²⁵⁵

Je zřejmé, že byl majetek Jiřího poměrně rozsáhlý. Jeho velká část se rozkládala v blízkosti původních hradeckých center, z čehož Pavel Břicháček vyvozuje, že mohl Jiří náležet k velmožům, kteří nabyli své postavení ve službách Přemyslovců při správě země.²⁵⁶ Je tedy pravděpodobné, že zakladatel milevského kláštera patřil v Čechách k významným feudálům.

---

²⁵⁰ KLÁPŠTĚ 2012, 58.

²⁵¹ Podrobněji KOTEK 1955, 115.

²⁵² KOTEK 1955, 115–116.

²⁵³ BŘICHÁČEK 2014, 66.

²⁵⁴ KOTEK 1955, 116–118.

²⁵⁵ KOTEK 1955, 118.

²⁵⁶ BŘICHÁČEK 2014, 66.

3.2 Premonstráti v českých zemích

Do Milevska byl povolán reformní řeholní řád premonstrátů, který ve francouzském klášteře Prémontré založil v roce 1120 magdeburský arcibiskup a přítel sv. Bernarda, sv. Norbert. Řád, jehož hlavní snahou bylo upevnění církevní organizace na základě kanonických předpisů, potvrdil v roce 1126 papež Honorius II. Stěžejními úkoly premonstrátů byly modlitby v chóru, úcta k Panně Marii a tuhá kázeň. Představitelé jednotlivých řádových klášterů se pravidelně sjížděli na zasedáních generální kapituly ve svém mateřském klášteře v Prémontré. Zde docházelo k bohaté mezinárodní výměně hospodářských či kulturních zkušeností a k vzájemné koordinaci tohoto pevně organizovaného řádu.²⁵⁷

Nový řád premonstrátů se u nás objevuje kolem roku 1140 s podporou panovnického páru Vladislava II. a jeho manželky Gertrudy, pražského biskupa Daniela I. a olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka a hraje důležitou roli při budování země a její církevní organizace. Jeho volba souvisela i s politickým zájmem řádu, neboť se angažoval v období konfliktů mezi papežem a císařem a premonstráti (spolu s cisterciáky) byli jednou z největších opor mocenských snah církve.²⁵⁸ To byl i velký zájem obou našich biskupů.

Příchod premonstrátů společně s cisterciáky ve čtyřicátých letech 12. století ukončil zhruba století a půl dlouhý monopol benediktinů v našem klášterním životě. Od založení prvního premonstrátského opatství na Strahově v roce 1143 byly založeny benediktinské kláštery už jen dva, a to Podlažice a Teplice. Do počátku 13. století však u nás vznikly dvě desítky klášterů premonstrátské a cisterciácké řehole.²⁵⁹ Premonstráti tak získali s podporou nejvyšších kruhů pevné pozice a čekala je doba velkého rozkvětu.²⁶⁰

Na Strahov byli povoláni řeholníci z porýnského Steinfeldu. Po roce 1143 následovaly Doksany, v roce 1145 Litomyšl, v roce 1149 pak Louňovice pod Blaníkem. Ve stejném roce premonstráti osadili dříve benediktinskou Želiv, následující rok nahradili benediktiny v Hradisku u Olomouce. V roce 1183 byl založen klášter Dolní Kounice. Milevský klášter byl v pořadí osmým premonstrátským opatstvím u nás. Po

---

²⁵⁷ KUTHAN 1969a, 57.

²⁵⁸ KUTHAN 1969a, 58.

²⁵⁹ KUTHAN 1969a, 58.

²⁶⁰ SOMMER/THOMA/THOMOVÁ 2009, 69.

Milevsku síť premonstrátských domů v českých zemích doplnily ještě kláštery v Louce u Znojma, Teplé, Chotěšově, Zábrdovicích a Nové Říši.

3.3 Želivský opat Gotšalk, učitel prvního milevského opata

Z významných řeholníků premonstrátského řádu se sice nepřímo, ale přesto velmi významně dotýká počátků milevského kláštera osobnost Gotšalka, který se podílel na pronikání své řehole do Čech.²⁶¹ Podle Jarlocha požíval uvnitř řádu obrovské úcty a respektu.²⁶² Jarlochův letopis je také důležitým zdrojem informací o tomto výjimečném muži. Pocházel z Německa, vzdělání získal v Kolíně nad Rýnem a v Paříži a následně byl přijat díky steinfeldskému proboštu Eberwinovi do premonstrátského řádu.²⁶³ Gotšalk přichází do Čech poprvé na začátku čtyřicátých let 12. století v čele skupiny steinfeldských premonstrátů do kláštera na Strahově, kde je pověřen připravit dřevěné provizorium pro budoucí konvent. Poté je povolán zpátky do Steinfeldu.²⁶⁴ V roce 1149 se pak na Strahov opět vrací v čele s dalšími řeholními bratry s cílem osídlit opuštěný benediktinský klášter v Želivi, jehož počátky jsou spojeny s vládou opata Reginarda Métského.²⁶⁵

V době Gotšalkova příchodu již v Želivi stály podstatné části klausurních stavení a rozestavěné baziliky (Jarloch uvádí, že v konventním chrámu stály čtyři oltáře), do roku 1148 zde byl také postaven kostel sv. Petra, který zřejmě sloužil jako první oratoř kanonie.²⁶⁶ S pomocí Jindřicha Zdíka se Gotšalkovi podaří dovést klášter k postupnému rozkvětu,²⁶⁷ jehož důkazem je dostavba klášterních budov (Jarloch nás informuje o tom, že v již zřejmě dostavěné Gotšalkově klauzuře byla kapitulní síň, vytápěná mnišská stuba, kalefaktorium a lázeň, opat pak obýval vlastní sídlo pojmenované stejně jako na Strahově *caminata*).²⁶⁸

Ze Želivi jsou za vlády Gotšalka založeny nové řádové domy. Louňovice pod Blaníkem byly osazeny konventem premonstrátek, jež přišly z Dünnewaldu u Kolína nad Rýnem, z Louňovic pak byly fundovány ženské konventy v dolnorakouském Perneggu a v Kounicích na Moravě, z Želivi byl ještě za Gotšalkova života založen

---

²⁶¹ KUTHAN 1969b, 522.

²⁶² SOMMER/THOMA/THOMOVÁ 2009, 72.

²⁶³ FRB II, 484.

²⁶⁴ FRB II, 486.

²⁶⁵ FRB II, 487–489.

²⁶⁶ FRB II, 487.

²⁶⁷ SOMMER/THOMA/THOMOVÁ 2009, 69.

²⁶⁸ FRB II, 493–494.

dolnorakouský klášter Geras.²⁶⁹ Snad měl, jakožto učitel prvního milevského opata Jarlocha (přestože umírá už v roce 1184), nějaký podíl i na přípravách k založení milevského kláštera, jak soudí Jiří Kuthan.²⁷⁰ Přínosné jsou pro nás i zmínky v Jarlochově letopisu o tom, že byly v okruhu želivských premonstrátů čteny spisy Bernarda z Clairvaux, jež se pak odrazily i v architektuře milevských klášterních budov.²⁷¹

3.4 Dřevěné provizorium

Před příchodem premonstrátů do Milevska v čele s opatem v roce 1187 muselo být podle řádových předpisů připraveno klášterní provizorium, tvořené dormitářem, cellou hospitum, vrátnicí a oratoriem.²⁷² Je téměř jisté, že vznikalo mezi uvedeným rokem příchodu řeholníků a rokem 1184.

Klášterní provizoria bývala, jak dokládají některé konkrétní případy u nás, většinou dřevěná. Archeologicky však byla v našich podmínkách doložena spíše sporadicky, například v klášteře sv. Jiří na Pražském hradě.²⁷³ Petr Sommer předpokládá dřevěné provizorní stavby v případě kláštera na Břevnově,²⁷⁴ kde byla na základech původního kamenného kostela mezi roky 990 až 1045 vybudovaná první krypta klášterní baziliky.²⁷⁵ Asi až do třicátých let 12. století stály pouze dřevěné stavby i s dřevěným kostelem v centru konventu benediktinského kláštera na Ostrově u Davle.²⁷⁶ Ze dřeva byl vybudován v prvním období své existence klášter na Sázavě.²⁷⁷

Provizorní dřevěný konvent byl postaven před roky 1143–1144 i na Strahově. Spravuje nás o něm líčení Jarlochovy kroniky: *„I neváhal tudy probošt, muž zbožný, vyplniti, co mu bylo poručeno, nýbrž vzav s sebou bratry a pana Gotšalka, kvůli němuž toto zaznamenáváme, odebral se do Čech; přišel do Prahy, uctivě jest přijat, zavázal se přijmouti místo, a posléze domů se vraceje zůstavil tam se strany své zmíněného Gotšalka s bratry, aby konventu připravili prozatím příbytky dřevěné. A když tyto byly hotovy, opět po uplynutí roku týž probošt se navrátil veda s sebou konvent kleriků spolu*

---

²⁶⁹ DRAGOUN/RADOMĚRSKÝ 1997, 352–353.

²⁷⁰ KUTHAN 1977, 34.

²⁷¹ FRB II, 495; KUTHAN 1969b, 522.

²⁷² KUTHAN 1977, 39.

²⁷³ BORKOVSKÝ 1975, 83.

²⁷⁴ SOMMER 2006, 147.

²⁷⁵ PÍŠA 1990, 482.

²⁷⁶ SOMMER 2006, 149.

²⁷⁷ SOMMER 2006, 151.

s opatem...“²⁷⁸ Nějaké příbytky a oratoř však potřebovala na Strahově již skupina prvních mnichů v čele s opatem Blažejem, zde usazených před příchodem steinfeldských premonstrátů. Zřejmě tyto nejstarší stavby stávaly v prostoru dnešní kanonie. Gotšalk tedy nebyl na Strahově první, kdo budoval provizorní stavby. On a jeho bratři snad mohli využívat Blažejovu oratoř, která zde již bezpochyby musela být, neboť Gotšalk stavěl pouze dřevěné příbytky, jak zdůraznili Petr Sommer a Anežka Merhautová.²⁷⁹

V Milevsku byla v literatuře stanovami požadovaná modlitebna spatřována v některé ze stojících sakrálních staveb. To by nás mohlo dovést k místu, kde se snad rozkládaly i další dřevěné objekty prvotního kláštera, pokud byly realizovány. Starší literatura za možné oratorium považovala dnešní sakristii při jižním boku presbytáře baziliky.²⁸⁰ Dřevěné stavby provizoria bychom pak mohli předpokládat v sousedství sakristie. Průzkum milevského kláštera v roce 1999 odhalil, že bylo východní křídlo románského konventu vybudováno jako poslední. Jan Sommer tedy soudí, že tomu tak bylo právě z důvodu existence zde stojící dřevěné provizorní stavby.²⁸¹ Tím by se milevské provizorium shodovalo s již jmenovanými archeologicky poznanými, i když staršími, lokalitami na Sázavě a Ostrově u Davle, kde se dřevěné budovy rozkládaly rovněž přímo v jádru budoucího kláštera. Na Ostrově u Davle byly zbytky rozsáhlého dřevěného kláštera odkryty v prostoru dvou ramen pozdější románské a gotické klauzury. Nevstupují do prostoru rajského dvora, a tak se zdá, že již prvotní dřevěná zástavba, která v této podobě trvala asi dvě stě let, respektovala monastická pravidla rozvržení budov konventu. I na Sázavě šlo asi o tři částečně zahloubené dvojloďní dřevěné domy s dřevěnou konstrukcí, vybudované na jižní straně konventního kostela na půdorysu typického klausurního čtverce.²⁸² Petr Sommer soudí, že i Sázavský klášter fungoval asi sto až sto dvacet let převážně v dřevěné podobě.²⁸³

Pavel Břicháček s Petrem Sommerem uvádí, že mohli premonstráti jako požadované dormitorium, cellu hospitum a cellu portarii užívat světské sídlo Jiřího z Milevska.²⁸⁴ Obývali by tak tedy patrně kamenný románský dům, který by však brzy překážel výstavbě ambitu a musel by být nahrazen jinými stavbami. Pavel Břicháček

---

²⁷⁸ FRB II, 486.

²⁷⁹ MERHAUTOVÁ/SOMMER 1999, 156–157.

²⁸⁰ KUTHAN 1977, 39; SOMMER 1998b, 227.

²⁸¹ SOMMER 1999a, 177–178.

²⁸² SOMMER/VLČEK 1997b, 633.

²⁸³ SOMMER 1991, 82–83, 90.

²⁸⁴ BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 365.

soudí, že byly v této době zdejší předklášterní kostely asi již zaniklé nebo v ruinách, z čehož vyplývá, že by využití některého z nich jako první oratoře bylo zřejmě málo pravděpodobné.²⁸⁵ I přesto však nemůžeme vyloučit možnost, že mohla být starší milevská bazilika jako prvotní oratoř využívána. Snad dokonce mohla být její existence jedním z důvodů, proč velmož Jiří zvolil z celého svého majetku právě Milevsko jako místo pro založení kláštera.

Klára Benešovská soudí, že začínající premonstrátský konvent v Milevsku dostal od svého zakladatele jako provizorium kostel sv. Jiljí spolu s jeho panským sídlem a využíval je do doby, než byla dostavěna bazilika.²⁸⁶ I podle Karla Dolisty se první místo řeholního a liturgického života premonstrátů v Milevsku rozprostíralo u kostela sv. Jiljí. Autor opět nevyklučuje možnost, že dal Jiří z Milevska premonstrátům k dispozici nějaké stavby svého rodinného dvorce.²⁸⁷ K variantě, že řádovými stanovami požadovaným oratoriem byl kostel sv. Jiljí, se přiklání i Pavel Vlček a Pavel Zahradník.²⁸⁸ Podobnou situaci je možné předpokládat například i u cisterciáckého opatství v Oseku, kde nový konvent mohl jako provizorium využít bývalé sídlo Hrabišiců při dnes již neexistujícím románském kostele sv. Petra a Pavla, jenž býval označován jako starý klášter (*anticum claustrum*).²⁸⁹

Existence klášterního provizoria v prostoru pozdější klauzury by odpovídala zmíněným českým analogiím. Obzvlášť logická by byla v případě, kdyby jako první oratorium sloužila buďto starší bazilika, nebo dnešní sakristie. Románský dům v prostoru rajskeho dvora a ambitu by k tomuto účelu vyhovoval pouze po omezenou dobu. Spíš bychom se tedy mohli přiklonit k teorii, že dřevěné provizorní stavby byly umístěny v prostoru budoucích kamenných staveb, jak by to vycházelo z monastického rozvrhu. I existence provizoria při kostele sv. Jiljí by měla své výhody. Dřevěné budovy by zde při budování nového konventu nepřekážely čilé práci kameníků a mniši by měli dostatek klidu na vedení svého řeholního života. To ovšem ale pouze v případě, že by se do okolí tribunového kostela nepřesunula z prostoru bývalého dvorce z důvodu výstavby kláštera i celá milevská osada.

Pozoruhodná a neobvyklá je v případě milevského kláštera rychlost vzniku jeho kamenných budov. Spolu s klášteřem v Podlažicích se jednalo spíše o výjimku, kdy

---

²⁸⁵ BŘICHÁČEK 2014, 66.

²⁸⁶ BENEŠOVSKÁ 2001c, 132.

²⁸⁷ DOLISTA 1990, 10.

²⁸⁸ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 29.

²⁸⁹ MERHAUTOVÁ/SOMMER/VLČEK 1997, 403.

dřevěné provizorium sloužilo pouze krátkou dobu, neboť stavba kláštera postupovala velmi rychle (jednotlivé části byly dobudovány asi v jednom desetiletí). Běžnější bývalo období třiceti, čtyřiceti i více let (Louňovice, Opatovice, Ostrov u Davle, Plasy).²⁹⁰ V případě dalšího premonstrátského konventu v Louce u Znojma se dá předpokládat začátek výstavby kamenného kláštera nejdříve po roce 1200, tedy více než deset let po jeho založení.²⁹¹ Rychlost výstavby tak může být dokladem hospodářské síly milevského konventu. Jakmile bylo zbudováno dřevěné provizorium, byl zvolen opat a přiveden konvent.²⁹² Zda se k dočasným dřevěným budovám vztahuje zpráva z Jarlochovy kroniky, zmiňující požár kláštera v roce 1191,²⁹³ či snad hořela novostavba klauzury, se již nedozvíme.

3.5 Jarloch, první milevský opat

Roku 1187 je prvním milevským opatem zvolen Gotšalkův žák, letopisec Jarloch. „*Téhož léta, co se toto stalo, to jest léta Páně 1187, já Jarloch přijal jsem místo toto ve správu a název opata, v němž až podnes pracuji v mnohých protivenstvích a v téměř žádném zdaru smilování Boží očekávaje.*“²⁹⁴ Narodil se roku 1165, o jeho původu však nevíme nic jistého.²⁹⁵ Vychováván byl přičiněním Gotšalka a svého strýce od roku 1174 v klášteře v Oberzellu u Würzburgu,²⁹⁶ pak se stal Gotšalkovým pomocníkem a žákem v želivském klášteře. Zatímco začaly probíhat přípravy fundace milevského kláštera, rozloučil se mladý Jarloch v roce 1184 se svým učitelem u jeho úmrtního lůžka.²⁹⁷ Ve stejném roce byl vysvěcen na jáhna²⁹⁸ a o dva roky později a rok před nástupem do funkce milevského opata na kněze.²⁹⁹

S příchodem Jarlocha v čele želivských řeholníků do Milevska začíná skutečný život milevského kláštera i jeho výstavba. Je téměř jisté, že jako kdysi nejbližší pomocník opata Gotšalka, využil mladý Jarloch zkušeností svého učitele s budováním konventu v Želivi. Vzhledem k tomu, že bylo milevské opatství po dlouhou dobu jedinou církevní institucí svého druhu v jižních Čechách, dá se právem předpokládat, že

---

²⁹⁰ SOMMER 1978, 338.

²⁹¹ KROUPA 1996, 40.

²⁹² Jak dokládá Jarlochův popis vzniku premonstrátského konventu na Strahově. FRB II, 486; Existenci provizoria v době příchodu konventu v čele s Jarlochem předpokládá i KUTHAN 1977, 39.

²⁹³ „*Hoc anno claustrum nostrum in Mylevsk combustum est.*“ FRB II, 509.

²⁹⁴ FRB II, 508.

²⁹⁵ KUTHAN 1977, 34.

²⁹⁶ FRB II, 468.

²⁹⁷ FRB II, 498.

²⁹⁸ FRB II, 506.

²⁹⁹ FRB II, 508.

byl jeho kulturní význam obrovský.³⁰⁰ Při staveništi budoucího kláštera vznikla v Milevsku, jak to bylo obvyklé, stavební huť, jež měla později na svědomí vznik menších kostelíků v okolí, do jejichž podoby vtiskla svůj výtvarný názor.³⁰¹

Kulturní aktivity se projeví i v literární oblasti. Jarloch píše, že byl v milevském klášteře dostupný spis o Tomáši z Canterbury.³⁰² První opat od svého mládí pravděpodobně věnoval velkou péči shromažďování dějinných událostí.³⁰³ Ty později, snad v letech 1215 až 1222,³⁰⁴ použil při realizaci letopisu líčícího dějiny našich zemí mezi roky 1167 a 1198. Kodex, který vznikl přímo v Milevsku (snad zde bylo i skriptorium), obsahuje navíc i přepis letopisu pražského kanovníka Vincencia z let 1140 až 1167, Dějiny Britů od Bedy Ctihodného a kroniku Ansbertovu o křížové výpravě Fridricha Barbarossy, opatřenou poznámkami o českých událostech snad z ruky Jarlocha.³⁰⁵

Vedle kulturních a uměleckých aktivit milevského kláštera v době Jarlochově dochází i k růstu pozemkové držby opatství. Jeho mozaiku vzniklou do poloviny 13. století uvádí Jiří Kuthan.³⁰⁶ Šlo většinou o vesnice v pásmu mezi Bechyní a Sedlčanskem (Dobrotěšice, Mimoňovice, Hrejkovice, Staňkov, Černochoy, Třískolupy, Kralupy, Pozřetín, Kdešice, Bílina, Stranné, Bojenice, Kojetín, Hrušnice, Horosedly, Mlékojedy, Červená nad Vltavou a Milevsko). Ať už se s nimi v uvedeném období nakládalo jakkoli, byly dle písemných pramenů majetkem milevského kláštera.³⁰⁷ Růst klášterního majetku od roku 1184 do poloviny 13. století umožnil nákladnou výstavbu budov již ve 12. století.³⁰⁸ Navíc se klášter podílel na expanzi řádu, a tak zdejší řeholníci osadili původně cisterciácké opatství ve Schläglu v Horním Rakousku a neznámo kdy založili proboštství v Toužimi v západních Čechách.³⁰⁹

Přesto si snad někdy kolem roku 1220 stěžuje milevský opat ve své letopisu na „*mnohá protivenství*“.³¹⁰ Mezi ně jistě patřil požár kláštera v roce 1191.³¹¹ Snad byla

---

³⁰⁰ KUTHAN 1977, 35.

³⁰¹ KUTHAN 1977, 35.

³⁰² FRB II, 464.

³⁰³ DOLISTA 1990, 7.

³⁰⁴ FIALA 1957, 28.

³⁰⁵ FIALA 1957, 43.

³⁰⁶ KUTHAN 1977, 36.

³⁰⁷ CDB I, 272–273; CDB II, 115; FRB II, 507; CDB II, 66; CDB II, 115–116; CDB II, 174–175; CDB II, 192–193; CDB II, 253–254; CDB III/1, 89; CDB III/1, 135.

³⁰⁸ KUTHAN 1977, 39.

³⁰⁹ KUTHAN 1977, 36; ŠIMÁK 1938, 1247 vyslovil hypotézu, že za účelem založení toužimského proboštství daroval Jiří z Milevska milevským premonstrátům některé své pozemky na Tepelsku mezi Žluticemi a Bečovem.

³¹⁰ DOLISTA 1990, 19.

dána i politickými sváry mezi členy rodu Přemyslovců, konfliktem mezi pražským biskupem Ondřejem a králem Přemyslem Otakarem I., který od Jarlocha vymáhal peníze pod záminkou zástavy některých královských vesnic v okolí Milevska,³¹² a finančními požadavky pražského biskupa Ondřeje, jak soudí Dolista.³¹³

S Jarlochem se v písemných pramenech naposledy setkáváme v roce 1221 v listině Přemysla Otakara I., v níž je jmenován jako svědek.³¹⁴ V pozdějších listinách z let 1227 a 1229 je sice jako svědek milevský opat uváděn, již však bez jména.³¹⁵ Pravděpodobně byl Jarloch mrtev v roce 1234, neboť v listině o směně statku Hrušnice za Horosedly s pražským biskupem je milevským opatem Jan.³¹⁶ Pavel Břicháček soudí, že Jarloch umírá někdy v letech 1227 až 1228.³¹⁷

---

³¹¹ FRB II, 508.

³¹² Biskup Ondřej vymohl na Jarlochovi příplatek za vesnici Stranné, jež byla dříve majetkem Jiřího z Milevska, a Jarloch ji odkoupil od biskupa Daniela. CDB II, 115–116; KUTHAN 1977, 38.

³¹³ DOLISTA 1990, 12.

³¹⁴ CDB II, 205.

³¹⁵ CDB II, 302 a CDB II, 340.

³¹⁶ CDB III/1, 89.

³¹⁷ BŘICHÁČEK 2014, 68.

4. ROMÁNSKÝ KOSTEL SV. JILJÍ

Literatura už tradičně považovala za nejstarší milevskou kamennou stavbu kostel sv. Jiljí [6], který se nachází dvě stě metrů severně od dnešního kláštera. Jako jistý doklad o tom, že stál, nebo byl alespoň rozestavěn v roce 1184, byla vnímána Jarlochova zpráva o tažení vojska salzburského arcibiskupa Vojtěcha do Prahy, při němž nedošlo k velkému poškození kostela v Milevsku.³¹⁸ Následujícího roku odkázal majetek svatému Jiljí číšník Juro, smrtelně raněný v krvavé, ale vítězné bitvě u Loděnic.³¹⁹

Vzájemná souvislost obou Jarlochových zápisů se stavbou kostela sv. Jiljí se zdá být velmi pravděpodobná. Přesto se nabízí lehká pochybnost, plynoucí z výsledků archeologických výzkumů vedených Pavlem Břicháčkem, jestli oním zmiňovaným kostelem v Milevsku (možná i zasvěceným sv. Jiljí) nemohla být první zdejší bazilika či jiná z archeologicky doložených sakrálních staveb (ať už byla v jakémkoli stavu, třeba i v ruinách). Mohli bychom si pak poměrně snadno představit situaci, že kostel sv. Jiljí vzniká pod určitým vlivem prvního opata až zároveň s počátky stavby kláštera, přesněji jeho baziliky.

Jarloch měl ze svého působení v Želivi jistě v paměti zdejší kostel sv. Petra, jehož stavba byla pravděpodobně zahájena zároveň s výstavbou želivské baziliky, a sloužil jako nutné provizorium pro želivské řeholníky i pastorační centrum okolního laického obyvatelstva, jak dokládají nálezy částí raně středověkého hřbitova v jeho okolí.³²⁰ Dnes na místě této svatyně vysvěcené do roku 1148 stojí pozdější hřbitovní kostel sv. Petra a Pavla.³²¹ Anežka Merhautová se domnívá, že byl v Želivi nejprve zřejmě v letech 1144–1148 postaven asi původně provizorní jednolodní kostel sv. Petra a ještě v týchž letech, i když o málo později, byla zahájena stavba zdejší baziliky.³²² Ať to bylo v Milevsku jakkoli, podobnost se Želiví se zdá být nápadná o to více, že zde Jarloch strávil část svého mládí. Již za vlády prvních opatů v těsné blízkosti obou vznikajících klášterů (i když v Želivi o několik desetiletí dříve) stojí jen o málo starší jednolodní kostely sloužící snad původně i jako součásti klášterního provizoria.

---

³¹⁸ FRB II, 506.

³¹⁹ FRB II, 507, z odkazu Jury pak byla od Vítka staršího z Prčic koupěna blízká ves Staňkov.

³²⁰ SOMMER/THOMA/THOMOVÁ 2009, 80.

³²¹ SOMMER/THOMA/THOMOVÁ 2009, 70.

³²² MERHAUTOVÁ 1971, 370.

4.1 Literatura ke kostelu sv. Jiljí

Románskou stavební fází kostela sv. Jiljí a jejím složitým vývojem se v minulosti zabývalo množství autorů. Jejich závěry o stavební historii této výjimečné památky ale nebyly zcela jednoznačné. Z nejstarších studií bych jmenovala práci Karla Vladislava Zapa z roku 1859 v *Památkách archeologických a místopisných*³²³ a jen o málo mladší článek v tomto periodiku z roku 1863 od Jana Erazima Wocela. Ten seznamuje čtenáře s novými archeologickými a uměleckými zjištěními o stavbě, získanými na základě výzkumu realizovaného c. k. centrální komisí pro stavitelské památky.³²⁴ Ve stejném roce publikoval autor ve Vídni práci týkající se nejen kostela sv. Jiljí, ale i milevského kláštera.³²⁵ Krátkou stať věnoval kostelu sv. Jiljí v prvním díle publikace o středověkém umění v Čechách v roce 1871 Bernhard Grueber³²⁶ a v roce 1888 zařadil pojednání o kostelu sv. Jiljí v Milevsku do své práce o křesťanském umění v Čechách do konce vlády Přemyslovců Josef Neuwirth.³²⁷

Velmi podrobný popis celé stavby zachovali v roce 1898 v *Soupisu památek historických a uměleckých v království Českém* Antonín Podlaha a Eduard Šittler.³²⁸ Rozbor románské části kostela uvádí v časopise *Method* v roce 1889 Ferdinand Josef Lehner,³²⁹ podrobněji i se snahou o komparaci s jinými českými stavbami (kostelem sv. Bartoloměje v Kyjích, sv. Mikuláše v Potvorově, sv. Bartoloměje v Kondraci apod.) pak autor kostel sv. Jiljí zasazuje do skupiny románských kostelů u nás v *Dějínách umění národa českého* z roku 1905.³³⁰ V roce 1929 publikuje článek o románských emporových kostelech v Čechách Vojtěch Birnbaum. V něm se autor snaží charakterizovat prostředí jejich stavebníků i účel, k němuž svatyně sloužily. Mezi jinými významnými příklady se věnuje i kostelu sv. Jiljí.³³¹

Do obsáhlé stati o panských tribunách v naší románské architektuře zařadil pasáž o kostelu sv. Jiljí Václav Mencl. Autor hledal inspiraci pro milevskou tribunu v případě kostela sv. Martina ve zdi, podobnosti opět spatřoval u kostela v Kyjích či v

---

³²³ ZAP 1859, 222–225, 272–277.

³²⁴ WOCEL 1863a, 232–235; krátkou zmínku kostelu sv. Jiljí věnuje i BRANIŠ 1892, 30.

³²⁵ WOCEL 1863b, 10–15.

³²⁶ GRUEBER 1871, 59–61.

³²⁷ NEUWIRTH 1888, 150–152.

³²⁸ PODLAHA/ŠITTLER 1898, 107–117.

³²⁹ LEHNER 1889a, 51–54.

³³⁰ LEHNER 1905, 58–62.

³³¹ BIRNBAUM 1929, 56–57.

Kondraci.³³² Kostelu sv. Jiljí se autor věnuje či jej zmiňuje i v dalších studiích.³³³ Do širších střeoevropských souvislostí se pokusila sochařskou výzdobu kostela zasadit v monografii pojednávající o raně středověké architektuře v Čechách Anežka Merhautová. Pozornost věnovala i stavebnímu vývoji západní části románského kostela.³³⁴ Autorka pak stavbu stručně zmiňuje v dalších publikacích a statích.³³⁵ Roku 1974 zpracoval kostel sv. Jiljí v syntetické práci o emporových kostelech v Polsku, Čechách i v historickém území Uher polský badatel Andrzej Tomaszewski.³³⁶ V roce 1977 pojednal o stavbě v knize *Romanik in Böhmen* německý badatel Erich Bachmann. Kostel na základě západní věže spojil s uměleckým prostředím Dolního Saska-Westfálska a Dolního Porýní.³³⁷ Navíc jej označil za vzor pro kostel sv. Martina ve zdi.³³⁸

Dosud nejvíce pozornosti bylo svatému Jiljí věnováno v knize Jiřího Kuthana *Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století*. Autor sestavil do přehledné tabulky písemné zprávy týkající se kostela i kláštera premonstrátů.³³⁹ Velmi podrobně je popsána románská část stavby, zhodnocena veškerá dosavadní literatura a autor shrnul všechny své dosavadní práce, v nichž se kostelu věnoval.³⁴⁰

Objasnit stavební vývoj svatyně a proměny podoby jejího východního závěru se podařilo až díky archeologickým výzkumům realizovaným v roce 1978 Antonínem Hejnou a následně v letech 1978–1979 Jiřím Freyem v souvislosti s jeho přestavbou na pohřební síň. Výsledky výzkumů byly publikovány a širě interpretovány Hejnou a Anežkou Merhautovou.³⁴¹ Šlo o první archeologické počiny v interiéru kostela realizované. Prostor byl kostelu sv. Jiljí věnován i v dalších většinou souborných syntetických pracích.³⁴²

---

³³² MENCL 1965, 46–49.

³³³ MENCL 1939, 5; MENCL 1958, 135; MENCL 1960b, 183–185; MENCL 1962, 225–226.

³³⁴ MERHAUTOVÁ 1971, 39–41, 73, 169–170.

³³⁵ MERHAUTOVÁ/TŘEŠTÍK 1984, 216; MERHAUTOVÁ 1984b, 63; MERHAUTOVÁ 1993, 135–139.

³³⁶ TOMASZEWSKI 1974, 226

³³⁷ BACHMANN 1977, 107–108.

³³⁸ BACHMANN 1977, 123.

³³⁹ KUTHAN 1977, 36–39.

³⁴⁰ KUTHAN 1977, 39–48, 214–216; Problematikou písemných pramenů vztahujících se ke kulturním a uměleckým dějinám Milevska se zabýval v článku KUTHAN 1969a, 57–68; Popis a architektonický vývoj nastínil autor KUTHAN 1969b, 521–530.

³⁴¹ HEJNA 1981b, 644; HEJNA 1987, 55–65; Jiří Frey výsledky svého výzkumu nepublikoval. Výsledky výzkumů vedených Hejnou i Freyem shrnuje MERHAUTOVÁ 1993, 135–139.

³⁴² TOMASZEWSKI 1974, 226 vychází z hodnocení tribuny kostela sv. Jiljí v článku o panských tribunách Václava Mencla; MERHAUTOVÁ/TŘEŠTÍK 1984, 216; MERHAUTOVÁ 1984b, 62–63.

Dosavadní názory odborné literatury konfrontuje s dílčími výsledky předběžného stavebního průzkumu kostela a stále doplňuje Jan Sommer. Autor se tak pokouší vyhodnotit dynamiku změn stavebního a funkčního plánu v průběhu výstavby románské svatyně.³⁴³ V publikaci *Milevsko – 830 let* jsem shrnula architektonický vývoj stojících budov kláštera a kostela sv. Jiljí v průběhu středověku.³⁴⁴ Vztahem románské architektury kostela sv. Jiljí a premonstrátské baziliky v Milevsku s architekturou v Řezně a okolí jsem se zabývala v článku, který vyšel v *Beiträge zur Geschichte des Bistums Regensburg* v roce 2015.³⁴⁵ V souvislosti s právě probíhající rozsáhlou rekonstrukcí této významné středověké památky proběhl v roce 2015 pod vedením Pavla Břicháčka archeologický výzkum v prostoru dnešního presbytáře a sakristie kostela sv. Jiljí. Výsledky výzkumu zatím nebyly publikovány, je však možné, že přinesou nové přínosné informace o stavebním vývoji této výjimečné stavby.

4.2 Datace románské části kostela sv. Jiljí

Většina zmíněných autorů se díky dokladům existence tribuny v západní části původní románské stavby shoduje, že byl kostel sv. Jiljí jednodílnou stavbou Jiřího z Milevska, založenou už před rokem 1184 (respektive stojící před rokem 1185, kdy mu číšník Juro odkázal svůj majetek).³⁴⁶ Literatura většinou předpokládá, že jde o kostel vzniklý na objednávku fundátora milevského kláštera. Klára Benešová uvedla, že by mohl být stavebníkem i někdo z jeho předků.³⁴⁷ Zda se kostela sv. Jiljí dotkl zmíněný požár kláštera v roce 1191, o němž ve svém letopise píše Jarloch, je jen těžké posoudit. Václav Mencl zprávu využil jako jeden z podkladů pro datování památky.³⁴⁸ Andrzej Tomaszewski ze záznamu o požáru usoudil, že byl kostel sv. Jiljí stavěn mezi lety 1191 až 1201.³⁴⁹ Podle Jiřího Kuthana zřejmě nelze zprávu o požáru na kostel sv. Jiljí vztahovat už proto, že Jarloch výslovně píše „*claustrum nostrum*“, vyhořel tedy

---

³⁴³ SOMMER 2007.

³⁴⁴ ZELENKOVÁ 2014, 95–109.

³⁴⁵ ZELENKOVÁ 2015, 27–44.

³⁴⁶ ZAP 1859, 215, 222; WOCEL 1863b, 10; BRANIŠ 1892, 30; BIRNBAUM 1929, 57; KUTHAN 1969b, 522; MERHAUTOVÁ 1971, 41; BACHMANN 1977, 107; MERHAUTOVÁ/TŘEŠTÍK 1984, 216; HEJNA 1987, 55; MENCL 1965, 47 soudí, že první stavební fáze kostela, tedy jednodílná bez západní věže, byla dokončena někdy v letech 1180–1185, kostel i s věží byl pak dostavěn až v roce 1201; MERHAUTOVÁ 1984b, 63 uvádí, že byl kostel sv. Jiljí postaven před rokem 1185; PODLAHA/ŠITTLER 1898, 107 soudí, že byl kostel postaven v roce 1185; BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 364 uvádí, že kostel v roce 1184 buď již stál, nebo byl rozestavěn.

³⁴⁷ BENEŠOVSKÁ 2001a, 108.

³⁴⁸ MENCL 1939, 5

³⁴⁹ TOMASZEWSKI 1974, 226

spíše samotný klášter a kostela sv. Jiljí stojícího opodál se požár nedotkl.³⁵⁰ Pokud by však klášterní provizorium vzniklo v blízkosti kostela sv. Jiljí a ten by v uvedeném roce sloužil jako dočasná oratoř, mohl by Jarloch tento tribunový kostel jako „*claustrum nostrum*“ skutečně označit.

K románskému kostelu sv. Jiljí pak bývá v literatuře vztahována i zmínka vážící k roku 1201,³⁵¹ z níž se dovídáme, že olomoucký biskup Jan Bavor, původně strahovský premonstrát, posvětil v Milevsku oltář sv. Jiljí.³⁵² Na základě toho někteří autoři soudí, že byl zřejmě k tomuto datu kostel sv. Jiljí, který pak byl využíván milevskou osadou jako farní, dostavěn.³⁵³ Není jisté bez zajímavosti, že i milevský klášter býval tomuto světci v minulosti zasvěcen.³⁵⁴ Můžeme tedy předpokládat, že oltář sv. Jiljí mohl být umístěn i v samotné klášterní bazilice. Pak by se zpráva o svěcení oltáře mohla vztahovat spíše ke klášternímu chrámu.³⁵⁵ Jiří Kuthan dokonce uvedl, že mohl klášter nést patrocínium tohoto světce i z důvodu obhájitelnosti faktu, že číšník Juro věnoval svatému Jiljí své majetky, za něž byla koupena ves Staňkov, která byla později v držení premonstrátského opatství.³⁵⁶ Patrocínium sv. Jiljí je typické pro vrcholně a pozdně románské období. Nejvíce je v našich podmínkách zastoupeno v průběhu druhé poloviny 12. století. V Milevsku nabylo patrně velké obliby, snad takto mohla být vysvěcena i některá ze starších sakrálních staveb. Nebylo by pak divu, kdyby bylo z úcty k tomuto světci užíváno i ve prospěch samotného kláštera a zasvěcení klášterního chrámu Panně Marii, které bylo u premonstrátů oblíbené a velmi časté,³⁵⁷ by pouze bylo jakýmsi naplněním premonstrátských zvyklostí.

4.3 Velmožské sídlo při kostele sv. Jiljí

V blízkosti kostela sv. Jiljí bývá v literatuře předpokládáno i velmožské sídlo Jiřího z Milevska.³⁵⁸ To by zde, vzhledem k archeologickému nálezům kamenného

---

³⁵⁰ KUTHAN 1977, 39

³⁵¹ Archiv für österreichische Geschichte, 77.

³⁵² WOCEL 1863b, 10; PODLAHA/ŠITTLER 1898, 107; LEHNER 1905, 58; KUTHAN 1977, 37 předpokládá, že šlo snad o oltář v klášterním kostele; BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 365; BENEŠOVSKÁ 2001a, 108.

³⁵³ ZAP 1859, 223; MENCL 1939, 5 soudil, že by tomuto pozdnímu datování odpovídaly slohové detaily stavby (polygonální sloupky ve věži) a zdivo z velkých žulových kvádrů; MENCL 1965, 47.

³⁵⁴ KUTHAN 1977, 40 cituje příslušné prameny.

³⁵⁵ KUTHAN 1977, 39–40 zmiňuje pozdější zprávy o existenci oltáře sv. Jiljí v klášterní bazilice.

³⁵⁶ KUTHAN 1977, 34.

³⁵⁷ BOHÁČ 1972, 32–35.

³⁵⁸ HEJNA 1987, 55.

románského domu v prostoru pozdějšího rajskeho dvora,³⁵⁹ začalo zřejmě fungovat až v souvislosti se stavbou provizoria či výstavbou kamenných staveb premonstrátského kláštera. Kostel by pak byl jeho součástí. Kupříkladu Jiří Kuthan či Antonín Hejna situovali toto sídlo do prostoru ležícího severně od klášterního komplexu a jižně od kostela sv. Jiljí, kde se dnes nachází hřbitov. Obytný objekt zakladatele kláštera bychom pak s ohledem na umístění vstupu na tribunu zřejmě hledali jižně až jihozápadně od románské svatyně.³⁶⁰ Předpoklad však není možné ověřit vzhledem k existenci hřbitova v tomto prostoru. Existence sídliště byla prokázána v západním a severovýchodním okolí kostela sv. Jiljí díky výzkumům Miroslava Richtera a Pavla Břicháčka.³⁶¹ Situování osady severně od kostela sv. Jiljí by napovídalo i severní portálek svatyně, jímž se vstupovalo do přízemní západní věže.

Analogickou situaci bychom mohli vidět v případě tribunového kostela sv. Martina v Radomyšli a zdejší románské tvrze. Na vzájemnou spojitost architektury obou sakrálních staveb už v minulosti odkazovala řada autorů. V 60. letech došlo k rozsáhlému archeologickému výzkumu v kostele a jeho okolí, během něhož byla mimo jiné zjištěna původní forma románského kostela a ve vzdálenosti 12 až 14 metrů od vchodu na jeho emporu, který byl analogicky k milevskému sv. Jiljí situován směrem na jih, byl odkryt systém mohutných jam po kulech o průměru 30 až 33 centimetrů. Jde o pozůstatek původního šlechtického sídla, románské tvrze vybudované ze dřeva.³⁶²

4.4 Původní podoba lodi a kvadratický závěr kostela sv. Jiljí

Výstavností, ušlechtilostí i náročností stavební techniky je kostel sv. Jiljí v prostoru jižních Čech stavbou výjimečnou. Svědčí tak jistě o mimořádném významu svého majitele. Přestože je dnes torzo původní románské stavby vtěleno do velkolepé gotické přístavby, z původní románské památky se dochovaly severní obvodová zeď a pevnostním dojmem působící západní věž, obě sestavené z pečlivě opracovaných povětšinou žulových kvádrů. Ve starších studiích se autoři logicky zabývali právě těmito stojícími monumentálně působícími částmi stavby a postupem jejich vzniku. Forma východního závěru i půdorys prvotního kostela zůstávaly neznámé.

---

³⁵⁹ BŘICHÁČEK 2007, 18; BŘICHÁČEK 2009, 97, 105; BŘICHÁČEK 2014, 65.

³⁶⁰ KUTHAN 1969b, 525; FREY 1984c, 23; HEJNA 1987, 55.

³⁶¹ BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 364.

³⁶² NECHVÁTAL 1999, 54.

Například Jan Erazim Wocel či Fredinand Josef Lehner odhadovali, že východní zakončení kostela tvořila apsida.³⁶³ O původní podobě kostela sv. Jiljí přinesl bližší představu archeologický výzkum realizovaný Antonínem Hejnou. Ten doplnil dosud prázdné místo ve studiu stavebního vývoje památky. Odkryl fragmenty základů jižní i západní stěny lodi a jihovýchodní nároží původního pravoúhlého románského presbytáře.³⁶⁴ Ve srovnání s dnešním chrámem byl kostel sv. Jiljí poměrně drobnou románskou stavbou.

4.4.1 Východní presbytář

Původní presbytář kostela sv. Jiljí byl lehce obdélného tvaru s delší východozápadní osou o vnějších rozměrech 5 x 6,5 metru a byl k lodi připojen vně i uvnitř ústupkem patrným uvnitř kostela díky zesílené severní zdi pouze při napojení na jižní zeď [7]. Severní zeď tak tvořila se severní stěnou závěru přímou linii. V ose závěru ve vzdálenosti 45 centimetrů od vnitřního líce východní zdi se dochovaly i základy oltářní menzy o rozměrech 1,35 x 2,25 metru.³⁶⁵ Před jejím západním čelem bylo umístěno schodiště, jehož substrukci dlouhou jeden metr výzkum odkryl v hloubce 90 centimetrů.³⁶⁶ Zdivo východního závěru sestavené z pečlivě opracovaných kvádrů bylo široké 110 centimetrů, v předzákladu z hrubě opracovaných kvádrů pak 155 centimetrů.³⁶⁷ Mezi předělem lodi a východním závěrem byl zachycen i zpevňovací pas z neopracovaných kamenů široký 130 centimetrů.³⁶⁸ O severní zdi a nároží románského presbytáře Hejna soudil, že byly pojaty do gotické stavby kostela a zůstaly uchovány pod jeho fasádou plynule navazující na románské zdivo severní lodi.³⁶⁹ Během výzkumu odhalil i zlomek zdi na jižní straně kostela, který považoval za pravděpodobný zbytek sakristie, jež by ke stavbě byla dodatečně připojena. Dnes již víme, že šlo o část zdi mladšího presbytáře.³⁷⁰

---

³⁶³ WOCEL 1863a, 233; LEHNER 1905, 59.

³⁶⁴ HEJNA 1987, 55–65.

³⁶⁵ HEJNA 1987, 60.

³⁶⁶ HEJNA 1987, 58, 60.

³⁶⁷ HEJNA 1987, 57–58.

³⁶⁸ HEJNA 1987, 58.

³⁶⁹ HEJNA 1987, 60; „Nasvědčuje tomu ústupek zdiva, patrný na vnější stěně lodi kostela a korespondující přesně s místem, kde podle výsledku výzkumu navazoval na loď románské stavby východní závěr.“ HEJNA 1981b, 645.

³⁷⁰ MERHAUTOVÁ 1993, 137.

4.4.2 Obvodové zdi kostelní lodi a původní podlahy

Jižní obvodová zeď široká 110 centimetrů byla užší oproti protilehlé dochované zdi severní, neboť v té bylo od počátku kostela vloženo schodiště.³⁷¹ Zdivo této jižní stěny odhalené sondou sahající do hloubky 117 centimetrů bylo na vnitřním líci omítnuté do maximální hloubky 50 centimetrů pod úroveň dlažby a bylo vyskládané z poměrně pravidelně kladených žulových kvádrů. V základových partiích hlubokých 80 centimetrů pak bylo tvořeno pouze hrubým lomovým kamenem spojovaným maltou a zesíleným na vnějším líci o 10 centimetrů.³⁷²

Sonda rovněž odkryla dvě podlahy různého stáří tvořené pálenými cihlovými dlaždicemi čtvercového formátu.³⁷³ Starší z nich byla položena v hloubce přibližně 65 centimetrů pod úroveň dnešní dlažby a odpovídá spolu s maltovou krou pod ní úrovni předělu mezi omítnutým a základovým zdivem jižní zdi.³⁷⁴ Stopy prvotní románské podlahy kostela odkryl Antonín Hejna během svého výzkumu ve fragmentech na ploše původní lodi a východního závěru v průměrné hloubce 100 centimetrů pod povrchem.³⁷⁵ Tato situace dokládá původní románské hmotové řešení interiéru kostela a fakt, že vnitřní líce jeho zdí byly před gotickou přestavbou omítnuté.

Hejnův výzkum se dotkl i stojící severní románské zdi kostela sv. Jiljí, kde v hloubce 75 až 85 centimetrů zachytil úroveň prahu vchodu ke schodišti vedoucímu na tribunu v síle zdi.³⁷⁶ V místě předpokládané západní závěrové zdi lodi románského kostela byla položena sonda, jež tuto zeď zachytila. Na ni bezprostředně na spáru navázala stavba západní věže s tribunou v prvním patře.³⁷⁷ Jde o závažný přínos osvětlující dlouho trvající nejasnosti v postupu stavby románského kostela.

Archeologický výzkum vedený Antonínem Hejnou přinesl důležité informace o původní podobě románského kostela sv. Jiljí. Lod' svatyně dosahovala vnitřních rozměrů 12,5 x 5,8 metrů, její vnější rozměr pak byl 14,5 x 9 metrů.³⁷⁸ Celkově pak

---

³⁷¹ HEJNA 1987, 58; MERHAUTOVÁ 1993, 137.

³⁷² HEJNA 1987, 58.

³⁷³ Mladší cihlová dlažba byla sestavena z dlaždic o formátu 17 x 17, 18 x 18, 20 x 20 a 25 x 25 centimetrů, dlaždice starší podlahy byly o rozměru 18 x 18 a 20 x 20 centimetrů. HEJNA 1987, 59; Podobné hladké hliněné dlaždice čtvercového formátu o rozměrech cca 16 x 16 cm nebo až cca 18 x 18 cm odkryl archeologický výzkum i v kostele sv. Martina v Radomyšlí, NECHVÁTAL 1999, 150.

³⁷⁴ HEJNA 1987, 56–58.

³⁷⁵ HEJNA 1987, 58.

³⁷⁶ HEJNA 1987, 58.

³⁷⁷ HEJNA 1987, 58.

³⁷⁸ HEJNA 1987, 60.

kostel i se západní věží zaujímal plochu 19,75 x 9 metrů a jeho vnitřní plocha byla 18 x 5,8 metrů.³⁷⁹

4.5 Kostely s kvadratickým presbytářem jako architektonický typ

Svým typem pravoúhlého závěru se řadí kostel sv. Jiljí k nepříliš početné skupině románských sakrálních staveb v prostoru jižních a jihozápadních Čech. Na naší půdě se začínají pravoúhlé chóry objevovat v posledních desetiletích 12. století, jak uvedli Václav Mencl či Anežka Merhautová.³⁸⁰ Archeologické výzkumy v Radomyšli u Strakonice a ve Starých Prachaticích a kostel sv. Vavřince v Praze v bývalé osadě Nebovidy pod Petřínem snad ale dokládají, že se tato forma východního závěru u nás objevuje i dříve.³⁸¹ Nejvíce se však v našem prostředí kvadratický presbytář užíval ve druhé a třetí čtvrtině 13. století.³⁸²

Z doby před a kolem roku 1200 jmenuje Anežka Merhautová jen několik staveb s takto řešeným závěrem. Jsou to tribunový kostel sv. Kateřiny na Tetíně,³⁸³ sv. Jana Křtitele v Nudvojovicích,³⁸⁴ sv. Klimenta v Praze-Bubnech,³⁸⁵ sv. Jiljí v Kostelním,³⁸⁶ sv. Jakuba v Kolinci³⁸⁷ a tribunový kostel sv. Martina v Radomyšli.³⁸⁸ Vzhledem k tomu, že u nás od počátků sakrální architektury nepřetržitou kontinuitu pravoúhlého

---

³⁷⁹ HEJNA 1987, 60.

³⁸⁰ MENCL 1965, 40; MERHAUTOVÁ 1971, 251.

³⁸¹ NECHVÁTAL 1999, 187–189; MUK/REICHERTOVÁ 1972, 225 datují románský kostel ve Starých Prachaticích jistě do 12. století, nevyklučují však ani vznik kostela již na konci století předchozího; KUTHAN 1977, 234 stavbu románského kostela ve Starých Prachaticích klade do první poloviny 12. století; PÍŠA 1969, 111 datoval kostel sv. Vavřince pod Vyšehradem snad do doby kolem poloviny 12. století; HAVRDA/TRYML 2013, 69 kostel podle tvarů a technologie keramiky nalezené při archeologickém výzkumu datovali do konce 12. či počátku 13. století; VARHANÍK 2013, 185 uvádí, že bližší datování stavby zůstává otázkou.

³⁸² KUTHAN 1977, 104.

³⁸³ MERHAUTOVÁ 1971, 340–341. Kostel je dle autorky snad dílem poslední čtvrtiny 12. století.

³⁸⁴ MERHAUTOVÁ 1971, 179–180 řadí jádro kostela pravděpodobně do počátku 13. století.

³⁸⁵ MERHAUTOVÁ 1971, 251. Na základě užití pravoúhlého závěru autorka usuzuje, že by mohl být kostel postaven v posledních desetiletích 12. století.

³⁸⁶ MERHAUTOVÁ 1971, 145. Autorka kostel řadí do konce 12. či počátku 13. století. BENEŠOVSKÁ 1981, 406 s ohledem na prokázání obdélného chóru u kostela sv. Jiljí v Milevsku datuje kostel v Kostelním rovněž do konce 12. století.

³⁸⁷ MENCL 1958, 140 uvádí jako předpokládanou dobu vzniku poslední léta 12. století; MENCL 1965, 42 pak udává časové určení po roce 1180; MERHAUTOVÁ 1971, 142 vznik kostela řadí do konce 12. století. Stavba má navíc portál odpovídající v základní skladbě severnímu portálu milevské baziliky; Shodné časové určení kostela v Kolinci uvádí na základě prokázání obdélného chóru u kostela sv. Jiljí v Milevsku BENEŠOVSKÁ 1981, 406; LÍBAL 1974, 170 kostel datoval nejspíše do první čtvrtiny 13. století.

³⁸⁸ MERHAUTOVÁ 1971, 299–300 kostel datuje na skloněk 12. či do počátku 13. století; MENCL 1958, 140 stavbu na základě stylového rozboru kostelů v jihozápadních Čechách kostel v Radomyšli řadí do doby kolem roku 1200 a na základě užití dvou křížových kleneb na středním pásu v lodi ji připisuje bavorsko-hornofalckému vlivu, této datace se drží i ve své práci o tribunových kostelech MENCL 1965, 42, kde kostel označuje za stavbu strakonické huti; do druhé poloviny 12. století kostel pod vlivem archeologických výsledků zasadil KUTHAN 1977, 232.

chóru nelze prokázat, předpokládá autorka návaznost na podněty německé oblasti, kde taková kontinuita byla. Jako příklad podložený příslušnou literaturou uvádí například Vestfálsko.³⁸⁹

Dobroslav Líbal v recenzi knihy Anežky Merhautové doplňuje výčet o zmíněný kostel sv. Vavřince v pražských Nebovidech.³⁹⁰ Svatyně postavená z opukových kvádrů a zakončená téměř čtvercovým presbytářem stojí na území, které snad již v té době patřilo klášteru benediktinek od sv. Jiří na Pražském hradě.³⁹¹ Díky svému půdorysnému tvaru je v Praze ojedinělá. Její loď byla plochostropá, kněžiště bylo pravděpodobně sklenuto románskou křížovou klenbou bez žeber.³⁹² Stavba kostela zřejmě z doby kolem poloviny 12. století souvisela nejspíš s přestavbou baziliky sv. Jiří na Pražském hradě snad německým stavitelem Wernherem, s nímž se nápadně shodují některé architektonické prvky kostela a jejich opracování.³⁹³ Věž v šíři stavby, jež se vzpínala nad východním koncem lodi před presbytářem, odkazuje původ kostela snad do oblasti Saska.³⁹⁴

Problematiku kvadratického presbyteria rozvedl Václav Mencl, který navíc mezi sakrální stavby s čtvercovým chórem vzniklé u nás před rokem 1200 zařadil kostel Panny Marie v Albrechticích u Sušice, původně zaklenutý křížovou klenbou bez žeber,³⁹⁵ a kostel sv. Bartoloměje v Červené nad Vltavou s křížovou klenbou s žebry hranolového tvaru.³⁹⁶ Dále tomuto časovému horizontu připsal kostel Zvěstování Panny Marie ve Zbynicích,³⁹⁷ kde však existence čtvercového chóru nebyla podložena žádným

---

³⁸⁹ MERHAUTOVÁ 1971, 74.

³⁹⁰ LÍBAL 1974, 165 stavbu řadí do třetí čtvrtiny 12. století.

³⁹¹ PÍŠA 1969, 111.

³⁹² PÍŠA 1969, 101–102, 105; VARHANÍK 2013, 185.

³⁹³ PÍŠA 1969, 111, 114.

³⁹⁴ PÍŠA 1969, 114.

³⁹⁵ MENCL 1958, 136–137 kostel datoval dle dochované zprávy o svěcení a na základě užití křížové klenby bez žeber do roku 1178; MERHAUTOVÁ 1971, 91–92 upozornila, že Menclovu datování odporuje podoba portálu kostela, jež jej řadí spíše do druhé čtvrtiny 13. století. Ten je patrně s věží a raně gotickými okny dílem přestavby z uvedeného období; LÍBAL 1974, 167 rozhodně vyloučil, že by kostel prošel přestavbou, o níž uvažovala Merhautová, a kostel považuje za stavbu z pozdní druhé čtvrtiny 13. století; KUTHAN 1977, 116, 179–180 uvedl, že není vyloučeno, že je zdivo lodi z doby před rokem 1178 a portál vznikl kolem roku 1240. Je rovněž možné, že současný kostel v Albrechticích měl svého předchůdce, který byl vysvěcen v roce 1179, a až později, zhruba mezi roky 1230 a 1240, byl nahrazen stávající stavbou; BARTOVÁ 2011, 60 upozornila, že archeologický výzkum, který by potvrdil či vyvrátil existenci předchůdce stavby, zatím nebyl realizován, nic nenasvědčuje ani skutečnosti, že by byl portál kostela osazen později.

³⁹⁶ MENCL 1958, 135 stavbu datuje před rok 1190.

³⁹⁷ MENCL 1965, 40 kostel ve Zbynicích označuje jako stavbu odvozenou spolu s kolineckým kostelem ze stavby kostela v Albrechticích u Sušice; MERHAUTOVÁ 1971, 365–366 spatřuje dobu vzniku kostela spíše až ve druhé čtvrtině 13. století. BENEŠOVSKÁ 1981, 406 s ohledem na prokázání obdélného chóru u kostela sv. Jiljí v Milevsku souhlasí s Menclovou datací kostela ve Zbynicích do konce 12. století; BARTOVÁ 2011, 157–158 uvádí výsledky dendrochronologické analýzy pozůstatků původní lešeňové

archeologickým výzkumem, proto je tvrzení možno považovat za pouhou hypotézu.³⁹⁸ Spolu s kostely v Kolinci, Nudvojovicích s obdélným chórem zaklenutým prostou křížovou klenbou bez žeber,³⁹⁹ o něco mladšími kostely sv. Michala a sv. Kateřiny na Tetíně⁴⁰⁰ a kostelem sv. Jakuba ve Velkém Chvojně⁴⁰¹ je dal do souvislosti se sousední architekturou bavorského Podunají, kde se dle autora čtvercové chóry vyskytovaly již od druhé poloviny 12. století. Stejně tak se s nimi setkáváme pod vlivem cisterciáckých klášterů z Burgundska ve středních Francích, Horní Falci, Švábsku i rakouském Podunají, tedy v oblastech bezprostředně sousedících s českým jihem a západem. V uvedených lokalitách jsou čtverhranné chóry vybaveny často valenými či křížovými klenbami, někdy i s žebry čtverhranného profilu.⁴⁰²

Menclovu teorii podporuje i fakt, že Albrechtice u Sušice stály pravděpodobně od roku 1142 v újezdu, který patřil bavorskému klášteru ve Windbergu, jak zdůraznila Klára Benešovská ve své stati týkající se půdorysného typu kostela sv. Víta v Zahrádce.⁴⁰³ Autorka poukázala i na kostel sv. Petra a Pavla ve Starých Prachaticích s téměř čtvercovým chórem o rozměrech 3,15 x 3,20 metrů doložený archeologickým výzkumem.⁴⁰⁴ Raný výskyt čtvercového chóru uvedených jihočeských a západočeských kostelů vidí, s ohledem na užití prvky cisterckoburgundského slohu u některých z těchto staveb, jako možný doklad tohoto vlivu působícího z německých oblastí ještě před jeho rozšířením ve 13. století.⁴⁰⁵

Za zmínku rovněž stojí fakt, že se s pravouhlým závěrem v tomto období setkáváme i v případě dřevěných kostelů na kamenné na sucho kladené podezdívce, jak dokládají archeologické výzkumy realizované v kostele sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou či v kostele sv. Jana Křtitele v Nudvojovicích. Dřevěný zahrádecký kostel Antonín Hejna datoval před rok 1219 (nejpravděpodobněji pak na skloněk 12. či do prvního desetiletí 13. století),⁴⁰⁶ kdy ještě byla Zahrádka přemyslovským majetkem.⁴⁰⁷

---

konstrukce provedené v roce 2011 Tomášem Kynclem. Ve východním štítu loď byl datován do roku 1206, dřevo ze západního štítu kostela bylo skáceno roku 1216. Z toho je zřejmé, že loď kostela vznikala později, než soudil Mencl či Benešovská, a dříve, než odhadovala Merhautová.

³⁹⁸ MENCL/BENEŠOVSKÁ/SOUKUPOVÁ 1978, 47.

³⁹⁹ MENCL 1965, 40 kostel řadí do doby kolem roku 1200.

⁴⁰⁰ MENCL 1965, 41; MERHAUTOVÁ 1971, 340–341 kostel sv. Michala považuje snad za mladší než z poslední čtvrtiny 12. století, jistě však za raně středověký.

⁴⁰¹ MENCL 1965, 41; MENCL 1965, 48 kostel datuje do první čtvrtiny 13. století.

⁴⁰² MENCL 1965, 40.

⁴⁰³ BENEŠOVSKÁ 1981, 406; MERHAUTOVÁ 1971, 92.

⁴⁰⁴ BENEŠOVSKÁ 1981, 406.

⁴⁰⁵ BENEŠOVSKÁ 1981, 406.

⁴⁰⁶ HEJNA 1981b, 643–644.

⁴⁰⁷ HEJNA 1981a, 404.

Dřevěný kostel v Nudvojovicích byl menších rozměrů než kostel zahrádecký a patrně podlehl požáru. Lze jej datovat mezi polovinu 12. až počátek 13. století.⁴⁰⁸ Oba byly nahrazeny mladšími kamennými stavbami dodržujícími místní tradici užití pravoúhlého presbytáře.⁴⁰⁹

V Německu se však čtvercový chór objevuje i bez vazby na cisterckoburgundskou architekturu. Klára Benešová ve své stati uvádí jeho užití zjištěné na základě archeologických výzkumů často u staveb mnohem starších. Na území Baden-Württemberska zmiňuje například ještě merovejský kostel v Esslingenu z poloviny 8. století (který byl v první polovině 9. století nahrazen kostelem dalším, tentokrát s chórem obdélného tvaru), dále kostel ve Wüstung Zimmern z 10. až 11. století, kostel v Unterreggenbachu z 11. století, kostel v Plattenhardtu (s obdélným chórem) z 11. nebo počátku 12. století, v Heidenheimu z doby kolem poloviny 12. století a z konce 12. století pak kostely Niederstetten a Mistlau (ten možná i z počátku století následujícího).⁴¹⁰

Ve Vestfálsku uvádí autorka ještě merovejský kostel v Engeru a dále stavby v Attendornu, Beelen, Borgholzhausenu, Dünschede, Harpen, Heimsen, Herzfeldu a Lage z časového období 9. až 12. století. V sousedním Bavorsku pak zmiňuje přestavbu předchůdce dnešního kostela sv. Petra a Pavla v Mnichově – Allachu z 8. století, kde byla apsida nahrazena větším čtvercovým chórem.⁴¹¹ Výčet bych doplnila příklady raně středověkých bavorských staveb známých rovněž díky archeologickým výzkumům. Přímo v Řezně předcházely dnešní bazilice v Niedermünsteru hned dvě stavby s pravoúhlým chórem, starší ze 7. století a mladší z doby před rokem 788,⁴¹² s touto formou závěru se setkáváme i v případě kostela v Bad Gögging datovaného na přelom 7. a 8. století,⁴¹³ v Sinzing u kostela z přelomu 8. a 9. století,⁴¹⁴ u předchůdce dnešní baziliky sv. Petra ve Straubingu z 9. století⁴¹⁵ a u kostela v Herrnwahlthann z přelomu

---

⁴⁰⁸ PROSTŘEDNÍK 2003, 644–646.

⁴⁰⁹ MENCL 1965, 40 kamenný kostel v Nudvojovicích, jak již víme, řadí do doby kolem roku 1200; MERHAUTOVÁ 1971, 180 soudí, jak již bylo uvedeno výše, že jádro dnešního kostela v Nudvojovicích náleží do počátku 13. století; LÍBAL 1974, 172 stavbu kamenného kostela v Nudvojovicích zasazuje do poloviny 13. století nebo krátce po ní; SAJBT 2014, 23 soudí, že je kamenný kostel v Nudvojovicích stavbou přechodného románsko-gotického stylu jistě založenou před polovinou 13. století pod vlivem kulturní vlny z Podunají, konkrétně z Bavorska; Zahrádecký pozdně románský kamenný kostel pak považuje MERHAUTOVÁ 1971, 363 za stavbu z druhé čtvrtiny či poloviny 13. století.

⁴¹⁰ BENEŠOVSKÁ 1981, 406–407.

⁴¹¹ BENEŠOVSKÁ 1981, 406–407.

⁴¹² CODREANU-WINDAUER / WANDERWITZ 1989, 26, 39–40; DALLMEIER 1996.

⁴¹³ CODREANU-WINDAUER / WANDERWITZ 1989, 31.

⁴¹⁴ CODREANU-WINDAUER / WANDERWITZ 1989, 23, 43.

⁴¹⁵ CODREANU-WINDAUER / WANDERWITZ 1989, 23, 44.

9. a 10. století.⁴¹⁶ Obecně do období předrománského je datován i zaniklý jednolodní kostel v Echendorfu.⁴¹⁷ V případě Slezska bychom pak mohli zmínit stavbu s pravoúhlým presbytářem stojící kdysi v místě dnešního kostela sv. Vojtěcha v Krakově z konce 11. či počátku 12. století,⁴¹⁸ či relikty kostela sv. Michala z 11. až 12. století rovněž na krakovském Wawelu.⁴¹⁹

Klára Benešová ve svém článku zmiňuje názor G. P. Fehringa, který o pravoúhlém typu presbytáře soudil, že se nacházel jak u dřevěných, tak u kamenných staveb hlavně v 10. a 11. století především v oblastech bez silné tradice kamenné římské architektury. Často se vyskytuje právě v německých zemích. Dále autorka uvádí teorii B. Ortmanna, podle níž má pravoúhlý závěr jednolodních kostelů svůj původ u Iroskotů a v 7. a 8. století se vyskytuje hlavně na Rýně, v Hessensku a v Sasku a do Vestfálska, Bavorska a Korutan se rozšířil za Franků. Je tedy zřejmé, že se pravoúhlý typ závěru v německém prostředí objevuje kontinuálně od dob Merovejců, u karolinských staveb až po vrcholný středověk, a to pod vlivem antické tradice, iroskotským a později cisterckoburgundským.⁴²⁰

Pravoúhlými chóry byly v předrománském období zakončeny i některé kostely Velké Moravy. Zdejší architektura bývá nejčastěji spojována s oblastmi Byzance, dalmatsko-istrijské oblasti,⁴²¹ karolinské říše, v nejčasnějším období pak Bavorska.⁴²² Většina badatelů se dnes ztotožňuje s názorem, že některá z francko-bavorských misíí zřejmě v první čtvrtině 9. století postavila kostel sv. Jana v Modré s pravoúhlým protáhlým chórem zužujícím se směrem k východu.⁴²³ Dispozicí kostela v Modré se mohl inspirovat V. kostel v Mikulčicích náležící 9. století, jehož téměř pravoúhlý závěr se lehce zužoval směrem k východu.⁴²⁴ Prvky karolinské i dalmatsko-istrijské vykazují i kostel křížové dispozice zasvěcený Panně Marii v Sadech u Uherského Hradiště, datovaný rovněž do první čtvrtiny 9. století. Snad vznikl za přispění kněží z Akvileje a některého z bavorských episkopátů.⁴²⁵ Pravoúhlý chór měl i kostel v Nitře.⁴²⁶

---

⁴¹⁶ CODREANU-WINDAUER / WANDERWITZ 1989, 23, 34.

⁴¹⁷ CODREANU-WINDAUER / WANDERWITZ 1989, 23, 33.

⁴¹⁸ BENEŠOVSKÁ 1981, 407.

⁴¹⁹ PIANOWSKI 2000, 237.

⁴²⁰ BENEŠOVSKÁ 1981, 407.

⁴²¹ BENEŠOVSKÁ 1981, 408 uvádí, že příkladem zde mohou být typy raně chorvatských kostelů, u kterých je nejčastější pravoúhlý typ závěru.

⁴²² GALUŠKA/POLÁČEK 2006, 123.

⁴²³ GALUŠKA/POLÁČEK 2006, 109–110; Uváděn byl i iroskotský původ stavby, BENEŠOVSKÁ 1981, 408.

⁴²⁴ PROSTŘEDNÍK 2003, 644.

⁴²⁵ GALUŠKA/POLÁČEK 2006, 114.

V Mikulčicích pak tribunový X. kostel z 9. století,⁴²⁷ nejmladší fáze II. kostela z poloviny 9. až třetí čtvrtiny 10. století,⁴²⁸ XII. kostel z doby kolem roku 900 a VIII. kostel v Mikulčicích.⁴²⁹

Jedinou dosud stojící velkomoravskou stavbou opatřenou pravoúhlým presbytářem je kostel sv. Markéty Antiochejské u Kopčan na slovenské straně řeky Moravy, necelé dva kilometry vzdálený od mocenského centra v Mikulčicích.⁴³⁰ Stavby, jež by v 10. až v první polovině 12. století spojovaly velkomoravskou tradici s kostely s kvadratickým presbytářem z druhé poloviny 12. století, u nás zatím neznáme.⁴³¹ Jako mezistupeň předávající tradici velkomoravské architektury na Slovensku mladšímu období zmiňuje Benešovská předrománský kostel sv. Jiří v Kostolanech pod Tribečom z 10. až 11. století s prodlouženým pravoúhlým presbytářem a o něco mladší zaniklý jednolodní kostel s pravoúhlým presbyteriem ve slovenském Bolerázu z druhé poloviny 12. století.⁴³²

V souvislosti s velkomoravskými kostely Benešovská soudí, opírajíc se o Poulíkovu teorii, že vzhledem k drobné velikosti a jednoduchosti těchto staveb je možné, že je mohla postavit kterákoli misie, neboť tento typ stavby je z konstrukčního hlediska nejjednodušší. I proto se nejčastěji objevuje v lokalitách, kde se křesťanství teprve začínalo šířit a nedostávalo se v nich zkušených zedníků.⁴³³

I Antonín Hejna poukázal, že doložení existence pravoúhlého východního závěru v Milevsku odkazuje na dolnobavorské či hornofrancké vlivy, nelze však vyloučit ani domácí tradici velkomoravské architektury.⁴³⁴ Jednolodní typ kostela s pravoúhlým presbytářem se vyskytuje ve všech společenských prostředích. Rozřešení otázky jeho původu bude zřejmě i nadále nejasné.

---

⁴²⁶ GALUŠKA/POLÁČEK 2006, 93.

⁴²⁷ MERHAUTOVÁ 1984a, 36; GALUŠKA/POLÁČEK 2006, 137; Užití vystupujících lisen řadí tento kostel s krátkým obdélným chórem do vlivu chorvatsko-dalmatské oblasti.

⁴²⁸ GALUŠKA/POLÁČEK 2006, 130.

⁴²⁹ GALUŠKA/POLÁČEK 2006, 133, 136.

⁴³⁰ GALUŠKA/POLÁČEK 2006, 137–139.

⁴³¹ LÍBAL 1974, 165.

⁴³² BENEŠOVSKÁ 1981, 408.

⁴³³ BENEŠOVSKÁ 1981, 408.

⁴³⁴ HEJNA 1987, 60.

4.6 Radomyšl a Červená nad Vltavou, východní závěry a klenby

4.6.1 Kostel sv. Martina v Radomyšli

Stavbou, jež byla v minulosti spojována s činností milevské stavební huti a s kostelem sv. Jiljí měla shodnou formu presbytáře, je již zmíněný kostel sv. Martina v Radomyšli u Strakonice [8].⁴³⁵ Osada ležela ve spádové oblasti tzv. Solné stezky s napojením na Prachatice a odtud do Bavorska nebo na Písek a také na sever směrem k Praze. Významné poznatky o lokalitě, zdejších kostele a pohřebišti, jež ho obklopovalo, přinesl rozsáhlý archeologický výzkum realizovaný v letech 1963–1968 a doplněný stavebně-historickým průzkumem kostela.⁴³⁶ Podařilo se spolehlivě rekonstruovat jednotlivé etapy stavby a v prostoru dnešní lodi odhalit půdorys nejstarší románské svatyně. Ta byla jednodílná a na východě byla zakončena pravoúhlým čtvercovým závěrem, v jehož středu byla situována oltářní menza. Tento kvadratický presbytář spolu se staroprachatickým patří dle Jiřího Kuthana bezpochyby k nejstarším, jaké v české románské architektuře známe.⁴³⁷

Nález původního východního chóru byl jedním z nejzávažnějších výsledků archeologického výzkumu realizovaného v kostele, jehož vznik byl většinou v literatuře na základě stylového rozboru kladen spíše k závěru 12. století či do počátku století třináctého.⁴³⁸ Bořivoj Nechvátal vznik stavby položil vzhledem k výsledkům archeologického výzkumu hlouběji do druhé poloviny 12. století, snad již do doby kolem roku 1150,⁴³⁹ a tak by se mohlo jednat o jeden z nejstarších stojících kostelů na jihozápadě Čech.

Stejně jako kostel sv. Jiljí v Milevsku je i ten v Radomyšli vybaven tribunou přístupnou portálem situovaným na jihu, jak prokázal stavebně-historický průzkum.⁴⁴⁰ Prostor pod emporou je sklenut dvěma poli křížové klenby bez žeber oddělenými plochým meziklenebním pasem. Možná však jde jen o málo mladší doplněk původní stavby. Ve stejné době mohla být dodatečně dvěma poli křížové klenby bez žeber

---

⁴³⁵ KUTHAN 1977, 31.

⁴³⁶ Výsledky zdejšího výzkumu shrnuje NECHVÁTAL 1999.

⁴³⁷ KUTHAN 1977, 27.

⁴³⁸ MERHAUTOVÁ 1971, 299–300; MENCL 1958, 140; MENCL 1965, 42.

⁴³⁹ KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1973, 113–114; LÍBAL 1974, 173 stavbu řadí do třetí čtvrtiny 12. století; NECHVÁTAL 1999, 187–188, 190 kostel zasadil do vrcholné fáze mladohradištního pohřebiště situovaného v blízkém okolí kostela, uvažuje dokonce o existenci prvotního románského kostelíka v Radomyšli už kolem roku 1150, což podporují nálezy přemyslovských denárů Soběslava I. a Vladislava II. (pravděpodobně ražba z roku 1142), podoba kvádríkového zdiva i jednoduchý portálek s vodorovným překladem analogický k portálku na Strahově datovaného do poloviny 12. století.

⁴⁴⁰ NECHVÁTAL 1999, 61.

oddělenými meziklenebním pasem vybavena i původně plochostropá loď kostela, jak soudil Bořivoj Nechvátal.⁴⁴¹ Jiří Kuthan naopak považuje dodatečné vložení kleneb v lodi kostela i v prostoru pod tribunou za nepravděpodobné, neshledává na stavbě ani žádné důkazy pro takovou přestavbu.⁴⁴² Tribuny podobného typu jako v Radomyšli i způsob zaklenutí lodi dvěma poli křížové klenby se často objevují v kostelech v Horní Falci, jak autor upozornil.⁴⁴³ Zmínil např. kostel sv. Štěpána při dómu v Řezně, kde je kromě dvou polí křížových kleneb v lodi i stejný typ tribuny nesené hranolovým pilířem a opatřené dvěma poli křížové klenby, či stavby v Urschallingu a Rosenheimu u Řezna.⁴⁴⁴ Klenby tribuny v Radomyšli jsou pak podobné těm, jež se uplatňují u kostela v Albrechticích u Týna nad Vltavou, který je dílem milevské stavební huti.⁴⁴⁵

Vzhledem k užití křížových kleneb v Radomyšli či Albrechticích bychom snad tedy mohli předpokládat, že i loď kostela sv. Jiljí mohla být sklenuta dvěma poli křížové klenby. Zvláště když tento způsob zaklenutí je nově hypoteticky předpokládán i v milevském sv. Jiljí příbuzném kostele sv. Petra a Pavla ve Svojsíně, kde byl archeologicky odkryt zbytek pilastru, který mohl nést dělicí pas mezi dvojicí křížových kleneb téměř čtvercového půdorysu.⁴⁴⁶ Bořivoj Nechvátal soudil, že snad i presbytář kostela sv. Martina v Radomyšli byl zaklenut křížovou klenbou,⁴⁴⁷ tu bychom jistě mohli předpokládat i v kostele sv. Jiljí.⁴⁴⁸ Kuthan navrhl, že snad mohl být křížovou klenbou bez žeber sklenut i čtverhranný presbytář kostela sv. Petra a Pavla ve Starých Prachaticích.⁴⁴⁹ V oblasti Bavorska byly tímto způsobem zaklenuty např. pravouhlé presbytáře hradní kaple v Norimberku nebo kostela v Rinkamu u Straubinga.

Kostely ve Starých Prachaticích a Radomyšli navíc s kostelem sv. Jiljí a budovami milevského kláštera spojuje užití kvádríkového zdiva (v Radomyšli i

---

⁴⁴¹ NECHVÁTAL 1999, 179, 190.

⁴⁴² KUTHAN 1977, 29.

⁴⁴³ KUTHAN 1977, 30 uvádí např. hradní kapli v Hofu am Regen, kostel sv. Jiljí v Schönfeldu či kostel sv. Jiljí v Kreuzhofu.

⁴⁴⁴ KUTHAN 1977, 28.

⁴⁴⁵ MENCL 1957, 135 označil kostel v Albrechticích za dílo z okruhu stavební huti milevské baziliky. Hlavice sloupů pod tribunou označil za milevské a analogii s Milevskem viděl i v případě portálu; KUTHAN 1977, 31; LÍBAL 1974, 167 odmítl, že by hlavice západní tribuny kostela byly příbuzné s hlavicemi v trojlodí milevské baziliky, a stavbu zařadil do třetí čtvrtiny 12. století.

⁴⁴⁶ ANDERLE/HAUSEROVÁ 2013, 233–234, 236. Autoři v případě kostela ve Svojsíně ještě připouštějí možnost, že zmíněný pas mohl vymezovat dva úseky klenby valené či pouze jako vertikální článek tvořil výtvarný prvek rytmizující stěnu. Variantu užití křížových kleneb však podporují paralely v sousedním Německu a Rakousku. Klenba rovněž mohla být zamýšlena, ale k její realizaci nemuselo dojít. Dvojice lisén členících stěny lodi a určené zřejmě k uložení meziklenebního pasu se dochovala i v případě kostela sv. Martina ve zdi.

⁴⁴⁷ NECHVÁTAL 1999, 179.

⁴⁴⁸ PRIX 1993, 240.

⁴⁴⁹ KUTHAN 1977, 26.

Prachaticích se zvýrazněným v maltě vyznačeným spárováním), s nímž se v jihočeském kraji setkáváme poměrně výjimečně.⁴⁵⁰ Zdá se tedy, že máme co do činění se skupinou kostelů s nápadně podobnými znaky, zřejmě postavených stejnými kameníky pracujícími pod vlivem bavorské architektury, či přímo z Bavorska pocházejících.

4.6.2 Kostel sv. Bartoloměje v Červené nad Vltavou

Kostel sv. Jiljí v Milevsku tedy mohl být dílem stavební hutí, která na zboží Jiřího z Milevska přišla právě z Bavorska, jak již dříve uvedl v článku o panských tribunách Václav Mencl.⁴⁵¹ Tato huť mohla nejprve (či zároveň s výstavbou milevského kláštera) budovat stavby určené pro milevskou šlechtu, tedy kostel sv. Jiljí a kostel v Červené nad Vltavou, rovněž vybavený pravoúhlým presbytářem [9].⁴⁵² V křížové klenbě této stavby byla užita hranolová nečleněná žebra podobná žebřům, jež užívala huť řezenského kostela sv. Jakuba vysvěceného v roce 1184, která se však rovněž vyskytovala již od 70. let 12. století v dolnorakouských cisterciáckých kláštorech Zwettl (zde v kapitulní síni) a Heiligenkreuz (v hlavní lodi konventního kostela).⁴⁵³

Na spojení mistra, který postavil kostel v Červené nad Vltavou, s milevskou stavební hutí dle Evy Šamánkové poukazují nejen původ zakladatelky této stavby, ale právě i slohové podobnosti s milevskou bazilikou inspirovanou zmíněným řezenským chrámem. Z této oblasti pochází i kupolovitý tvar klenby kostela v Červené, nečleněný portál i profilovaná římsou ozdobený triumfální oblouk, jež byly do našeho prostředí zprostředkovány právě milevskou hutí.⁴⁵⁴ Pokud by byly obě stavby dílem stejných kameníků, mohli bychom v hypotetické křížové klenbě presbytáře kostela sv. Jiljí možná předpokládat i užití čtverhranných klenebních žebříků. Podobná čtverhranná žebra mohutných proporcí se vyskytují např. i v kostele ve Wildungsmauer u Vídně.⁴⁵⁵

Osada v Červené nad Vltavou byla původně situována v místech, kde bylo řečiště Vltavy širší a méně hluboké s mírně svažitými břehy, a tak vhodné pro brod či přívoz, který usnadňoval spojení jedenáct kilometrů vzdáleného Milevska s druhým břehem, tedy Pískem a Zvíkovem. Archeologický výzkum vedený v blízkosti zdejšího kostela sv. Bartoloměje Antonínem Hejnou odkryl pozůstatky osídlení, nejstaršího datovaného

---

⁴⁵⁰ KUTHAN 1977, 26.

⁴⁵¹ MENCL 1965, 47.

⁴⁵² MENCL 1958, 135 uvedl, že kostel v Červené nad Vltavou patří k hutnímu okruhu milevských kameníků.

⁴⁵³ ŠAMÁNKOVÁ 1958, 166; KUTHAN 1977, 105.

⁴⁵⁴ ŠAMÁNKOVÁ 1958, 167.

⁴⁵⁵ MENCL 1965, 40.

na konec 12. století a počátek století následujícího. První fáze sídliště, reprezentovaná pravděpodobně malými objekty na kamenných podezdívkách, zřejmě souvisela se stavbou kostela a zanikla v průběhu první poloviny 13. století. Druhá fáze je pak reprezentována kamenným věžovitým stavením blízko severozápadního nároží kostela, spojeným s ním dlážděnou cestou, a při severní straně této stavby stojícím velkým obdélným domem z hlíny a dřeva. Ten byl vybudován na kamenné podezdívce a byl vybaven pěti topeništi a dvěma vchody situovanými směrem k řece. Tyto stavby, jež byly nakonec zničeny požárem, Hejna datuje na základě nálezů dlaždice s gryfem analogické k dlaždicím z milevského kláštera do první poloviny 13. století.⁴⁵⁶ Autor archeologickou situaci v Červené interpretoval jako stanici říční plavby s útulkem pro plavce, kterou vybuďoval milevský klášter.⁴⁵⁷

Časové zařazení kostela sv. Bartoloměje v Červené nad Vltavou bylo oříškem pro řadu badatelů. Václav Mencl vycházel z uvedeného zápisu k roku 1190 v *Análech ze Schlägelu*, zmiňujícího smrt matky Jiřího z Milevska, paní Zdislavy, zakladatelky kostela na Červené. Kostel tak datoval ještě před rok 1190, navzdory užití v této oblasti pokročilejších architektonických článků.⁴⁵⁸ Ke stejnému časovému zařazení se přiklonila i Eva Šamánková.⁴⁵⁹ Anežka Merhautová však kostel vzhledem k jeho dispozici, užití žeber v klenbě chóru i detailům výzdoby triumfálního oblouku s motivem bobulí a pilovitých zubů řadila (navzdory záznamu o paní Zdislavě) do druhé čtvrtiny 13. století.⁴⁶⁰ Ke stejnému názoru dospěl i Jiří Kuthan, který stavbu spojil s podunajskou a zejména dolnorakouskou oblastí a její architekturu dal do souvislosti s díly kameníků, kteří v této době pracovali na strakonickém hradě.⁴⁶¹

Existence nějaké starší stavby v Červené, která by byla Zdislavou založenou svatyní brzy nahrazenou stávajícím kostelem, však byla vyvrácena archeologickým výzkumem vedeným Antonínem Hejnou. Ten se v prostoru kostela uskutečnil ještě před přenesením stavby z důvodu budování Orlické přehradní nádrže.⁴⁶² Klára Benešovská s ohledem na prokázání obdélného chóru u kostela sv. Jiljí v Milevsku souhlasila s Menclovou datací kostela v Červené nad Vltavou do konce 12. století.⁴⁶³ Jiří Varhaník pak na základě analogií jednotlivých stavebních prvků stavby došel k názoru, že se

---

⁴⁵⁶ HEJNA 1962, 85–86.

⁴⁵⁷ HEJNA 1962, 86.

⁴⁵⁸ MENCL 1958, 135.

⁴⁵⁹ ŠAMÁNKOVÁ 1958, 166.

⁴⁶⁰ MERHAUTOVÁ 1971, 106–107.

⁴⁶¹ KUTHAN 1977, 106.

⁴⁶² VARHANÍK 1998, 303.

⁴⁶³ BENEŠOVSKÁ 1981, 406.

původní předpoklad starší literatury o vzniku kostela před rokem 1190 jeví jako celkem přijatelný, avšak zejména s ohledem na dekor triumfálního oblouku se spíše přiklání k datování jeho vzniku do první čtvrtiny 13. století.⁴⁶⁴

Kromě pravoúhlého presbytáře spojuje po architektonické stránce kostel sv. Jiljí s kostelem v Červené i forma jednoduchého portálu s nečleněným ostěním a zcela prostou půlkruhovou archivoltou bez tympanonu.⁴⁶⁵ Jiří Varhaník zdůraznil, že pokud by byl tento portál užit u staveb z druhé čtvrtiny 13. století, šlo by spíše o archaismus.⁴⁶⁶ Mohlo by tedy jít o jeden z argumentů, proč kostel v Červené řadit spíše do konce 12. století. S milevskými stavbami pak kostel sv. Bartoloměje spojuje i užití kvádrového obkladového zdiva, odlišného od zdiva lomového, které se objevuje na jihočeských románských stavbách častěji.⁴⁶⁷ Jiří Varhaník zároveň poukazuje na nápadnou podobnost jednoduchých podpůrných článků žebrové klenby v kostele sv. Bartoloměje s konzolami bývalé křížové chodby milevského kláštera.⁴⁶⁸ Zmínit můžeme i užití schodiště vedoucího na tribunu v síle severní zdi lodi kostelů v Červené a sv. Jiljí.

Uměleckou návaznost Červené s Milevskem dokládá i zmíněný nález polévané dlaždice s gryfem v prostoru stanice říční plavby. Předpoklad, že by kostely v Červené nad Vltavou a sv. Jiljí v Milevsku byly dílem řezenské stavební huti, by podpořila i existence pilovitých zubů na římse triumfálního oblouku v kostele sv. Bartoloměje, jejichž import do střední Evropy bývá spojován opět s působením skotských benediktinů v Řezně.⁴⁶⁹ V opozici k uvedeným teoriím o souvislosti architektury kostela v Červené s milevskými stavbami je postoj Jiřího Kuthana, dle něhož spolu tyto stavby slohově nesouvisí, neboť nesou zcela odlišné tvarosloví.⁴⁷⁰

4.6.3 Kostely milevské stavební huti a jejich východní závěry

Románská architektura kostela sv. Jiljí a kláštera v Milevsku nezůstala bez odezvy. Řadu jejích charakteristických rysů shledáváme na dalších jihočeských stavbách z konce 12. a počátku 13. století.⁴⁷¹ Forma východního závěru v podobě apsidy byla zatím archeologicky prokázána jen u kostela sv. Mikuláše v Boleticích,⁴⁷²

---

⁴⁶⁴ VARHANÍK 1998, 301–304.

⁴⁶⁵ VARHANÍK 1998, 302.

⁴⁶⁶ VARHANÍK 1998, 302.

⁴⁶⁷ VARHANÍK 1998, 302.

⁴⁶⁸ VARHANÍK 1998, 303.

⁴⁶⁹ VARHANÍK 1998, 302.

⁴⁷⁰ KUTHAN 1977, 105.

⁴⁷¹ KUTHAN 1977, 59–66.

⁴⁷² HAVLICE 2000, 117.

apsida se v původní podobě dochovala i v případě kostela sv. Petra a Pavla v Albrechticích u Týna nad Vltavou. U ostatních staveb této skupiny je pro nás zatím forma východního závěru neznámá. V případě kostelů v Boleticích i Albrechticích je pravděpodobné, že jejich kameníci vyšli spíše z trojice apsid, jež uzavíraly východní chór milevské baziliky,⁴⁷³ z apsidy zdejší sakristie či z mladšího a prostornějšího půlkruhově zakončeného závěru svatojilského kostela,⁴⁷⁴ jemuž se budu věnovat později.

Možnou návaznost na kvadratický chór kostela sv. Jiljí v Milevsku tak můžeme spatřovat zatím pouze v případě kostela sv. Jiljí v Miroticích, jak upozornil Jiří Varhaník. Pravoúhlá oltářní nika, nahoře půlkruhově zaklenutá do podoby vítězného oblouku, je umístěná ve východní stěně zdejší soukromé kaple situované v prostoru prvního patra západní věže kostela. Výklenek má kvadratický tvar půdorysu [10], navzdory svým analogiím v podobě půlkruhové apsidy v Porýní či Polsku. Jiří Varhaník půdorys této niky dává do kontextu právě s východním závěrem kostela sv. Jiljí v Milevsku, od něž mirotický kostel převzal i zasvěcení, formu sloupků ve sdružených oknech věže či podobnou stavební techniku.⁴⁷⁵

4.7 Spára v severní zdi kostela a její interpretace

Archeologický výzkum v kostele sv. Jiljí v Milevsku přinesl zásadní informace o podobě východního závěru i lodi této významné jihočeské památky. Přispěl k slohovému zařazení stavby do skupiny dalších kostelů v prostoru jižních Čech, jež byly ovlivněny architekturou bavorského Podunají. Na základě analogií kostelů s čtverhranným východním závěrem otevřel otázku možnosti využití křížové klenby v presbytáři. Výzkum však přinesl i důležitý poznatek osvětlující alespoň zčásti problematiku dosud nejpozoruhodnější partie původního románského kostela, a to západní věže v šíři lodi. Bylo zjištěno, že ta byla k jeho západní stěně připojena na spáru.⁴⁷⁶

Řada autorů se v minulosti pokoušela rekonstruovat postup výstavby věže a analyzovat její složitou formu. Díky vertikální spáře v severní zdi kostela [11], které uvnitř odpovídá západní konec širší zdi lodi (ne ale okraj věže), nebylo zcela jasné, zda západní věž a k ní náležící část lodi před spárou byla s lodí soudobá, takže by ona spára

---

⁴⁷³ BŘICHÁČEK 2009, 102.

⁴⁷⁴ MERHAUTOVÁ 1993, 137–139.

⁴⁷⁵ VARHANÍK 1989, 84–87.

⁴⁷⁶ HEJNA 1987, 60.

byla jen dokladem technologického spojení dvou stavebních fází podle jednotného projektu, či byla připojená až později. Spára dělí severní zeď kostela na část západní, dlouhou 7,70 metrů, a východní o délce 14,20 metrů.⁴⁷⁷

Podle Václava Mencla byl románský kostel sv. Jiljí tvořen dvěma různě starými stavebními částmi oddělenými touto zřetelnou spárou, tedy starší lodí, dokončenou mezi roky 1180 až 1184, a mladší věží z doby kolem roku 1200. Dobu celkové dostavby podle autora zřejmě dosvědčuje zpráva o svěcení oltáře sv. Jiljí olomouckým biskupem v roce 1201.⁴⁷⁸ Snad tato mladší západní část mohla být přistavěna v okamžiku, kdy stavba kostela, v němž se původně počítalo s pavlačovou tribunou, pokročila po západní okraj lodi.⁴⁷⁹ Jako možný počátek dostavby západní části kostela udává Mencl rok 1190.⁴⁸⁰

Anežka Merhautová naopak v knize o raně středověké architektuře v Čechách původně soudila, že zmíněná spára nemusí být důkazem o dodatečném připojení západní věže kostela, podobně jako je tomu u jiných kostelů s jednoduchou věží na západě.⁴⁸¹ Zároveň na základě zprávy o tažení vojska Milevskem roku 1184, při němž nedošlo k velkému poškození kostela, autorka usoudila, že po tomto datu, kdy by podle Mencla mohla být rovněž postavena západní část kostela, nebylo nutné kostel z důvodu jeho malého poničení jakkoli významně přestavovat. Zpráva o svěcení oltáře roku 1201 se podle autorky může vztahovat i k oltáři umístěnému v klášterní bazilice. Severní zeď kostela i jeho západní část tak náležejí jedné stavební etapě před rokem 1184.⁴⁸²

Jiří Kuthan se přiklonil k názoru Václava Mencla a považoval svislou spáru v severní zdi kostela za doklad, že stavba proběhla ve dvou stavebních etapách, popřípadě že zde došlo ke změně původního plánu či k přestavbě.⁴⁸³ Brzy po dokončení kostela byla dle autora západní zeď zbourána a přistavěna západní přístavba.⁴⁸⁴ Jako možný důvod k rozšíření stavby uvádí autor buďto větší nároky stavebníka, nebo vyplenění kostela sv. Jiljí v roce 1184 vojskem salcburského arcibiskupa.⁴⁸⁵

---

⁴⁷⁷ KUTHAN 1977, 214.

⁴⁷⁸ MENCL 1965, 47.

⁴⁷⁹ MERHAUTOVÁ 1971, 170.

⁴⁸⁰ MENCL 1958, 135.

⁴⁸¹ MERHAUTOVÁ 1971, 73.

⁴⁸² MERHAUTOVÁ 1971, 170.

⁴⁸³ KUTHAN 1977, 40.

⁴⁸⁴ KUTHAN 1969b, 525.

⁴⁸⁵ KUTHAN 1977, 48.

Klára Benešovská spojila přestavbu celé západní části kostela s okamžikem, kdy jej velmož Jiří věnoval k užívání premonstrátům. Úpravy stavby byly dle autorky ukončeny po požáru v roce 1191.⁴⁸⁶

Jak to bylo se západní stěnou lodi kostela, je těžké posoudit. Antonín Hejna odkryl zmíněným archeologickým výzkumem její základ. Možnosti jsou dvě, buďto byla probourána, jak již bylo zmíněno, pak by mohly být zjistitelné nějaké stopy po napojení zdi ve zdi severní,⁴⁸⁷ nebo tato zeď nemusela být s ohledem na možnou změnu stavebního plánu vůbec dostavěna. Časovou prodlevu mezi výstavbou západní zdi a přístavbou věže není za současného stavu poznání možné určit. Je i možné, že se se stavbou věže předem počítalo, i když nemusela bezprostředně následovat po výstavbě lodi. Pořízení věže mohlo být chápáno jako projev zvýšeného standardu stavebního počínání.

4.8 Západní věž

Antonín Hejna tedy zjistil, že západní věž o vnějším rozměru 7,5 x 9 metrů a vnitřní ploše o velikosti 6,5 x 6,75 metrů byla k jednolodnímu kostelíku připojena na spáru, tedy dodatečně [12]. Dle autora ji však lze právem považovat za součást původní výstavby z poslední třetiny 12. století,⁴⁸⁸ ačkoli nelze zcela vyloučit ani možnost dvou stavebních fází v krátkém časovém odstupu na sebe navazujících (pak bychom museli předpokládat existenci starší tribuny).⁴⁸⁹ Možnost, že vznik západní věže i lodi kostela byl veden podle jednotného projektu, se zdá být pravděpodobná i Janu Sommerovi. A to už z toho důvodu, že stavba působí velmi jednotně.⁴⁹⁰ O blízké časové návaznosti věže a západní lodi kostela svědčí i fakt, že se věž od zbytku lodi neliší stavební technikou s užitím žulových kvádrů. Spára v severní zdi kostela sv. Jiljí tak může být i případem, kdy byly složitější románské stavby budovány po částech, často odlišné funkce, a ty pak byly odděleny vertikálními spárami. Časový odstup mezi jejich

---

⁴⁸⁶ BENEŠOVSKÁ 2001a, 108.

⁴⁸⁷ SOMMER 2007, 4.

⁴⁸⁸ HEJNA 1981b, 646; SOMMER 2007, 2 uvádí, že Hejna údajně doložil archeologickým výzkumem zcela průběžné zdění základového zdiva severní stěny lodi a severní stěny západní přístavby, obě části tedy vznikly podle jednotného plánu.

⁴⁸⁹ HEJNA 1987, 60.

⁴⁹⁰ SOMMER 2007, 2 by však pro jistotu doporučil revizní archeologický výzkum, který by tuto skutečnost potvrdil.

vznikem ale mohl být pouze sezónní, takže nešlo o žádné stavební etapy v pravém slova smyslu.⁴⁹¹

Na první pohled se zdá, že je západní přístavba stavbou tvarově jednoduchou a prostou. Opak je však pravdou. Složitostí vnitřního členění a nepřehledností postupu výstavby přivedla v minulosti řadu odborníků k rozličným úvahám. Obzvlášť pozoruhodně řešený je vnitřní prostor samotné věže, která svou výškou dominovala drobnému románskému kostelíku a působila charakterem nedobytné pevnosti. Přestože se věž na vnějšku budovy uplatňuje ve formě obdélného hranolu, přízemí a první patro mají základ téměř čtvercový.

4.8.1 Přízemí věže

Přízemí západní přístavby se zdmi 1,50 metru silnými bylo od severu přístupno malým půlkruhem završeným portálkem širokým 1,02 metru [13]. Jeho ostění i archivolta jsou jednoduché žulové, vchod je bez tympanonu a vnitřní špaleta byla překryta plochými žulovými deskami. Vstup ústil do prostoru mezi podvěžím a bývalou západní zdi lodi kostela. Analogii k takto jednoduchému portálu můžeme vidět např. v portálech kostela sv. Bartoloměje v Červené nad Vltavou, kostela sv. Martina v Radomyšli či kostela sv. Martina v Novém Kníně.⁴⁹² Jde zatím o jediný známý románský přístup do prostoru přízemí kostela sv. Jiljí. Např. Jiří Kuthan předpokládal, že mohl být hlavní vstup původně situován v nedochované jižní zdi stavby. Archeologický výzkum realizovaný Antonínem Hejnou však pravděpodobně vzhledem k pouze částečnému odkrytí základového a zčásti nadzemního zdiva jižní stěny na spodní partii jiného portálu nenarazil.

Jan Sommer upozornil, že interiér v přízemí venkovských kostelů raného středověku býval přístupný vždy jen jediným portálem směřujícím do lodi.⁴⁹³ Pokud by tedy románský kostel sv. Jiljí neměl jiný vstup než tento, dalo by se předpokládat, že během stavby kostela nedošlo ke změně stavebního záměru či k dostavbě a jeho západní „přístavba“ s hlavním vstupem by byla plánovaná hned od samého počátku. Kdyby byly v přízemí kostela portály dva (jeden v jižní zdi a druhý vedoucí v západní přístavbě od severu), mohlo by jít o doklad skutečnosti, že západní zeď lodi kostela oddělovala zároveň jako východní stěna přístavby tyto dvě jednotky alespoň v prostoru přízemí a

---

⁴⁹¹ VARHANÍK 1993, 122.

⁴⁹² VARHANÍK 1998, 303.

⁴⁹³ SOMMER 2007, 4–5.

nebyla zřejmě propojena s lodí kostela žádným průchodem, jako tomu bylo například u kostela v Kyjích.⁴⁹⁴ Proto by prostor pod tribunou potřeboval svůj vlastní vchod.

Z jihu bylo přízemí osvětlováno drobným metr širokým podvojným okénkem s půlkruhovými záklenky a okosenou vnější hranou ostění. Střední podpora byla zřejmě odstraněna během jeho zazdívání. Z uspořádání jednotlivých dílů okna Jan Sommer usoudil, že byla střední podpora (a také u podvojného okna v severní zdi prvního patra věže) umístěna ve vnějším líci zdi a přecházelo na ni i okosení hrany (nešlo tedy o sloupek se sedlem situovaný hlouběji v parapetu okna, jaké jsou dochované v horních partiích věže).⁴⁹⁵ Autor rovněž upozornil na neobvyklost užití podvojných okének v přízemí románských sakrálních staveb, navíc poměrně nízko nad podlahou.⁴⁹⁶

Dominantou prostoru přízemí věže jsou dva nečleněné mohutné válcové sloupy bez patek a hlavic vyzděné z kvádrů se zaoblenými čely [14]. Václav Mencl se domníval, že tyto podpory zbudovali bavorští mistři pracující na lodi baziliky.⁴⁹⁷ Existuje jistá pravděpodobnost, že mohly být sloupy opatřeny patkami, jak upozornil Jan Sommer s ohledem na původní úroveň podlahy románského kostela, která byla položena zhruba o 65 centimetrů níže, než je dnešní podlaha.⁴⁹⁸ Při své původní čtyřmetrové výšce (dnes už jen 3,35 metrů) sloužily jako spolehlivá podpěra prostorné dřevěné tribuny umístěné v prvním patře. Pravoúhlá drážka umístěná v ose horní plochy sloupů v severojižním směru (u severního sloupu zazděná maltou) zřejmě sloužila k uložení nosného trámu tribuny.⁴⁹⁹ Ta pravděpodobně zaujímala celou plochu západní přístavby, jak o tom vypovídá ústupek po obvodu zdi, jež zmiňuje Sommer.⁵⁰⁰

Jiří Kuthan soudil, že snad sloupy v Milevsku nesly tři arkády, jimiž se věž otvírala ve své východní části do lodě kostela.⁵⁰¹ Dle mého názoru je teorie dřevěného stropu nasedajícího přímo na horní plochy sloupů pravděpodobnější. Bez zajímavosti

---

⁴⁹⁴ Čtvercové přízemí západní věže oddělené zdí od lodi je rovněž dochováno ve Svojsíně, zde je ale přístupno portálem vedoucím přímo z lodi kostela.

⁴⁹⁵ SOMMER 2007, 5 nabízí hypotézu, že tomu tak bylo z důvodu umístění výklenků v síle zdi do vnitřního parapetu okna. To je ovšem nutno potvrdit stavební průzkumem.

⁴⁹⁶ SOMMER 2007, 5–6 z toho vyvozuje, že západní přístavba mohla mít původně jinou funkci než sakrální.

⁴⁹⁷ MENCL 1965, 47.

⁴⁹⁸ SOMMER 2007, 3; HEJNA 1987, 56–58 doložil původní polohu nejstarší románské podlahy archeologickým výzkumem.

⁴⁹⁹ SOMMER 2007, 2–3 v této souvislosti upozornil na ústupek ve zdi po obvodu západní přístavby umístěný mezi přízemím a patrem věže, tedy v úrovni podlahy patra. Podle autora jasně svědčí o tom, že bylo přízemí západní přístavby plochostropé. Vzhledem k tomu, že je ústupek omítnutý, není možné posoudit, zda do něj byly zapuštěny kapsy pro vsazení stropních trámů. Dle autora to je ale velmi pravděpodobné.

⁵⁰⁰ SOMMER 2007, 3 zároveň upozornil na neobvyklost tohoto řešení, neboť se zatím nikde v literatuře neseťáváme s případem dřevěné tribuny na kamenných sloupech.

⁵⁰¹ KUTHAN 1977, 42, 214.

není ani vzájemné umístění těchto sloupů v rámci čtvercového prostoru věže. Nejsou totiž rozvrženy symetricky (tedy ve stejné vzdálenosti od sebe jako od severní a jižní stěny), ale prostor mezi podpěrami je menší, což je opět neobvyklé řešení, neboť se spíše větší šířkou zdůrazňovalo střední pole mezi sloupy.⁵⁰²

4.8.2 První patro věže

Milevská tribuna měla dva vstupy. Z vnitřku kostela na ni bylo možno vystoupat po 0,68 metru širokém schodišti se stěnami obloženými precizně opracovanými kvádry a dnes o čtrnácti přesně otesaných stupních [15]. Schodiště je umístěné v síle severní zdi a přístupné obdélným žulovým portálkem s hladkým ostěním. Ten je situován v užší západní stěně nízké klenuté niky (hluboké 1,31 a široké 2,50 metrů) umístěné při východním okraji severní zdi, jež se otevírá do kostelní lodi [16].

Tento výklenek dává Václav Mencl do souvislosti s výklenky při triumfálních obloucích kostelů v Kyjích a sv. Martina ve zdi.⁵⁰³ V případě kostela sv. Martina ve zdi autor soudil, že byly v jižní i severní nice při vítězném oblouku umístěny tribuny. Podkladem pro tuto teorii mu bylo schodiště v jižní zdi lodi kostela, jež vede východním směrem a po němž se na zmíněnou tribunu vystupovalo.⁵⁰⁴ U kostela v Kyjích autor výklenky osvětlené malými okny a s dochovanou valenou klenbou rovněž považoval za možný prostor pro umístění tribun. V jižní z těchto nik pak začíná valeně klenuté schodiště stoupající západním směrem stejně, jako je tomu v Milevsku. Z něj se vcházelo románským portálkem na tribunu v prvním patře věže, nebo bylo možné pokračovat západní zdí věže dalším schodištěm na věžní zvonici.⁵⁰⁵

Schodiště v kostele sv. Jiljí stoupá chodbou přeloženou plochými žulovými přitesanými deskami do výklenku při jeho západním konci. Ten nevedl ještě do prostoru věže, ale ústil v západním konci samotné kostelní lodi. Je široký 2,32 metru a vysoký 5 metrů, opět půlkruhově zaklenutý s klenbou vystavěnou z cihel.⁵⁰⁶ Polohou odpovídal západní tribuně, do níž se v jižní části původně otvíral. Osvětlován byl drobným kruhovým okénkem o průměru 0,16 metrů vysekaným do kvádrů z červeného pískovce, jenž byl osazen do vnějšího líce zdiva [17]. Do vnitřku kostela se toto okno otevírá

---

⁵⁰² SOMMER 2007, 3.

⁵⁰³ MENCL 1965, 42.

⁵⁰⁴ MENCL 1965, 46, 50.

⁵⁰⁵ MENCL 1965, 46, 49.

⁵⁰⁶ SOMMER 2007, 14 připustil, že klenba výklenku mohla vzniknout až v souvislosti s vrcholně gotickou přestavbou chrámu. Z toho vyplývá možnost, že výklenek původně nebyl klenutý, ale byl završen plochostropě.

čtverhrannou špaletou s rovným překladem a zvnějšku je lemováno motivem provazce. Ten Anežka Merhautová spojila s vlivem sochařské výzdoby okruhu staveb palácové kaple v Chebu.⁵⁰⁷

Podobná okénka vysekaná do kvádrů načervenalého pískovce jsou osazena v severním lici jižní a severní zdi kostela sv. Bartoloměje v Kondraci a osvětlují prostor jeho tribuny. Drobné kruhové okénko rovněž vytesané do pískovcového bloku je vsazeno do vnějšího lince jižní stěny lodi kostela v Jankově u Votic. Jeho vnější hrana je ozdobena po svém obvodu se soustředným odsazením a zářezem. Jde o jedinou plasticky zdobenou část jankovského kostela.⁵⁰⁸ Drobná kruhová okénka s okosenou vnější hranou osvětlovala i prostor chodby v síle jižní zdi Milevska příbuzného kostela sv. Bartoloměje v Kyjích a schodiště v severozápadním rohu věže tohoto kostela. Do prostoru pod tribunou původně přivádělo světlo drobné kruhové okénko kostela sv. Mikuláše v Boleticích. Kruhová okénka s profilovaným ostěním pak osvětlují prostor pod tribunou i v případě kostela sv. Mikuláše v Potvorově. Pozoruhodně je užito okénko kruhového tvaru složené ze dvou dílů v prvním patře věže kostela sv. Jiljí v Miroticích, který je řazen do okruhu milevské stavební huti.⁵⁰⁹ Je ve vertikální ose zasazeno do horní části východní niky, odkud zprostředkovávalo pohled do lodi kostela. Parapet tohoto výklenku se nacházel ve výšce 108 centimetrů nad dnešní podlahou a sloužil zřejmě jako oltářní menza. Křížovou klenbou završený prostor patra měl charakter zcela samostatné kaple, jak soudí Jiří Varhaník.⁵¹⁰

Nad schodištěm kostela sv. Jiljí je umístěna ještě jedna dutina čtvercového průřezu, jež vede ve zdi průběžně po celé délce schodiště.⁵¹¹ Čtvercový otvor této dutiny ústí stejně jako schodiště do horního výklenku.

Z vnějšku byla tribuna přístupná od jihu neprofilovaným obdélným portálem (o šířce 0,68 metru a výšce 1,78 metru) s žulovým ostěním osazeným ve vnější lici zdi. Světlo do prostoru tribuny přivádělo od severu podvojně okénko [11], které bylo umístěno opět v prostoru mezi věží a západním okrajem lodi (tedy zmíněnou spárou) tak jako portálek v přízemí, v podobné výšce jako okénko kruhové. Okénko s půlkruhovými záklenky nesenými středním sloupkem nebo pilířkem, který byl později

---

⁵⁰⁷ MERHAUTOVÁ 1971, 73.

⁵⁰⁸ SOMMER 1992, 169.

⁵⁰⁹ KUTHAN 1977, 62.

⁵¹⁰ VARHANÍK 1989, 83–84.

⁵¹¹ PODLAHA/ŠITTLER 1898, 109 soudí, že je tato dutina nepochybně určena k větrání.

odstraněn, má prosté na hraně okosené žulové ostění. Vnitřní špaleta má půlkruhový tvar. Analogii k tomuto okénku spatřoval Lehner v podvojném okénku osvětlujícím z jihu tribunu patrně mladšího kostela sv. Jakuba ve Vroutku.⁵¹²

Na mohutné válcové sloupy navazují v prostoru tribuny 2,30 metru vysoké čtverhranné pilíře o délce strany 0,75 metru, v horní partii zdobené profilovanou římsou v podobě oblounu a nad ním umístěné desky [18]. Kombinace geometricky nestejnorodých útvarů, tedy hmotově těžkých válců a pilířů, jež jsou zde ale utvořeny s vytříbeností a dokonalostí, je překvapující.⁵¹³ Pilíře nesou tři těžké půlkruhové neprofilované archivoly, prostřední z nich nižší a užší, a dva k nim kolmé rovněž půlkruhové neprofilované pasy, opírající se do západní stěny věže. Jižní z nich nasedá na římsu v západní zdi věže, jež je stejného profilu, jaký mají římsy pilířů. Stejná římsa je umístěna v jižní zdi a spočívá na ní jižní arkáda. Římsa v západní zdi, do níž se opíral severní pas, se nedochovala. Archivoly sloužily jako jistá podpěra východní zdi věže, která se tyčila nad hřeben sedlové střechy původního románského kostelíku. K nim kolmé pasy pak podpírají dvě vnitřní dělicí příčky uvnitř věže. Spočíval na nich dřevěný strop druhého patra západní přístavby.⁵¹⁴

4.8.3 Tribuna a její interpretace

O rekonstrukci podoby tribuny milevského kostela sv. Jiljí se v minulosti pokoušela řada autorů. Jan Erazim Wocel si ji ve svém článku představoval jako uzavřenou emporu nesenou válcovými sloupy, od lodi kostela oddělenou zdí, v níž bylo umístěno několik podvojných okének zprostředkujících výhled na oltář. Jako analogii autor uvedl mladší kostel sv. Mikuláše ve Vinci,⁵¹⁵ kde jsou navíc užity podobné kamenické motivy na hlavicích sloupků jako v oknech kostela sv. Jiljí.⁵¹⁶ Autor dále dospěl k závěru, že se v Milevsku nejednalo o věž, ale o západní průčelí drobného kostela. Komunikační prvek dokládající existenci tribuny, tedy schodiště v síle severní zdi a prostory k němu náležící, interpretoval na základě poznatků Villet le Duca. Spodní

---

⁵¹² LEHNER 1905, 61; MENCL 1965, 44 soudí, že je kostel z doby brzy před rokem 1227; MERHAUTOVÁ 1971, 358 uvádí, že byl kostel ve Vroutku postaven patrně v první čtvrtině 13. století; SOMMER 2007, 6 vidí analogii u vrouteckého podvojného okénka i v jeho formě, kde na štíhlý pilířek ve vnějším líci zdi přechází profilace ostění okenního otvoru, jako tomu bylo dle autora v přízemí i prvním patře milevské věže. Funkční analogii však vyvrací, neboť na rozdíl od Milevska je okénko kostela ve Vroutku umístěno ve výšce asi dva metry nad podlahou západní tribuny.

⁵¹³ KUTHAN 1977, 42.

⁵¹⁴ PODLAHA/ŠITTLER 1898, 108

⁵¹⁵ MENCL 1965, 44 jej datuje do třetího desetiletí 13. století.

⁵¹⁶ WOCEL 1863a, 233; WOCEL 1863b, 11–12 z toho usuzuje, že obě stavby pocházejí z konce 12. století.

prostor považoval za sakristii, prostor osvětlený kruhovým okénkem v patře by sloužil jako schody snadno přístupná kazatelna.⁵¹⁷

Podlaha se Šittlerem soudili, že přízemí i první patro věže, od sebe oddělené trámovým stropem přízemku neseným dvěma válcovými sloupy, byly původně otevřeny do lodi kostela a tvořily tak tribunu, z níž zůstalo zachováno zadní travé v podvěží. Tato tribuna vnikala hlouběji do lodi kostela, kde sahala patrně až ke schodišti umístěnému v severní zdi. Autoři uvádějí možnosti, že tribuna byla ze dřeva, či spočívala na dalších třech arkádách.⁵¹⁸ Ke sloupům by se tak musely pojit klenební pasy.⁵¹⁹

Vojtěch Birnbaum zařadil milevský kostel sv. Jiljí mezi stavby vybavené dvojpatrovou tribunou. Šlo by tedy o formu tribuny kruchtové, u níž se architektura v přízemí opakuje i v patře. Dle autora se jedná o dvě tribuny nad sebou více méně podobné, některé umístěné ve věžích (Kojice, Škvřňov, Kondrac, Ronov). Tribunu kostela sv. Jiljí označil za nejodlišnější z uvedených a málo probádanou.⁵²⁰ Vzhledem k dostupnosti tribuny pomocí schodiště v síle zdi a přímého přístupu portálem zvenčí pak dal milevský kostel do souvislosti s kostely v Kyjích, sv. Martina ve zdi na Starém Městě pražském a s kostelem v Záboří.⁵²¹

V rozsáhlé stati o panských tribunách v naší románské architektuře se pokusil tribunu kostela sv. Jiljí interpretovat Václav Mencl [19].⁵²² Vyšel z analýzy pražského kostela sv. Martina ve zdi, jehož vznik datoval mezi roky 1178 až 1187⁵²³ a který spojil se skupinou staveb s věží kombinovanou s konstrukcí pavlačové tribuny. Na tuto skupinu pak navazují i kostely s tribunou umístěnou v široké věži, jež je odvozena z formy westwerku. Prvotní pavlačová tribuna kostela sv. Jiljí byla podle Mencla umístěna v prostoru, kde ústí do lodi horní výklenek schodiště v severní zdi. Byla součástí nejstarší fáze kostela sv. Jiljí, jež byla dokončena mezi roky 1180 až 1185, tedy před založením klášterní baziliky. Protože však svou velikostí přestala vyhovovat, byla nahrazena tribunou mladší, která byla spojena s novým západním „dvojvěžím“ kostela. Ta sahala jistě až do místa pod dnes zazděným sruženým okénkem v prvním patře

---

⁵¹⁷ WOCEL 1863a, 233.

⁵¹⁸ PODLAHA/ŠITTLER 1898, 107–108, 110 zmiňují tesané okrouhlé kameny na nádvoří před klášterní bazilikou, které jsou dle jejich interpretace nepochybně zbytky dalších arkád podpírajících tribunu v kostele sv. Jiljí.

⁵¹⁹ MERHAUTOVÁ 1971, 169.

⁵²⁰ BIRNBAUM 1929, 50.

⁵²¹ BIRNBAUM 1929, 54.

⁵²² MENCL 1965, 46–49.

⁵²³ MENCL 1965, 45.

severní zdi věže a odtud až do prostoru obou západních věží, jak Mencl identifikuje členění uvnitř vyšších pater západní přístavby. Tyto věže se v prvním podlaží ve všech vnitřních stranách otevírají širokými oblouky tak, jako v kostele v Kondraci, jak se dočteme dále. Hranolové pilíře v prostoru tribuny jsou tedy dle Mencla pouhým pozůstatkem vnitřních nároží věží. Shodně s Podlahou a Šittlerem Mencl dospěl k teorii, že tribuna kostela sv. Jiljí zaujímala prostor západní přístavby a sahala až k západnímu okraji severní zdi lodi, v níž bylo umístěno schodiště. Nová tribuna v patře milevského „westwerku“ byla vskutku rozložitá a honosná, jak to odpovídalo významu jejího majitele, jehož dvůr se dle autora pravděpodobně rozrostl a stará tribuna mu již nestačila.⁵²⁴

Anežka Merhautová v publikaci o raně středověké architektuře v Čechách dospěla na základě centrální kvadratické půdorysné dispozice západní části kostela sv. Jiljí k názoru, že byla tribuna zřejmě komponována centrálně, což dokládá i umístění oken a portálů v jejím prostoru. Emporu, nad jejíž západní třetinou se tyčila věž, považovala za domácí řešení, jež se ve své prostorové koncepci opíralo částečně o formu centrální patrové kaple. Autorka tak odmítla Menclovu rekonstrukci tribuny, která popírá centrální tvar této části kostela. Ta je v kombinaci s obdélnou věží nad východní třetinou čtvercového základu dle autorky dokladem kompoziční nevyhraněnosti západní části kostela, která překvapuje i tím, že kostel sv. Jiljí stavěli jistě vyspělí kameníci.⁵²⁵ Merhautová předkládá možnost, již vyvozuje z centrálního základu věže, že v prostoru přízemí nemusely být umístěny pouze dva válcové sloupy, ale sloupy čtyři seskupené symetricky ve středu jejího půdorysu. Odmítá však možnost, že by střední pole bylo otevřené, jako je tomu v případě kaplí v Záboří z doby kolem poloviny 12. století či v Chebu, dokončené roku 1188.⁵²⁶ Volbu tvaru obdélníka, již má věž v patrech nad tribunou, autorka odvozuje z jiných německých podélných staveb té doby.⁵²⁷

Poté, co archeologický výzkum Antonína Hejny potvrdil fakt, že západní zeď kostela sv. Jiljí byla k věži připojena na spáru, usoudila autorka, že až do výstavby věže užíval Jiří z Milevska tribunu, která zaujímala západní část lodi původního kostela. Její existenci dokládají zmíněné schodiště a Hejnou archeologicky zjištěné stopy nosného

---

⁵²⁴ MENCL 1962, 225.

⁵²⁵ MERHAUTOVÁ 1971, 39–40, 73. K rekonstrukci tribuny autorka dospěla bez možnosti prohlédnout si západní věž kostela, která v té době nebyla přístupná.

⁵²⁶ ŠEBESTA 2013, 294.

⁵²⁷ MERHAUTOVÁ 1971, 170.

článku tribuny v ose lodi.⁵²⁸ Jak tato tribuna pravděpodobně vypadala, však autorka ve zmíněném článku nerozvádí.

Jiří Kuthan považoval za snad pravděpodobnou Menclovu teorii o propojení prvotní tribuny kostela, jež se nacházela v místě, kde ústí schodiště v severní zdi kostela do horního výklenku, s tribunou umístěnou v prvním patře západní věže. Uvedl ovšem, že s jistotou podobu tribuny po připojení západní části kostela zatím není možné rekonstruovat. Empora mohla být pouze v rozsahu prvního patra věže a do lodi mohla být otevřená arkádou (pak by měla podobu věžové tribuny), mohla být ale i rozsáhlejší, tedy prodloužená i na východ do prostoru první tribuny, pokud ta tedy nebyla před tím zbourána, či byla-li vůbec dostavěna.⁵²⁹ S touto teorií souhlasila i Klára Benešová, která uvedla, že se nová tribuna po dostavbě západní věže otvírala do lodi třemi arkádami nesenými čtverhrannými pilíři a v lodi pokračovala jako tribuna pavlačová.⁵³⁰

Zde stojí za zmínku, že byla existence pavlačové tribuny archeologicky nově konstatována u Milevsku příbuzného kostela sv. Petra a Pavla ve Svojšíně. Dokládá ji zbytek pilastru odkrytý archeologickým výzkumem při severní zdi románské lodi. Bezpochyby souvisel s konstrukcí pavlačové empory, jež patřila do prvotního stavebního záměru svojšinského kostela.⁵³¹ Je tedy pravděpodobné, že i v tomto případě byly propojeny věžní a pavlačová tribuna do kombinované podoby, která mohla být i v Milevsku. Část svojšinské tribuny, jež vybíhala do prostoru lodi, zanikla zřejmě buď spolu se zbouranou západní zdí lodi kostela,⁵³² nebo až v souvislosti s barokní přestavbou.⁵³³ Prosté kvádrové patky pilastrů této tribuny s jednoduše okoseným přechodem na dřík připomínají prosté patky sloupů v trojlodí milevské baziliky.

Jiří Varhaník připouští, že mohla být využita kombinace věžní a pavlačové tribuny i v případě kostela sv. Jiljí v Miroticích. Ta by byla propojena s uzavřenou soukromou kaplí v prvním patře západní věže obdélným portálem, který se dochoval v severní části východní zdi věže.⁵³⁴

---

⁵²⁸ MERHAUTOVÁ 1993, 139.

⁵²⁹ KUTHAN 1977, 42.

⁵³⁰ BENEŠOVSKÁ 2001a, 108.

⁵³¹ ANDERLE/HAUSEROVÁ 2013, 231.

⁵³² HAUSEROVÁ/NOVÁČEK/ČECHURA/FALTA 2011, 19, 28.

⁵³³ ANDERLE/HAUSEROVÁ 2013, 236. Tomu by nasvědčoval fakt, že se ve zdivu barokního presbyteria vyskytují římsové desky pocházející zřejmě z této tribuny.

⁵³⁴ VARHANÍK 1989, 87.

4.8.4 Svrchní patra věže

V prostoru nad tribunou se věž vypíná již pouze ve své obdélníkové formě o délce 9 metrů a šířce 3,80 metrů [20]. Takto značně přečnívala svou výškou poměrně drobný románský kostel. Zdivo věže je v této partii užší, dosahuje šířky 0,72 až 0,79 metru. Na vnějšku západní přístavby se změna hmotové situace promítá do drobného ústupku patrného na líci zdiva na rozhraní mezi prvním a druhým patrem. Uvnitř se zdá, jakoby hmota věžovité přístavby vznikla srůstem dvou vedle sebe stojících věží čtvercového půdorysu a užšího mezivěžního prostoru. Druhé a třetí patro jsou uvnitř děleny dvěma příčkami, spočívajícími na již zmíněných pasech a probíhajícími téměř celou výškou věže. Ve třetím patře jsou tyto dělicí příčky opatřeny obdélnými otvory překlenutými rovnými překlady. V patře nejvyšším se ale překvapivě vnitřní koncepce mění, postranní věže ztrácejí svou svébytnost a prostor je téměř sjednocen. Dělení nižších pater zde připomínají jen přízdní pilíře vystupující ze západní a východní stěny mezi jižní a střední částí patra. Fakt, že vnitřní svislé stěny nejsou prolomeny žádnými průchody a střední prostor, v němž nejsou stopy po osazení stropů, byl otevřen v celé výšce druhého a třetího patra východním směrem,⁵³⁵ může vést k domněnce, že západní část kostela měla být podle původního plánu tvořena dvěma mohutnými věžemi, které nakonec nebyly dostavěny a plán dvojvěží byl změněn do podoby mohutného šířkového „westwerku“.

Podobě westwerku by odpovídalo rozdělení milevské věže příčkami v horních patrech na jeden střední a dva postranní prostory. Kdyby však byl zamýšlen od samého počátku, jistě by v příčkách jednotlivých pater západní přístavby byly umístěny průchody. Tribunová patra westwerků se už od karolinského období otvírala do prostoru lodí širokými oblouky. Např. westwerku v Corvey, jehož přízemí sloužilo jako vstupní hala, nad níž pak byl umístěn „horní kostel“ s vladařskou emporou,⁵³⁶ by milevská západní věž byla blízka svým založením na kvadratickém půdoryse. Západní věž čtvercového půdorysu a v šíři lodi má i kostel sv. Michaela ve Fuldě. Na typologickou podobnost západní věže kostela sv. Jiljí (a rovněž kostelů v Kondraci, Škvrňově a

---

⁵³⁵ SOMMER 2007, 3.

⁵³⁶ KUTHAN 2014, 42–48.

Kojicích)⁵³⁷ s předrománskými westwerky upozornil Václav Mencl ve své práci *Románská architektura v zemích českých*.⁵³⁸

4.8.5 Analogie k západní věži v šíři lodi, Kyje a Kondrac

Už Lehner považoval za blízkou analogii ke kostelu sv. Jiljí v Milevsku méně zdobnou hmotnou hranolovou věž (o rozměrech 6,53 x 4,50 metrů) mladšího kostela sv. Bartoloměje v Kyjích [21].⁵³⁹ Obě stavby zároveň spojuje užití schodiště na tribunu v síle zdi (v případě kostela v Kyjích je využit složitější systém chodeb vedoucích i do dalších prostor kostela) a užší kvadratický chór (v Kyjích v půdoryse poněkud nepravidelný a zaklenutý polem křížové klenby). Nápadnou podobnost obou staveb zdůraznil již Václav Mencl.⁵⁴⁰ Věže jsou si ve skutečnosti ale podobné jen v půdoryse. I věž kostela v Kyjích, která dominovala zdejšímu biskupskému dvorci, se rozpíná do šířky lodi, a tak s lodí splývá v jediný mohutný blok. S lodí kostela je však stavebně provázána, takže je zřejmé, že byla od počátku nedílnou součástí stavby.⁵⁴¹ Přizemí věže klenuté křížovou klenbou bylo v Kyjích od lodi odděleno plnou zdí a bylo přístupno z lodi chodbičkou v síle jižní zdi. Prostor tribuny rovněž křížově zaklenutý se pak do lodi otevírá lehce zalomeným obloukem arkády.⁵⁴² Prostorná komora v druhém patře věže byla původně v Kyjích osvětlována šesticí velkých oken, z nichž dvojice pročlenily severní a jižní zeď, a zbylá čtyři okna stěnu západní.⁵⁴³ Blokované pojetí hmoty a zdiva kostela Mencl opět spojil s bavorskými vlivy. Zdůraznil však rovněž, že věže stejného půdorysného tvaru, jako je v Kyjích, tedy podélné, příčně položené a vůči lodi uzavřené zdí, jen v kombinaci s mnohem nižší kostelní lodí, se nacházejí u venkovských kostelů ve Vestfálsku, Lužici či Sasku v okolí Lipska.⁵⁴⁴ Věže v šíři lodi jsou pak typické pro architekturu na území ležícím severně od Magdeburgu, jak upozornil Jiří Kuthan.⁵⁴⁵

---

⁵³⁷ I v Kojicích se setkáváme se západní věží pojatou do hmoty lodi a vyrůstající uprostřed západního průčelí kostela.

⁵³⁸ MENCL 1939, 5.

⁵³⁹ LEHNER 1905, 50, 58; MENCL 1965, 41 kostel datuje do třicátých let 13. století; MERHAUTOVÁ 1971, 152 na základě stylového rozboru stavby a nápisu, jenž byl objeven na stěně presbytáře, soudí, že byl kostel v Kyjích založen biskupem Janem II. (1226–1236); PRIX 1993, 240 datuje slohové zařazení kostela do pokročilé druhé čtvrtiny 13. století až jeho poloviny, neboť kameníci, kteří kostel stavěli, navazovali na českou architekturu druhé čtvrtiny 13. století.

⁵⁴⁰ MENCL 1965, 49.

⁵⁴¹ PRIX 1993, 237.

⁵⁴² MENCL 1965, 49.

⁵⁴³ PRIX 1993, 237.

⁵⁴⁴ MENCL 1965, 50.

⁵⁴⁵ KUTHAN 1977, 42.

Půdorysný typ kostela sv. Jiljí a kostela v Kyjích má u nás ještě obdobu u kostela sv. Jakuba ve Velkém Chvojně u Benešova.⁵⁴⁶ Kostel s krátkou lodí a kvadratickým presbytářem zaklenutým křížovou klenbou je na západě prodloužen širší blokovou „věží“, jež obsahovala tribunu a loď kostela na jihu svou šířkou dokonce přesahuje. Ve „věži“ umístěná empora byla přístupná schodištěm vedoucím z podvěží v síle západní zdi. Zda tento západní blok stavby původně převyšoval střechu lodi kostela, jako tomu bylo v Milevsku a v Kyjích, nelze říci.⁵⁴⁷ Václav Mencl soudil, že chvojenský kostel přísluší k bavorskému slohovému okruhu nejen svým patrociem, ale i typem tribuny, jež má obdobu právě u řezenského iroskotského kostela sv. Jakuba.⁵⁴⁸

Již Lehner upozornil na určitou podobnost západní věže v šíři lodi milevského sv. Jiljí s kostelem sv. Bartoloměje v Kondraci [22], jehož stavba měla stejný záměr, a to monumentální průčelí v podobě věže, jež se tyčila nad korunou románské lodi. V Kondraci má tato západní přístavba vnitřní rozměry 6,98 x 2,31 metru.⁵⁴⁹ Datace vzniku kostela se v literatuře liší. Např. Anežka Merhautová soudí, že byl postaven patrně krátce po roce 1200.⁵⁵⁰ Václav Mencl stavbu datuje do posledního dvacetiletí 12. století a v kondrackém kostele spatřuje formu redukované baziliky, tedy stavby bez vedlejších lodí tvořenou pouze srostlicí jediné široké lodi se západním dvojběžím.⁵⁵¹ I Anežka Merhautová románskou část svatyně považuje za vzdálený rustikalizovaný a redukovaný odraz dvouvěžových průčelí bazilik.⁵⁵²

Věže kostela v Kondraci jsou vtaženy do západní části lodi a od východní partie kostela je jejich prostor v přízemí oddělen plnou zdí, v jejímž přízemku se do lodi otvírá třemi arkádami na hranolových pilířích. Stejně tak se arkády v přízemí rozepínají mezi zmíněnými pilíři a západní stěnou kostela. Věže se výše vypínají nad trojosou pilířovou pavlačovou tribunou ve formě hranolů o čtvercovém půdorysu a po obou volných stranách jsou v patře opět, tak jako v přízemí, otevřeny arkádami. Mezivěžní prostor byl

---

⁵⁴⁶ PRÍX 1993, 239; Na blízkost kostelů v Kyjích a ve Velkém Chvojně upozornil MENCL 1965, 48–49, který kostel přímo nedatoval, ale pojednal o něm v souvislosti se stavbami z první poloviny 13. století.

⁵⁴⁷ PRÍX 1993, 239.

⁵⁴⁸ MENCL 1962, 230.

⁵⁴⁹ LEHNER 1905, 61–62.

⁵⁵⁰ MERHAUTOVÁ 1971, 143; LÍBAL 1974, 166 stavbu řadí do raného 13. století; KUTHAN 1977, 60 uvádí, že je kostel v Kondraci současný se stavbami milevskými.

⁵⁵¹ MENCL 1965, 46

⁵⁵² MERHAUTOVÁ 1971, 143.

volný bez arkády, jež by směřovala do lodi.⁵⁵³ Zevně je tato část stavby s poměrně složitou vnitřní strukturou sjednocena v jednoduše hranolové těleso tak jako západní přístavba kostela sv. Jiljí. Nad střechou lodi se hranolové věže mění v elegantní válcové zvonice pročleněné jako v Milevsku dvěma řadami podvojných okének. Jde o řešení západního průčelí, jež je v naší architektuře poměrně vzácné.⁵⁵⁴

Mencl upozornil, že by tyto zvonice mohly připomínat tribunový westwerk z otonského období, kde jsou však ve válcových věžích umístěna schodiště. Předlohu tak viděl např. v benediktinském klášterním kostele v Prüllu u Řezna,⁵⁵⁵ jehož západní průčelí je tvořeno dominantním dvojvěžím. Obě jeho věže jsou v dolní partii hranolové a svírají mezi sebou předsíň (útvár tak působí jako jednoduše blok), nad níž je situovaná empora. V horní části se jejich půdorys mění na oktogonální. Kostelem v Kondraci se ve své práci o jihočeské románské architektuře zabýval i Jiří Kuthan. Upozornil v ní na blízkost lokality premonstrátskému klášteru v Louňovicích, na jehož založení se podílel želivský opat Gotšalk a milevská kanonie s ním měla časté styky, jak dosvědčuje Jarlochův letopis.⁵⁵⁶

4.8.6 Postup výstavby svrchních pater milevské věže

Podobné dvojvěží jako v Kondraci bylo dle Václava Mencla plánováno i v případě kostela sv. Jiljí v Milevsku. Váha dvou hranolových „věží“, které by ale byly celkem mohutné a oddělené poměrně úzkým mezivěžním prostorem, spočívá na bytelných hranolových pilířích prvního patra a na mohutných sloupech v přízemí. Uvedené pilíře jsou jakousi redukcí nároží těchto věží. Výše pokračují, tvořeny již plnými zdmi po celém svém obvodu, do prostoru nad hřeben střechy bývalého románského kostela a jsou na východní a západní straně věže propojeny zdmi i v prostoru mezivěží. Navenek tak celý složitý organismus působí jako věž jediná a prostor ve čtvrtém patře je nakonec sjednocen. Toto srůstání jednotlivých funkčních celků do společného bloku hmoty Mencl označuje za typické řešení v oblasti bavorského Podunají.⁵⁵⁷

---

⁵⁵³ MERHAUTOVÁ 1971, 143 však soudí, že tento oblouk mohl zaniknout až během barokní úpravy kostela.

⁵⁵⁴ KUTHAN 1977, 61.

⁵⁵⁵ MENCL 1965, 46; KUTHAN 1977, 61 však upozorňuje, že je kostel v Prüllu o několik desítek let starší než kostel v Kondraci. Z toho důvodu zde zřejmě není možné hledat hlubší kontinuitu; MORSBACH 1996, 119 vznik kostela v Prüllu datuje mezi roky 1130 až 1150/60; SCHMID 1995, 179–181.

⁵⁵⁶ KUTHAN 1977, 60.

⁵⁵⁷ MENCL 1965, 47–48.

Postup vzniku západní hranolové věže se pokusil hypoteticky rekonstruovat Jan Sommer. Podle něj rovněž výstavba začala jako budoucí dvojvěží podobné kostelu v Kondraci, jen s mohutnějšími hranolovými věžemi. Spodní patra tedy měla navenek být sjednocena do tvaru mohutného hranolu a mezivěžní prostor měl být otevřen do podkroví kostela a zastřešen sedlovou či pultovou střechou. Když výstavba dosáhla úrovně třetího patra severní věže, a v případě jižní věže i patra čtvrtého (jak o tom svědčí hranolovité pilíře v tomto prostoru), došlo ke změně původní koncepce na věž s jednotným obdélným půdorysem. V úrovni třetího patra věží tak bylo do mezivěžního prostoru vsazeno okno (jehož poloha parapetu je umístěna o něco výše než u oken sousedních) a nad záklenky oken třetího patra byla vyžděna vrstva drobnějších kvádrů, která se zřejmě napojila na již existující vrstvu v západní lici věže. Tato nízká vrstva zdíva zároveň odpovídá poloze ozdobné římsy v jižní stěně věže. Zdá se tedy, že i ve stěně západní se s ní mohlo původně počítat.⁵⁵⁸

Na této hypotéze však upoutá jedna nejasnost. Kdyby totiž byly obě věže dostavěny před změnou plánu do výšky třetího patra, z jakého důvodu by v jejich vnitřních stěnách byly do mezivěží osazeny obdélné otvory? Nedošlo tedy ke změně koncepce dříve, už někde v prostoru třetího patra obou věží, kde byly tyto otvory následně osazeny, aby alespoň minimálně propojily níže oddělené vnitřní prostory?⁵⁵⁹

Změně stavebního záměru věže či možné stavební přestávce v jejím budování nasvědčuje i nápadná změna způsobu zdění třetího a čtvrtého patra [23]. Zatímco přízemí a první a druhé podlaží vykazují precizní kamenickou práci, kdy jsou až na malé výjimky kvádríky v jednotlivých řadách stejně vysoké, případně je výjimečně jedna řada větších kvádrů precizně vyrovnána dvěma řádkami kvádrů menších, od patra třetího můžeme pozorovat ledabylejší stavební techniku, kde se snaha o pravidelnost zdíva vytrácí. Nápadně větší kameny jsou vyrovnávány kameny menšími ve více řádcích, tu a tam jsou i některé nepřesně opracované či se snad i zdá, že ploché kameny jen vyplňují škvíry a otvory vzniklé méně precizní volbou a úpravou stavebního materiálu. Tyto nepřesnosti mohou zajisté souviset s náročností osazení sdružených okének. Připustit si ale musíme i fakt, že k nápadné změně kvality zdění dochází v poměrně větší vzdálenosti pod okenními otvory. Navíc tam, kde se mění stavební technika, se zároveň nápadně odlišuje barevnost voleného stavebního materiálu. Ta by mohla nasvědčovat tomu, že mezi stavbou prvních dvou pater a dvou

---

⁵⁵⁸ SOMMER 2007, 9.

⁵⁵⁹ Tím by se pak ale nevyvětlila existence pilířů na vnitřním okraji čtvrtého patra „jižní věže“.

podlaží nejvyšších nastala určitá pauza, během níž stavební huť v Milevsku začala využívat materiál z jiného zdroje. Během této časové prodlevy mohlo tedy dojít ke zmíněné změně stavebního plánu a milevský westwerk se tak mohl stavět jako sjednocené těleso už od podlahy patra třetího. Případně méně pravidelný způsob zdění může vypovídat i o výměně kameníků, kteří na věži pracovali.

4.8.7 Další analogie k západní věži v šíři lodi románského kostela

Podobné rysy jako kostel sv. Jiljí nese i kostel sv. Jana Křtitele ve Velízi na Berounsku. Jednolodní stavba s kvadratickým presbytářem zaklenutým žebrovou klenbou je na západě ukončena dvojvěžím srostlým navenek v jednolité masivní blok. Na základě žebrové klenby a portálů v mezivěží je kostel datován do druhé čtvrtiny 13. století či krátce po jeho polovině.⁵⁶⁰

Některé shodné rysy se západní přístavbou kostela sv. Jiljí má i ve srovnání s lodí jen o málo užší věž kostela sv. Petra a Pavla ve Svojšíně [24]. Dobroslav Líbal ji spolu s milevským chrámem spojil s pravděpodobným vlivem severozápadního sousedství Saska.⁵⁶¹ I v případě svojšínského kostela byla věž k původní lodi (v níž byla doložena existence pavlačové tribuny) připojena na spáru.⁵⁶² Západní přístavba ve Svojšíně překvapuje řešením interiéru přízemí. To je přístupné z lodi půlkruhově ukončeným portálem. Kvadratický prostor je sklenut čtyřmi křížovými klenbami na jeden masivní střední sloup s pasy opřenými do deskových konzol. Jde o u nás ojedinělý a pozoruhodně výpravný způsob podklenutí přízemí.⁵⁶³ První patro prostorné tribuny se ve Svojšíně otvírá do lodi arkádou a bylo opět podobně jako v Milevsku přístupné od jihu portálem a od severu schodištěm v síle zdi, další pak vede západní zdí věže na zvonici.

Na podobnost obou kostelů upozornil Václav Mencl, který tak svojšínskou stavbu datoval do doby kolem roku 1200 či do posledního dvacetiletí 12. století.⁵⁶⁴ Merhautová na základě podoby stavebních článků spodní části věže kostel zařadila do okruhu staveb navazujících na palácovou kapli v Chebu a její vznik do konce třetí či počátku čtvrté čtvrtiny 12. století.⁵⁶⁵ Dobroslav Líbal soudil, že stavba spadá na sklonek 12. století a

---

⁵⁶⁰ KUTHAN 2014, 277.

⁵⁶¹ LÍBAL 1974, 165.

⁵⁶² ANDERLE/HAUSEROVÁ 2013, 230.

⁵⁶³ HAUSEROVÁ/NOVÁČEK/ČECHURA/FALTA 2011, 15.

⁵⁶⁴ MENCL 1958, 134; MENCL 1965, 42.

⁵⁶⁵ MERHAUTOVÁ 1971, 333.

rozhodně odmítl její návaznost na chebskou architekturu.⁵⁶⁶ Výsledky nedávné dendrochronologie kulatiny z lešení v jižní zdi západní věže svojšínského kostela posunuly vznik její horní partie se sdruženými okny do let 1159 až 1160.⁵⁶⁷ Ambiciózní architektura stavby i její kamenická výzdoba (např. nově odkrytá profilovaná krycí římsová deska druhotně použitá v barokním zdivu nového presbytáře kostela), jež řadí svojšínský kostel k nejprestižnějším počínům nobility v této době, byla v nedávné době spojena s vlivy z horního Porýní zprostředkovanými nedalekým kladrubským klášterem, s nímž měl svojšínský rod četné styky.⁵⁶⁸

Západní věž v šíři lodi se pravděpodobně podle západních vzorů pojila i ke kostelu sv. Mikuláše v Potvorově, založenému asi kolem roku 1200 majiteli zdejšího dvorce. Zanikla v roce 1824. Výše položená patra věže byla spojena s tribunou schodištěm v síle zdi.⁵⁶⁹ Umístěním mohutné věže nad západní částí kostela se potvorovské svatyni snad podobal kostel sv. Mikuláše ve Vinci asi z doby kolem roku 1240. I zde byly tribuna a případné druhé patro dostupné schodištěm v síle zdi, jak soudí Anežka Merhautová.⁵⁷⁰ Vojtěch Birnbaum uvedl, že snad byla věž u kostela zamýšlena, nebyla však realizovaná.⁵⁷¹

Mohutnou západní věží v šíři lodi s tribunou nesenou dvěma arkádami se vyznačoval i panský kostel sv. Jana Křtitele postavený patrně při dvorci v Pomezí. Anežka Merhautová jeho stavbu datuje do doby kolem poloviny 13. století.⁵⁷² Za zmínku jistě stojí, že se jižní ze dvou kruhových oken osvětlujících v západní zdi přízemí této věže honosí jednoduchou kamennou kružbou nápadně podobnou kružbě v okně chóru kostela sv. Bartoloměje v Červené nad Vltavou. Obě rozety mají podobu okruží. V případě Červené z něj vybíhá šest, u kostela v Pomezí osm loukotí.

Ještě bych ráda upozornila na podélnou věž v šíři lodi, jež se tyčila nad zesíleným zdivem východní části lodi před téměř čtvercovým presbytářem kostela sv. Vavřince

---

⁵⁶⁶ LÍBAL 1974, 165, 174

⁵⁶⁷ HAUSEROVÁ/NOVÁČEK/ČECHURA/FALTA 2011, 5, 12.

⁵⁶⁸ HAUSEROVÁ/NOVÁČEK/ČECHURA/FALTA 2011, 8–9; ANDERLE/HAUSEROVÁ 2013, 234–235.

⁵⁶⁹ MERHAUTOVÁ/TŘEŠTÍK 1984, 262–263; O věži kostela se zmiňuje i NEUWIRTH 1888, 224; Existenci věže nad tribunou podobné milevskému kostelu sv. Jiljí či kostelu v Kondraci předpokládal i LEHNER 1905, 49; Naopak LÍBAL 1949, 58 uvedl, že řešení západní části kostela podobnou věž vylučuje; Existenci věže však jasně potvrzuje listina CDB VI/1, 181–182 z roku 1281.

⁵⁷⁰ MERHAUTOVÁ/TŘEŠTÍK 1984, 266.

⁵⁷¹ BIRNBAUM 1929, 58–59.

⁵⁷² MERHAUTOVÁ 1971, 195; KUTHAN 1977, 229 soudil, že kostel stavěla skupina kameníků podílejících se na budování hradu Landštejna ve čtvrtině 13. století.

pod Petřínem v Praze a tuto loď dvaapůlkrát převyšovala.⁵⁷³ Vladimír Píša upozornil, že celou dispozicí i postavením věže připomíná tento kostel vesnické sakrální stavby v Sasku.⁵⁷⁴

4.8.8 Funkce věže

Složitá koncepce západní přístavby kostela sv. Jiljí mohla vycházet i z funkčních požadavků. Vnitřní členění totiž zřejmě nebylo náhodné, a i kdyby vzniklo změnou stavebního záměru z původně plánovaného dvojvěží, tak i tato změna mohla být zvolena s ohledem na funkčnost věže. Pokud byla věž přistavěna k západní zdi lodi později, bylo by možné příčinu této dostavby spatřovat v tažení vojska salzburského arcibiskupa Vojtěcha Milevskem v roce 1184, při němž nedošlo k velkému poškození zdejšího kostela. Pokud se v Jarlochově zprávě o tomto tažení jedná o kostel sv. Jiljí, stojící či rozestavěný,⁵⁷⁵ ještě však bez západní věže, mohlo být pod vlivem neblahého zážitku jistého nebezpečí rozhodnuto o přistavbě západní věže jako potřebného refugia. Kdyby však v Milevsku bylo v době tažení Vojtěchova vojska již rozestavěno původní západní dvojvěží kostela, mohla být tato událost onou příčinou pro změnu plánu západní přístavby a její dokončení do podoby pevnostně působícího monumentálního „westwerku“.

Několik autorů v minulosti zmínilo možnou obrannou funkci věže milevského kostela.⁵⁷⁶ I Jan Sommer na základě podrobnějšího rozboru jednotlivých prvků západní přístavby (zejména typů oken v jednotlivých patrech a jejich rozvržení) usoudil, že zřejmě alespoň zpočátku nebyla plánovaná pro sakrální funkci.⁵⁷⁷ Je všeobecně známo, že kostely v raném středověku bývaly v rámci venkovských dvorců velmi často jedinými kamennými stavbami, a tak jejich obranná funkce je více než pravděpodobná. Navíc jako vysvěcené objekty neměly být terčem ozbrojených útoků a ten, kdo v nich hledal bezpečí, byl v rukou církve, tedy Boha.⁵⁷⁸ O tom, že kostely bývaly k obranným účelům využívány, svědčí i zprávy v písemných pramenech. Zmínit můžeme případ kostela sv. Mikuláše v Potvorově, k němuž se váže zpráva z roku 1281. Jedná se o

---

⁵⁷³ PÍŠA 1969, 102; VARHANÍK 2013, 180 soudí, že není zřejmé, zda věž mezi lodí a presbyteriem měla příčně podélný půdorys a zaujímal celou šířku lodi, či zda byla subtilnější a spočívala na klenebním pasu.

⁵⁷⁴ PÍŠA 1969, 114.

⁵⁷⁵ A ne o jinou sakrální stavbu, jež v té době mohla v jakémkoli stavu zachování v Milevsku ještě stát.

⁵⁷⁶ BRANIŠ 1892, 30; KUTHAN 1977, 40.

⁵⁷⁷ SOMMER 2007, 6.

⁵⁷⁸ PRIX 1993, 240.

úmluvu mezi proboštem zderazských křižovníků a opatem kláštera v Plasích o využívání kostela jako útočiště pro jeho poddané. Doslova se píše o otázce velení pevnosti zbudované v kostele. Proboštovi poddaní mohli dle listiny společně s lidmi z kláštera využívat jako útočiště spodní část kostela, horní část stavby (zřejmě tribunu) a věž k tomuto účelu mohl využívat pouze opat a jeho lidé.⁵⁷⁹

Důmyslný systémem chodeb, schodišť a dalších refugiálních prostorů milevskému sv. Jiljí příbuzného kostela sv. Bartoloměje v Kyjích se zabýval Dalibor Prix.⁵⁸⁰ Znaky bezpečného nespalného úkrytu nese i klenuté podvěží kostela sv. Petra a Pavla ve Svojšíně.⁵⁸¹ Jiří Varhaník soudí, že i soukromá kaple v prvním patře věže kostela sv. Jiljí v Miroticích mohla mít vzhledem ke své izolaci k ostatním částem kostela druhotnou funkci jako příležitostné refugium.⁵⁸²

Prostorné podvěží kostela sv. Jiljí, pokud bylo od lodi odděleno plnou zdí, mohlo snad i sloužit jako skladiště či útočiště pro osadníky zdejší vesnice. Jako vhodné krátkodobé útočiště pro menší skupinku lidí pak za určitých okolností mohly fungovat i nevelké prostory druhého patra věže nad tribunou, spoře osvětlované a větrané pouhými střílnovými okénky a snadno dostupné z tribuny. Nejvyšší ve vnitřní hmotě sjednocené patro i menší boční prostory patra pod ním jistě umožňovaly prostřednictvím galerií podvojných okének optickou kontrolu širšího okolí Milevska a pohybu na zdejších cestách. Jako svědectví refugiální funkce kostela většinou bývá doložena kapsa pro zasouvání závory k zabezpečení dveřních křídel zevnitř. Taková kapsa se dochovala u vnějšího portálu patra věže v Boleticích,⁵⁸³ zřejmě postaveného milevskou stavební hutí na konci 12. století.⁵⁸⁴

4.8.9 Okénka věže

Západní románská věž kostela sv. Jiljí nás zaujme bohatou kamenickou výzdobou jednotlivých architektonických článků, jež v mnohém předčí výzdobu sousední klášterní baziliky. Patro nad tribunou je spoře osvětlováno pouze úzkými obdélníkovými střílnami o rozměru 0,08 x 0,58 metru [25]. Jedna je umístěna v jižní zdi věže a druhá

---

⁵⁷⁹ CDB VI/1, 181–182.

⁵⁸⁰ PRIX 1993, 240–241; dále se v tomto článku autor věnuje refugiální funkci kostelů v Čelákovcích a v Malém Boru.

⁵⁸¹ HAUSEROVÁ/NOVÁČEK/ČECHURA/FALTA 2011, 18.

⁵⁸² VARHANÍK 1989, 85.

⁵⁸³ SOMMER 1993, 28, dle autora článku v tomto případě zpochybňuje obrannou funkci kostela fakt, že ve špaletě severního portálu lodi kapsa pro závory chybí.

⁵⁸⁴ KUTHAN 1977, 187.

v severní části zdi západní. Okénka mají široce rozevřené vnitřní špalety překryté plochými žulovými deskami. Tři drobné místnosti dalšího vyššího patra a patro nejvyšší jsou prosvětleny podvojnými sdruženými okénky o šířce 1,16 až 1,35 metru a výšce 1,65 až 1,77 metru [23].

Okénka, jimiž se do okolí rozléhal zvuk zvonů, byla vykrojená do velkých ploch kvádrového zdiva, a elegantně tak odlehčují masivní hmotu mohutné věže. Jsou ve všech čtyřech obvodových stěnách pečlivě rozvržena do dvou řad nad sebou. Na západní a východní stěně (s výjimkou střední části třetího patra, kde byl umístěn otvor s vnitřní špaletou překlenutou rovným překladem, vedoucí do prostoru půdy) je v obou řadách po třech okénkách, ve stěně severní a jižní pak po jednom. Okénka, prolomená ve východní stěně nad hřebenem střechy bývalého románského kostela, jsou dnes zazděna, neboť byl k této zdi připojen štít gotické stavby. Nápadná je nejednotnost v osazení parapetů okenních otvorů na západní stěně věže, kde se svou polohou vymyká střední okénko třetího patra a jižní patra čtvrtého.

Ostění a prahy okenních otvorů v severní, západní a východní zdi jsou kolmé ke stěnám věže a prosté jakéhokoli členění. Ve zdivu jsou umístěny v poloze posunuté více k vnějšímu líci, jejich vnitřní špalety jsou pak překlenuty vodorovným překladem [26]. Toto posunutí okének ze středu okenních otvorů považuje Jiří Kuthan za doklad slohové pokročilosti stavby.⁵⁸⁵ Půlkruhové záklenky jsou vytesány buďto v jediném kamenném kvádru (okna v západní zdi třetího patra), nebo jsou sestaveny z několika (většinou tři) klenáků (v případě severního a jižního okénka třetího patra a jižního okénka západní zdi čtvrtého patra a v tomto patře i okna jižního), jejichž tíha spočívá na náběžníkových sedlech nesených sloupky. Ta mají tvar vzadu a vpředu šikmo seříznutých lichoběžníků, jejichž prostřednictvím je převedena malá plocha hlavice do šířky záklenku. Horní okraje sedel jsou pak v některých případech ozdobeny oblounem (okno v jižní zdi třetího patra a jižní okno třetího patra západní zdi věže) či náznakem krycí desky (v případě jižního okna ve čtvrtém patře; obloun a nad ním umístěná krycí deska tvoří horní část náběžníkového sedla severního okna třetího patra západní zdi věže). Vzhledem k tomu, že jsou za sedly umístěny ještě vodorovné překlady, soudí Jan Sommer, že byly záklenky i sedla okének předem vysekány pro tenčí zdi.⁵⁸⁶

---

⁵⁸⁵ KUTHAN 1977, 45.

⁵⁸⁶ SOMMER 2007, 9.

Tvary okének věže kostela sv. Jiljí se shodují s těmi, jež zdobí zdejší klášterní baziliku. Jejich sochařský dekor je však mnohem propracovanější, což je nejnápadnější na jižní stěně věže. Rozmanitost kamenické výzdoby se uplatňuje převážně na sloupcích o výšce 0,90 až 1,18 metru vsazených v ose těchto okenních otvorů.⁵⁸⁷ Jsou převážně ze žuly, ozdobné tvary jsou pak i z bílého a načervenalého nebo nažloutlého kamene. Většina sloupků je tesána z jednoho kusu i s hlavicí a patkou, některé jsou ze tří samostatných dílů. Dříky mají buďto válcovou (spodní řada a první sloupek z jihu v horní řadě okének v západní stěně) nebo osmibokou formu (v horní řadě a u spodního okénka na severní stěně),⁵⁸⁸ směrem vzhůru se lehce zužují. Pod hlavicemi a nad patkami jsou ozdobené prstenci. Patky mají atickou formu, tvoří je tedy dva tory a jeden trochilus uprostřed, a jsou posazené většinou na čtvercových deskách. Ozdobeny jsou typickými románskými nárožními drápkami. V závislosti na tvaru dříku (válcový či osmiboký) byl zvolen i půdorys patek.⁵⁸⁹ Patka sloupku v prostředním okénku nejvyššího patra západní stěny je dokonce lemována pozoruhodným mřížkovým dekorem [27].

Krychlové hlavice se zakulacenými spodními rohy jsou v případě sloupků v jižní stěně a prvních sloupků směrem od jihu ve stěně západní pokryty motivem palmet se svázanými stonky a rozvíjejícími se osově na dvě strany (tak jsou zdobeny všechny čtyři strany hlavice sloupku v jižní zdi třetího patra), symetricky poskládaných vedle sebe (jižní sloupek čtvrtého patra věže) či drobnou palmetovou rozvilinkou umístěnou ve vyznačeném půlkruhovém terči (jižní sloupek ve třetím patře západní zdi věže). Na dalších hlavicích jsou motivy soustředných půlkruhů a půlkruhových terčů (sloupek v jižním okně západní zdi třetího patra; všechny sloupky v oknech západní zdi čtvrtého patra věže, kde jsou terče vpadlé a na okrajích lemované plochou páskou). Navíc krychlová hlavice severního spodního okna má šikmo seříznuté rohy směrem k hranolovému dříku. Hlavice ostatních sloupků jsou prosté (sloupky ve středním a severním okně třetího patra západní zdi). Z některého zazděného okna východní zdi věže pravděpodobně pocházely i fragmenty sloupků – žulová krychlová hlavice s motivem půlkruhových vpadlých terčů na okrajích lemovaných plochou páskou a žulová atická patka s částí válcového dříku a ulámanými nárožními drápkami. Dříve byly

---

⁵⁸⁷ PODLAHA/ŠITTLER 1898, 108.

⁵⁸⁸ Dřík s osmibokým průřezem se v naší architektuře objevuje v poslední čtvrtině 12. století pod vlivem Alsaska, jak uvedl MENCL 1960b, 184.

⁵⁸⁹ Svou formou přesně odpovídají románské krychlové hlavice s propadlým středním polem i atické patky s nárožními drápkami charakteristice architektonických článků z druhé poloviny 12. století, viz MENCL 1960b, 183.

umístěny v lapidáriu kostela sv. Jiljí, jak zaznamenal Jiří Kuthan,⁵⁹⁰ dnes jsou v expozici Milevského muzea.

4.8.10 Další kamenická výzdoba věže

Největší pečlivost byla věnována okénkům v jižní stěně věže [28]. Ta jsou na rozdíl od ostatních orámována elegantním výrazně profilovaným ostěním ve tvaru lesbické kymy, jehož členěná hrana se sbíhá do dráčku. Stěna je navíc doplněna ozdobnou římsou, oddělující prostor mezi dvěma nad sebou umístěnými okénky (jen krátký úsek podobné římsy v šířce okenních otvorů odděluje rovněž prostor mezi okénky na stěně severní). Nad výše položeným oknem stěnu zdobí oblíbený románský motiv zubořezu opět vysekaný do červeného pískovce a podstřešní římsa stejného profilu jako římsa oddělující řady okének. Nad ní se na krakorcích zvedá dřevěné pažené patro s podsebitím a se zvonící a mansardovou střechou.

Sochařská výzdoba západní věže milevského kostela sv. Jiljí vybízela v minulosti k hledání analogií u staveb našich i zahraničních. Lehner například spatřoval podobnost k profilaci podvojných okének jižní zdi věže v členění ostění oken kostela sv. Mikuláše v Potvorově,⁵⁹¹ kde se navíc setkáváme i s užitím zubořezu a nad ním situované profilované podstřešní římsy a dokonce i se schodištěm vedoucím na tribunu v síle severní zdi kostela. Přestože datování kostela v Potvorově značně kolísá, obecně je literaturou řazen do mladšího období od počátku do 40. let 13. století.⁵⁹²

Anežka Merhautová dala ostění jižních okének do souvislosti s okny jižní strany patra palácové kaple v Chebu, jež jsou dle autorky nejbližší analogií z hlediska geografického i časového. I zde se profilovaná hrana ostění sbíhá do dráčku.⁵⁹³ Pokud bychom však skutečně chtěli tuto analogii brát za platnou, museli bychom připustit, že je západní věž kostela sv. Jiljí pozdějšího data, než je kostel samotný (připustíme-li, že je jeho nejstarší část z doby před rokem 1184). Stáří horní patra štaufské hradní kaple v Chebu totiž bylo v roce 2004 určeno metodou dendrochronologie. Lešení, jež bylo při stavbě využito, pocházelo z jedlí pokácených na zimu 1187/1188.⁵⁹⁴

---

⁵⁹⁰ KUTHAN 1977, 216.

⁵⁹¹ LEHNER 1905, 61.

⁵⁹² LÍBAL 1949, 66 kladl vznik kostela do 30. a 40. let 13. století; MENCL 1965, 42 stavbu datoval do doby kolem roku 1230; MERHAUTOVÁ 1971, 199 zařadila kostel už do prvního desetiletí 13. století; VELÍMSKÝ 2011, 78 kostel datuje do doby mezi roky 1200–1230.

⁵⁹³ MERHAUTOVÁ 1971, 41, 73.

⁵⁹⁴ ŠEBESTA 2013, 294.

Karel Nováček v profilaci jižních oken západní věže románského kostela sv. Jiljí vidí analogii k profilaci okenních špalet s charakteristickými žlábkovými profily a zvonovicemi kladrubské baziliky Nanebevzetí Panny Marie. V dolních partiích jsou i u této stavby větší otvory zakončeny zobákovitým náběhem. Tvarosloví užívané v exteriéru i interiéru kladrubského chrámu autor dává do souvislosti s východním chórem a transeptem (dokončeny do poloviny 12. století) a částečně i trojlodím (dostavěným mezi léty 1160 až 1170) biskupského chrámu ve Wormsu. Trojlodí baziliky v Kladrubech tak pravděpodobně vzniklo ve druhé třetině 12. století za vlády opatů Eberharda a Lamberta pod vlivem wormské architektury zprostředkované jejich domovským klášteřem ve Zweifalten.⁵⁹⁵

Motiv zubořezu zdobí i římsu triumfálního oblouku kostela sv. Bartoloměje v Červené nad Vltavou. Jeho užití bývá odvozováno od architektury iroskotského benediktinského kostela sv. Jakuba v Řezně.⁵⁹⁶

4.9 Kamenická výzdoba v kontextu s bavorskou architekturou

Jak už bylo několikrát výše řečeno, románská architektura v Milevsku se slohově inspirovala převážně uměleckým proudem, který sem přicházel od poloviny 12. století z bavorského Podunají.⁵⁹⁷ Této problematice jsem se podrobně věnovala v článku *Die Architektur des Prämonstratenserklosters in Mühlhausen im Kontext mit der romanischen Architektur in Regensburg*.⁵⁹⁸ Spolu sousedící oblasti byly propojeny středověkými komunikacemi [29], které kromě obchodního a vojenského charakteru byly i jakýmsi tepnami, po nichž plynuly vlivy kulturní, a mohlo díky nim docházet k přenosu uměleckých hodnot.⁵⁹⁹ Do nedalekého Pootaví již v první polovině 11. století ústila například stezka Březnická (zvaná též Vintířova nebo Hartmanická), šlo o jednu z vedlejších tras a spojovala Čechy s Bavorskem Železnohorským průmyslem.⁶⁰⁰ Vycházela od bavorského benediktinského kláštera v Niederalteichu a směřovala přes Zwiesel, Hartmanice k Práchni u dnešních Horažďovic a do Strakonice. Od Práchně pak také vedla cesta navazující na stezky vedoucí do Řezna,⁶⁰¹ případně přímo řezenská

---

⁵⁹⁵ NOVÁČEK/ADÁMEK 2010, 41–43. Není bez zajímavosti, že nejbližší domácí analogií ke kladrubskému chrámu je právě kostel v Potvorově, jak upozornili autoři.

⁵⁹⁶ VARHANÍK 1998, 302.

⁵⁹⁷ MENCL 1962, 230.

⁵⁹⁸ ZELENKOVÁ 2015, 27–44.

⁵⁹⁹ KUTHAN 1977, 18.

⁶⁰⁰ KVĚT 1997, 21.

⁶⁰¹ KUTHAN 1977, 19.

cesta vedla přes Cham a Domažlice do Plzně, kde se spojovala s cestou norimberskou vedoucí již dál do Prahy.⁶⁰²

Návaznost některých našich románských staveb, včetně milevských, na mnohem vyspělejší oblast sousedního Bavorska, byla logická. Řezenskému biskupství, založenému sv. Bonifácem v roce 739, Čechy podléhaly až do založení biskupství vlastního. Během několika následujících desetiletí nastal v Bavorsku nevídaný rozmach klášterního života. Z nově vzniklých klášterů byl z počátku pro české prostředí vedle řezenského kláštera sv. Emmerama jistě významný klášter Chammünster, který byl založen ve Všerubské vrchovině na důležité stezce spojující Bavorsko s Čechami. Díky své výhodné poloze měl být pro řezenské biskupství prostředníkem k misijní činnosti v českém prostoru.⁶⁰³ Řezno se tak pro Čechy stalo zdrojem křesťanských hodnot, o čemž svědčí pokřtění čtrnácti českých knížat v Řezně roku 845 i skutečnost, že v řezenském ženském klášteře Obermünsteru byla vychovaná první abatyše kláštera sv. Jiří, Mlada. Po založení pražského biskupství za Boleslava II. roku 973 se sousední německá oblast stala i zdrojem inspirace při stavbě bazilik, neboť zdejší stavební tradice přímo vybízela k navázání. Zároveň mohly být jistě příčinou tohoto kulturního vlivu politické vztahy českého státu k říši i fakt, že do nově zakládaných mužských benediktinských klášterů přicházeli němečtí opati nebo i skupinky mnichů.⁶⁰⁴

Podle Václava Mencla bylo obzvlášť pro oblast jihozápadních Čech dominantní středisko architektonického dění, které se utvořilo kolem tehdy oblíbené benediktinské řehole irského původu usazené v Řezně. To dosvědčuje skutečnost, že jejímu patronu, sv. Jakubu, jemuž zasvěcený kostel se mezi lety 1150–1184 za opata Řehoře v Řezně budoval, bylo u nás tehdy zasvěceno mnoho nově vznikajících kostelů podél celé Šumavy až po Prachatice.⁶⁰⁵

Na souvislost milevské baziliky či tribunového kostela sv. Jiljí přímo s řezenskou architekturou v minulosti upozornilo kromě Václava Mencla i několik dalších autorů, například Josef Neuwirth,⁶⁰⁶ Anežka Merhautová nebo Jiří Kuthan.⁶⁰⁷ V případě kostela sv. Jiljí byly často v literatuře hledány vzory pro kamenicky náročně zpracované sloupky sdružených okének západní věže, neboť jsou dokladem výjimečně

---

⁶⁰² KVĚT 1997, 19.

⁶⁰³ HAUSBERGER 1991, 11.

⁶⁰⁴ MERHAUTOVÁ 1971, 17. Například do nově založeného kláštera na Ostrově u Davle byl jako první opat povolán Lambert z Niederalteichu v Bavorsku.

⁶⁰⁵ MENCL 1958, 135.

⁶⁰⁶ NEUWIRTH 1888, 86.

⁶⁰⁷ KUTHAN 1977, 47.

vytříbené zručnosti a smyslu pro dekorativní detail kameníků, kteří v Milevsku pracovali.

Polygonální dříky sloupků v oknech u nás nebyly v době budování milevských románských staveb žádnou novinkou. Kdy se v české architektuře objevily poprvé, nevíme, jistě je však známe již ve věžích baziliky sv. Jiří na Pražském hradě, kde jsou použity při přestavbě po roce 1142,⁶⁰⁸ v poslední čtvrtině 12. století jsou už u nás poměrně časté.⁶⁰⁹ Analogii k milevským polygonálním sloupkům viděl například Jan Erazim Wocel ve sloupku tribuny kostela sv. Mikuláše ve Vinci či v některých sloupech krypty ženského premonstrátského kostela v Doksanech.⁶¹⁰ Motivy palmet na hlavicích sloupků odvozovala Anežka Merhautová od sochařské výzdoby palácové kaple v Chebu. S chebskou architekturou ovlivněnou alsaskými a hornorýnskými vlivy a ležící tehdy mimo hranice českého státu souvisí i atické patky sloupků s nárožními drápy či způsob členění oken.⁶¹¹

V oblasti řezenské můžeme najít podobně členěné sloupky hned na několika stavbách, jak upozornil již Jiří Kuthan [30].⁶¹² Podobné proporce včetně stejného členění hlavic a patek sloupků se objevují v ženském benediktinském klášteře v Niedermünsteru, ve zdejší křížové chodbě, která je datovaná mezi roky 1170–1180,⁶¹³ stejně tak i ve sdružených oknech východních věží klášterního kostela v Prüfeningu, vysvěceného roku 1119 a dokončeného kolem roku 1130.⁶¹⁴ Vzhledem ke špatnému stavu patek sloupků neznáme jejich přesnou původní podobu. Richard Strobel předpokládá, že nešlo o čistě atické patky, nýbrž že zde bylo využito (stejně jako v Milevsku) nárožních drápků.⁶¹⁵

S velmi podobnými rysy jako u sloupků milevských se rovněž setkáváme na fragmentech sloupků nalezených v roce 1929 v řezenském klášteře Obermünsteru⁶¹⁶ a dnes uložených v Muzeu města Regensburg. Jedná se o atickou patku s nárožními drápy datovanou velmi obecně do 12. nebo 13. století a krychlovou hlavici s částí polygonálního dříku.⁶¹⁷

---

⁶⁰⁸ MERHAUTOVÁ 1971, 41.

⁶⁰⁹ MENCL 1960b, 184 spojuje užití polygonálních sloupků u nás se silicími štaufskými vlivy z Alsaska.

⁶¹⁰ WOCEL 1863b, 11.

⁶¹¹ MERHAUTOVÁ 1971, 73, 130.

⁶¹² KUTHAN 1977, 47.

⁶¹³ EICHLER 2009, 68; MAI 1995; DALLMEIER 1996.

⁶¹⁴ SCHMID 1995, 181–183; MORSBACH 1996, 119.

⁶¹⁵ STROBEL 1965, 74.

⁶¹⁶ MAI 1995.

⁶¹⁷ EICHLER 2009, 274 hlavici datuje do třetí čtvrtiny 12. století.

Krychlové hlavice bez jakékoli sochařské výzdoby se ve sdružených oknech západní věže kostela sv. Jiljí vyskytují dvě. Jedna v kombinaci s polygonálním dříkem, druhá potom v kombinaci s dříkem válcovým. Druhá varianta je v řezenské oblasti využita již kolem první čtvrtiny 11. století v bývalé předsíni klášterního kostela Obermünsteru.⁶¹⁸ S milevskými hlavicemi ji spojuje užití krycí desky, tvar sedla, jen prsteneček a obloun zdobící čelo sedla jsou v Milevsku subtilnější a hlavice je ve svých proporcích vyšší. Velmi blízké sloupku milevskému jsou rovněž sloupky v arkádách věže bývalého farního kostela sv. Ondřeje stojícího v těsné blízkosti benediktinského kláštera v Prüfeningu u Řezna, který byl postaven krátce před rokem 1125,⁶¹⁹ nebo sloupek dvojité severní chórové arkády v chrámu sv. Emmerama zřejmě z druhé čtvrtiny 12. století.⁶²⁰

I pro krychlové hlavice zdobené soustřednými půlkruhy kostela sv. Jiljí bychom v Řezně mohli najít inspiraci. Podobně plasticky zdobené jsou totiž krychlové hlavice sloupů dvojitých arkád v chóru klášterního kostela v Prüfeningu, jež mohou pocházet z doby kolem roku 1120,⁶²¹ nebo jedna z hlavic v chórové přepážce chrámu sv. Jakuba v Řezně, na níž jsou půlkruhy ještě doplněny vegetabilním dekorem podobně, jako je tomu v Milevsku.

S kombinací válcových a polygonálních sloupů i patek se v Řezně setkáváme již ve Wolfgangově kryptě v klášteře sv. Emmerama pravděpodobně z let 1048–1052.⁶²² A přestože zdejší krychlové hlavice jsou ve své základní formě o něco nižší než v Milevsku a vyznačují se zakulacenými spodními rohy, jejich dekor může dekor milevských hlavic rovněž připomínat. Stejně jako v Milevsku jsou hlavice zdejších sloupů zdobeny půlkruhovou vpadlinou, do níž je u některých z nich vkomponován vegetabilní dekor osově se rozvíjející na obě strany.⁶²³ Ten se v Milevsku ve formě palmet vyskytuje na dvou hlavicích. Jednou zarámovaný do soustředných půlkruhů, jak již bylo zdůrazněno, jednou bez orámování. Sloupky oktogonálního tvaru, příbuzné s těmi ve Wolfgangově kryptě, pak rovněž nacházíme v severovýchodním poli křížové

---

⁶¹⁸ STROBEL 1965, 21; MAI 1995.

⁶¹⁹ DEHIO 1991, 504; SCHMID 1995, 181–183.

⁶²⁰ STROBEL 1965, 87; SCHMID 1995, 177–181.

⁶²¹ STROBEL 1965, 72.

⁶²² STROBEL 1965, 36; SCHMID 1995, 177–181.

⁶²³ V Řezně nalézáme detailněji propracovaný dekor v podobě uprostřed svázaných listových úponků zarámovaných do padliny krychlové hlavice, v Milevsku je výzdoba v podobě palmet bez orámování

chodby kláštera sv. Emmerama z doby mezi lety 1052 až 1064,⁶²⁴ nebo na jižním portálu do kaple sv. Stefana v křížové chodbě řezenského dómu.⁶²⁵

Nejhojnější dekor na krychlových hlavicích sv. Jiljí tvoří motiv palmet kladených vedle sebe. Podobně rozvrženým dekorem jsou zdobeny například dvě hlavice románského portálu augustiniánského klášterního kostela sv. Michaela v Paringu u Řezna, jenž byl založen v roce 1141.⁶²⁶ V již zmiňovaném klášteře sv. Jakuba nacházíme podobné sloupky v přepážkách mnišského chóru. Kromě užití krychlových hlavic s palmetovým dekorem se podobají milevským sloupkům i podobnými atickými patkami a osmibokými dříky.⁶²⁷ Tyto sloupky byly použity při restaurátorských úpravách svatojakubského kláštera v 19. století jako spolie z bývalé křížové chodby, která byla dokončena mezi lety 1185 a 1200.⁶²⁸ Jak už je však pro řezenskou baziliku příznačné, dekor je zde o něco bohatší.

Výzdoba kostela sv. Jakuba a jeho křížové chodby nabízí bohatý rejstřík geometrických motivů, s nimiž se setkáváme i v kamenické výzdobě tribunového kostela sv. Jiljí v Milevsku. Zubořez pod korunní římsou milevské západní věže je součástí symbolické výzdoby řezenského svatojakubského portálu, provazec lemující kulaté okénko v severní stěně kostela sv. Jiljí má obdobu v provazci vysekaném kolem okna v severní zdi chrámu sv. Jakuba či uplatněném ve výzdobě nad slepými arkádami mnišského chóru. S plastickým mřížkovým dekorem, kterým je zdoben trochilus jedné z patek sloupku v podvojném okénku v Milevsku, se v podobné formě setkáváme i na fragmentech křížové chodby kláštera irských benediktinů v Řezně.⁶²⁹

4.10 Kostely milevské huti, kamenická výzdoba a patrocinium sv. Jiljí

Výjimečnost architektury kostela sv. Jiljí nezůstala bez odezvy u dalších venkovských staveb z konce 12. a počátku 13. století. S větší či menší pečlivostí na nich kameníci uplatňovali některé dekorativní kamenické prvky užití v Milevsku, jak upozornil ve své knize o jihočeské románské architektuře Jiří Kuthan. A tak například podvojná okénka věží kostela sv. Bartoloměje v Kondraci zdobí válcové sloupky, jejichž atické patky s nárožními drápky i krychlová hlavice zdobená plastickými

⁶²⁴ STROBEL 1965, 38; SCHMID 1995, 177–181.

⁶²⁵ STROBEL 1965, 57 soudí, že by portál mohl pocházet ze 70. let 11. století.

⁶²⁶ MAI 1999, 51.

⁶²⁷ KUTHAN 1977, 47.

⁶²⁸ STROBEL 1965, 154; STOCKER 2005.

⁶²⁹ Na shodné využití těchto sochařských motivů upozornil již KUTHAN 1977, 47.

palmetami [31] připomínají sloupky kostela sv. Jiljí, jak autor upozornil.⁶³⁰ I motiv ornamentu zdobícího ostění portálu kondrackého kostela je příbuzný motivu mřížkového dekoru na jedné z hlavic kostela sv. Jiljí.

Dekor podobný výzdobě některých hlavic kostela sv. Jiljí byl užít i u kostela sv. Mikuláše v Boleticích na Českokrumlovsku, z jehož románské fáze zůstala zachována celá loď, na východě původně zakončená půlkruhovou apsidou, a západní věž se sdruženými románskými okny.⁶³¹ Kostel byl patrně součástí knížecího dvorce založeného ve druhé polovině 12. století v rozsáhlém zeměpanském újezdu zřejmě z důvodu existence linecké obchodní stezky.⁶³² Jiří Kuthan jej jako dílo milevské stavební huti datuje do konce 12. století.⁶³³ Sloupky podvojných okének zdejší věže jsou opatřeny válcovými dříky a krychlovými hlavicemi i patkami zdobenými stylizovanými liliemi a dvojitými závitnicemi [32], jež milevské nápadně připomínají (ve sdružených oknech milevské baziliky byly rovněž sloupky s krychlovými hlavicemi).⁶³⁴ I zdejší jednoduchý půlkruhový portál [33] osazený v severní zdi kostela připomíná portály milevských staveb. Přestože je kamenická práce v Boleticích o něco hrubší, návaznost na Milevsko je opět nápadná.⁶³⁵ Navíc i zde zřejmě byla původně v západní části lodi umístěna dřevěná tribuna přístupná z exteriéru portálem přes první patro věže.⁶³⁶

S prací milevských kameníků je spjat i kostel sv. Jiljí v Miroticích, ležících na trase Zlaté stezky. Z románské stavby se zachovala jen západní věž v ose průčelí. Třetí poschodí věže se původně otvíralo do všech čtyř stran podvojnými okny, dnes zazděnými. Jejich špalety i prahy byly kolmé k vnější líci zdiva. Válcové (na východě a západě) a polygonální (na jihu a severu) sloupky s krychlovými hlavicemi s okosenými dolními rohy jsou podobné sloupkům milevským [34]. Nápadné je i patrocinium kostela postaveného zřejmě na konci 12. století. To se po jižních Čechách šířilo patrně právě z Milevska.⁶³⁷ Nesou jej i další stavby, jež vznikly zřejmě pod vlivem staveb milevských, jak soudil Jiří Kuthan například o mladším kostele sv. Jiljí ve Velké

---

⁶³⁰ KUTHAN 1977, 59; MENCL 1960b, 183 stáří kostela v Kondraci datuje kolem r. 1180–1200.

⁶³¹ HAVLICE 2010, 115, 117.

⁶³² HAVLICE 2010, 116.

⁶³³ KUTHAN 1977, 187; MERHAUTOVÁ 1971, 97–98 rovněž v motivech sloupků v Boleticích spatřuje analogie ke kostelu sv. Jiljí.

⁶³⁴ PODLAHA/ŠITTLER 1898, 95.

⁶³⁵ KUTHAN 1977, 59–60.

⁶³⁶ BIRNBAUM 1929, 52; LAVIČKA 2010, 130.

⁶³⁷ MERHAUTOVÁ 1971, 171; KUTHAN 1977, 62.

Blanici.⁶³⁸ Anežka Merhautová pak s okruhem milevských staveb spojila kostel Proměnění Páně (původně sv. Jiljí) v Hradešicích.⁶³⁹ Pro inspiraci by svědčily i sloupy nesoucí zdejší tribunu, které byly mimo vliv milevských staveb v této oblasti velmi vzácné.⁶⁴⁰

Analogický fragment sloupku ke sloupkům milevským (část osmibokého dříku s krychlovou hlavicí na všech bocích zdobenou půlkruhovým vpadlým terčem a na okrajích lemovanou plochou páskou), snad z konce 12. až z první poloviny 13. století byl odkryt archeologickým výzkumem realizovaným v roce 1968 v prostoru nádvoří hradního areálu v Písku.

4.11 Zdivo

Zdivo kostela sv. Jiljí je lícováno jemně přitesávanými kvádry, jež jsou s neobyčejnou pečlivostí kladené v pravidelných řádcích. Kvádry mají rozměry na délku 21 až 58 centimetrů a na výšku 13 až 29 centimetrů. Většími kvádry jsou armována nároží věže. Podle Jiřího Kuthana byly úzké spáry mezi kameny původně asi zvýrazněny podřezáváním spojovací malty, jak se to zachovalo na stěnách schodiště v síle zdiva a na západní lici severní zdi kostela v místech, kde na ni navazuje západní věžovitá přístavba. Podle autora jinde tento ozdobný prvek zmizel při pozdějších opravách.⁶⁴¹ Ty jsou patrné např. na venkovním lici severní zdi kostela, kde bylo přistoupeno k dodatečnému přespárování románského kvádrového zdiva v rámci gotické přestavby.⁶⁴²

Kvádříky vytvořené z odlišně barevně tónovaného žulového kamene, tedy jen těžce opracovatelného, byly snad voleny s výtvarným záměrem. Barevnost architektury navíc zdůrazňuje i volba materiálu architektonických detailů (šedožlutý kámen byl užit pro sloupek v jižním okně čtvrtého patra západní věže; načervenalý kámen byl zvolen pro vytesání kruhového okénka lemovaného provazcem, pro hlavicí, dřík i patku sloupku v jižním okně třetího patra, či hlavicí a patku jižního okna třetího patra západní zdi věže; z bílého kamene je vytvořena hlavice sloupku ve středním okně západní zdi třetího patra a jižní sloupek západní zdi čtvrtého patra věže). Většina kamenických

---

⁶³⁸ KUTHAN 1977, 123.

⁶³⁹ MERHAUTOVÁ/TŘEŠTÍK 1984, 268.

⁶⁴⁰ KUTHAN 1977, 123.

⁶⁴¹ KUTHAN 1977, 40.

⁶⁴² ANDERLE/HAUSEROVÁ 2013, 231–232, 235. Autentické spárování s charakteristickým podřezáváním bylo v rámci gotické přestavby nahrazeno novou úpravou v podobě plastických pásek i u kostela sv. Petra a Pavla ve Svojšíně. Jde o analogickou situaci k milevské úpravě zdiva severní zdi lodi.

článků je však obdivuhodně zpracována z tvrdé a nepoddajné žuly (sloupky ve středním – kromě hlavice – a v severním okně třetího patra západní zdi věže a sloupek severní zdi téhož patra, sloupek v prostředním a severním okně západní zdi čtvrtého patra). Taková barevnost je příznačná pro románské umění vrcholného a pozdního období. V prostoru jižních Čech, kde je jediným dostupným materiálem tvrdá a nepoddajná žula, je taková preciznost opracování kamenných kvádrů nevídaná a dosáhla v tomto kraji právě v Milevsku svého vrcholu. Milevské zdivo je tak spíše svou precizností a využitím barevného ladění blízké stavbám českého západu.⁶⁴³

4.11.1 Výsledky petrografické analýzy zdiva a sloupků věže kostela sv. Jiljí

Kámen, který byl využit pro stavbu kostela sv. Jiljí, některých částí konventu a materiál z archeologických výzkumů v Milevsku byl v roce 2001 podroben petrografické analýze, již realizoval Petr Rajlich.⁶⁴⁴ Měla přiblížit povahu a zdroj středověkého stavebního materiálu. V případě kláštera sv. Jiljí se výzkum zaměřil na nejstarší severní zeď kostela, jeho západní přístavbu a sloupky v oknech věže.

Severní zeď svatyně byla rozpoznána jako nejhomogennější z celého klášterního areálu. Je postavena z kvádrů porfyrických granitoidů (tedy žulovité horniny s usměrněnými vyrostlicemi živců). Pouze dva menší bloky z celé zdi jsou z aplitu (který se vyskytuje v hojnější míře v dalších zdech). Pravděpodobně tak stavební materiál pochází z jediného zdroje, a to z lomu Na vinici a jeho bezprostředního okolí. Odlišný zdroj kamene byl využit při stavbě vnější severní zdi se schodištěm. Hornina je opět z jedné lokality. Jde pravděpodobně o opracovaný lomový kámen. Výjimkou je blok sytě červené aplitické žuly s vytesaným kruhovým okénkem. Je podobný materiálu použitému u spodního sloupku jižního okna románské věže. Tento druh žuly nebyl v terénu pozorován.⁶⁴⁵

I západní věžová přístavba vykazuje užití jiného kamene, než jaký posloužil pro stavbu dvou předchozích zdí. Na její výstavbu byl využit větší podíl pravoúhle opracovaných světlých hornin (světlých granitoidů – aplitů). Možným zdrojem je oblast při silnici na vrcholu stoupání směrem do Přeštěnic. Barevnost však ukazuje, že se mohlo jednat i o opracované povrchové balvany (jak nasvědčuje nahnědlé, hnědé a

---

⁶⁴³ KUTHAN 1977, 45, 47.

⁶⁴⁴ RAJLICH 2001.

⁶⁴⁵ RAJLICH 2001, 1–2.

načervenale zbarvení).⁶⁴⁶ Barevnost zdiva západní věže nemusí být tedy primárně jen výsledkem estetického cítění stavitelů, ale případně i důsledkem rozdílů v momentální dostupnosti suroviny.

Pravidelné kamenické opracování jednotlivých bloků, jaké bylo využito v Milevsku (nejvíce v případě západní věže), vyžaduje časově náročný postup. Práce na jednotlivém bloku mohla trvat i několik dní. V místě navíc musela být kovářská dílna na broušení a kalení nástrojů. Románská věž kostela sv. Jiljí tak představuje poměrně náročnou a vyspělou kamenickou práci hutě, jež musela ovládat dokonalou organizaci stavby, tedy těžbu kamene i jeho opracování.⁶⁴⁷ Snad byla tato huť od samého počátku situovaná v prostoru dnešní Děkanské zahrady, kde byla lokalizovaná archeologickým výzkumem. K její produkci náležely unikátní keramické dlaždice, náhrobky a stavební prvky.⁶⁴⁸

Petrografické analýze byly podrobeny i sloupky západní věže kostela sv. Jiljí, a to sloupky oken na jižní stěně věže a jižní spodní sloupek západní stěny. Tento posledně jmenovaný je vysekán z bílého hrubozrnného krystalického mramoru. Je hladce opracován a na dříku je patrné jemné šikmé šrafování. Při hladkém opracování se snad mohlo i očekávat, že bude sloupek doleštěn.⁶⁴⁹ Z hrubozrnného krystalického mramoru byl vysekán i horní sloupek jižní zdi věže kostela. Při bližším pozorování je patrné, že byl osekán nahrubo, na jeho povrchu jsou jasně viditelné vrypy po náradí, na dříku po řezání. Sloupek opět nebyl po opracování dohlazen. Materiál obou architektonických článků, přes jejich rozdílné opracování, mohl pocházet z jednoho těženého ložiska (jistě nešlo o povrchové bloky, které by nezajistily dostatečnou soudržnost materiálu). Petr Rajlich uvádí, že nejbližší možnou lokalitou s výskytem podobných mramorů je Sušicko, Chýnovsko nebo Českokrumlovsko. Předpokládá, že tyto sloupky byly do Milevska přivezeny již hotové (případně v podobě stavebního materiálu), z čehož bychom usuzovaly spíše na oblast s pokročilou sochařskou výrobou. Žádná z uvedených jihočeských lokalit v době na konci 12. století však tomuto požadavku neodpovídá. Způsob opracování spodního jižního sloupku západní stěny věže by mohl svědčit o tom, že byl tento článek určen pro interiér nějaké stavby, odkud byl přivezen. Opracování horního sloupku jižní zdi věže již napovídá o jeho určení pro exteriér. Tvar jeho osmibokého dříku se shoduje s některými dalšími sloupky v západní věži

---

⁶⁴⁶ RAJLICH 2001, 3.

⁶⁴⁷ RAJLICH 2001, 3, 5.

⁶⁴⁸ BŘICHÁČEK 2014, 67.

⁶⁴⁹ RAJLICH 2001, 5.

zhotovenými z místního durbachitu, tedy vyrobenými přímo v Milevsku. Mohlo se tedy jednat o vzor architektonického prvku, který byl do Milevska dovezen z neznámé stavební huti.⁶⁵⁰ To by snad vysvětlovalo i velikost sloupku, který je kratší než sloupky ostatní. Z toho důvodu bylo nutno zvýšit parapet horního sdruženého okénka v jižní zdi kostela o jednu řadu kvádrů, aby mohl být sloupek využit.

Mramorovou hlavici má i prostřední sloupek spodního patra západní věže kostela.⁶⁵¹

Patka a hlavice sloupku spodního jižního okna a rovněž jeho ostění obsahují sytě červené jemnozrné horniny. Je zřejmé, že zde byl tento jemnozrný materiál zvolen pro náročnější kamenickou práci. Shodný byl využit i pro blok, do nějž bylo vysekáno drobné kruhové okénko severní zdi kostela lemované motivem provazce. Petr Rajlich soudí, že se obdobné horniny mohly nacházet po pravé straně cesty na Přeštěnice na vrcholu stoupání. Užití tohoto materiálu bylo zřejmě důvodem pro dělení sloupku na části (na rozdíl od sloupků mramorových). Jednodušeji opracovatelný dřík je totiž opět z místního durbachitu.⁶⁵²

4.11.2 Zdivo kostela sv. Jiljí a naše i zahraniční analogie

V řezenské oblasti můžeme hledat nejen vzory pro formální a výzdobné prvky, ale i pro typ zdiva baziliky i tribunového kostela sv. Jiljí. Se stejnou stavební technikou se setkáváme i na stavbách bavorských, opět i v kostele sv. Jakuba v Řezně.⁶⁵³ Je tedy více než pravděpodobné, že řezenská bazilika mohla být pro Milevsko inspirativní i v tomto směru.

Shodná stavební technika i různobarevné druhy kamene byly se značnou vytríbeností využity i při stavbě příbuzného kostela sv. Bartoloměje v Kondraci. Nároží lodi jsou i zde armována mohutnými, velmi pečlivě opracovanými kvádry z načervenalého pískovce. Jak uvedl Jiří Kuthan, není možné tvrdit, že by oba kostely, i přes jejich shodné rysy, postavila stejná skupina kameníků, ale množství podobností poukazuje alespoň na podobnou dobu vzniku.⁶⁵⁴

---

⁶⁵⁰ RAJLICH 2001, 5–6; S dovozem mramorových sloupků z některé vzdálené štaufské huti se možná setkáváme i v případě hradní kaple v Chebu, jak uvedla BENEŠOVSKÁ 2001b, 117.

⁶⁵¹ RAJLICH 2001, 6.

⁶⁵² RAJLICH 2001, 6.

⁶⁵³ KUTHAN 1977, 47.

⁶⁵⁴ KUTHAN 1977, 62, 202.

Naopak již zmíněný kostel sv. Mikuláše v Boleticích autor považuje za dílo milevské stavební hutí.⁶⁵⁵ Kromě výše uvedených analogií připomíná dle autora stavba milevskou architekturu i užitím shodné náročné stavební techniky z žulových opracovaných kvádrů kladených v řádcích. I zde je místy v pojící maltě vyznačeno spárování napodobující pravouhle tesané kvádríky. Pečlivě opracované klenáky nad vstupy v přízemí a v patře věže a kvádry armovaná nároží lodi i věže opět Milevské řešení připomínají. Roman Lavička však upřesňuje, že spárování, jež se zde uplatňovalo jak v interiéru, tak v exteriéru kostela, pouze maskuje užití lomového kamene pro stavbu svatyně. Imitaci kvádríkové stavební techniky autor vysvětluje tím, že zdejší kameníci byli zvyklí pracovat zřejmě s poddajnějším materiálem (pískovcem či opukou), což odporovalo místnímu výskytu převážně těžce opracovatelných žul a rul. Precizní opracování klenuté niky severního portálu, z jednoho kusu kamene čistě provedená okenní ostění románských okének lodi a sdružená okna ve věži dokládají, že kostel stavěli kameníci a zedníci, kteří pracovali na velkých stavbách. I přes podobné znaky kostela s milevským sv. Jiljím však autor nepovažuje za jisté, že by v Boleticích stavěla právě milevská huť.⁶⁵⁶

Příbuznost s kostely milevské hutí prozrazuje i stavební technika západní části lodi a mladší věže kostela sv. Martina v Bernarticích, jak upozornil Václav Mencl, který kostel označil za dílo svatojilských kameníků.⁶⁵⁷ Věž byla v pozdější stavební etapě dodatečně přistavěná k lodi původně bezvěžového kostela.⁶⁵⁸ Stáří první fáze výstavby románské části svatyně, jen devět kilometrů od Milevska vzdálené, bylo nově určeno metodou dendrochronologie. K té byly využity vzorky střešních latí z nejstaršího zastřešení budovy, zachované ve spáře mezi okrajem štítu a zdívkou věže, a z nosníku lešení uloženého v západním štítu lodi. Bylo zjištěno, že pocházejí z jedlí pokácených na přelomu let 1222 až 1223. Uvedená doba vzniku by odpovídala možnosti, že kostel skutečně stavěla milevská huť.⁶⁵⁹ Loď i věž stavby jsou sestaveny z hrubě opracovaných velkých kvádrů kladených v pravidelných řádcích. Místy je opět dochováno spárování vyznačené v pojící maltě přetažené přes hrubě opracované hrany

---

⁶⁵⁵ KUTHAN 1977, 187.

⁶⁵⁶ LAVIČKA 2010, 128–129.

⁶⁵⁷ MENCL 1958, 135; MERHAUTOVÁ 1971, 95.

⁶⁵⁸ VARHANÍK 1993, 122. Dokládá to fakt, že východní zeď věže spočívá na západním štítu lodi i existence štěrbinového okénka vedoucího z prvního patra věže na bývalou tribunu.

⁶⁵⁹ KYNCL/VARHANÍK 2010, 369–372.

kvádrů, z nichž vystupují pouze jejich čela, či stopy po podřezávání.⁶⁶⁰ Nároží lodi kostela i věže jsou armována velkými pečlivě opracovanými kvádry. I zde byla věž prosvětlena dvěma etážemi podvojných oken, jejichž existenci dosvědčují pouze pozůstatky špalet.⁶⁶¹

Stavební techniku kostela sv. Jiljí i milevské baziliky připomíná i zdivo výše zmíněného kostela sv. Jiljí v Miroticích.⁶⁶² Je lícováno velkými žulovými hrubě opracovanými kvádry místy kladenými v pravidelných řádcích, doplňovanými lomovým kamenem. I zde se setkáváme s podřezáváním spár v pojící maltě.

Milevské stavby pak stavební technikou zdíva lícovaného hrubě opracovanými kvádry kladenými v pravidelných řádcích i užitím jednoduchých portálů bez členění i profilace připomíná kostel Navštívení Panny Marie ve Velharticích z konce 12. či počátku 13. století.⁶⁶³

Způsob zdění kostela sv. Jiljí i milevské baziliky jsou dle Jiřího Varhaníka blízké i podobě zdiva kostela sv. Bartoloměje v Červené nad Vltavou. Nároží stavby jsou armována velkými hladce tesanými kvádry, ostatní plochy zdiva jsou však v Červené vyzděny z lomových neopracovaných kvádrů. Malta vytlačená ze spár byla rozetřena po líci kamene a bylo v ní rytím naznačeno ledabylé svislé a vodorovné kvádrování.⁶⁶⁴

4.12 Druhý presbytář

V letech 1978 až 1979 navázal na Hejnovu archeologickou aktivitu v kostele sv. Jiljí bývalý ředitel Milevského muzea Jiří Frey. Výsledky výzkumu nepublikoval, a tak byly veřejnosti představeny až v článku Anežky Merhautové, v němž jsou zakresleny do půdorysu románské stavby [7].⁶⁶⁵ Frey svůj výzkum zaměřil na prostor vně původního lehce obdélného presbytáře, kde již Antonín Hejna narazil na zlomek zdiva, který považoval za možný zbytek sakristie dodatečně připojené k jižnímu boku kostela.

Výkopy byl odkryt v pořadí druhý prostornější téměř čtvercový presbytář o rozměrech 10 x 13 metrů na východě zakončený přes devět metrů širokou oblou apsidou oddělenou ústupkem. Překvapivé bylo tedy zjištění, že ještě před gotickou

---

⁶⁶⁰ Spárování je dochované v prostoru západní věže, na západním štítu lodi a na vnější líci východní zdi věže.

⁶⁶¹ KUTHAN 1977, 183.

⁶⁶² KUTHAN 1977, 62, 220.

⁶⁶³ KUTHAN 1977, 65–66; MERHAUTOVÁ 1971, 349 připouští, že není vyloučena doba po roce 1200, ani první třetina 13. století; BARTOVÁ 2011, 95 zmiňuje portál zazděný ve východní a jižní zdi západní věže podobného typu, jako je severní portál milevské baziliky.

⁶⁶⁴ VARHANÍK 1993, 296.

⁶⁶⁵ MERHAUTOVÁ 1993, 137–139.

přestavbou kostela sv. Jiljí došlo k podstatné úpravě jeho východní části. Ta se rozrostla do mnohem prostornější podoby, neboť nový presbytář svou šířkou výrazně přesahoval prostor původní úzké lodi, k níž se pojil na jejím východním konci. Vstup do kněžiště byl umístěn mezi jihozápadním nárožím závěru a jihovýchodním koncem románské lodi kostela.⁶⁶⁶

Za hypotetickou součást většího presbytáře (či jiné románské stavby v tomto prostoru) můžeme považovat partii severní obvodové zdi mezi dvěma západními opěrnými pilíři gotické sakristie [35]. Je tvořena kvádřikovou technikou a rozpíná se přesně v místech, kde měla probíhat obvodová stěna Freyem odhaleného chóru.

Karel Dolista dal přestavbu východního závěru do souvislosti s příchodem premonstrátů do Milevska v roce 1187. Ti podle autora kostel sv. Jiljí hned od počátku využívali jako součást svého provizoria, tedy řádovými stanovami požadovanou modlitebnu.⁶⁶⁷ S rostoucím počtem členů klášterní komunity však prostor poměrně malého kostelíka a jeho kvadratického presbytáře přestal tomuto účelu vyhovovat, a tak během devadesátých let 12. století bylo nutné východní část v této době vlastně klášterního kostela přestavět. Tím autor vysvětlil neobyčejnou rozlehlost východní přestavby. Zprávu o svěcení oltáře sv. Jiljí v Milevsku autor spojil s dostavbou nového presbytáře. Právě proto, že kostel sloužil nějakou dobu jako hlavní klášterní svatyně, bylo i později milevské opatství označováno jménem sv. Jiljí a postava tohoto světce se objevovala i na klášterních pečetích.⁶⁶⁸

I Anežka Merhatutová spojila existenci mladšího rozlehlého východního závěru kostela s funkcí stavby jako provizorní svatyně. Zpráva o svěcení oltáře pak souvisela s jeho dostavbou. Podle autorky byla výstavba nového presbytáře zahájena po požáru kláštera v roce 1191. Do té doby tedy premonstráti v Milevsku využívali provizorium v podobě svěbytného klášterního celku vybaveného vlastní oratoří. Poblíž stojící kostel sv. Jiljí tehdy naplňoval pouze funkci panské stavby, jak o tom svědčí existence tribuny. V době požáru milevského konventu už navíc mohla být klášterní bazilika, jejíž výstavba jistě započala brzy po příchodu premonstrátů, vystavěna ve své východní části

---

⁶⁶⁶ MERHAUTOVÁ 1993, 137.

⁶⁶⁷ DOLISTA 1990, 10.

⁶⁶⁸ DOLISTA 1990, 8. Název klášter sv. Jiljí („monasterium sancti Egidii“) se používá ještě v letech 1359, 1405, 1407 a 1415, tedy v době, kdy klášterní bazilika zasvěcená Panně Marii již dávno fungovala jako hlavní konventní chrám a kostel sv. Jiljí sloužil pouze jako farní. Na všech zachovaných pečetích kláštera (z let 1307, 1388 a 1480) je vyobrazen sedící sv. Jiljí jako opat a po jeho stranách jsou uvedena písmena S a E (Sanctus Egidius).

do takové fáze, že mohla být jako oratorium rovněž využitelná a mohla nahradit dosavadní svatyni v dřevěném provizoriu.⁶⁶⁹

Antonín Hejna se o žádných stopách požáru nezminil. Z toho je tedy patrné, že požár s největší pravděpodobností kostelu neuškodil, zničil ale zřejmě klášterní provizorium a nejspíše i rozestavěnou baziliku. Z toho důvodu se museli premonstráti poohlédnout po jiném sakrálním prostoru pro své modlitby a kostel sv. Jiljí byl nejlepší volbou.⁶⁷⁰ Jiří z Milevska, který kostel využíval, byl premonstrátům velmi nakloněn, o čemž svědčí i fakt, že s řeholními bratry bydlel ve společném dormitáři, jedl, účastnil se modliteb a dodržoval řeholní pravidla.⁶⁷¹ Proto snad nechal či dovolil výrazně přestavět východní závěr svého kostela, aby dočasně posloužil pro potřeby řádu.⁶⁷²

Pavel Břicháček uvedl jako příčinu přestavby východního závěru zmíněný požár kláštera, přesněji řečeno kostela sv. Jiljí, který sloužil jako provizorní oratorium. Ten dle autora poškodil původní kvadratický presbytář, který pak musel být přestavěn do podoby východního chóru s apsidou. Autor zároveň upozorňuje, že celá situace Freyova výzkumu nebyla dostatečně dokumentována, a tak by bylo vhodné uskutečnit revizní výzkum.⁶⁷³ Ten realizoval v létě roku 2015. Výsledky zatím nebyly publikované. Je však možné, že může na jejich základě dojít ke změnám výkladu podoby a vývoje stavby.

Z uvedeného se tedy zatím nabízí, že počátek výstavby nového presbytáře snad můžeme datovat rokem požáru, tedy 1191. Anežka Merhautová rekonstruovala možný postup výstavby druhého východního závěru. Podle autorky vznikl vně stojících zdí presbytáře kvadratického, aby ten mohl být premonstráty zatím využíván. Vítězný oblouk obou presbytářů byl totiž totožné šíře. Jakmile byla nová část stavby dokončena, byl původní presbytář stržen. I pak ale mohl být ještě využíván původní oltář. Nová východní část kostela měla svůj vlastní vstup určený řádovým bratrům, byla tak symbolicky oddělena od zbytku stavby. Jakmile byl nový závěr dostavěn, premonstráti získali dostatečný bohoslužebný prostor. Pak teprve dle Merhautové následovala výstavba západní věže kostela. Až když ta byla dokončena, byl v novém presbytáři vysvěcen olomouckým biskupem Janem Bavořem v roce 1201 oltář sv. Jiljí.⁶⁷⁴

---

⁶⁶⁹ MERHAUTOVÁ 1993, 138.

⁶⁷⁰ MERHAUTOVÁ 1993, 138.

⁶⁷¹ DOLISTA 1990, 11.

⁶⁷² MERHAUTOVÁ 1993, 138–139.

⁶⁷³ BŘICHÁČEK 2007, 22.

⁶⁷⁴ MERHAUTOVÁ 1993, 139.

4.12.1 Analogie k čtvercovému presbytáři s východní apsidou

Doba vzniku druhého východního závěru kostela sv. Jiljí v Milevsku by odpovídala časovému horizontu pozdně románského slohu, kdy se u nás kostely s čtvercovým chórem doplněným apsidou začaly objevovat častěji. V prostoru jižních Čech se s nimi navíc setkáváme více než v západočeské a středočeské oblasti.⁶⁷⁵ Jmenovat můžeme například presbytář rotundy sv. Jana Křtitele ve Zborovech, završený chórovou věží a ukončený oblou apsidou. Kuthan tuto stavbu datoval na konec 12. až na počátek druhé čtvrtiny 13. století.⁶⁷⁶

Stejnou formu závěru má i kostel sv. Mořice v Mouřenci-Anníně, který s milevskou architekturou spojuje i podobná forma portálu. Čtvercový chór kostela s apsidou připojenou na východě, jehož vznik literatura klade zhruba do první poloviny 13. století,⁶⁷⁷ je zde opět převýšen věží. Původně byl zaklenut níže situovanou zřejmě románskou křížovou bezžebrou klenbou, která byla prokázána sondami v presbytáři.⁶⁷⁸ Jedná se o uskupení v Čechách, ale dokonce i Bavorsku či Podunají poměrně vzácné, jak upozornil Dobroslav Líbal.⁶⁷⁹ Tato půdorysná dispozice se nejvíce užívala v povodí Labe, mezi Weserou a Odrou a méně na západním břehu Rýna. V jižním Německu sice nebyla tak častá, ale najdeme zde její zástupce. A tak Merhautová i Kuthan soudili, že půdorysné uspořádání kostela v Anníně je projevem vlivu stavební tvorby v Bavorsku a Podunají.⁶⁸⁰ Kuthan uvedl jako příklad kostel v Trossenfurtu v Dolních Francích a v Bavorsku kostel sv. Michala v Kelheimu a kostel sv. Jakuba v Neunburgu. V Dolním Rakousku kostel sv. Gertrudy v Klosterneuburgu.⁶⁸¹ Ovlivnění zahraniční architekturou může v Anníně dosvědčit i patrocínium sv. Mořice, jemuž je zasvěceno opatství v Niederalteichu nad Dunajem, jež na Sušicku vybíralo ve čtyřicátých letech 13. století desátky.⁶⁸²

---

⁶⁷⁵ KUTHAN 1977, 95.

⁶⁷⁶ KUTHAN 1977, 248; MERHAUTOVÁ 1971, 364 uvedla širší časový horizont konce 12. století až století následující a soudí, že byla věž nad chór dostavěna později.

⁶⁷⁷ MENCL 1958, 141 stavbu datoval do doby mezi koncem 12. století a rokem 1240; MERHAUTOVÁ 1971, 92; KUTHAN 1977, 222 stavbu na základě portálu s motivem obloučkového vlysu zasadil do doby kolem roku 1230.

⁶⁷⁸ MUK 1991, 14–18; KAIGL/CHALOUPEK 1998, 262 existenci takové klenby předpokládali.

⁶⁷⁹ LÍBAL 1974, 167.

⁶⁸⁰ MERHAUTOVÁ 1971, 92; KUTHAN 1977, 96.

⁶⁸¹ KUTHAN 1977, 96.

⁶⁸² KUTHAN 1977, 96.

Existence východní chórové věže, jež je společným rysem všech uvedených památek, je v případě kostela sv. Jiljí spíše nepravděpodobná, vzhledem k existenci věže západní, která plnila mimo jiné funkci zvonice.

Další stavby jsou již mladšího data než milevský presbytář. Z první čtvrtiny až z počátku druhé čtvrtiny 13. století snad pochází východní závěr kostela Nejsvětější Trojice v Hořepníku tvořený čtverhranným chórem s apsidou.⁶⁸³ Před polovinou 13. století byl postaven i kostel sv. Petra a Pavla ve Šlapánově s křížově sklenutým čtvercovým presbytářem s apsidou. Hranolová žebra klenby chóru připomínají žebra z kostela sv. Bartoloměje v Červené nad Vltavou.⁶⁸⁴ Čtvercový presbytář s apsidou uzavírá i loď kostela sv. Havla v Poříčí nad Sázavou, pod níž je umístěna krypta. Anežka Merhautová stavbu datovala mimo jiné i díky portálu, který má svůj předstupěň v portálu milevské baziliky, do první čtvrtiny 13. století.⁶⁸⁵ Patrně kolem poloviny 13. století byl vybudován kostel sv. Jana Křtitele v Pomezí.⁶⁸⁶ Čtvercový chór kostela, na nějž je opět napojena apside, je sklenut křížovou klenbou. S kostelem sv. Jiljí jej patrně spojuje i mohutná západní věž v šíři lodi, jak již upozornila Anežka Merhautová.⁶⁸⁷

Vzhledem k tomu, že není pravděpodobné, že by nad východním chórem kostela sv. Jiljí byla situována věž, a další stavby s touto formou presbytáře náleží mladšímu období, dovoluji si soudit, že druhý presbytář milevského kostela sv. Jiljí byl odvozen spíše z presbytářů velkých klášterních bazilik. Těm odpovídá funkčním určením jako prostor vymezený pro oddělenou modlitbu celého konventu mnichů, a zhruba i svými rozměry.

4.13 Shrnutí a nově otevřené otázky o kostele sv. Jiljí

Kostel sv. Jiljí v Milevsku je stavbou pozoruhodnou. Archeologické výzkumy Pavla Břicháčka, které v prostoru dnešního klášterního komplexu odkryly základy starších sakrálních staveb a pozůstatky zřejmě knížecího dvorce, mohou částečně ovlivnit i hodnocení této památky. Tradičně literatura uváděla na základě Jarlochových záznamů dobu vzniku kostela před rokem 1184, respektive 1185. Dnes můžeme hypoteticky uvažovat i o tom, že se zprávy mohly vztahovat k některé ze staveb

---

⁶⁸³ KUTHAN 1977, 196; MERHAUTOVÁ 1971, 124 závěr kostela datovala do druhé čtvrtiny 13. století.

⁶⁸⁴ KUTHAN 1977, 241–242.

⁶⁸⁵ MERHAUTOVÁ 1971, 197.

⁶⁸⁶ MERHAUTOVÁ 1971, 195; KUTHAN 1977, 229 soudil, že kostel stavěla skupina kameníků podílejících se na budování hradu Landštejna ve čtvrtině 13. století.

⁶⁸⁷ MERHAUTOVÁ 1971, 195.

v prostoru dnešní baziliky. Pak by mohl být kostel sv. Jiljí o něco mladšího data (snad dostavený s druhým presbytářem až v roce 1201, kdy byl v Milevsku posvěcen oltář sv. Jiljí, přijmeme-li tedy skutečnost, že ten stál ve stejnojmenném kostele). Překvapivá je totiž v tomto případě lokalizace stavby mimo uvedené sakrální centrum. Kdyby již byly všechny kostely v době výstavby svatého Jiljí v nepoužitelném stavu, jistě by se dalo očekávat, že je nový kostel nahradí. Proč by jinak tak exkluzivní panská stavba vznikla mimo knížecí dvorec s kamenným domem? Nabízí se tedy možnost, že nový kostel vznikl až v době, kdy bylo jisté, že bude v Milevsku založen klášter. Pro ten zřejmě bylo nutné místo s dlouhou sakrální tradicí opustit a uvolnit jej pro vznik klášterní baziliky. Sídlo velmože Jiřího s dvorcem i s oratoří tak byly nově vystavěny o kus dál.

Kdyby tedy plány v Milevsku po sobě následovaly v pořadí, že nejprve se rozhodlo o založení kláštera, a pak se řešilo uvolnění prostoru pro jeho výstavbu, mohl by kostel sv. Jiljí pocházet z doby po roce 1184, kdy se zřejmě začalo stavět klášterní provizorium, či z doby po roce 1187, kdy můžeme předpokládat příchod kameníků a začátek výstavby milevské baziliky. Snad by tak na zřízení panské svatyně mohl mít přímý vliv i samotný opat Jarloch, který již znal podobnou situaci souběžné stavby baziliky i farního kostela ze Želivi, jak bylo uvedeno výše. Pak by se jistě lidé, kteří klášterní chrám budovali, podíleli i na kostele sv. Jiljí, jak soudil například Kuthan.⁶⁸⁸ Odpovídala by tomu kromě jiného i stejná stavební technika odpovídající zkušenostem stavitelů velkých a významných architektonických podniků.

Je spíše představitelné, že tito kameníci přišli do Milevska rovnou za účelem vzniku klášterního komplexu a kostel sv. Jiljí stavěli s ním zároveň, než že by důvodem jejich příchodu byla stavba jednolodního panského kostela, a pak by teprve za nějakou dobu, během které padlo rozhodnutí postavit premonstrátský konvent, vystavělo se dřevěné provizorium a přišel do Milevska první opat Jarloch, začali s velkolepým podnikem klášterní baziliky.

Kostel, který nepříliš poničilo vojsko salzburského arcibiskupa Vojtěcha táhnoucího do Prahy v roce 1184, tedy v těchto souvislostech mohl být jednou ze starších staveb (zřejmě onou první bazilikou) v prostoru dnešního klášterního kostela. Snad i zasvěcenou sv. Jiljí, jemuž číšník Juro o rok později odkázal svůj majetek. (Případně mohlo být toto zboží věnováno buď teprve zamýšlenému, či možná již rozestavěnému novému panskému kostelu sv. Jiljí.)

---

⁶⁸⁸ KUTHAN 1969b, 534.

Nový tribunový kostel se zařadil svým u nás méně častým typem jednolodí s kvadratickým presbytářem do skupiny takto řešených románských staveb jižních Čech. Jakoby navázal na starší kostely ve Starých Prachaticích a Radomyšli. Zaklenutí milevské lodi dvěma poli křížové klenby, které se v Radomyšli zachovalo, či volba tohoto typu zaklenutí v prostoru presbytáře, jsou pouze hypotetické. Rovněž v hypotetické rovině můžeme zvažovat možné užití hmotných hranolových žeber, která jsou v křížové klenbě snad jen o málo mladšího kostela sv. Bartoloměje v Červené nad Vltavou, přímo z Milevska založeného.

Stavba, jež měla v západní části zřejmě pavlačovou tribunu přístupnou schodištěm v severní zdi, snad byla od samého počátku zamýšlena s věží. Ta však mohla být jako samostatná funkční jednotka postavena stejnou stavební technikou po určité sezónní přestávce, proto na spáru. Pak bychom museli hledat vchod do kostela umístěný pravděpodobně v jižní zdi lodi. Zda byla věž od lodi oddělena západní závěrovou zdí, jde jen těžko rozhodnout. Zřejmě to tak ale bylo původně plánováno, s ohledem na to, že byl Antonínem Hejnou odkryt její základ. Pak by bylo plochostropé přízemí věže, přístupné zvenku severním portálem, prostorově uzavřené jako v Kyjích, nebo propojené s lodí průchodem jako ve Svojsíně, a mohlo sloužit například jako refugium.

Kdyby západní zeď pokračovala i do prostoru prvního patra věže, pak by zde oddělovala prostor zřejmě dřevěné pavlačové tribuny v lodi (jež mohla být později zkopírována v Boleticích) od vnitřní kvadratické části věže. První patro věžové přístavby mohlo být řešeno v podobě tribuny věžové, propojené s prostorem lodi jednou (kostel v Kyjích) či více arkádami. Empora by pak byla v západní části kostela prodloužená zmíněnou tribunou pavlačovou. V prostoru prvního podlaží věže bychom mohli na základě analogií očekávat i uzavřenou soukromou oratoř velmože podobnou té, která byla prokázána v kostele sv. Jiljí v Miroticích, jenž byl dílem milevské stavební huti a na kostel milevský navázal nejen svým patrocinem, ale i architektonickými formami. Uvedená oratoř by mohla být propojená průchodem s pavlačovou tribunou v lodi (jako tomu mohlo být opět v Miroticích) a snad mohla být její východní zeď otevřena do lodi okenním otvorem jako například ve Vinci či opět v Miroticích.

Takový typ řešení západní věže se samostatnou kaplí v prvním patře mají kostely sv. Jiří ve Frauenbergu, sv. Petra a Pavla v Kleinbüllesheimu, sv. Petra v Lüftelbergu, sv. Kříže ve Wollersheimu, nebo polské stavby sv. Mikuláše ve Wysocicích a sv.

Markéty v Košciolci Kujawském), jež zmiňuje Jiří Varhaník.⁶⁸⁹ Doplnila bych ještě příklad kostela sv. Voršily v Idensen v Dolním Sasku. Západní věž tohoto kostela zbudovaná na čtvercovém půdorysu dříve než východní část svatyně (k níž je připojena na spáru) nese v patře do lodi uzavřenou tribunu, která sloužila opět jako samostatná kaple. Přístupná byla schodištěm v síle severní zdi věže. Ve východní zdi je v půlkruhovém výklenku umístěn kamenný oltář. Průhled do lodi kostela zprostředkují po stranách oltáře okenní niky a v nich umístěná sdružená okna. Existence soukromého prostoru s oltářem patrně v Idensen souvisela s ustanovením stálé kněžské služby a s možností soukromých modliteb biskupa Sigwarda, který svatyni založil.⁶⁹⁰

S ohledem na užití sloupů v přízemí a v patře subtilnějších pilířů by mohly být k milevskému kostelu analogií patrové kaple (např. Záboří, Cheb), jak již upozornila Anežka Merhautová. Existence čtveřice podpěr, které autorka v tomto prostoru navrhla jako možné řešení, je však pouze hypotetická a prokazatelná jen archeologickým výzkumem. Navíc pokud by u kostela sv. Jiljí bylo předem plánováno dvouvěžové západní průčelí, další dvě podpěry, symetricky rozestavěné v prostoru čtvercového půdorysu přístavby, by postrádaly své opodstatnění jako opory pro věže (na rozdíl od sloupů a pilířů stávajících).

Rekonstruovat postup výstavby západní věže kostela sv. Jiljí je úkolem nesnadným. Nejpravděpodobnější se zdá být teorie Václava Mencla, rozvedená později Janem Sommerem, o záměru vybudovat jakési západní bazilikální dvojvěží, kterým by se kostel přiblížil i vedle stojící klášterní bazilice. Snad tato snaha mohla souviset i s tím, že v prostoru bývalého dvorce dříve bazilika s věžemi (?) stála, pokud byla dostavěna. Tuto teorii podporuje i analogické řešení Milevsku příbuzného kostela v Kondraci a podobnost jeho západní fronty s řezenským kostelem sv. Víta v Prüllu.⁶⁹¹ Zvláště pokud milevské stavby stavěli bavorští kameníci, jak literatura často předpokládá. Snad se tedy skutečně milevská věž začala stavět s tímto záměrem a koncepce byla z nejasných důvodů (například pod vlivem tažení salzburského arcibiskupa Milevskem) nakonec změněna a sjednocena do podoby „westwerku“, jehož vnitřní prostory snad mohly být zdejší osadou využitelné jako refugium. Změně plánu a možná i časové prodlevě či výměně kameníků nasvědčuje změna způsobu zdění i barevnosti materiálu v horních dvou patrech věže, jak bylo naznačeno výše.

---

⁶⁸⁹ VARHANÍK 1989, 84–85.

⁶⁹⁰ RADOVÁ-ŠTIKOVÁ 1996, 281–285.

⁶⁹¹ MORSBACH 1996, 119 vznik kostela v Prüllu datuje mezi roky 1130 až 1150/60; SCHMID 1995, 179–181.

Pozornost odborníků v minulosti lákala kamenická výzdoba západní věžové přístavby. Analogie pro jednotlivé výzdobné články byly hledány jak v prostoru české kotliny, tak ve vzorech zahraničních, nejčastěji bavorských. Dva mramorové sloupky ve sdružených oknech pravděpodobně nebyly určeny pro milevský kostel, ale vznikly pro jinou a zřejmě vzdálenou stavbu z lokality s vyspělou kamenickou úrovní. V případě horního sloupku jižní zdi věže to dokládá i jeho menší velikost, která musela být vyvážena vyzděním okenního parapetu o jednu řadu kvádrů. Sloupky tak, jak již bylo řečeno, byly do Milevska dovezeny jako inspirace či vzor a podle nich pak již zdejší dílna vytvářela sloupky z místní nepoddajné žuly. Formy jednotlivých okenních podpěr kostela sv. Jiljí připomínají analogie na území dnešního Bavorska. Nejbližší je milevské architektuře v této sousední oblasti klášterní kostel sv. Jakuba v Řezně. Ten byl dostavěn v roce 1184 a mezi lety 1185 až 1200 se zde stavěla křížová chodba.⁶⁹² Sloupky z ní byly při restaurátorských úpravách baziliky v 19. století užity jako spolie v chóru. Tyto podpěry obzvláště sloupek v horním okně jižní věže kostela sv. Jiljí nápadně připomínají. Snad tedy někteří kameníci od sv. Jakuba v Řezně (či z jejich vzdálenějšího okruhu) přišli do Milevska, aby zde postavili podobnou baziliku a přinesli sem i svůj smysl pro kamenický dekor. Profilovanou římsu se zubořezem, kruhové okénko lemované provazcem či ozdobné články některých sloupků ještě vysekali z místního načervenalého kamene, zbytek sloupků však již pojali z tvrdé žuly bez zvláštní výzdoby zřejmě pod vlivem realizace sousední baziliky, která byla z důvodu svého určení pro řeholní řád s přísnými pravidly bez jakékoli sochařské výzdoby. Možná i proto nebyla osazena snad předem plánovaná ozdobná římsa v západní stěně věže, kde na její návaznost na římsu jižní upozorňuje řada drobnějších kvádrů.

Na základě archeologického výzkumu realizovaného Jiřím Freyem víme, že původní kvadratický presbytář kostela sv. Jiljí nahradil větší a prostornější chór zakončený apsidou. Jeho úctyhodné rozměry 10 x 13 metrů odpovídají spíše velikosti chórů klášterních bazilik. I proto je jistě teorie, že byl tento nový presbytář zbudován pro premonstráty zdejšího kláštera, správná. Přesnější se mi zdá být verze Anežky Merhautové, která soudí, že došlo k jeho výstavbě až po požáru milevského kláštera v roce 1191, během něhož byla zřejmě zničena i dosavadní provizorní modlitebna v prostoru nově vznikajícího konventu. Klášter byl snad i proto následně označován jménem patrocinia tohoto panského kostela.

---

⁶⁹² STROBEL 1965, 154.

Pokud bychom chtěli zprávu o svěcení oltáře sv. Jiljí dát do souvislosti se stejnojmennou stavbou, asi těžko bychom si dokázali přestavit, že by premonstráti museli čekat na nový presbytář deset let. Snad by tedy v úvahu mohla částečně přicházet hypotéza Anežky Merhautové, že byla až po dostavbě mladšího východního závěru zahájena výstavba západní věže. Dle mého názoru by se však jednalo pouze o dokončení rozestavěné věže v úrovni třetího a čtvrtého patra, jak napovídá změna zdění, stavebního plánu i odlišná barevnost kamene. Možná že ona přestávka v budování věže byla způsobena právě nutností stavby nového presbytáře, k němuž milevští kameníci museli přesunout svou pozornost, a věži se na nějaký čas přestali věnovat.

Architektura kostela sv. Jiljí je v prostoru jižních Čech jedinečná vytríbeností architektonických detailů a precizností provedení. Kamenickou výzdobou, která symbolicky odkazuje k majetku bohatého velmože, v mnohém předčí sousední klášterní baziliku vybudovanou pro řád premonstrátů řídicí se přísnými pravidly. Přestože archeologické výzkumy zde realizované přinesly řadu nových zjištění (a na nová z roku 2015 zatím čekáme), postup výstavby svatyně a její přesnou dataci se zatím vysvětlit nepodařilo. A tak může být románský tribunový kostel v Milevsku pro badatele stále otevřenou otázkou.

5. VÝSTAVBA MILEVSKÉHO OPATSTVÍ V DOBĚ ROMÁNSKÉ

Roku 1187 se výše zmiňovaný letopisec Jarloch ve věku pouhých dvaadvaceti let ujímá funkce opata milevského kláštera. Na scénu nastupuje další významná osoba podílející se na vzniku a majetkovém růstu nové milevské církevní instituce. „*Léta vtělení Páně 1187 já Jarloch přijal jsem toto místo do správy i jméno opata, v němž až dodnes pracuji v mnohých protivenstvích a téměř se žádným zdarem očekávaje Boží milosrdenství,*“⁶⁹³ postesk si o několik let později ve svém letopisu, v němž jako jeden z Kosmových pokračovatelů líčí dějiny našich zemí v letech 1167 až 1198.

Skupina premonstrátů se usazuje v dřevěném provizoriu či v budovách bývalého sídla Jiřího z Milevska a počíná vést klášterní život. Jako oratoř zpočátku využívá snad první milevskou baziliku (pokud ještě stojí), dnešní sakristii, kostel sv. Jiljí či jinou možná dřevěnou svatyni. S nástupem konventu v čele s opatem jistě souvisí začátek budování klášterních staveb, které pokračuje během prvních let existence kláštera. Z Jarlochova letopisu víme, že výstavba kanonie neprobíhala hladce, neboť čtyři roky po příchodu premonstrátů rozestavěný klášter vyhořel. Zda lehlo popelem pouze dřevěné provizorium, kostel sv. Jiljí, nebo i nově rozestavěné stavby (pravděpodobně chrám, jenž se stavěl jistě jako první), dnes těžko posoudíme. Snad ale mohlo dojít k poničení vznikajícího kamenného kláštera či starší baziliky. V tom případě by jako náhradní oratorium mohl posloužit (pokud už k tomuto účelu nesloužil dříve) kostel sv. Jiljí se snad za tím účelem vybudovaným chórem s apsidou.

Požár kláštera v roce 1191 starší literatura spojovala s výstavbou nového raně gotického transeptu a presbytáře konventního chrámu.⁶⁹⁴ Mylně to tak vedlo naše historiky umění k domněnce, že gotické stavitelství v českých zemích začíná již v druhé polovině 12. století a výstavba východního závěru milevské baziliky je jedním z jeho prvních dokladů.⁶⁹⁵

Tragický požár nezastavil budování nových staveb, a tak již kolem roku 1200 představoval milevský klášter nejvýznamnější církevní instituci a výtvarně nejhodnotnější architekturu českého jihu.⁶⁹⁶ Většina autorů se shoduje, že se jako první stavba kláštera začal budovat majestátní trojlodní chrám, dnes jediná stojící románská

---

⁶⁹³ FRB II, 508.

⁶⁹⁴ GRUEBER 1871, 17; LEHNER 1907, 10.

⁶⁹⁵ Tento omyl vyvrátili BIRNBAUM/CIBULKA/MATĚJČEK/PEČÍRKA/ŠTECH 1931, 102, 104.

⁶⁹⁶ SOMMER 1998b, 226.

bazilika v oblasti jižních Čech. Další možnou variantou je, že jako klášterní kostel mohla být původně plánována první milevská bazilika (pokud nebyla v troskách). I to mohl být jeden z důvodů, proč velmož Jiří vybral ze svých statků pro založení nového kláštera právě Milevsko. Nejednalo by se rozhodně o výjimečnou situaci. Stávající baziliku převzali k užívání a dostavěli pouze západní průčelí i premonstráti na hradě v Litomyšli,⁶⁹⁷ a stejně tak převzali a dobudovali benediktiny rozestavěnou baziliku v Želivi.⁶⁹⁸ Až poté, co by byla starší svatyně v Milevsku poničena požárem, tedy mohla být zahájena stavba baziliky nové. Z toho vyplývají dva možné termíny zahájení výstavby současného klášterního chrámu, okolo či po roce 1187,⁶⁹⁹ kdy do Milevska přichází Jarloch se svým konventem,⁷⁰⁰ nebo rok 1191, kdy je nutné nahradit baziliku starší pravděpodobně poničenou požárem.⁷⁰¹ S tím by však kolidoval záznam o paní Zdislavě, matce Jiřího z Milevska, která roku 1190 přispěla na stavbu baziliky,⁷⁰² i když tento finanční příspěvek mohl být namířen pouze k úpravě či dostavbě baziliky původní.

Nový milevský klášterní chrám původně zasvěcený Nanebevzetí Panny Marie odpovídal patrociniem dobové oblibě mariánského kultu, který byl podpořen sv. Bernardem z Clairvaux. Svou monumentalitou převyšoval všechny církevní realizace, které byly do té doby v prostoru jižních Čech postaveny (pokud jej svou výstavností nepředčila první milevská bazilika). Dostavěn snad byl (nebo jeho část, patrně východní partie) v roce 1201,⁷⁰³ kdy v milevském klášteře světil oltář sv. Jiljí olomoucký biskup.⁷⁰⁴ Na základě skutečnosti, že se ve zprávě o svěcení píše „*in monasterio Milewsk*“, soudí někteří autoři, že šlo o svěcení právě v klášterní bazilice a nikoli v kostele sv. Jiljí, jak již bylo zmíněno výše.⁷⁰⁵ Tento oltář snad mohl být v jedné z postranních lodí kostela, jak uvedl Jiří Kuthan, podle něž je možné předpokládat, že již v té době velká část baziliky stála. Vznik chrámu tak autor datuje mezi roky 1187 až 1201.⁷⁰⁶

---

⁶⁹⁷ MERHAUTOVÁ 1971, 161.

⁶⁹⁸ SOMMER/THOMA/THOMOVÁ 2009, 74.

⁶⁹⁹ MERHAUTOVÁ 1971, 168 považuje za možné, že byla bazilika založena již před rokem 1187 nebo nejpozději v tomto roce.

⁷⁰⁰ KUTHAN 1969b, 534; KUTHAN 1977, 37, 39; DOLISTA 1990, 8.

⁷⁰¹ LÍBAL 1961, 51 uvedl, že milevská bazilika začala vznikat kolem roku 1190.

⁷⁰² BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 365.

⁷⁰³ MERHAUTOVÁ 1971, 168 soudila, že byla stavba dokončena patrně ještě před rokem 1200, protože požár nemohl její kamenné žulové části zničit.

⁷⁰⁴ Archiv für österreichische Geschichte, 77.

⁷⁰⁵ KUTHAN 1969b, 534; DOLISTA 1990, 8.

⁷⁰⁶ KUTHAN 1977, 40.

Milan Buben dokonce soudí, že byly v roce svěcení všechny budovy Jarlochem dovedeny do konce, což není jistě pravděpodobné.⁷⁰⁷ Zřejmě reálnější je představa Karla Dolisty, že byl klášter ve své románské podobě stavebně dokončen a připraven k užívání až ke konci života jeho prvního opata Jarlocha, tedy koncem dvacátých let 13. století.⁷⁰⁸ Podle Pavla Břicháčka byla bazilika dostavěná již na počátku 13. století a následovala výstavba konventních budov a ambitu, jež byly připraveny k užívání až ve druhé čtvrtině 13. století.⁷⁰⁹

Po zmínce o svěcení oltáře v Milevsku roku 1201 již prameny o klášterních budovách mlčí a dovidáme se z nich většinou jen o růstu klášterního majetku. Z analýzy listin je zřejmé, že zprávy o podobě kláštera ve středověku neexistují. Pouze výjimečně lze vyčíst skromné zmínky, např. o velkém sále opatově, z níž dle Jana Sommera vyplývá, že existoval i malý sál.⁷¹⁰ Je tedy nezbytné se opírat o výsledky archeologických výzkumů, stavebně-historických průzkumů a slohové analýzy klášterních budov a jejich architektonického aparátu.

Po smrti Jiřího z Milevska přebírá patronátní a z velké části i majetková práva nad premonstrátským klášterem panovník. Kanonie byla jedním z mála jeho pozemkových vlastnictví na severu jižních Čech, kde své majetky měli hlavně Vítkovci a pražské biskupství. Mohlo tedy jít o jeden z jeho pevných bodů sloužících ke kontrole území. Přemysl Otakar I. výrazně rozmnožil klášterní zboží.⁷¹¹ Václav I. pak v Milevsku vydává v roce 1233 listinu, ve prospěch kláštera výhodně prodává majetek a premonstrátská kanonie se stává jedním z nejbohatších církevních ústavů v zemi a významným kulturním centrem.⁷¹²

---

⁷⁰⁷ BUBEN 2003, 107.

⁷⁰⁸ DOLISTA 1990, 12; KUTHAN 1977, 40 řadí dostavbu konventu rovněž do první čtvrtiny 13. století.

⁷⁰⁹ BŘICHÁČEK 2007, 22.

⁷¹⁰ SOMMER 1999b, 5.

⁷¹¹ BŘICHÁČEK 2014, 67.

⁷¹² BŘICHÁČEK 2014, 68.

6. BAZILIKA NAVŠTÍVENÍ PANNY MARIE – ROMÁNSKÁ STAVEBNÍ FÁZE

6.1 Literatura k románské stavební etapě milevské baziliky

Největší románská sakrální stavba na jihu Čech lákala pozornost odborníků již od poloviny 19. století. V roce 1859 se bazilice věnoval v článku o milevské architektuře v *Památkách archeologických a místopisných* Karel Vladislav Zap. Upozornil na podobnost s chrámem kláštera v Teplé a uvedl, že milevská bazilika zachovává ještě zcela typickou podobu prvních chrámů premonstrátského řádu.⁷¹³ V roce 1863 podrobně pojednal o klášterním kostele Jan Erazim Wocel ve studii *Die Baudenkmale zu Mühlhausen (Milevsko) in Böhmen*. V práci uvedl podrobný popis baziliky s důrazem na funkci mnišského chóru, jež odvodil od mnišských chórů v Saint Gallen či Clairvaux.⁷¹⁴ V roce 1871 zařadil stať o milevské bazilice do knihy o románské architektuře v Čechách Bernhard Grueber. Autor se domníval, že začala být stavěna o několik let dříve než v roce 1184, neboť od tohoto data již byly dle autora obývány konventní budovy. Architektonické formy stavby spojil s bazilikou sv. Jiří na Pražském hradě.⁷¹⁵ Josef Neuwirth v knize o křesťanském umění v Čechách z roku 1888 odvodil formy milevské baziliky z oblasti jižního Německa, uzavřenost půdorysu stavby i západní dvojvěží spojil s dómem v Gurku a sloupové trojlodí s iroskotským kostelem sv. Jakuba v Řezně. Západní fasádu stavby s dvěma věžemi pak vyvodil ze saských vlivů, a to premonstrátského chrámu Panny Marie v Magdeburku.⁷¹⁶ Ferdinand Josef Lehner publikoval v roce 1889 v časopise *Method* stať, pojednávající nejen o architektuře milevské baziliky, ale i o zakladateli kláštera Jiřím z Milevska a prvním opatovi Jarlochovi.⁷¹⁷ V roce 1892 uvedl krátkou zmínku o milevském klášterním kostele v publikaci *Dějiny středověkého umění v Čechách* Josef Braniš. Prostota chrámu byla dle autora zvolena s ohledem na výtku želivského opata Gotšalka, pronesenou při druhém svěcení klášterní baziliky na Strahově a zaznamenanou v Jarlochově letopise o tom, že se nová strahovská budova sice povznesla, ale její kázeň poklesla.⁷¹⁸ Detailního popisu stavby i jednotlivých jeho architektonických článků se milevský konventní

---

⁷¹³ ZAP 1859, 220.

⁷¹⁴ WOCEL 1863b, 6–9.

⁷¹⁵ GRUEBER 1871, 17–18.

⁷¹⁶ NEUWIRTH 1888, 85–88.

⁷¹⁷ LEHNER 1889b, 37–44.

⁷¹⁸ BRANIŠ 1892, 30.

chrám dočkal v *Soupisu památek historických a uměleckých v politickém okresu Milevském* od Antonína Podlahy a Eduarda Šittlera v roce 1898.⁷¹⁹

V roce 1907 znovu pojednal o klášterní bazilice v *Dějinách umění národa českého* Ferdinand Josef Lehner.⁷²⁰ Zopakoval zde své závěry z článku z roku 1889 o původní podobě románské baziliky i o dataci transeptu a východního závěru. Autor soudil, že stavba baziliky musela začít v roce 1184 či o něco dříve, o čemž svědčí nastolení prvního opata o tři roky později.⁷²¹ Zprávu o požáru kláštera roku 1191 pak spojil s přestavbou východního závěru konventního chrámu, realizovaného dle autora v přechodním slohu ještě za účasti samotného Jarlocha.⁷²² Milevská bazilika byla podle Lehnerova soudu bazilikou pilířovou. Sloupové podpěry získala až pozdějším nepoučeným a necitlivým osekáním pilířů podobně, jako to bylo dle autora provedeno v bazilice sv. Jiří na Pražském hradě či v kostele na Proseku. Této teorie se Lehner držel tak tvrdošíjně, že v publikaci uvedl kresby bočního řezu chrámem i pohled do jeho trojlodí s arkádami nesenými hranolovými pilíři.⁷²³

Milevskému klášteru včetně konventního chrámu se věnovala v knize o raně středověké architektuře v Čechách Anežka Merhautová. Milevskou baziliku označila za stavbu strohou a jednoduchou, obracející se spíše do minulosti než přinášející novější výtvarné názory.⁷²⁴ Autorka se pak zdejším chrámem i kostely milevské stavební huti zabývala i v dalších souhrnných pracích.⁷²⁵ V roce 1969 vyšel v časopise *Umění* článek Jiřího Kuthana. Kromě kostela sv. Jiljí v něm autor velkou pozornost věnoval i bazilice samotné.⁷²⁶ Obsah studie pak z velké části uplatnil a rozšířil v publikaci *Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století*, kde bylo milevskému chrámu dosud věnováno nejvíce pozornosti. Autor sestavil do přehledné tabulky písemné zprávy týkající kláštera premonstrátů i kostela sv. Jiljí.⁷²⁷ Velmi podrobně je popsána románská část stavby, zhodnocena veškerá dosavadní literatura a autor shrnul všechny své dosavadní práce, v nichž se stavbě věnoval.⁷²⁸

---

⁷¹⁹ PODLAHA/ŠITTLER 1898, 93–101.

⁷²⁰ LEHNER 1907, 7–15.

⁷²¹ LEHNER 1907, 7.

⁷²² LEHNER 1907, 10–11.

⁷²³ LEHNER 1907, 11–13.

⁷²⁴ MERHAUTOVÁ 1971, 166–168.

⁷²⁵ MERHAUTOVÁ 1984b, 63; MERHAUTOVÁ/TŘEŠTÍK 1984, 214–216.

⁷²⁶ KUTHAN 1969b, 530–535.

⁷²⁷ KUTHAN 1977, 36–39.

⁷²⁸ KUTHAN 1977, 49–55, 216–217; Problematikou písemných pramenů vztahujících se ke kulturním a uměleckým dějinám Milevska se zabýval v článku KUTHAN 1969a, 57–68; Popis a architektonický vývoj nastínil v KUTHAN 1969b, 521–530.

Dále byla bazilice v Milevsku věnovaná pozornost v publikaci o románské architektuře v Čechách německého badatele Ericha Bachmanna. Ten její půdorys odvodil od premonstrátského kostela v Louce u Znojma, jehož předobraz spatřoval v benediktinském klášterním chrámu v Münstereifelu. Autor stručně shrnul stavební vývoj milevské baziliky, odmítl představu východního závěru se třemi apsidami a navrhl apsidu jedinou a boční lodě zcela oddělené od mnišského chóru a ukončené plochým závěrem. Sloupové trojlodí i formu hlavic sloupů spojil, jako většina jeho předchůdců, s benediktinským kostelem sv. Jakuba v Řezně.⁷²⁹

Velký zájem o středověkou architekturu v Milevsku nastal díky navrácení areálu řádu premonstrátů a jejich opětovnému návratu do Milevska v devadesátých letech minulého století. V letech 1991 až 1992 byly zahájeny opravy barokní budovy dnešního děkanství a části I. klášterního nádvoří, během nichž byl realizován archeologický výzkum. Přinesl mnohé cenné poznatky o středověké stavební historii části I. nádvoří a děkanství a odkryl románské a gotické stavební detaily a středověké dlaždice pocházející především z klášterní baziliky. Výsledky výzkumu zveřejnil Pavel Břicháček v článku *Příspěvek k dějinám milevského kláštera – svědectví archeologie*.⁷³⁰ Rovněž byly zahájeny postupné opravy klášterní baziliky s cílem napravit škody vzniklé v důsledku zanedbávání údržby stavby po roce 1945. Byla položena nová střešní krytina a obnoveny exteriérové omítky. V souvislosti s rekonstrukcí klášterní baziliky proběhl stavebně historický průzkum realizovaný v roce 1995 Pavlem Zahradníkem a Pavlem Vlčkem.⁷³¹ Ti měli díky odstranění zchátralé novorománské omítkové dekorace z konce 19. století možnost poznat rozsah původního románského zdiva, určit románský původ okenních otvorů i portálů či rozeznat pozdější nástavbu v horní části hlavní lodi. Stavebně historický průzkum tak přinesl řadu významných poznatků o míře zachování původní románské památky. Za účelem bližšího poznání dřívější podoby vnějších fasád baziliky byl ve stejném roce realizován restaurátorský průzkum omítek, který provedl Václav Špale.⁷³²

V roce 1997 proběhl restaurátorský průzkum omítek v interiéru klášterního kostela, jehož výsledky publikoval Jan Sommer. Ten se akce účastnil jako specialista na památkové průzkumy staveb.⁷³³ Sondy měly odhalit případné malířské dekorace

---

⁷²⁹ BACHMANN 1977, 107.

⁷³⁰ BŘICHÁČEK 1995.

⁷³¹ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a.

⁷³² ŠPALE 1995.

⁷³³ SOMMER 1997a.

v interiéru a stopy dříve odstraněných architektonických prvků. Byl potvrzen románský původ podélných zdí trojlodí, dělicích zdí mnišského chóru i polopilířů na jejich koncích. V roce 1997 shrnuli dosavadní archeologické i stavebně historické poznatky o klášteře v Milevsku a jeho architektonickém vývoji Pavel Břicháček a Petr Sommer v *Encyklopedii českých klášterů*.⁷³⁴

Při rekonstrukci klášterní baziliky Navštívení Panny Marie došlo na několika místech k výměně dosloužilých podlah. Při té příležitosti byl proveden záchranný archeologický výzkum. Nejen s jeho výsledky seznámil čtenáře Pavel Břicháček v úvodní části monografie *Nebe a peklo na zemi*. Autor v ní věnuje velkou pozornost především nálezům a typologii hliněných reliéfních dlaždic z areálu kláštera a uvádí jejich podrobný katalog.⁷³⁵ Zatím nejuceleněji byla zjištěna mnohaletého archeologického výzkumu v prostoru milevského kláštera v době před založením kanonie i v období středověké existence milevského konventu Pavlem Břicháčkem popsána ve sborníku *Vladislav II. Druhý král z Přemyslova rodu*.⁷³⁶ Naposledy autor publikoval výsledky svých dlouholetých výzkumů v Milevsku v článku mapujícím vývoj kláštera i města od počátků do doby husitských válek, uvedeném v knize *Milevsko – 830 let*.⁷³⁷ Ve stejné publikaci jsem shrnula architektonický vývoj stojících budov kláštera a kostela sv. Jiljí v průběhu středověku.⁷³⁸ Vztahem románské architektury v Milevsku s architekturou v Řezně a okolí jsem se zabývala v článku, který vyšel v *Beiträge zur Geschichte des Bistums Regensburg* v roce 2015.⁷³⁹

6.2 Milevská bazilika v kontextu s architekturou v Řezně a okolí

Zručnost kameníků, kteří v Milevsku s místní tvrdou a nepoddajnou žulou mistrovsky a s virtuozitou pracovali, je v této oblasti překvapující. I proto historici umění hledali stavitele nejen kostela sv. Jiljí, ale i klášterního chrámu mimo prostor tehdejších jižních Čech, v sousedním Bavorsku, přesněji v Řezně a jeho okolí.⁷⁴⁰ V době, kdy byl v Milevsku zakládán první jihočeský klášter, se sousední řezenské biskupství pyšnilo více než dvacítkou opatství. Jako přímý vzor milevského chrámu je v Řezně spatřována v literatuře autory mnohokrát zmiňovaná bazilika sv. Jakuba při

---

⁷³⁴ BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 364–370.

⁷³⁵ BŘICHÁČEK 2007.

⁷³⁶ BŘICHÁČEK 2009, 91–106.

⁷³⁷ BŘICHÁČEK 2014, 59–73.

⁷³⁸ ZELENKOVÁ 2014, 95–109.

⁷³⁹ ZELENKOVÁ 2015, 27–44.

⁷⁴⁰ Například MENCL 1962, 226.

klášteře skotských benediktinů.⁷⁴¹ Nápadná je i skutečnost, že byla dostavěna krátce před tím, než byly zahájeny stavební práce v milevském klášteře. Milevský klášterní chrám však ve své podobě odráží i rysy dalších bavorských staveb. Na vzájemné analogie upozorním v následujících kapitolách. A tak nejen kostel sv. Jiljí, ale i podoba klášterní baziliky snad připouští, že mohli řezenští kameníci do Milevska přijít pracovat. Místo se tak proměnilo v mohutné kulturní centrum, odkud se do okolí šířila bavorsky orientovaná štaufská architektura.⁷⁴²

6.3 Východní závěr

Dnešní bazilika Navštívení Panny Marie si přes všechny minulé úpravy přibližující její tvářnost aktuálnímu vkusu uchovala ve velké míře svou románskou podobu. Jediné, co nám z původní stavby zůstávalo skryto, byl východní závěr. Na základě jiných premonstrátských staveb u nás (Strahov,⁷⁴³ Litomyšl) a z podoby románských chrámů v Bavorsku dříve autoři usuzovali na jeho tvar v podobě tří vedle sebe ležících apsid.⁷⁴⁴ Výjimkou byl Erich Bachmann, který v knize o románské architektuře v Čechách možnost východního závěru se třemi apsidami, ať už v jedné rovině či stupňovitě rozvrženými, jež by připomínaly kostel sv. Jakuba v Řezně, v Milevsku odmítl. Podle autora měla bazilika pro premonstráty charakteristický dlouhý oddělený chór s apsidou a rovněž ukončené vedlejší lodě tak jako moravský premonstrátský kostel v Louce u Znojma, který doslova opakuje schéma porýnského kostela v Münstereiflu. Stejně jako tam byl dle Bachmanna mnišský chór v Milevsku oddělen od vedlejších chórů plnými zdmi zcela v rozporu s hirsauskými benediktinskými chóry, které se otevírají jeden do druhého.⁷⁴⁵

S úvahami o východním závěru souvisela i představa, že mohla být původní bazilika delší, než je ve své dnešní podobě, a že byla zkrácena během raně gotické přestavby.⁷⁴⁶ I tento předpoklad vyvrátily výsledky archeologického výzkumu Pavla Břicháčka. Původní románská východní část milevské baziliky tvořená třemi apsidami byla odkryta pod polygonálním raně gotickým závěrem [2].⁷⁴⁷ Zdivo tří apsid bylo

---

⁷⁴¹ MENCL 1939, 4; MENCL 1958, 135; KUTHAN 1977, 49; MERHAUTOVÁ 1984b, 63; CONRAD 1983; FLACHNECKER 1995; STROBEL 1996; STOCKER 2001; STOCKER 2005.

⁷⁴² MENCL 1962, 226, 245.

⁷⁴³ LÍBAL 1961, 44; MERHAUTOVÁ/SOMMER 1999, 162.

⁷⁴⁴ MENCL 1939, 22; MERHAUTOVÁ 1971, 37 například usuzovala na tři apsidy v jedné rovině; KUTHAN 1977, 51.

⁷⁴⁵ BACHMANN 1977, 107.

⁷⁴⁶ SOMMER 1995, 287.

⁷⁴⁷ BŘICHÁČEK 2007, 17.

sestavené z pečlivě opracovaných vyšších kvádrů a od základového zdiva mnišského chóru bylo odděleno výraznými spárami. V apsidách se intenzivně pohřbívalo, jak doložily i středověké zděné hrobky.⁷⁴⁸ Délka milevského chrámu původně dosahovala přibližně šedesáti metrů, což zhruba odpovídá dalším premonstrátským stavbám vzniklým na přelomu 12. a 13. století. Stejně dlouhé jsou strahovská i tepelská bazilika, bazilika v Doksanech dosahuje délky šedesát jedna metrů.⁷⁴⁹

V řezenské oblasti jsou analogie k milevskému východnímu závěru se třemi apsidami zastoupeny v hojně míře. Příkladem takto na východě ukončených bazilik zde mohou být kromě již zmíněných klášterních kostelů v Biburgu a Windbergu⁷⁵⁰ [3] také farní kostel sv. Leonarda v Pförringu postavený v roce 1180,⁷⁵¹ cisterciácký klášterní kostel ve Walderbachu [36],⁷⁵² ležící při samotné řezenské stezce mezi Řeznem a městem Cham, a farní kostel sv. Petra ve Straubingu [37] postavený na konci 12. století.⁷⁵³ V Řezně samotném se závěr se třemi apsidami zachoval u klášterního kostela sv. Emmerama, kde jde o součást stavební fáze z let 1062 až 1068,⁷⁵⁴ u baziliky sv. Jakuba z první (v letech 1090 až 1111)⁷⁵⁵ a druhé stavební etapy (kolem roku 1150),⁷⁵⁶ nebo u kostela sv. Jiří v Prüfeningu, vysvěceného v roce 1119 a dokončeného kolem roku 1130 [4].⁷⁵⁷ Stejně řešený východní závěr původně měly i klášterní kostely sv. Víta v Prüllu u Řezna [38],⁷⁵⁸ nebo kostel řezenského Niedermünsteru dokončený roku 955,⁷⁵⁹ který padl za oběť požáru v roce 1152 a byl nahrazen současnou stavbou. Třemi apsidami na východě byl ukončen i dóm v Gurku, na jehož podobnost s Milevskem upozornil již Josef Neuwirth.⁷⁶⁰

V našem prostředí je typ trojdílného závěru velmi pravděpodobný u premonstrátského klášterního kostela v Želivi, kde byly prokázány románské základy dvou bočních apsid.⁷⁶¹ Je tedy možné, že byl chrám v Želivi ukončen třemi apsidami

---

⁷⁴⁸ BŘICHÁČEK 2009, 102.

⁷⁴⁹ VLČEK/ZAHRAVNÍK 1995a, 20.

⁷⁵⁰ Problematikou románských klášterních kostelů založených biskupem Ottou von Bamberg se zabývala FINK 2001.

⁷⁵¹ MATOK 1980, 6.

⁷⁵² Vznikl po roce 1143. FRIEDRICH 2009, 6.

⁷⁵³ EICHLER 2009, 83.

⁷⁵⁴ EICHLER 2009, 206.

⁷⁵⁵ STROBEL 1965, 63.

⁷⁵⁶ MORSBACH 1996, 119.

⁷⁵⁷ STROBEL 1965, 70; SCHMID 1995, 181–183; MORSBACH 1996, 119.

⁷⁵⁸ MORSBACH 1996, 119 vznik kostela v Prüllu datuje mezi roky 1130 až 1150/60.

⁷⁵⁹ CODREANU-WINDAUER / WANDERWITZ 1989, 40; MAI 1995.

⁷⁶⁰ NEUWIRTH 1888, 86.

⁷⁶¹ SOMMER/THOMA/THOMOVÁ 2009, 70. Poloha východní apsidy zatím zřejmě nebyla určena, v prostoru východně od dnešního presbytáře byla její existence vyloučena archeologickým výzkumem.

v jedné rovině tak jako na Strahově, kde tři stejné apsidy v jedné linii nasedají přímo na transept baziliky.⁷⁶² Tím by snad stavba navázala na strahovský vzor.⁷⁶³ U premonstrátského klášterního kostela Louka u Znojma se o možné existenci bočních apsid uvažovalo, ale archeologický výzkum realizovaný v roce 1995 takové východní ukončení chrámu neprokázal.⁷⁶⁴ Stejně tak byly s velkou pravděpodobností rovně zakončeny boční lodi románské premonstrátské baziliky kláštera v Dolních Kounicích, jak zatím napovídají výsledky archeologického výzkumu.⁷⁶⁵

Třemi apsidami v jedné rovině byl tvořen i východní závěr baziliky benediktinského kláštera na Ostrově u Davle, který vznikl někdy po požáru v roce 1137.⁷⁶⁶ Václav Mencl tak i s ohledem na užití sloupů střídajících se s pilíři v mezilodních arkádách ostrovské baziliky spojoval tuto stavbu opět s architektonickou tradicí v bavorském Podunají,⁷⁶⁷ kde byly baziliky s třemi apsidami v jedné rovině obvyklé.⁷⁶⁸ Tomu nasvědčuje i skutečnost, že byl ostrovský klášter osazen z Niederaltaichu u Pasova, a tak byl po dobu svého trvání prostředníkem bavorských vlivů ve středních Čechách.⁷⁶⁹ Východní závěr ostrovského kláštera, který byl nad bočními částmi korunován věžemi, navázal tedy na jihoněmecké baziliky.⁷⁷⁰ I sochařská výzdoba mladšího jižního portálu pocházející snad z doby přístavby trojlodí (tedy z 80. let 12. století či později) odkazuje k řezenskému prostředí, konkrétně pak ke zdejší bazilice sv. Jakuba.⁷⁷¹ Trojdílný zřejmě stupňovitý východní chór původně hypoteticky ukončoval i baziliku benediktinského kláštera v Kladrubech.⁷⁷²

6.4 Transept a uzavřenost půdorysu milevského chrámu

Během raně gotických úprav milevské baziliky byl v její východní části kromě současného polygonálního závěru vybudován také transept, který nepřesahuje šířku stavby a je stejné výšky jako hlavní loď. Jeho severní i jižní zeď jsou v základu ještě vymezeny románským obvodovým zdívkem, jak soudil na základě stavebního zaměření

---

⁷⁶² SOMMER 1999c, 96, 99.

⁷⁶³ MERHAUTOVÁ/SOMMER 1999, 163.

⁷⁶⁴ UNGER 1996, 27.

⁷⁶⁵ KONEČNÝ/BORSKÝ/HOŘÍNEK 1994, 267–268.

⁷⁶⁶ MENCL 1962, 218; SOMMER 1997c, 211.

⁷⁶⁷ MENCL 1962, 218.

⁷⁶⁸ MERHAUTOVÁ 1971, 19.

⁷⁶⁹ MENCL 1962, 218.

⁷⁷⁰ RICHTER/MERHAUTOVÁ/BŘICHÁČEK/SOMMER 1990, 186.

⁷⁷¹ RICHTER/MERHAUTOVÁ/BŘICHÁČEK/SOMMER 1990, 187.

⁷⁷² NOVÁČEK/ADÁMEK 2010, 35.

Jiří Kuthan a později potvrdil archeologický výzkum Pavla Břicháčka.⁷⁷³ Zdivo dosahuje do výšky vnějších zdí trojlodí (ve vyšší partii pochází z doby gotické přestavby baziliky, při níž byly využity původní kamenné kvádry).⁷⁷⁴ Románskému původu bočních zdí transeptu napovídala i absence gotického opěrného systému.⁷⁷⁵

Vzhledem k tomu, že horní partie dnešní příčné lodi nepocházejí z doby románské, a díky skutečnosti, že do prostoru současného raně gotického transeptu původně zasahovaly románské zdi spojující apsidy s mnišským chórem [39] (jak bylo zjištěno archeologickým výzkumem),⁷⁷⁶ je v těchto místech vyloučena románská příčná loď, o jejíž existenci se v minulosti uvažovalo.⁷⁷⁷

Kdyby byl v Milevsku transept v šíři trojlodí původně realizován, byl by s ohledem na sevřenost půdorysu stavby řešen podobně jako v dómu v Gurku, na jehož půdorysnou podobnost s milevskou bazilikou upozornil již Josef Neuwirth.⁷⁷⁸ I absencí příčné lodi se milevská bazilika tedy shoduje s chrámem sv. Jakuba v Řezně [39].⁷⁷⁹ Velmi podobná je půdorysná dispozice obou staveb, uzavřenost jejich půdorysu (typická opět i pro klášterní kostel v Prüllu [38],⁷⁸⁰ ve Walderbachu [36],⁷⁸¹ pro farní kostel sv. Petra ve Straubingu [37] či opět dóm v Gurku) a rozčlenění stavby na tři funkční jednotky, tedy presbytář, prostorný mnišský chór, který byl vyhrazen řeholníkům, a západní trojlodí s mezilodními sloupovými arkádami určené laikům.⁷⁸²

Půdorysnou a hmotovou analogií pro milevskou baziliku by pak mohla být u nás zejména s ohledem na dochované dvouvěžové průčelí a absenci příčné lodi farní městská bazilika v Žatci (dokončená patrně do konce první třetiny 13. století),⁷⁸³ a dále premonstrátská bazilika v Teplé. Východním závěrem v podobě tří apsid, absencí transeptu i dvouvěžovým průčelím se bazilice milevské podobal i premonstrátský chrám v Litomyšli.

6.5 Mnišský chór

⁷⁷³ KUTHAN 1977, 51; BŘICHÁČEK 2009, 94.

⁷⁷⁴ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 24; BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 366.

⁷⁷⁵ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 24.

⁷⁷⁶ BŘICHÁČEK 2009, 103.

⁷⁷⁷ KUTHAN 1977, 51.

⁷⁷⁸ NEUWIRTH 1888, 86.

⁷⁷⁹ KUTHAN 1977, 49.

⁷⁸⁰ MORSBACH 1996, 119 vznik kostela v Prüllu datuje mezi roky 1130 až 1150/60.

⁷⁸¹ Bývalý cisterciácký klášterní kostel vznikl po roce 1143. FRIEDRICH 2009, 6.

⁷⁸² KUTHAN 1977, 55.

⁷⁸³ BERÁNEK/ČECH/EBEL 2004, 34. Existenci transeptu v Žatci neprokázal archeologický výzkum.

Mnišský chór [40], situovaný ve východní části baziliky, je od bočních lodí oddělen plnými nečleněnými zdmi a jeho dnešní délka zabírá přibližně třetinu stavby. Na základě sondáží realizovaných v devadesátých letech bylo zjištěno, že jsou dělicí zdi chóru románského původu. Z této doby jsou i polopilíře k těmto zdem připojené na západě. Jsou vyžděné z mohutných kvádrů s podřezávanými románskými spárami. Polopilíře na východních koncích dělicích zdí byly dle Jana Sommera zřejmě vystavěny později s použitím původních románských kvádrů doplněných cihlami.⁷⁸⁴ Došlo k tomu zřejmě při gotické přestavbě východní části baziliky. Archeologickým výzkumem vedeným Pavlem Břicháčkem bylo totiž zjištěno, že zdivo všech tří apsid, vyžděné z pečlivě opracovaných vyšších kvádrů, bylo spojeno na výraznou spáru se základovým zdivem mnišského chóru.⁷⁸⁵ Jeho zdi tedy pravděpodobně dosahovaly až k samotným apsidám a dělily východní část baziliky na tři nepropojené prostory.

Na západním konci severní i jižní zdi mnišského chóru je osazeno na vnějších stranách směřujících do lodí vedlejších po jedné jednoduché konzole profilované dvěma pravoúhlými ústupky [45]. Konzoly patrně nesly arkády, jež oddělovaly prostory bočních lodí v části trojlodí od partií vedlejších lodí přiléhajících k mnišskému chóru podobně, jako je tomu v případě západních polí bočních lodí chrámu, která jsou rovněž oddělena masivními půlkruhovými pásy.

V klášterním kostele sv. Jakuba v Řezně, jehož mnišský chór je opět pro milevskou stavbou blízkou analogií, je ovšem jeho prostor od vedlejších lodí oddělen ve spodní části zdi umístěnou na každé straně mezi trojicí hranolových pilířů [41]. Na vnějších bocích je tato zeď zdobena reliéfně pojatými geometrickými ornamenty, v horní části pak na ni na jižní i severní straně navazují arkády nesené zmíněnými pilíři. Ty mnišskému chóru řezenskému dodávají na rozdíl od milevského dojem vzdušnosti a prosvětlenosti.

Mnišský chór byl od vedlejších lodí oddělen zdí sahající od vítězného oblouku na západě až k následujícímu pilíři na východě i v případě baziliky na Strahově. Příčka středověkého původu zde však byla od arkádových pilířů oddělena spárou a její přesná doba vzniku není známá, stejně tak i její původní výška. Ve vyšší partii se však do bočních lodí otevíral chór opět arkádou.⁷⁸⁶

---

⁷⁸⁴ SOMMER 1997a, 296.

⁷⁸⁵ BŘICHÁČEK 2009, 102.

⁷⁸⁶ MERHAUTOVÁ/SOMMER 1999, 161.

6.6 Trojlodí milevské baziliky

Podélné zdi milevské baziliky jsou románského původu, jak bylo zjištěno během rekonstrukce chrámu.⁷⁸⁷ Délka sloupového trojlodí [42] se svými pětadvaceti metry odpovídá délce Šalamounova chrámu, tedy čtyřiceti loktům. Při měření však nebylo užito lokte českého, ale jeho německého ekvivalentu 0,63 metru, jak upozornili ve stavebně historickém průzkumu Pavel Vlček s Pavlem Zahradníkem. Stejně rozměry byly dodrženy i v premonstrátských chrámech v Doksanech, Teplé a snad i na Strahově. Ostatním stavbám odpovídá i šířka hlavní lodi 7,6 metrů, tedy dvanáct loket, i celková zhruba dvacetimetrová vnější šířka stavby.⁷⁸⁸ Podle Bible by však šířka lodi měla činit dvacet loket. V případě chrámů v Milevsku, Doksanech i Teplé byla na dvanáct metrů zúžena zřejmě z technických důvodů (možnosti trámových překladů), číslo dvanáct se však objevuje i v Bibli při popisu Mojžíšova chrámu a odkazovat může i na počet apoštolů, jak autoři upozornili.⁷⁸⁹

Při stavbě baziliky bylo dodrženo známé pravidlo, že je hlavní loď dvojnásobné šířky i výšky než lodě vedlejší. I výška všech lodí je dvojnásobkem jejich šířky.⁷⁹⁰ Vnitřní šířka zhruba sedm metrů vysokých vedlejších lodí tak v Milevsku činí téměř čtyři metry a loď hlavní je vysoká patnáct metrů (nutno však počítat s pozdější dostavbou vrchních partií bočních zdí hlavní lodi).

6.6.1 Sloupy

Robustní sloupy v milevském trojlodí, vybudované z masivních pečlivě opracovaných žulových kvádrů, staví milevský klášterní kostel do výjimečného postavení v rámci českého prostředí jako jedinou románskou sloupovou baziliku u nás.⁷⁹¹ Snad i proto Josef Braniš či Ferdinand Josef Lehner soudili, že byly milevské arkády původně nesené jednoduchými čtverhrannými pilíři, které byly později osekáním zaobleny do podoby sloupů.⁷⁹² V našem prostředí se s válcovými sloupy v trojlodí bazilik setkáváme pouze v omezené míře. Dva sloupy a mezi nimi umístěný hranolový pilíř byly užity na obou stranách trojlodí baziliky kláštera v Ostrově u Davle, jež bylo ke staršímu východnímu závěru připojeno v osmdesátých letech 12. století či o

---

⁷⁸⁷ SOMMER 1997a, 296.

⁷⁸⁸ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 20, 30.

⁷⁸⁹ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 30.

⁷⁹⁰ KUTHAN 1977, 49.

⁷⁹¹ ZAP 1859, 221; KUTHAN 1977, 55.

⁷⁹² BRANIŠ 1892, 30; LEHNER 1889b, 42; LEHNER 1907, 11–13.

málo později.⁷⁹³ Sloupy střídající se v arkádách s pilíři jsou pak dochovány i v bazilice Nanebevzetí Panny Marie v Tismicích. Po jednom sloupu na každé straně podpírá archivolty i v klášterní bazilice sv. Jiří na Pražském hradě.

Václav Mencl upozornil na podobnost milevských sloupů v trojlodí s římskými starokřesťanskými bazilikami.⁷⁹⁴ Jejich odkaz však u nás zůstal bez ohlasu.⁷⁹⁵ V Říši na ně ale navázaly stavby kláštera Hirsau a jejich okruhu, jež se staly významným centrem řeholní reformy pocházející z Cluny.⁷⁹⁶ Kostely sv. Aurelia z let 1059 až 1071,⁷⁹⁷ sv. Petra a Pavla vysvěcený roku 1091,⁷⁹⁸ a stavby s nimi příbuzné (Alpirsbach ve Schwarzwaldu dokončený po roce 1128,⁷⁹⁹ či Paulinzella v Durynsku svěcená v roce 1124)⁸⁰⁰ se vyznačují válcovými sloupy nesoucími oblouky arkád trojlodí. Sloupy byly završeny krychlovými hlavicemi s většinou strohou výzdobou. Bohatší kamenosochařská práce byla volena jen ve velmi omezené míře či vůbec, což vyjadřovalo ideu monastické askeze odmítající okázalost a pompézní nádheru. Všechny uvedené kostely měly ploché dřevěné stropy. Ve východní části hlavní lodi byl u těchto staveb často situován mnišský chór, který byl od bočních lodí oddělen přepážkami nebo plnou zdí. V tomto prostoru sloužily jako podpory mezilodních arkád hranolové pilíře,⁸⁰¹ jako je tomu i v případě kostela sv. Jakuba v Řezně. V Milevsku mohou být redukcí těchto pilířů polopilíře vyzděné z mohutných žulových kvádrů a připojené k západním koncům bočních zdí chóru minor.⁸⁰² Je patrné, že milevskou baziliku spojuje se starší hirsauskou skupinou staveb nápadné množství shodných rysů.

Milevské sloupy opět zřejmě navazují na sloupovou formu podpěr v kostele sv. Jakuba v Řezně [43].⁸⁰³ Na nápadnou podobu milevského trojlodí s trojlodím kostela sv. Jakuba upozornil poprvé, jak již bylo zmíněno, Josef Neuwirth (autor rovněž poukázal na podobně řešené trojlodí dómu v Gurku).⁸⁰⁴ Jak však uvedl Erich Bachmann, byly

---

⁷⁹³ RICHTER/MERHAUTOVÁ/BŘICHÁČEK/SOMMER 1990, 187.

⁷⁹⁴ MENCL 1962, 244.

⁷⁹⁵ KUTHAN 1977, 49.

⁷⁹⁶ KOTTMANN/SCHLOSS 1994; UNTERMANN 2009a.

⁷⁹⁷ KUTHAN 2014, 89.

⁷⁹⁸ KUTHAN 2014, 91.

⁷⁹⁹ KUTHAN 2014, 97; WISCHERMANN 1987, 237–240; BACHMANN 1999.

⁸⁰⁰ UNTERMANN 2009b; KUTHAN 2014, 107.

⁸⁰¹ KUTHAN 2014, 109.

⁸⁰² SOMMER 1997a, 296.

⁸⁰³ MERHAUTOVÁ 1971, 37.

⁸⁰⁴ NEUWIRTH 1888, 86.

sloupy v trojlodí cizokrajné i v případě řezenského klášterního kostela, neboť i v Řezně byly pravidlem čtyřhranné pilíře.⁸⁰⁵

U obou staveb se setkáváme v partii sloupových arkád s určitými shodnými rysy. Do vedlejších lodí se obě trojlodí otevírají sedmi půlkruhovými oblouky nesenými na každé straně pěti mohutnými válcovými sloupy. Na západě jsou pak v Milevsku doplněny na severní i jižní straně po jednom masivním hranolovém pilíři, který nese tíhu zdiva jedné ze západních průčelních věží, v Řezně po jednom nízkém masivním sloupu podpírajícím západní tribunu. Celkový počet těchto podpěr dvanáct odpovídá dalším velkým chrámovým středověkým stavbám, v nichž podpěry v tomto počtu symbolizovaly apoštoly, na nichž spočívala „budova církve“. Šlo tedy o obraz nebeského Jeruzaléma na zemi.⁸⁰⁶

Přes řadu shodných rysů si však již při prvním letmém pohledu do interiérů obou trojlodí můžeme povšimnout i jejich odlišnosti. Zatímco interiér kostela sv. Jakuba na nás působí určitou štíhlostí, vzrůsností a jistou vertikálností, která může být dána i vázaností nového trojlodí baziliky na závěr původní stavby, z níž se dodnes dochovaly pouze východní apsidy s věžemi,⁸⁰⁷ milevské je oproti němu robustní a prosté výraznější výzdoby.⁸⁰⁸ Tomuto dojmu navíc přispívá skutečnost, že proporce milevských sloupů o průměru 1,15 metru a dnes vysokých zhruba čtyři metry, jsou poněkud zkreslené. Jejich patky jsou totiž (pravděpodobně jako v kostele sv. Jiljí) skryty barokní podlahou, a tak původní výška sloupů je zde částečně potlačena.

Románské sloupy a stejně tak i arkády v trojlodí milevské baziliky mají po odstranění starších omítek, realizovaném v rámci rekonstrukce interiéru stavby mezi lety 2004 až 2006, jejímž záměrem bylo obnovit a ukázat hodnotné stavební prvky chrámu, svůj původní románský ráz.

6.6.2 Arkády milevského trojlodí

Do vedlejších lodí se loď hlavní otevírá na každé straně šesti arkádami. Východní oblouky těchto arkád nasedají na jednoduché dole okosené římsy osazené v západních čelech bočních zdí mnišského chóru. Západní arkády pak spočívají na konzolách v podobě říms ukotvených v západní zdi trojlodí [44]. Tyto jednoduché římsy jsou tvořeny pouze třemi okosenými plochami. Arkády nemají celkově

---

⁸⁰⁵ BACHMANN 1977, 107.

⁸⁰⁶ KUTHAN 1977, 49.

⁸⁰⁷ STROBEL 1965, 122.

⁸⁰⁸ KUTHAN 1977, 49.

pravidelný průběh. Jejich rytmus je odlišný převážně v jihozápadní části, kde vyrovnává lehké sešikmení celé stavby, jež pravděpodobně vzniklo jako konstrukční nutnost způsobená nerovností terénu, který v místě jihozápadního nároží stavby výrazně klesá asi o osmdesát centimetrů. Nepravidelná je i světlost jednotlivých archivolt, která se pohybuje v rozmezí od 290 do 335 centimetrů. S rozdílnou šířkou arkád souvisí i rozdílná výška jejich vrcholnic (539 až 573 centimetrů). Poslední východní oblouk před presbytářem je na severní i jižní straně dlouhý 410 centimetrů a jeho vrcholnice je ve výšce 612 centimetrů.⁸⁰⁹ Tehdy obvyklé pravidlo, že šířce hlavní lodi odpovídala šířka dvou arkád otevřených do lodí vedlejších (jako například na Strahově),⁸¹⁰ bylo dodrženo i v Milevsku.

Archivolty milevských oblouků jsou vyzděny z pečlivě opracovaných plochých kamenů, jež elegantně zdůrazňují jejich tvar. Arkádami v podobě mohutných pasů se do prostoru vedlejších lodí otevírá i podvěží. Polokruhové pasy románského původu vyzděné shodně jako arkády v trojlodí pak otevírají prostor podvěží i do mezivěžní části. V obou případech jsou tyto pasy nesené mohutnými žulovými římsovitými konzolami ukotvenými v bočních zdech baziliky a profilovanými třemi prostými okosenými ústupky a dvěma vodorovnými zářezy. Na svém druhém konci oblouky spočívají na římsách mohutných pilířů nesoucích uvnitř baziliky hmotu západních věží.

6.6.3 Hlavice a patky milevských sloupů

Na sloupech milevského trojlodí spočívají nízké masivní polštářové hlavice [46]. V našem prostředí se s podobnými setkáváme v jižní arkádě baziliky sv. Jiří na Pražském hradě z doby přestavby po požáru v roce 1142,⁸¹¹ jak upozornil již Josef Neuwirth.⁸¹² Inspirací však mohly být i polštářové hlavice v řezenském sv. Jakubu [47]. Milevské hlavice jsou však na rozdíl od řezenských, bohatě zdobených figurativním a rostlinným dekorem nesoucím pestrou symboliku, minimálně zdobené a jejich nejvýraznějším sochařsky zpracovaným prvkem jsou na čtyřech rozích útvary připomínající nárožní drápky. Ty se jindy objevují na patkách sloupů. Snad jsou jakýmsi velmi zredukovaným odkazem na nároží polštářových hlavic řezenských, kde se vyskytují v podobě zoomorfních či antropomorfních motivů, rohových listů nebo volut.

⁸⁰⁹ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 225–226.

⁸¹⁰ MERHAUTOVÁ/SOMMER 1999, 160.

⁸¹¹ MERHAUTOVÁ 1966, 19, 21, obr. 22.

⁸¹² NEUWIRTH 1888, 87; MACH/ŠITTLER 1913, 346.

Václav Mencl spojil milevské hlavice s oblastí Alsaska.⁸¹³ Jako analogii z alsaského prostředí uvedl Jiří Kuthan patky sloupů v západní kryptě katedrály ve Štrasburku či v kostele v Murbachu, které jsou utvářeny na způsob milevských hlavic. Autor ještě upozornil na polštářové hlavice s ozdobeným nárožím vzdáleně připomínajícím nárožní drápek v bazilice sv. Petra a Pavla v Niederzellu na ostrově Reichenau, jež pocházejí z přelomu 11. a 12. století.⁸¹⁴ Václav Mencl upozornil, že hlavice podobného typu jako v Milevsku podpírají tribunu kostela sv. Petra a Pavla v Albrechticích u Týna nad Vltavou z posledního desetiletí 12. století [48].⁸¹⁵ I na jejich základě byl kostel považován za dílo navazující svou architekturou na stavbu milevské baziliky.⁸¹⁶ Například Dobroslav Líbal však souvislost albrechtických hlavic s hlavicemi milevské baziliky vyloučil.⁸¹⁷

Jestliže se u hlavic sloupů milevské baziliky setkáváme s jistou redukcí řezenského dekoru, pak u patek dekor postrádáme úplně [49]. Zatímco mají patky sloupů řezenského trojlodí sv. Jakuba atickou formu s většinou bohatě figurativně pojatými nárožními ozdobami, patky sloupů v arkádách milevského trojlodí tvoří pouze jednoduchý nahoře zešíkmený prsteneček bez jakékoli profilace či snahy po zdobnosti. Dnes tuto spodní partii podpěr skrývá pozdější barokní podlaha, jak již bylo uvedeno výše, a tak sloupy ztratily něco málo ze své původní výšky a elegance.

Svou jednoduchostí patky milevských sloupů odpovídají dalším architektonickým článkům milevského kláštera, pro které je charakteristická strohost a absence kamenického detailu a jejichž formy se omezují pouze na kolmé či šikmé hladké plochy (římsy na zdech a pilířích v trojlodí baziliky, ostění severního portálu chrámu či konzoly kleneb bývalé křížové chodby).

Analogii k patkám milevského trojlodí bychom mohli vidět v patkách přízedních pilířů nedávno odkrytých archeologickým výzkumem v kostele sv. Petra a Pavla ve Svojsíně. Prosté kvádrové patky mají i zde jednoduše okosený přechod na dřík. Podobně jednoduchá profilace je zde i u patky arkádového oblouku ve východní zdi prvního patra věže.⁸¹⁸

---

⁸¹³ MENCL 1958, 135.

⁸¹⁴ KUTHAN 1969b, 530; KUTHAN 2014, 41. Loď kostela sv. Petra a Pavla v Niederzellu byla dokončena roku 1126.

⁸¹⁵ MENCL 1958, 135.

⁸¹⁶ KUTHAN 1977, 65.

⁸¹⁷ LÍBAL 1974, 167 kostel datoval do třetí čtvrtiny 12. století.

⁸¹⁸ ANDERLE/HAUSEROVÁ 2013, 231.

6.6.4 Boční zdi hlavní lodi a okenní otvory

Mohutné archivoly spočívající na hlavicích sloupů nesou hmotné stěny hlavní loď baziliky. Ty se tyčí do výšky nad střechy lodí vedlejších. Souvislé románské zdivo jižní stěny hlavní lodi, vyzděné z velkých kvádrů, dosahuje až do výšky zhruba sedmdesáti centimetrů nad vrchol oken, jak bylo zjištěno stavebně historickým průzkumem.⁸¹⁹ V případě severní zdi hlavní lodi (podobně jako u zdi jižní) se ve výšce asi osmdesáti a v některém případě až sto dvaceti centimetrů nad okny vyskytuje již zdivo jiného charakteru s využitím cihel. Autoři stavebně historického průzkumu dokonce upozornili na odlišný sklon této části zdi ve srovnání se sklonem části románské.⁸²⁰ Vně probíhající korunní římsa je tedy již barokní.⁸²¹ Existence novodobé nadezdívky však nemusí být dokladem toho, že by koruna románské hlavní lodi byla nižší než dnes. Je spíše pravděpodobné, že byla vrchní vrstva kamenů o výšce asi 25 centimetrů rozebrána a znovu vyzděna.⁸²²

Význam vnitřního prostoru hlavní lodi byl zdůrazněn oproti lodím bočními výraznějším osvětlením. To zprostředkovává pět obdélných půlkruhově ukončených oken umístěných v každé z jejích bočních stěn [50].⁸²³ Byly zřejmě zároveň nejdůležitějším zdrojem poměrně skromného osvětlení původní románské baziliky. Ostění pěti oken situovaných v jižní stěně hlavní lodi, jež jsou tvořena žulovými kvádry, jsou provázána s okolním zdivem. Stejně tak i ostění oken severních souvisle zapadá do okolního zdiva.⁸²⁴ Jsou tedy jistě původní součástí románského chrámu. Autoři stavebně historického průzkumu upozornili, že okna v severní zdi hlavní lodi osově nesouvisejí s okny severní boční loď. Dospěli tak k závěru, že by snad tato nesrovnalost mohla být dokladem různé doby vzniku okenních otvorů ve stěnách hlavní a vedlejší lodi.⁸²⁵

Okna se zachovala v původní podobě.⁸²⁶ Jednoduchostí svého řešení s mírně zešíkmenými špaletami a bez vyznačeného ostění odpovídají formální strohosti celého klášterního kostela.

---

⁸¹⁹ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 22.

⁸²⁰ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 24.

⁸²¹ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 22.

⁸²² VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 30.

⁸²³ Srovnáme-li počet okenních otvorů hlavní lodi milevské baziliky s počtem oken ve sv. Jakubu v Řezně, dostáváme se na polovinu, neboť zde osvětluje hlavní loď rovnou deset půlkruhových oken na jižní i severní straně hlavní lodi a uprostřed je pak tento počet rozdělen na polovinu kruhovým nebo čtyřlístým okénkem.

⁸²⁴ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 22, 24.

⁸²⁵ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 24.

⁸²⁶ BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 366.

6.6.5 Plochý strop hlavní lodi

Hlavní loď baziliky Navštívení Panny Marie byla původně pravděpodobně plochostropá, jak předpokládala i starší literatura.⁸²⁷ Dnešní klenba milevské hlavní lodi pochází z barokní přestavby baziliky stejně jako klenby v bočních lodích. O románském zaklenutí vedlejších lodí nemáme představu. Ve starší literatuře bývala stávající klenba považovaná za původní románskou či alespoň středověkou.⁸²⁸ Tento názor opravila v knize o středověké architektuře v jižních Čechách Anežka Merhautová, která uvedla, že klenby bočních lodí vznikly během úprav v 17. století.⁸²⁹ Dnes již víme, na základě hrotitých čelních oblouků vystupujících nad rub stávající barokní klenby do prostoru půdy, že boční lodě byly zaklenuté v době gotické. Křížová klenba vyztužená žebry tak pravděpodobně v bočních lodích nahradila zřejmě původní románské plochostropé zaklenutí.⁸³⁰

Plochostropé nebo do krovu otevřené baziliky se v prostředí římské říše běžně stavěly až do poloviny 13. století.⁸³¹ Plochostropá hlavní loď je rovněž v kostele sv. Jakuba v Řezně, kde byly původně plochostropé i lodě vedlejší,⁸³² nebo v klášterním kostele v Prüfeningu.⁸³³ Plochostropé baziliky z konce 12. století se nacházely i v řezenských kláštorech Obermünster a Niedermünster.⁸³⁴ Stejně tak je plochostropá hlavní loď předpokládána v bazilice ostrovského klášteřa.⁸³⁵ Plochý strop původně zakrýval i boční lodě a pravděpodobně loď hlavní benediktinské baziliky v Kladrubech.⁸³⁶ V případě premonstrátských bazilik byly neklenuté kostelní prostory běžné ještě v první polovině 13. století. Strahovská bazilika byla alespoň v prostoru trojlodí neklenutá až do raně gotické přestavby po roce 1258.⁸³⁷ Bazilika v Želivi měla plochý strop v hlavní lodi,⁸³⁸ stejně tak i bazilika v Litomyšli.⁸³⁹

---

⁸²⁷ WOCEL 1863b, 7; GRUEBER 1871, 17; LEHNER 1907, 12; KUTHAN 1977, 50; BACHMANN 1977, 107.

⁸²⁸ WOCEL 1863b, 6; BRANIŠ 1892, 30; LEHNER 1907, 12; KUTHAN 1969b, 530.

⁸²⁹ MERHAUTOVÁ 1971, 167.

⁸³⁰ SOMMER 1995, 286.

⁸³¹ NOVÁČEK/ADÁMEK 2010, 41.

⁸³² STROBEL 1965, 113.

⁸³³ Kostel byl vysvěcen v roce 1119 a dokončen kolem roku 1130, STROBEL 1965, 70; SCHMID 1995, 181–183; MORSBACH 1996, 119.

⁸³⁴ NOVÁČEK/ADÁMEK 2010, 41.

⁸³⁵ RICHTER/MERHAUTOVÁ/BŘICHÁČEK/SOMMER 1990, 187.

⁸³⁶ NOVÁČEK/ADÁMEK 2010, 39, 41.

⁸³⁷ MERHAUTOVÁ/SOMMER 2000, 304; MERHAUTOVÁ/SOMMER 1999, 160–161. Přestože se zdá, na základě románských pilířů křížového půdorysu, že v případě strahovského chrámu bylo původním záměrem baziliku zaklenout, nebylo tak nakonec učiněno.

⁸³⁸ SOMMER 1999c, 99.

⁸³⁹ FOLTÝN/SOMMER 1997b, 345.

6.7 Severní stěna baziliky

6.7.1 Okna

V severní stěně milevské baziliky jsou umístěna tři kulatá okna ve tvaru okrouhlého čtyřlístu s neprofilovaným ostěním a oboustrannými špaletami. Jan Erazim Wocel je považoval za původní součást baziliky a další dvě okna od nich umístěná na západ označil za doplněk z doby barokní přestavby.⁸⁴⁰ Tomu by mohla nasvědčovat i existence kaple sloužící jako ossarium, jež přiléhala zhruba v místě dvou půlkruhových oken k severnímu boku klášterní baziliky,⁸⁴¹ ta by byla obzvlášť se západním z oken v kolizi. I v *Soupisu* se uvádí, že jsou tato okna „novější úpravy“.⁸⁴² Ferdinand Josef Lehner považoval kulatá okénka za původní, všechna ostatní okna v bočních lodích však byla dle autora zvětšena do dnešní podoby, a tak ztratila svůj původní okrouhlý tvar.⁸⁴³ Jiří Kuthan rovněž soudil, že severní boční loď baziliky nebyla původně osvětlená a okna náleží raně gotické přestavbě chrámu.⁸⁴⁴

Autoři stavebně historického průzkumu kruhová okna rovněž nepovažovali za původní románská a dospěli k názoru, že pokud severní loď byla osvětlena okny, po nichž se nedochovaly žádné stopy, musely být prvotní okenní otvory o rozměrech, jež by odpovídaly stávajícím oknům kruhovým. Pozoruhodný je i fakt, že by tato případná okna svým rozvržením osově neodpovídala původním oknům hlavní lodi baziliky, jak již bylo upozorněno výše.⁸⁴⁵ Pavel Břicháček s Petrem Sommerem okénka považují za původní s tím, že do nich byly až při raně gotické úpravě baziliky vloženy kružby.⁸⁴⁶

6.7.2 Severní ústupkový portál a menší zrušený vstup

V severní stěně baziliky je umístěn patrně hlavní vstupní portál [51]. Určitými shodnými rysy se blíží slavnému portálu chrámu sv. Jakuba v Řezně.⁸⁴⁷ Je situován zhruba ve stejné poloze přibližně ve čtvrtině délky severní stěny od západního průčelí kostela.⁸⁴⁸ Oba portály ústí mezi druhý a třetí sloup mezilodní arkády od západu.⁸⁴⁹ Oba

---

⁸⁴⁰ WOCEL 1863b, 7.

⁸⁴¹ BŘICHÁČEK 2009, 93.

⁸⁴² PODLAHA/ŠITTLER 1898, 97.

⁸⁴³ LEHNER 1907, 12–13.

⁸⁴⁴ KUTHAN 1975, 111; KUTHAN 1977, 217.

⁸⁴⁵ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 30.

⁸⁴⁶ BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 366.

⁸⁴⁷ CONRAD 1983; GREISELMAYER 1996; STOCKER 2001.

⁸⁴⁸ Dva severní portály jsou rovněž užity u kostela sv. Leonarda v Pfürringu. Dvojitý severní portál slouží také jako vstup do klášterního kostela sv. Emmerama v Řezně.

vstupy jsou rovněž vkomponovány do blokového rizalitu, představeného před severní zeď baziliky. Ten umožnil vytvoření většího počtu půlkruhových ústupků. Toto jsou však jediné společné rysy obou vchodů.

Ve srovnání s řezenským je milevský portál věrný absenci dekoru, příznačné pro milevskou baziliku, a tak je prostý jakékoli sochařské výzdoby. Jeho ostění je složeno z pečlivě přitesaných kvádrů a profilováno třemi pravoúhlými ústupky s okoseným nárožím. Podlaha se Šittlerem usoudili, že původně byly ústupky čtyři, ale kvůli rozšíření vchodu byl poslední z nich odsekán.⁸⁵⁰ Ploché tympanon byl překryt novodobým dřevěným ostěním.⁸⁵¹ Vstup je vybudován z pravidelných kvádrů, jak zjistil stavebně historický průzkum, byl tedy s největší pravděpodobností původní součástí nejstarší románské stavby.⁸⁵² V předním bloku byl novodobě vyzděn cihlami, a to buď v době baroka,⁸⁵³ nebo v rámci romantické úpravy baziliky v 19. století.⁸⁵⁴

Výtvarnou jednoduchostí a funkčností je milevský portál pravděpodobně inspirován ještě jednodušším portálem kapitulní síně strahovského kláštera,⁸⁵⁵ který je tvořen dvěma pravoúhlými ústupky bez zkosení hran, které by mu dodalo alespoň náznak větší členitosti.⁸⁵⁶

Václav Mencl severní portál milevské baziliky zasadil do doby kolem roku 1190 a spojil jej vzhledem k jeho blokivosti ještě s otonskými vlivy.⁸⁵⁷ Strohlost architektonických článků příznačná pro milevskou baziliku se v případě portálu projevuje neobyčejně výrazně. Zatímco se jinde v této době setkáváme s bohatě kamenicky zdobenými vstupy, jež nabízejí celou galerii geometrických, rostlinných i zvířecích motivů, milevský portál tvoří jen tři jednoduché nezdobené ústupky. I proto Anežka Merhautová označila milevský portál za poněkud zastaralý ve své formě, jež jen díky skosení hran ostění i archivolt odpovídala novým tendencím doby, v níž vznikl.⁸⁵⁸

Ona strohost severního vstupu do baziliky vedla například Karla Ladislava Zapa k myšlence, že zamýšlený velkolepý portál nebyl dokončen, mezi jednotlivé ústupky

---

⁸⁴⁹ V Řezně portál ústí osově přesně mezi druhým a třetím sloupem a ve srovnání s milevským je posunut mírně na východ, v Milevsku je osa portálu posunuta tak, že druhý sloup arkády od západu z pohledu z hlavní lodi mírně zakrývá levou část vstupu do baziliky.

⁸⁵⁰ PODLAHA/ŠITTLER 1898, 97; KUTHAN 1977, 217 uvedl, že se tak stalo při úpravě kostela na konci 19. století.

⁸⁵¹ KUTHAN 1977, 217.

⁸⁵² VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 24.

⁸⁵³ BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 366.

⁸⁵⁴ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 24.

⁸⁵⁵ MERHAUTOVÁ 1971, 168.

⁸⁵⁶ KUBÍČEK/LÍBAL 1955, 38–43.

⁸⁵⁷ MENCL 1960a, 8.

⁸⁵⁸ MERHAUTOVÁ 1971, 37.

nebyly osazeny plánované sloupky, které měly nést bohatě sochařsky zdobené archivoltu. Zap se podívoval, že milevský klášter, který se po celé 13. a 14. století pyšnil velkým bohatstvím, výzdobu portálu nenechal dokončit.⁸⁵⁹ I Josef Braniš soudil vzhledem k neobyčejné strohosti portálu, že snad nebyl dokončen.⁸⁶⁰ Josef Ferdinand Lehner dospěl k myšlence, že se původní sochařská výzdoba portálu tvořená sloupky a oblouny prostě nedochovala.⁸⁶¹

Je však nepochybné, že portál i dnes zachovává svou původní podobu. Svědčí o tom mimo jiné stejně či podobně řešené vstupy menších vesnických kostelů, jež pravděpodobně na milevské řešení navázaly. Najdeme jej i u některých staveb milevské stavební huti. Například Jiří Kuthan upozornil, že podobný nezdobený ústupkový portál s okosenými hranami je dochován v případě kostela sv. Michaela v Jistebnici u Tábora [52]. Dále je takto řešen západní portál v Albrechticích u Týna nad Vltavou či v Kolinci na Sušicku [53]. Druhý jmenovaný je dvakrát pravoúhle odstupněný a má hladký tympanon.⁸⁶² V ústupcích se dochovaly zbytky dvou podstavců sloupků. Původně snad mohly být sloupky i čtyři situované po jednom v každém ústupku. Mohly být z portálu odstraněny při opravách kostela v první polovině 18. století.⁸⁶³ Veronika Bartová zmiňuje portál podobný kolineckému zazděný ve východní a jižní zdi západní věže kostela Narození Panny Marie ve Velharticích, který je možné datovat do doby kolem roku 1200.⁸⁶⁴ Portál členěný ostěním se dvěma pravoúhlými ústupky a půlkruhovými archivoltami zdobí i kostel sv. Martina v Onšově na Pelhřimovsku. Vznikl snad v první čtvrtině 13. století.⁸⁶⁵ Z dvacátých či třicátých let 13. století by pak mohl pocházet i jižní portál kostela sv. Linharta v Mušově na jižní Moravě.⁸⁶⁶ Tvoří jej tři pravoúhlé ústupky bez okosení a plochý tympanon.

Další jednoduchý půlkruhový portálek byl prolomen v severní zdi východně od portálu hlavního v prostoru mezi kruhovými okny a okny obdélnými nahoře zakončenými půlkruhovou archivoltou [54]. Svou polohou odpovídal jednoduchému portálku v lodi jižní, vedoucímu do bývalého ambitu. Snad zanikl v souvislosti se

---

⁸⁵⁹ ZAP 1859, 221.

⁸⁶⁰ BRANIŠ 1982, 30.

⁸⁶¹ LEHNER 1907, 13–15.

⁸⁶² KUTHAN 1969b, 532; MERHAUTOVÁ 1971, 142 portál kostel sv. Jakuba v Kolinci datuje do konce 12. století.

⁸⁶³ HOSTAŠ 1900, 103; BARTOVÁ 2011, 93.

⁸⁶⁴ BARTOVÁ 2011, 95.

⁸⁶⁵ KUTHAN 1977, 67; MERHAUTOVÁ 1971, 183 dobu vzniku kostela položila do první poloviny 13. století.

⁸⁶⁶ UNGER 2014, 226.

stavbou kaple, jež byla dodatečně připojena k severní stěně baziliky.⁸⁶⁷ Tato kaple byla od zmíněného vchodu umístěna více na západ. Portál s ní tedy zjevně nesouvisel, neboť byla z baziliky přístupná dalším dodatečně proraženým vstupem. Při přestavbě klášterního kostela v době rané gotiky byl tedy původní románský vchod zazděn a přeměněn na okno, z něž se dochovala pouze poškozená kružba.⁸⁶⁸ O něco později byl tento otvor zcela zaslepen.⁸⁶⁹ Kvůli nevhodné novodobé úpravě nelze stavebně historickým průzkumem vznik tohoto portálku blíže určit.⁸⁷⁰ Svou formou jednoduchého půlkruhového neprofilovaného vstupu obloženého tesanými kamennými kvádry však odpovídá dalším portálům milevského kláštera (oblouky vedoucí z rajskeho dvora do jižní a východní konventní budovy). Zřejmě tedy bude náležet původní románské stavební etapě.

6.8 Jižní stěna baziliky

6.8.1 Jižní portál

Vnější jižní fasáda baziliky měla poněkud odlišný charakter než fasáda severní. Zde se od počátku počítalo s připojením ambitu, k jehož realizaci došlo až v pozdějším 13. století.⁸⁷¹ Ten byl z baziliky přístupný zhruba zprostředk jiční stěny vedlejší lodi jednoduchým románským portálem, v horní partii zakončeným půlkruhovou archivoltou a obloženým tesanými neprofilovanými kameny [55]. Dnes ústí do rajskeho dvora mezi dodatečně vystavenými barokními pilíři. Stavebně historickým průzkumem bylo zjištěno, že byl tento jednoduchý vstup vyzděn současně s okolní stěnou, neboť velké žulové kvádry jeho ostění jsou svázány se sousedním stejně pojednaným zdívem.⁸⁷² Dříve zazděný vstup byl nově zpřístupněn při rekonstrukci baziliky probíhající v letech 2004 až 2006.

Na základě připojení ambitu předpokládal například Jan Erazim Wocel, že jižní loď původně nebyla opatřena okny.⁸⁷³ Podobně jako ve vnější zdi boční lodi severní však i ve zdi jižní lodi mohly být hypoteticky umístěny menší okenní otvory. Kdyby

---

⁸⁶⁷ BŘICHÁČEK /SOMMER 1997, 366.

⁸⁶⁸ KUTHAN 1975, 111 soudil, že byl portálek prolomen až v rámci raně gotické přestavby baziliky a kružba byla vsazena do jeho hrotité archivolty.

⁸⁶⁹ BŘICHÁČEK /SOMMER 1997, 366.

⁸⁷⁰ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 24.

⁸⁷¹ BŘICHÁČEK /SOMMER 1997, 366.

⁸⁷² VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 22.

⁸⁷³ WOCEL 1863b, 7.

byly situovány v úrovni horních částí dnešních oken, spočívaly by nad stříškou vně obíhajícího ambitu, jak připustili autoři stavebně historického průzkumu baziliky.⁸⁷⁴

6.9 Západní průčelí

Dominantou milevského klášterního chrámu i celého areálu je jeho západní průčelí tvořené dvěma mohutnými románskými věžemi [56]. Ty se majestátně tyčí nad údolím Milevského potoka a působivě doplňují okolní krajinu. Přestože se v uplynulých staletích západní fronta kostela několikrát přizpůsobila dobovému vkusu,⁸⁷⁵ velká část románského zdiva se zde dochovala až do dnešních dnů. Substrukce románských zdí byla stavebně historickým průzkumem potvrzena po osekání novorománské fasády až k potrojným oknům věží a románská jsou až k úrovni střech i jejich nároží.⁸⁷⁶ Zároveň bylo zjištěno, že se v mezivěžní partii průčelí z původního románského zdiva zachoval kvůli dodatečným úpravám jen nepravidelný fragment při vnitřních hranách věží o šířce jeden až dva metry.⁸⁷⁷

Západní průčelí kostela Navštívení Panny Marie v Milevsku bylo jednoduché bez výrazné sochařské výzdoby. Zřejmě postrádalo i západní portál.⁸⁷⁸ Přestože je jeho existence částečně limitována skutečností, že v ploše dnešního I. nádvoří archeologický výzkum doložil další středověké budovy a západně od baziliky byl nezastavěný pouze malý prostor, zřejmě dvorek,⁸⁷⁹ existenci západního vstupu nemůžeme úplně vyloučit i vzhledem k doložení západního ústupkového portálu premonstrátské baziliky v Litomyšli.⁸⁸⁰ Ve starší literatuře západní vstup do milevského chrámu předpokládal například Ferdinand Josef Lehner.⁸⁸¹

6.9.1 Tribuna

Pro premonstrátské chrámy bylo obvyklé západní dvojevěží a s ním související západní empora. Ta byla v Milevsku situována v západní části baziliky v mezivěžním prostoru a mohla být přístupná po schodech vedoucích ze západního pole jižní lodě, jak

---

⁸⁷⁴ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 30.

⁸⁷⁵ Průběh přestaveb průčelí baziliky kromě poslední úpravy z roku 1995 popisuje KUTHAN 1977, 52–53.

⁸⁷⁶ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 21.

⁸⁷⁷ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 21.

⁸⁷⁸ KUTHAN 1977, 53; BACHMANN 1977, 107.

⁸⁷⁹ BŘICHÁČEK 2009, 99.

⁸⁸⁰ MERHAUTOVÁ 1971, 161 datuje západní dostavbu litomyšlské baziliky s věžemi a portálem do třetí čtvrtiny 12. století.

⁸⁸¹ LEHNER 1907, 15.

usoudil Erich Bachmann.⁸⁸² Anežka Merhautová vstup na toto schodiště situovala do jižního boku hlavní lodi.⁸⁸³ Například ve strahovské bazilice bychom tribunu hledali nad o jednu polovinu rozšířenými západními arkádami v celé šíři trojlodí,⁸⁸⁴ předpokládána je i v případě premonstrátského chrámu v Litomyšli,⁸⁸⁵ kde mohla být opět umístěna mezi západními věžemi.⁸⁸⁶ Západní empora se dochovala i v premonstrátské bazilice v Teplé, kde se rozpíná opět ve středním poli mezi věžemi.⁸⁸⁷

6.9.2 Dvouvěžová průčelí bazilik v románské architektuře

Dvouvěžové řešení západní fronty bylo v evropské architektuře 11. a 12. století obvyklé. Nacházíme jej především v Normandii, severní Francii a v Porýní, jak uvádí Jiří Kuthan.⁸⁸⁸ V českém prostředí je ve 12. století zastoupeno u premonstrátských chrámů počínaje prvním klášterem tohoto řádu u nás v Praze na Strahově, jak předpokládal Dobroslav Líbal.⁸⁸⁹ Jeho bazilika mohla být jakýmsi vzorem pro další premonstrátské stavby v českých zemích.⁸⁹⁰ Západní dvojvěží u Strahovské baziliky však zpochybnili Anežka Merhautová s Petrem Sommerem. Domnělé základy západních věží tyto autoři interpretují jako základy dodatečně přistavěného portiku a jižní věž (či věže jižní a severní) situují spíše nad první východní pole boční lodi do přímého sousedství s chórem kanovníků, podobně jako je tomu u premonstrátského kostela ve Windbergu.⁸⁹¹

Západní dvojvěží bylo dále zvoleno u klášterních bazilik v Doksanech a v Litomyšli, kde dle Anežky Merhautové bylo přistavěno ke staršímu chrámu poté, co stavba připadla premonstrátům.⁸⁹² V Želivi se zatím dvouvěžové průčelí archeologickým výzkumem nepodařilo potvrdit, je i zde ale na základě analogií pravděpodobné.⁸⁹³ Řešení západní fronty se dvěma věžemi se v případě premonstrátských bazilik uplatňovalo i později. Například v Louce u Znojma či v Teplé. Pozdně románské dvojvěží se sdruženými okny tvořilo fortnu i u premonstrátského

---

⁸⁸² BACHMANN 1977, 107.

⁸⁸³ MERHAUTOVÁ 1971, 167.

⁸⁸⁴ MERHAUTOVÁ/SOMMER 1999, 160.

⁸⁸⁵ FOLTÝN/SOMMER 1997b, 345.

⁸⁸⁶ KUTHAN 1969b, 530.

⁸⁸⁷ DVORSKÝ/JANÁČEK/KUTHAN 1982, 303.

⁸⁸⁸ KUTHAN 1977, 51.

⁸⁸⁹ LÍBAL 1961, 44.

⁸⁹⁰ KUTHAN 1977, 52.

⁸⁹¹ MERHAUTOVÁ/SOMMER 1999, 159–160.

⁸⁹² MERHAUTOVÁ 1971, 160–161.

⁸⁹³ SOMMER/THOMA/THOMOVÁ 2009, 71.

kostela Nanebevzetí Panny Marie v Brně-Zábrdovicích, jak to dokládá mimo jiné i votivní obraz neznámého autora v jižní sakristii dnešního chrámu.⁸⁹⁴

Západní věže v průčelí byly často voleny i u klášterních chrámů dalších řádů. Jsou například prokázány u benediktinské baziliky na Ostrově u Davle.⁸⁹⁵ Dvě západní věže tvořily frontu benediktinské baziliky v Praze Břevnově,⁸⁹⁶ snad bylo západní dvojvěží původně zamýšleno ale nerealizováno i v případě benediktinské baziliky v Kladrubech, jak by mohlo nasvědčovat zesílení torza líce průčelní zdi jižní lodi.⁸⁹⁷ Užito bylo i u baziliky v Žatci.⁸⁹⁸ Oblibu západního dvojvěží od přelomu 12. a 13. století dosvědčují i průčelí menších kostelů v Kondraci a Tismicích,⁸⁹⁹ a snad i původní plán západní věže milevského sv. Jiljí.

Pokud si odmyslíme starší českou tradici, na kterou mohlo milevské dvojvěží navázat,⁹⁰⁰ vzali bychom jistě v úvahu opět řezenskou oblast. Zde se toto řešení západní fronty objevuje například u baziliky řezenského Niedermünsteru, u farního kostela sv. Petra ve Straubingu nebo s věžemi polygonálního tvaru na klášterním kostele sv. Víta v Prüllu u Řezna.⁹⁰¹ Josef Neuwirth odvodil milevské dvojvěží z řešení západní fronty baziliky premonstrátského kláštera v Magdeburgu, inspirativního pro chrámy tohoto řádu, a upozornil i na její půdorysnou podobnost s chrámem v Gurku, kde byla opět dvouvěžová fronta realizována.⁹⁰²

6.9.3 Věže milevské baziliky

Věže milevské baziliky tvoří dva mohutné hranoly. Jednolitá masa jejich zdiva je až ve třech svrchních patrech pročleněna galeriemi sdružených okének. Šířkou sedm až osm metrů věže odpovídají západním věžím jiných románských bazilik.⁹⁰³ Původní románské střechy byly pravděpodobně nižší než štíhlé jehlance, které jsou zdokumentovány na Willenbergově vedutě milevského kláštera [57]. Ty zřejmě

---

⁸⁹⁴ MERTA/RYBNÍČEK/ZŮBEK 2004, 147–148. Bazilika vznikala snad ve třetí čtvrtině 13. století.

⁸⁹⁵ MERHAUTOVÁ/REICHERTOVÁ 1966, 330. Dvouvěžové průčelí zde vzniklo pravděpodobně během první čtvrtiny 13. století; SOMMER 1997c, 211; KUTHAN 2014, 236.

⁸⁹⁶ SOMMER/VLČEK 1997a, 597; KUTHAN 2014, 235.

⁸⁹⁷ NOVÁČEK/ADÁMEK 2010, 37.

⁸⁹⁸ BERÁNEK/ČECH/EBEL 2004, 5, 20, kde byla zdejší bazilika vystavěna nejdříve na konci 12. století.

⁸⁹⁹ KUTHAN 1977, 52.

⁹⁰⁰ KUTHAN 1977, 52.

⁹⁰¹ Na analogie s řezenským Niedermünsterem a klášterním kostelem v Prüllu upozornil již KUTHAN 1977, 52; MORSBACH 1996, 119 vznik kostela v Prüllu datuje mezi roky 1130 až 1150/60; SCHMID 1995, 179–181.

⁹⁰² NEUWIRTH 1888, 86.

⁹⁰³ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 20.

pocházejí až z doby gotické přestavby, kdy bylo v průčelí baziliky proraženo i velké gotické okno.⁹⁰⁴

Jižní věž milevského chrámu je v prostoru druhého patra osvětlována obdélným oknem situovaným v jižní stěně. Jeho špaleta se směrem dovnitř otevírá a je přeložena plochými žulovými deskami. Ve třetím patře je v severní zdi věže umístěn obdélný vchod rovněž završený plochým kamenem a vedoucí do prostoru půdy.

Čtvrté patro je osvětleno po všech stranách podvojnými okénky, jež jsou bohužel výsledkem novorománské přestavby baziliky z roku 1897. Tehdy došlo ke ztrátě některých hodnotných prvků západního průčelí. Obě horní patra a částečně i čtvrtá poschodí věží s románskými okny byla odbourána a postavena znovu z cihel. Nová jsou tedy i trojdílná okna ve vyšších podlažích obou věží. Původní románské sloupky i záklenky byly nahrazeny pískovcovými napodobeninami.⁹⁰⁵ Podlaha se Šittlerem v *Soupisu* uvádějí, že nad hřebenem původní příčné mezivěžní stříšky těsně pod sdruženými okny obíhala profilovaná římsa bez podřímsí, jejíž zbytky byly zachované v podstřeší až do roku 1897. V následujícím roce již ale byly otlučeny.⁹⁰⁶ Římsa byla původně jistě významným ozdobným prvkem jinak strohého průčelí románské baziliky.

6.9.4 Sdružená okénka a sloupky západních věží

Na poměrně strohém průčelí milevského chrámu byly galerie sdružených oken jedním z mála detailů, který oživoval a odlehčoval čistou plochu pečlivě opracovaného kvádříkového zdiva. Okénka rozvržená po všech čtyřech stranách byla ve spodní řadě původně vysoká 2,2 metry a široká 1,6 metrů. Potrojná okénka dalších dvou vyšších řad byla široká 2,45 metru, jak je zaznamenáno v *Soupisu*.⁹⁰⁷

Původní žulové sloupky byly nahrazeny během novorománské přestavby pískovcovými, které bohužel nejsou věrnými kopiemi sloupků původních.⁹⁰⁸ Karel Ladislav Zap původní sloupky popsal v roce 1859 takto: „*Sloupky a obruby oken těch jsou sice docela jednoduché, jako zhusta u nás viděti, ale podobně bohatého prolomení věží nikde jinde v Čechách již nevidíme, a v tom ohledu milevské věže nyní velice*

---

⁹⁰⁴ KUTHAN 1977, 52.

⁹⁰⁵ KUTHAN 1977, 52–53.

⁹⁰⁶ PODLAHA/ŠITTLER 1898, 94.

⁹⁰⁷ PODLAHA/ŠITTLER 1898, 94.

⁹⁰⁸ KUTHAN 1977, 53.

vynikají. ⁹⁰⁹ Jejich podobu v *Soupisu* zaznamenali a zakreslili Antonín Podlaha a Eduard Šittler [58].⁹¹⁰ Sloupky měly krychlové hlavice bez dekoru a bez krycí desky a jejich boky tvořil plochý půlkruh. Patky byly rovněž krychlové a osmiboké dříky byly ukončené nahoře i dole prstencem. Na hlavicích spočívala sedla vysoká 0,4 a široká 0,64 metru. Byla neprofilovaná, v dolní části okosená a navazovaly na ně půlkruhové záklenky oken obložené přitesanými kameny.⁹¹¹

Josef Kytka v publikaci *Milevsko a jeho kraj* zaznamenal, že původní sloupky z věží románské baziliky prý byly odvezeny do Prahy a uloženy v muzejním lapidáriu.⁹¹² Za účelem ověření této informace jsem kontaktovala PhDr. Danu Stehlíkovou, CSc. Ta ovšem potvrdila, že se žádné sloupky tohoto stáří a materiálu v lapidáriu Národního muzea ani v depozitářích nenacházejí. Snad jedna poškozená krychlová hlavice odpovídající popisu původních sloupků sdružených oken milevského dvojvěží je součástí souboru architektonických článků, o nichž pojednávám na jiném místě této práce.

Sloupky postrádají onu bohatou zdobnost, kterou jsme výše obdivovali u kostela sv. Jiljí. Pravděpodobnou příčinou těchto rozdílů je fakt, že zatímco kostel sv. Jiljí reprezentoval svou výstavností společenského postavení velmože, pro nějž byl vybudován, klášter byl určen premonstrátům žijícím přísným řeholním životem.⁹¹³ Dekor by tak jen zbytečně odváděl pozornost mnichů od nábožného rozjímání. Přesto rozdílnost kamenické výzdoby obou staveb přivedla autory stavebně historického průzkumu realizovaného v roce 1995 k úvaze, zda vůbec mohla stejná huť vybudovat oba kostely.⁹¹⁴ Překvapivá je jistě i odlišnost forem patek u obou sakrálních staveb, u západní věže sv. Jiljí atických a u baziliky jednodušších krychlových. Obzvláště když mohla obě stavební díla (západní věž vlastnického kostela i bazilika) vznikat ve stejné době.⁹¹⁵

Obdobnou volbu krychlových hlavice i patek jako u milevského konventního chrámu dokládá například kostel sv. Mikuláše v Boleticích, který je připisován milevské stavební hutí. Zde jsou však v dolním patře věže kostela zdobeny sloupky kamenickým

---

⁹⁰⁹ ZAP 1859, 221–222.

⁹¹⁰ PODLAHA/ŠITTLER 1898, 94–95.

⁹¹¹ PODLAHA/ŠITTLER 1898, 94.

⁹¹² KYTKA 1940, 38.

⁹¹³ KUTHAN 1977, 55.

⁹¹⁴ VLČEK/ZAHRAVNÍK 1995a, 29.

⁹¹⁵ KUTHAN 1977, 55.

dekorem. Krychlová patka je snad i u západního okénka kostela sv. Jiljí v Miroticích, jak zaznamenal v Soupisu památek píseckého okresu Josef Soukup.⁹¹⁶

6.9.5 Štít

Prostor mezi oběma průčelními věžemi původně nevyplňoval štít,⁹¹⁷ jako je tomu dnes, ale byl ukončen vodorovně a zakryt byl příčně položenou sedlovou střechou dosahující k první galerii okének. Hřeben této příčné stříšky se dle Podlahy s Šittlerem spojoval s hřebenem střechy hlavní lodi baziliky,⁹¹⁸ který se tak pohledově na průčelí neprojevoval.⁹¹⁹ Takové řešení průčelní strany chrámu předpokládal i Karel Ladislav Zap.⁹²⁰ Existenci takového zastřešení dokládá zachovaná románská neprofilovaná konzola na vnitřní straně severní věže, jež pravděpodobně sloužila k založení pozednice pro vnitřní krokve vložené sedlové střechy.⁹²¹

S podobně umístěnou příčnou sedlovou střechou se u nás setkáváme např. u klášterního kostela v Teplé, jak upozornil již Jan Erazim Wocel a viděl v tomto řešení analogii s milevskou bazilikou,⁹²² dále u kostela sv. Bartoloměje v Kondraci, hypoteticky snad mohla být plánovaná i u „západního dvojvěží“ kostela sv. Jiljí v Milevsku. V Řezně je potom využita i u kostela sv. Víta v Prüllu.⁹²³

6.10 Strohost kamenických detailů

Ve starší literatuře i v předchozích kapitolách byly formy milevské baziliky mnohokrát odvozovány od chrámu sv. Jakuba v Řezně. Tato svatyně iroskotských benediktinů je všeobecně známá hlavně díky bohatosti sochařského dekoru a jeho symboliky, jíž se zabývala řada badatelů. Zde tedy narážíme na zásadní rozdíl mezi oběma stavbami, který tkví v jejich výzdobě. Pro milevský klášterní kostel je totiž, jak vyplývá i z výše uvedeného popisu stavby, charakteristická spíše jednoduchost a hmotnost. Jakékoli výraznější architektonické členění v něm nenajdeme. Jedinými sochařsky zpracovanými detaily jsou nárožní drápky nízkých polštářových hlavic v mezilodních arkádách. Římsy i konzoly se omezují pouze na jednoduché kombinace

---

⁹¹⁶ SOUKUP 1910, 108.

⁹¹⁷ WOCEL 1863b, 9.

⁹¹⁸ PODLAHA/ŠITTLER 1898, 94.

⁹¹⁹ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 30.

⁹²⁰ ZAP 1859, 222.

⁹²¹ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 27.

⁹²² WOCEL 1863b, 9.

⁹²³ MORSBACH 1996, 119 vznik kostela v Prüllu datuje mezi roky 1130 až 1150/60; SCHMID 1995, 179–181.

rovných či šikmých ploch. Dekor postrádají okna i portály, dokonce i sloupky okenních galerií byly dle starších popisů bez ozdob. Oživujícím prvkem průčelí tak mohla být snad jen profilovaná římsa bez podřímsí, kterou stihli takto stručně popsat těsně před jejím odstraněním Podlaha se Šittlerem.⁹²⁴

Absence výzdoby milevské baziliky, která je pro kostel sv. Jakuba v Řezně tak typická, je pravděpodobně důsledkem učení Bernarda z Clairvaux, které bylo pro premonstrátský řád velmi inspirativní. Projevuje se i ve strohosti prvního premonstrátského kláštera na Strahově. Tuto myšlenku zdůraznil již Josef Braniš, který připomněl výtku Jarlochova učitele Gotšalka pronesenou při druhém svěcení strahovské baziliky. Ten upozornil na skutečnost, že se nyní strahovská budova povznesla, ale poklesla v ní kázeň.⁹²⁵ Branišovu teorii převzal i Jiří Kuthan.⁹²⁶ Ten navíc připustil, že asketickou čistotu staveb a architektonických článků milevského kláštera mohla způsobit i redukce výzdoby a zjednodušování, plynoucí z přizpůsobení jihoněmeckých vzorů místním podmínkám.⁹²⁷ Strohostí a lapidárností architektonických tvarů jsou však charakteristické i další soudobé baziliky cisterciácké v Plasích a Oseku.⁹²⁸

6.11 Zdivo

Zdi milevské baziliky jsou zbudovány z kvádrů o délce zhruba 30 až 70 centimetrů, kladených v pravidelných řádcích o výšce 15 až 32 centimetrů, na věžích 25 až 40 centimetrů vysokých. Různé zbarvení kamenů od narůžovělé po temně šedou evidentně dokládá jejich původ z různých lomů. Autoři stavebně historického průzkumu dospěli k názoru, že se v Milevsku zřejmě počítalo se značným přesahem roztírané omítky z podříznutých spár, tak jak to zůstalo zřetelné v interiéru chrámu.⁹²⁹ Barevnost kamenů tak, zdá se, nebyla volena s uměleckým záměrem.

To potvrzuje restaurátorský průzkum fasád vnějších zdí baziliky, který realizoval v roce 1995 Václav Špale. Bylo zjištěno, že se zdivo původního románského chrámu uplatňovalo ve své režné podobě. Žulové kvádry, z nichž bylo sestaveno, byly různě upraveny, od relativně hladce zarovnaných až po kusy spíše lomového charakteru. Ve zdech se vyskytují kameny v podobě velkých bloků i drobné kusy v celé škále hrubosti, struktury a barevnosti. Plochy zdiva byly sjednoceny spárováním maltou spíše

---

⁹²⁴ PODLAHA/ŠITTLER 1898, 94.

⁹²⁵ BRANIŠ 1892, 30.

⁹²⁶ KUTHAN 1977, 46–47.

⁹²⁷ KUTHAN 1977, 58.

⁹²⁸ ČECHURA/KUTHAN 1980, 206.

⁹²⁹ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 21, 29–30.

nanesenou než vytlačenou ze spár, v nichž pak byla rozetřena. Tím se docílilo zakrytí nepravidelností ve zdivu. Menší kameny byly maltou zatřeny celé. Ve spárách bylo následně využito podřezávání lžicí, zatřené kameny byly v maltě vyznačeny obtažením jejich tvaru.⁹³⁰ Odpovídala tomu i situace po otlučení omítek na západním průčelí baziliky. Ukázalo se, že ani zde není původní románské zdivo pravidelné. Kvádry jsou zpevněna nároží a vybrané plochy. Převážná část průčelí je ale vyžděna z menších nepravidelných kamenů. Objevily se i rozsáhlé plochy cihelných plomb.⁹³¹

V roce 2006 provedl Josef Novotný studii k restaurování románsko gotické polychromie sloupů, podhledů oblouků a archivolt lodi milevské baziliky. Dospěl k názoru, že co se týče charakteru řešení omítek, byla loď kostela provedena pravděpodobně s jednotným výtvarným záměrem. Kamenné řádky stěn byly ozdobeny naznačeným pravidelným spárováním v omítce rezného odstínu do tvaru písmene V. Stejným způsobem byly spárovány i spoje mezi opracovanými žulovými kvádry mezilodních sloupů a hranolových pilířů.⁹³²

6.12 Odras architektury baziliky na stavbách milevské huti

Tak jako se na stavbách milevské huti odrážejí některé prvky kostela sv. Jiljí, můžeme na nich pozorovat i architektonické detaily inspirované klášterní bazilikou, jak bylo průběžně uváděno v jednotlivých kapitolách výše.

Václav Mencl například upozornil na podobnost nízkých polštářových hlavic v trojlodí chrámu s hlavicemi sloupů pod tribunou kostela sv. Petra a Pavla v Albrechticích u Písku.⁹³³ Panský kostelík tak datoval do doby kolem roku 1190.⁹³⁴ I volba sloupů jako podpěr empory je v Albrechticích v rámci blízkých staveb v okolí výjimečná. Snad mohla vzniknout pod vlivem sloupů trojlodí milevské baziliky,⁹³⁵ či sloupů tribuny v západní věži kostela sv. Jiljí. V Albrechticích je navíc užit i z Milevska odvozený jednoduchý portál netradičně umístěný v západní stěně kostela. Členěn je prostými pravoúhlými ústupky, uzavřený půlkruhovými archivoltami a završený plným tympanonem.⁹³⁶ I lomové zdivo kostela kladené v pravidelných řádcích místy

---

⁹³⁰ ŠPALE 1995, 1–2.

⁹³¹ ENGLICHOVÁ 1996, 20.

⁹³² NOVOTNÝ 2006, nepag.

⁹³³ MENCL 1958, 135; MERHAUTOVÁ 1971, 91.

⁹³⁴ MENCL 1965, 44; MERHAUTOVÁ 1971, 91 stavbu zařadila do posledních dvou desetiletí 12. století; KUTHAN 1977, 180 kostel datoval na skloněk 12. století.

⁹³⁵ KUTHAN 1977, 63.

⁹³⁶ MENCL 1958, 135; KUTHAN 1977, 63.

připomíná hrubé kvádry milevské baziliky. Té odpovídá i celková jednoduchost a prostota architektury založené na absenci členění zdiva.⁹³⁷

Portálem stejného typu, jako je severní vstup baziliky v Milevsku, byl vybaven i kostel sv. Michaela v Jistebnici. Románské jádro stavby pravděpodobně pochází z počátku až první čtvrtiny 13. století.⁹³⁸ I zde je ostění ukončené půlkruhovými archivoltami a členěné tentokrát dvěma pravoúhlými ústupky s okosenými hranami. Portál milevského typu byl zvolen i v případě kostela sv. Jakuba v Kolinci na Sušicku. Původní podoba stavby je snad současná s kostely milevské huti.⁹³⁹ Vstup umístěný v jižní stěně kostela je členěn dvěma prostými pravoúhlými ústupky a doplněn plochým tympanonem.

Krychlové hlavice i patky sloupků (i když v oknech nižšího patra kamenicky ozdobené) člení sdružená okna západní věže kostela sv. Mikuláše v Boleticích. Formou nápadně připomínají původní románské sloupky milevského dvojvěží. Krychlová patka je snad i u západního okénka kostela sv. Jiljí v Miroticích, jak zaznamenal v Soupisu památek píseckého okresu Josef Soukup.⁹⁴⁰

Hypoteticky mohla vzniknout na konci 12. či v první třetině 13. století pod vlivem milevských staveb i románská etapa výstavby kostela Narození Panny Marie v Kostelci nad Vltavou, jak navrhli Jan Adámek a Jiří Varhaník.⁹⁴¹

Činnost milevské huti sice našla ohlas u řady jihočeských kostelů, neposunula však celkový architektonický proces v jižních Čechách příliš dopředu. Sama totiž nevyužívala architektonická řešení či prvky, jež by překračovaly dobu svého vzniku, jak upozornila Anežka Merhautová.⁹⁴²

6.13 Shrnutí

Rekonstrukce milevské baziliky v 90. letech umožnila realizaci řady pozorování, která přispěla k poznání této výjimečné památky. Stavebně historický průzkum potvrdil, vyvrátil či upřesnil předchozí domněnky badatelů. Rozsáhlý archeologický výzkum přinesl cenné informace o stavební historii a výjimečném významu místa, na němž románský klášterní chrám vznikl. Odkryl i dosud neznámý východní závěr kostela. Odstraněním fasád byla rozpoznána míra zachování románského zdiva a pozdější

---

⁹³⁷ KUTHAN 1977, 63.

⁹³⁸ KUTHAN 1977, 65.

⁹³⁹ KUTHAN 1977, 66; LÍBAL 1974, 170 kostel datoval do první čtvrtiny 13. století.

⁹⁴⁰ SOUKUP 1910, 108.

⁹⁴¹ ADÁMEK/VARHANÍK 2000, 210.

⁹⁴² MERHAUTOVÁ 1984b, 69.

cihlové plomby a přestavby z různých období. Bylo umožněno ověřit provázanost ostění okenních otvorů i portálů s okolním zdivem a určit tak jejich původnost. Rozpoznána byla blíže i prvotní podoba a úprava zdiva, o něco ledabyleji provedená než u sousedního kostela sv. Jiljí. Cenné informace přinesla i petrografická analýza stavebního kamene.

„Architektura milevské baziliky Navštívení Panny Marie nepatří k dílům razícím v českém prostředí cestu slohového vývoji a je spíše konzervativní a zahleděná do minulosti,“ jak ji ve své práci o raně středověkém stavitelství v Čechách vyhodnotila Anežka Merhautová.⁹⁴³ Rovněž Dobroslav Líbal označil konventní chrám v Milevsku za stavbu, jež nevyužila zahraniční vlivy, které se na jiných našich bazilikách projeví již za vlády Vladislava II. Podle autora se stavba tuhou hladkostí svých zdí vrací spíš ke starší architektonické tradici, jež se u nás ustálila již v první polovině 12. století.⁹⁴⁴

V rámci naší architektury není klášterní chrám v Milevsku stavbou nějak výjimečnou. S řadou českých premonstrátských i dalších klášterních staveb jej spojují podobné architektonické znaky, ať již jde o formu závěru v podobě tří vedle sebe ležících apsid, plochostropé řešení interiéru či dvouvěžové průčelí. Prostý sochařsky nezdobený portál, nízké polštářové hlavice či sloupy v arkádách trojlodí mají u nás již období v mnohem menší míře. Bavorskému původu stavitelů milevského chrámu i kostela sv. Jiljí napovídají formální rysy baziliky, jež odrážejí podobu iroskotského kostela sv. Jakuba v Řezně. Od něj se milevská bazilika odlišuje převážně absencí výzdoby a strohostí.

Přestože se tedy v Milevsku nesetkáváme se stavbou průkopnickou, její význam v prostoru jižních Čech je markantní už jen tím, že se jedná o nejstarší a nejmonumentálnější sakrální stavbu dochovanou na našem jihu. Její formy ovlivnily podobu několika venkovských kostelů. Ty mimo jiné přebírají pro milevský premonstrátský kostel typickou blokovitost narušovanou jen malými okny, nedostatek členění a sochařské výzdoby.⁹⁴⁵

Význam baziliky je pozoruhodný i vzhledem k míře zachování jejího románského jádra, jež má u nás mezi klášterními chrámy románského původu jen málo obdob. Valná většina z nich totiž utrpěla často husitským pleněním či pozdějšími hlavně gotickými a

---

⁹⁴³ MERHAUTOVÁ 1971, 168; KUTHAN 1977, 58.

⁹⁴⁴ LÍBAL 1961, 51.

⁹⁴⁵ KUTHAN 1969b, 532.

barokními přestavbami, a tak i jen fragmenty jejich románských forem jsou pro nás vzácností. V Milevsku tak máme možnost setkat se na našem území s téměř kompletně dochovanou působivou ryze románskou sakrální architekturou z přelomu 12. a 13. století. Výtvarnému působení stavby prospěla i rekonstrukce provedená na konci minulého století, jež odstranila pseudorománskou úpravu fasády, oku diváků odkryla hodnotné románské a gotické detaily a umocnila tak středověkou tvářnost stavby.

6.14 Severní kaple

Při východním okraji severního portálu baziliky byly archeologickým výzkumem Pavla Břicháčka odkryty základy kaple [2], která svou jižní stěnou na spáru přiléhala k severní stěně chrámu a zeď jejího západního průčelí zakrývala část profilace hlavního portálu. Základové zdivo bylo tvořené lomovým kamenem spojovaným žlutou maltou. Kaple byla jednolodní stavbou na východě ukončenou v základu vyzděnou apsidou. Příčkou byla rozdělenou na dva nestejně velké prostory. V rozlehlejší západní části objektu byla vyhloubena velká jáma, jež byla vyplněna pečlivě složenými kostmi. Sloužila tedy jako karner. Část východní byla zpevněna vrstvou do malty zalitých drobných kamenů. Jediným přístupem do této kaple byl vchod dodatečně prolomený v severní stěně baziliky,⁹⁴⁶ dnes opět zrušený.

Pavel Břicháček interpretoval severní kapli jako místo pietního uložení ostatků z hrobů narušených stavbou klášterní baziliky. Kaple podle něj patrně zanikla v souvislosti s ničivým vpádem husitského vojska do Milevska. Jisté je, že neexistovala před přelomem 14. a 15. století. Z té doby totiž pochází keramický hrnek, který byl výzkumem nalezen ve vrstvě destrukce nad jejími základy.⁹⁴⁷

6.15 Sakristie

K jižnímu boku východního závěru milevské baziliky přiléhá drobná stavba románské sakristie [59]. Byla vybudovaná z v řádcích kladených opracovaných žulových kvádrů. Je orientovaná stejně jako trojlodní chrám v ose východ – západ a obdélný půdorys její lodi je na východě zakončen apsidou. Uvnitř je loď klenuta příčně položenou valenou klenbou a apsida je završena konchou. Západní štít této drobné stavby je dosud zachován a prozrazuje, že byla původně zastřešena vlastní sedlovou

---

⁹⁴⁶ BŘICHÁČEK 2009, 93.

⁹⁴⁷ BŘICHÁČEK 2009, 93–94.

střechou. Rozměry lodě jsou 9,3 x 5 metrů, klenba je ve výšce 5 metrů. Apsida je široká 3,5 metru a její hloubka činí 1,6 metru.

V literatuře byla tato svatyně často považována za nejstarší stojící část milevského kláštera.⁹⁴⁸ Předpoklad o větším stáří objektu potvrdil Jan Sommer při bližším průzkumu jeho zdiva. Bylo zjištěno, že sakristie vznikla dříve než přiléhající části východního křídla konventu.⁹⁴⁹ Jeho východní zeď tedy byla k již stojící východní stěně sakristie připojena později, neboť pečlivě opracované žulové kvádry jejího vnějšího líce pokračují pod líc přiléhající stěny klauzurního stavení. Východní líc zdi klauzury tak částečně zakryl i boky apsidy. Dalším přínosem průzkumu byl poznatek, že byla apside sakristie původně nižší, což dosvědčují pozůstatky podstřešní žulové římsy jednoduchého pravoúhlého ze spodu okoseného profilu.⁹⁵⁰ Ty byly odhaleny pod omítkou v místě styku pláště apsidy s východní zdí konventní budovy.

Některé skutečnosti nasvědčují tomu, že byla sakristie patrová. Jde například o nález podlahy sestavené druhotně z použitých čtvercových románských terakotových reliéfně zdobených dlaždic v půdním prostoru objektu.⁹⁵¹ Pavel Břicháček soudí, že sem byly přeneseny z baziliky, snad pocházejí i z dalších prostor klášterního areálu.⁹⁵² O existenci patra by mohlo rovněž napovídat kvádrové zdivo na severní straně prostoru nad kapitulní síní, v němž však není žádné okno ani průchod, které by vypovídaly o budoucím plánovaném propojení patra s přiléhajícím východním křídlem konventu. Jan Sommer soudí, že mohla být sakristie původně i nižší než dnes.⁹⁵³ Dnešní východní líc zdi nad apsidou totiž vznikl až v souvislosti s výstavbou východní zdi konventní budovy.⁹⁵⁴ Pokud by milevská sakristie byla původně skutečně patrovou stavbou, bylo by nutné se zamyslet nad otázkou, kudy vedla spojovací komunikace z přízemí do jejího patra. Snad bychom mohli očekávat, že bylo patro přístupné po schodišti umístěném vně stavby při západní stěně, s ohledem na přístavby na severu a jihu, s nimiž se pravděpodobně mohlo předem počítat.⁹⁵⁵

---

⁹⁴⁸ KUTHAN 1969b, 532.

⁹⁴⁹ SOMMER 1999a, 178.

⁹⁵⁰ SOMMER 1998b, 226.

⁹⁵¹ BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 366.

⁹⁵² SOMMER 1998a, 48.

⁹⁵³ SOMMER 1998b, 227.

⁹⁵⁴ SOMMER 1998a, 14.

⁹⁵⁵ Otázkou umístění přístupu do patra sakristie v klášteře ve Vyšším Brodě se zabývá ČECHURA 1983, 320. Schodiště situuje k severozápadnímu nároží kaple (později do jihozápadního koutu transeptu vyšebrodské baziliky).

Nevyjasněný je rovněž původní účel této drobné sakrální stavby. V literatuře byla některými autory viděna jako možná oratoř klášterního provizoria.⁹⁵⁶ Pak bychom vznik sakristie mohli datovat mezi roky 1184 až 1187.⁹⁵⁷ Vzhledem k tomu, že bylo stavebně historickým průzkumem zjištěno, že je východní křídlo nejmladší částí celého konventu, navrhl Jan Sommer možnost, že k sakristii mohla přiléhat po dobu výstavby konventu dřevěná budova klášterního provizoria.⁹⁵⁸ Časový odstup mezi výstavbou sakristie a východního křídla klauzury zatím není jasný.⁹⁵⁹ Je však rovněž pravděpodobné, že kaple vznikla zároveň s presbyteriem klášterní baziliky (či po dostavbě celého chrámu) a od počátku byla zamýšlena s funkcí sakristie, jak to bylo v této době obvyklé. Nevylučovalo by to ani její větší stáří ve srovnání s východním křídlem konventu.

V souvislosti s užíváním chrámu by tedy sloužila jako prostor pro uložení bohoslužebných předmětů a k přípravě kněze na mši. Obecně se v sakristiích spojovala funkce armaria, archivu i pokladnice s funkcí kaple (pokud byla v apsidě umístěna menza). Charakteristická jsou pak u těchto prostor co nejmenší okna, zaklenutí lodi, i jediný portál na boku zprostředkující vstup z přiléhajícího kostela. Byla tak zajištěna bezpečnost proti odcizení předmětů i ohni. Patrové sakristie při klášterních chrámech nebývaly výjimkou, do pater se obvykle situovaly depozitáře, archívy, knihovny či pokladnice.⁹⁶⁰

Problematikou sakristií při venkovských kostelech se zabývala Milada Radová-Štiková. Snažila se vyvrátit starší domněnky o tom, že tyto objekty byly původně drobnými starobylými kostelíky, k nimž byl později přistavěn nový raně gotický kostel. Nesourodost a zároveň současnost forem románské apsidy sakristie a polygonálního presbytáře na těchto venkovských stavbách autorka vysvětlila na základě inspiračních zdrojů velkých klášterních bazilik (jmenovitě milevské a ostrovské), u nichž byl goticky přestavěn presbytář, ale sakristie zůstaly v původní románské podobě.⁹⁶¹

Analogii k milevské sakristii v jihočeském prostoru bychom mohli (i když s určitými výhradami) hledat v mladší patrové sakristii cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě, vysvěcené snad v roce 1259. Skutečnost, že ji Jaroslav Čechura

---

⁹⁵⁶ KUTHAN 1969b, 522; KUTHAN 1977, 39, POCHE 1978, 387; VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 29 upřednostnili před sakristií jako provizorní modlitebnu kostel sv. Jiljí.

⁹⁵⁷ KUTHAN 1977, 39.

⁹⁵⁸ SOMMER 1999a, 177–178.

⁹⁵⁹ SOMMER 1998b, 226–227.

⁹⁶⁰ RADOVÁ-ŠTIKOVÁ 1986, 442.

⁹⁶¹ RADOVÁ-ŠTIKOVÁ 1986, 448.

považuje za sakrální prostor prvotního konventu,⁹⁶² by odpovídala interpretaci milevské sakristie jako dočasného oratoria. Vyšebrodská kaple tak vznikla jako nejstarší sakrální prostor ještě před stavbou kláštera a její patro bylo využíváno jako obydlí řeholníků. Funkce objektu jako sakristie je tedy v tomto případě až druhotná.⁹⁶³

Milevská sakristie se v následujících dobách dočkala několika změn. Poté, co v 16. století zanikl ambit, byl do její západní zdi prolomen dnes opět zazděný portál zprostředkující vstup do nově postaveného trezorového přístavku. Z této drobné stavby se zachovaly pouze základy, které archeologickým výzkumem odkryl Pavel Břicháček.⁹⁶⁴ Patrně v 17. století bylo v ose apsidy vylámáno okno, jež pravděpodobně mohlo nahradit starší románské okénko. Rozšířen pak tento otvor byl v druhé polovině 18. století,⁹⁶⁵ kdy snad vznikla i okenní špaleta završená segmentovým obloukem. Snad za tímto účelem byla velká část zdiva v partii kolem okna rozebrána a byla nahrazena sekundárně použitými kamennými kvádry doplněnými dnešní cihlovou vyzdívkou. Kolem poloviny 18. století snad vzniklo nebo bylo zvětšeno i okno v protější západní stěně a z této přestavby pochází zřejmě i vrcholně barokní portál vedoucí do sakristie z jižní části transeptu baziliky.⁹⁶⁶ Můžeme předpokládat, že v té době pravděpodobně nahradil původní románský portál, který byl nejspíš jediným přístupem do sakristie přímo z chrámu.

---

⁹⁶² ČECHURA 1983, 319.

⁹⁶³ ČECHURA 1983, 319.

⁹⁶⁴ BŘICHÁČEK 2009, 98.

⁹⁶⁵ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 25.

⁹⁶⁶ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 27.

7. BUDOVY ROMÁNSKÉHO KONVENTU

Při jižním boku klášterního chrámu na svahu klesajícím od severu k jihu byl vybudován konvent. Tvoří ho tři mohutná křídla svírající mezi sebou čtvercový rajský dvůr. Západní křídlo dříve nejspíš sloužilo jako zásobárna a po roce 1698 ustoupilo barokní novostavbě. Dnes na jeho místě stojí budova prelatury a pozůstatky románského zdiva se dochovaly pouze v prostoru sklepů. Křídla východní a jižní se i přes pozdější úpravy v době gotiky a baroka, a pak i díky minimálním úpravám pro účely hospodářského využití objektů jako pivovaru a sýpky, z velké části dochovala ve své románské podobě. Vedle baziliky a kostela sv. Jiljí tak představují architektonicky nejcennější části klášterního komplexu a nejlépe zachovaný objekt svého druhu na našem území. I přesto se na stavu obou středověkých konventních křídel dramaticky podepsala absence údržby v druhé polovině 20. století. Objekty byly navíc navraceny premonstrátům až jako poslední části klášterního areálu. Do nedávné doby byly totiž majetkem Památkového ústavu v Českých Budějovicích.

7.1 Literatura ke konventu

Starší literatura z druhé poloviny 19. století věnovala pozornost hlavně kostelu sv. Jiljí a klášterní bazilice. Románský konvent často ponechala stranou svého zájmu nebo jeho existenci zmínila jen okrajově. Antonín Podlaha s Josefem Šittlerem v *Soupisu* rozeznali původní románská okénka ve vnější zdi jihovýchodního rohu kvadratury, popsali románské obvodové zdivo jižního a východního křídla a v tomto křídle i zdivo příčné. Místnost přiléhající k sakristii interpretovali jako kapitulní síň. Ze zachovaných torz ambitu odvodili, že příčné hranolové pasy, jež spočívaly na hrubých žulových konzolách, nesly nepochybně kolmou vyzdívku, na níž spočíval plochý dřevěný strop.⁹⁶⁷

Anežka Merhautová v publikaci o raně středověké architektuře v Čechách zmínila původní románské zdivo jižního a východního křídla konventu až do výše prvního patra, drobná obdélná okénka a v křídle východním příčné zdi i obdélné románské portály.⁹⁶⁸ Podrobný popis konventních budov uvedl v publikaci pojednávající o středověké architektuře v jižních Čechách do poloviny 13. století Jiří Kuthan. Zaměřil se detailně na jednotlivé prostory obou románských křídel a pokusil se na základě

⁹⁶⁷ PODLAHA/ŠITTLER 1898, 101–104.

⁹⁶⁸ MERHAUTOVÁ 1971, 167.

modelu cisterciáckých klášterů interpretovat funkce různých částí konventu. Navrhl, že oba trakty měly uvnitř plochostropé řešení.⁹⁶⁹

V roce 1988 byl Janem Mukem proveden stavebně historický průzkum románského konventu, jehož výsledkem bylo mnoho přínosných a závažných zjištění o architektuře obou románských křídel klauzury.⁹⁷⁰ Rozpoznány byly dosud neznámé skutečnosti.

V devadesátých letech, kdy byla velká část klášterního areálu navracena premonstrátskému řádu, zůstaly jižní a východní křídla románského konventu v majetku Památkového ústavu v Českých Budějovicích. Zájem o bližší poznání výjimečně zachované románské architektury se prohloubil a v druhé polovině devadesátých let bylo za tímto účelem realizováno několik akcí vedených Janem Sommerem. Ten v roce 1998 provedl aktualizaci Mukova stavebně historického průzkumu a výsledky svých pozorování v témže roce publikoval.⁹⁷¹ Nové poznatky umožnily spolehlivější rozlišení postupu výstavby klášterních budov a upřesnily i rozsah změn provedených v rámci gotické přestavby. Nová zjištění byla ještě doplněna restaurátorským průzkumem omítek.

V roce 1999, kdy byla na obou románských křídlech zahájena rekonstrukce střešní krytiny, došlo v souvislosti se záměrem rehabilitovat rajský dvůr k demolici památkově nevhodného chátrajícího záchodového přístavku vestavěného do jeho jihozápadního kouta. V uvolněném prostoru se tak naskytla možnost průzkumu líců jižního a západního křídla klauzury. Zároveň byl odhalen dosud neznámý románský vstupní portál vedoucí do jižního křídla klauzury. Dosavadní i nová zjištění o postupu výstavby konventu, získaná v Milevsku v tomto roce, publikoval Jan Sommer v časopise *Výběr*.⁹⁷² V roce 2000 byl realizován ověřovací sondážní průzkum, který reagoval na objev rozměrného portálu jižního křídla konventu. Přinesl nové poznatky o vnitřním členění západní části jižního křídla.⁹⁷³ Výsledky průzkumu publikoval Jan Sommer ve stejném roce opět v časopise *Výběr*.⁹⁷⁴ V roce 2001 bylo zdivo milevského konventu podrobena petrografické analýze, kterou provedl Petr Rajlich. Cílem bylo určit povahu a zdroj stavebního kamene užitého pro stavbu klauzury.⁹⁷⁵

---

⁹⁶⁹ KUTHAN 1977, 55–58, 217–219.

⁹⁷⁰ MUK/EBEL 1988.

⁹⁷¹ SOMMER 1998a; SOMMER 1998b.

⁹⁷² SOMMER 1999a.

⁹⁷³ SOMMER 2000c.

⁹⁷⁴ SOMMER 2000a.

⁹⁷⁵ RAJLICH 2001, 6–10.

I přes zvýšenou pozornost, která byla konventním budovám věnována na sklonku devadesátých let 20. století, zůstávají četné skutečnosti týkající se středověké architektury bývalé premonstrátské klauzury v Milevsku nedořešené a je pravděpodobné, že některé podstatné prvky teprve čekají na své odhalení po odstranění hrubě provedených omítek či dodatečně vložených pater do jižního křídla.

7.2 Postup výstavby klauzury, zdivo

7.2.1 Konfigurace terénu

Konventní budovy v Milevsku jsou situovány při jižním boku klášterní baziliky v místě svažitého terénu, který je po západní a jižní straně obtékán Milevským potokem. Lokalizace kláštera v prostoru lemovaném až ze tří stran vodním tokem byla obvyklá. Topografická situace vodních toků měla pro umístění klášterů obecně zásadní význam.⁹⁷⁶ V poloze jižního konventního křídla se v Milevsku vyskytuje výrazný terénní zlom. Snad byla tato konfigurace, kdy bylo nutno stavět konventní budovy ve svažitém terénu, dána i pozicí starší baziliky a dřívější zástavbou v prostoru rajského dvora (existencí kamenného románského domu, který ale později musel ustoupit budování ambitu).⁹⁷⁷

7.2.2 Postup výstavby konventních budov

Na základě průzkumu zdiva a spár konventních křídel Jan Sommer rekonstruoval postup výstavby milevské klauzury. Ta probíhala podle předem daného konceptu, paradoxně však v opačném pořadí, než je u středověkých klášterů běžné. Nejprve tedy bylo vystavěno křídlo západní, pak jižní a nakonec, jak již bylo uvedeno výše, paradoxně křídlo východní, které bylo pro chod kláštera nejdůležitější.⁹⁷⁸ Autor výzkumu tento nelogický sled výstavby částí klauzury chápe jako doklad možné existence dřevěného provizoria v místě východního křídla,⁹⁷⁹ jež premonstrátům zajistilo nezbytné prostory k provozu klášterního života. Snad zde mohla stát jakási víceúčelová dočasná stavba, která by v první fázi existence kláštera sdružovala funkci

---

⁹⁷⁶ CHUDÁREK 1993, 17.

⁹⁷⁷ SOMMER 1998a, 8.

⁹⁷⁸ SOMMER 1999a, 177.

⁹⁷⁹ SOMMER 1998b, 227.

dormitáře, refektáře a kapitulní síně. Takové „mnišské domy“ bývaly situovány právě ve východním křídle kláštera a bývaly napojené na kostel.⁹⁸⁰

Složitě je posoudit, v jakém časovém odstupu byly budovy konventu stavěny vzhledem k budování baziliky. Když výstavba klauzury začínala východním křídlem, bylo započato zároveň s dostavbou presbytáře a transeptu konventního chrámu.⁹⁸¹ Vzhledem k tomu, že jednotlivá křídla byla v Milevsku stavěna v opačném pořadí, mohli bychom předpokládat, že k zahájení jejich výstavby došlo patrně až po dovršení západního průčelí baziliky, tedy snad po roce 1201.⁹⁸² Na základě portálu vedoucího z ambitu do jižního křídla a vybaveného ozdobným tympanonem je možné předpokládat, že výstavba kláštera trvala do 20. až 30. let 13. století.⁹⁸³ Snad tedy byly konventní budovy připraveny k postupnému obydlí premonstráty někdy ke konci života prvního opata Jarlocha, jak předpokládal Karel Dolista.⁹⁸⁴

7.2.3 Charakter zdiva

Zdivo milevského konventu působí zcela odlišným dojmem, než je tomu v oblastech, kde se využívala opuka či pískovec. Nepoddajná žula nabývá výtvarného charakteru syrovosti, a to i díky vysokému reliéfu materiálu, který umocňuje výtvarné účinky světla a stínu na líci stěn. Na řadě míst je zdivo doplněno původně zatřenými spárami. Jan Muk předpokládal, že snad bylo v některých prostorách klauzury původně pokryto omítkou.⁹⁸⁵

V roce 2001 byly kamenné stěny konventu podrobeny petrografické analýze realizované Petrem Rajlichem. Autor upozornil, že se v případě vnější zdi jižního křídla i zdi nádvorních setkáváme s dvojitým typem materiálu i způsobem jeho opracování. Spodní část vnější zdi jižního křídla zhruba v úrovni prvních dvou řad kamenů a deset spodních řad zdi nádvorní má lícní i ložné plochy kamenů upravené technikou pemrlování podobně, jako to vykazují zdi kostela sv. Jiljí. Granitoidy, z nichž jsou zdi vystavěné, pocházejí z oblasti severně a severovýchodně od kláštera z lomu Na Vinicích a menších lomů při cestě do Přestěnice. Zdivo ve vyšších partiích je pak jiného

---

⁹⁸⁰ MERTA/PEŠKA 2015, 832.

⁹⁸¹ ČECHURA 1983, 319; Tak to i v Milevsku předpokládali BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 366.

⁹⁸² Zahájení výstavby ambitu a konventních budov až po dokončení stavby baziliky na počátku 13. století předpokládá i BŘICHÁČEK 2007, 22; KUTHAN 1977, 58 navrhl, že stavba konventu mohla být zahájena již před rokem 1191, kdy byl klášter postižen požárem.

⁹⁸³ BŘICHÁČEK/MUK 1991, 275.

⁹⁸⁴ DOLISTA 1990, 12.

⁹⁸⁵ MUK/EBEL 1988, 91.

charakteru. Převažují v něm spíše aplity. Tyto bloky jsou spíše jen hrubě olámany od ložných puklin či místy částečně přitesány. Absence povrchové úpravy přivedla Petra Rajlicha k domněnce, že se snad předem mohlo počítat s následným omítnutím stavby.⁹⁸⁶

Ve zdivu jsou jednotlivé kamenné bloky uspořádány do relativně pravidelných řádků o výšce 10 až 30 centimetrů.⁹⁸⁷ Dalo by se očekávat, že snad absence povrchové úpravy mohla souviset s tím, že bylo od začátku jisté, že se horní partie nádvorních zdí konventních křídel nebudou vzhledem k plánovanému ambitu a jeho pultovým střechám pohledově uplatňovat. Zmíněná změna úpravy povrchu kamenů se však projevuje již zhruba od výšky osazení konzol bývalého ambitu, kde se ještě jedná o pohledově uplatněnou část zdiva v interiéru ambitových chodeb. Petr Rajlich spojuje změnu zdění nádvorní zdi konventu s uplatněním cisterciácké architektury, která zapříčinila změnu stavebního postupu a zaměřila se spíše na kamenické opracování architektonických článků. Materiál užitý k stavbě horních partií jižního křídla konventu pochází dle autora výzkumu zřejmě z lomu Hůrka.⁹⁸⁸ Za pozornost jistě stojí, že zdivo stejného původu (tedy z oblasti severovýchodně od dnešního kláštera) tvoří i zhruba tři spodní řady kamenů (opět opracovaných do tvaru pravidelných kvádrů) vnější zdi východního konventního křídla.⁹⁸⁹ Změnu zdění s menší precizností ve vyšší partii jižní nádvorní zdi konventu zaznamenal ve stavebně historickém průzkumu i Jan Sommer.⁹⁹⁰

Nabízí se úvaha, nakolik může změna stavebního postupu i charakteru a zdroje stavebního materiálu vypovídat o postupu výstavby milevského konventu. Mohlo by se zdát, že byly vnější zdi jižního a východního křídla kvadratury založeny třemi řadami kamenů podobných stavebnímu materiálu kostela sv. Jiljí. V této stavební etapě mohlo být vyzděno i deset spodních řad nádvorní zdi jižního křídla. V další fázi však již mohly být konventní budovy dostavěny s použitím materiálu dovezeného z jiného zdroje a již povrchově neupraveného. Pozoruhodný je i fakt, že charakteru zdiva a jeho stavebnímu materiálu pocházejícímu z lomu Hůrka odpovídá i zdivo klášterní baziliky (Petr Rajlich k výzkumu využil zdivo jižní vedlejší lodě). I zde jsou kamenicky pouze hrubě a bez pemrlování dorovnány lícni strany těžených bloků a je zde využito přírodních puklin.⁹⁹¹

---

⁹⁸⁶ RAJLICH 2001, 6–7.

⁹⁸⁷ RAJLICH 2001, 9.

⁹⁸⁸ RAJLICH 2001, 9 z toho usuzuje, že v této době zřejmě musel vzniknout most přes Milevský potok, umožňující dopravu tunových nákladů materiálu.

⁹⁸⁹ RAJLICH 2001, 10.

⁹⁹⁰ SOMMER 1998a, 31.

⁹⁹¹ RAJLICH 2001, 10, 16.

Na základě charakteru stavebního kamene, jeho povrchové úpravy i místa zdroje tak můžeme v Milevsku rozdělit románskou architekturu do dvou skupin. První by tvořilo zdivo kostela sv. Jiljí a spodních partií jižního a východního křídla konventu, druhou pak zdivo baziliky a vrchní partie dochovaných klauzurních budov. První skupina by logicky mohla představovat starší etapu výstavby, druhá pak etapu následující. Tato hypotéza by ovšem značně zvrátila dosavadní představy o postupu výstavby komplexu kláštera v Milevsku, neboť by z ní vyplývalo, že byl konvent založen snad zároveň s výstavbou kostela sv. Jiljí a stavba baziliky by souvisela s dostavbou vyšších partií konventních budov. Pouze v úrovni hypotézy bych navrhla možnost, zda nemohla být křídla konventu založena původně k první milevské bazilice. Pokud by ta byla poničena požárem či se dodatečně rozhodlo (například vzhledem k její zchátralosti) o jejím zboření, mohla být dnešní bazilika stavěna skutečně až po starším založení konventních křídel. K tomu, aby byla tato teorie opodstatněná, by však bylo nutné petrograficky blíže poznat stavební materiál i dalších partií baziliky.

7.3 Západní křídlo konventu

Západní křídlo konventu před koncem 17. století zcela ustoupilo barokní novostavbě prelatury. Její vznik byl zřejmě řešením špatného stavu traktu patrného již na Willenbergově vedutě z roku 1602.⁹⁹² Archeologický výzkum prokázal, že barokní jsou i základy východní zdi křídla a i zdivo ve sklepech pochází z doby přestavby a jsou v něm druhotně použity profilované středověké architektonické články. Zničena tedy byla většina středověké budovy, z čehož můžeme usoudit, že byla před barokní výstavbou tak poničená, že nešlo využít ani její základové zdivo.⁹⁹³ Výzkum realizovaný v letech 2006 a 2007 zjistil, že dnešní barokní budova je výrazně menších rozměrů, než byla předcházející románská stavba. Západní část středověkého konventního křídla byla odkryta při úpravě komunikace před dnešním barokním objektem. Důležitým zjištěním bylo, že byl vybaven dvěma pecemi. Vnější obvod stavby byl obložen stavebními detaily.⁹⁹⁴

Původní součástí západního traktu konventu je úsek románského zdiva na jižním konci východní stěny tohoto křídla [60]. Dle Jana Sommera byl zachován patrně proto, že souvisel s jižním traktem konventu, který nebyl barokizován. Vazbu západního a

---

⁹⁹² KUTHAN 1977, 56.

⁹⁹³ SOMMER 1998b, 227.

⁹⁹⁴ BŘICHÁČEK 2009, 99.

jižního křídla bylo možno ověřit v místě jejich spojení na konci devadesátých let minulého století, kdy byly odstraněny pozdější přístavby. Bylo zjištěno, že byla severní stěna jižního křídla připojena k nádvorní stěně křídla západního na spáru, což jasně vypovídá o jejich stavební posloupnosti. Znamená to tedy, že východní zeď západního křídla již stála a pokračovala směrem k jihu v době, kdy se budovala nádvorní zeď křídla jižního. Její fragment je tedy nejstarší dochovanou částí klauzury.⁹⁹⁵

Budovy západních křídel středověkých konventů sloužily zpravidla jako zásobárny a jejich část bývala využívána rovněž jako jídelna konvršů. Tento účel tedy můžeme s největší pravděpodobností očekávat i v Milevsku.⁹⁹⁶ Existence otopných zařízení v bývalé románské budově je signálem, že bylo západní křídlo klauzury vyhrazeno k zpracování potravin. Snad i proto byl tento trakt klauzury znovu vybudován v době baroka, neboť zřejmě mohl jako zásobárna podlehnout řádění husitských vojsk.

7.4 Jižní křídlo konventu

K již realizované zdi západního křídla byla následně na spáru přistavěna severní zeď křídla jižního, která byla dobudována až k východnímu průčelí konventu. Celý jižní trakt klauzury vznikl patrně v celé délce v prostoru sklepů i v přízemí jako jednotná budova ukončená severovýchodním nárožím [61].⁹⁹⁷ Jakmile byly dostavěny suterén a přízemí tohoto křídla, přistoupilo se ke stavbě východní stěny východního křídla konventu sahající až k apsidě sakristie. V úrovni prvního patra se pak východní stěna křídla jižního i východního stavěla jako jediná zeď.⁹⁹⁸ Toto křídlo konventu se dochovalo v obvodovém zdivu až do výšky korunní římsy. Je zbudováno z hrubě opracovaných v řádcích kladených kvádrů, jejichž velikost je značně pestrá a pohybuje se v rozmezí 21 až 65 centimetrů na délku a 12 až 41 centimetrů na výšku.

Původní vnitřní členění jižního traktu s jistotou neznáme vzhledem k jeho pozdější úpravě na skladiště obilí. Stropy byly zrušeny, v suterénu je nahradily barokní klenby a výše stropy nové. Ty však nedodržují původní horizontální členění interiéru křídla. Na východním konci severní stěny jižního traktu v místě napojení na křídlo východní se v prostoru přízemí i prvního patra dochovalo po jednom románském zčásti

---

⁹⁹⁵ SOMMER 1999a, 177.

⁹⁹⁶ KUTHAN 1977, 57.

⁹⁹⁷ SOMMER 1999a, 179.

⁹⁹⁸ SOMMER 1998b, 227.

poškozeném obdélném portálu. Tyto průchody prozrazují, že se od počátku počítalo s vzájemným propojením obou budov konventu.⁹⁹⁹

7.4.1 Sklep

Směrem k jihu prudce klesající terén způsobený umístěním jižního křídla podél terénního zlomu umožnil podsklepení celé budovy. Sklep byl vyhlouben pod úroveň rajského dvora. Vzhledem k velké svažitosti reliéfu však v úrovni jižního průčelí křídla působí úroveň sklepa jako přízemí.

V jižní zdi se dochovala původní okna sklepení [62], z nichž je jedno zachováno v kompletním stavu. Čtvercový okenní otvor je vybaven uvnitř i vně rozevřenými špaletami s vodorovným parapetem a překladem. Na základě bližšího pozorování interiéru sklepa Jan Sommer odvodil jeho původní plochostropé řešení. Dle autora snad sklepní prostor zasahoval i do východní části křídla, kde však zatím nebyl nalezen žádný okenní otvor. Tato východní část sklepa pak patrně mohla být oddělena příčkou, jež podírala stejně umístěné zdi ve vyšších patrech.¹⁰⁰⁰

Jan Muk prostory sklepa označil jako cellarium.¹⁰⁰¹ Jan Sommer poukázal na skutečnost, že je umístění sklepů pod jižním křídlem konventů značně netradiční, neboť se sklepy pro skladovací účely vkládaly spíše pod křídla západní.¹⁰⁰² Je však velmi pravděpodobné, že v Milevsku padla volba na budování sklepa pod jižním křídlem právě s ohledem na zdejší k jihu přirozeně klesající terén. Budování sklepů pod jižním křídlem se tak samo nabízelo.

7.4.2 Dva západní portály v nádvorní zdi

Přízemí jižního traktu sloužilo zřejmě jako refektář a kuchyně, jak na základě studia ideálního plánu cisterciáckého kláštera odvodil Jiří Kuthan i další autoři.¹⁰⁰³ Z rajského dvora bylo přístupné třemi portály [63], jejichž formy jsou odlišné. Rozměrný půlkruhový portál o šířce 2,1 metru [64] byl odhalen v jihozápadním rohu ambitu teprve v roce 1999 poté, co zde byl stržen novodobý záchodový přístavek.

---

⁹⁹⁹ SOMMER 1998b, 227.

¹⁰⁰⁰ SOMMER 1998b, 229; V tomto místě Jan Sommer upozornil na průběh rozhraní v dnešních barokních klenbách, z čehož vyvodil, že dnešní klenba nevznikla najednou a zdá se, že její západní část byla vybudována ještě v době, kdy předpokládaná příčka oddělovala východní část sklepení, jehož barokní zaklenutí bylo realizováno až po odstranění této zdi.

¹⁰⁰¹ MUK/EBEL 1988, 74.

¹⁰⁰² SOMMER 1998a, 8.

¹⁰⁰³ KUTHAN 1977, 57.

Vyplňuje značnou část posledního půlkruhem vymezeného úseku kvádrového líce zdiva, který je pozůstatkem jednoho z polí křížové klenby ambitu. Tvarem připomíná oblouky vedoucí do kapitulní síně. Ostění vstupu je vyskládáno z velkých přitesaných žulových kvádrů. Zdá se, že otvor prostupoval celou tloušťkou zdi bez jakéhokoli ústupku či profilace, jak z posouzení narušené zadržky portálu usoudil Jan Sommer.¹⁰⁰⁴ V roce 2000 bylo během sondážního průzkumu zjištěno, že práh vstupu ležel o jednu vrstvu kvádrů výše, než byla podlaha ambitu. Zároveň byla sondami v interiéru odkryta neprofilovaná vnitřní hrana vchodu.¹⁰⁰⁵

Těsně vedle tohoto rozměrného portálu při západním okraji druhého oblouku bývalé klenby ambitu je umístěn velmi jednoduchý obdélný vstup široký 0,64 a vysoký 1,5 metru.

7.4.3 Portál s tympanonem zdobeným obloučkovým vlysem

Zhruba uprostřed stěny jižního křídla se nachází nejelegantněji pojatý románský portál v prostoru kláštera [65]. Má rozměry 1,2 x 2,65 metru a završen je tympanonem v podobě vpadlého pole lemovaného půlkruhovou profilovanou lištou se čtyřmi obloučky. Portál tohoto typu bývá datován do dvacátých až třicátých let 13. století.¹⁰⁰⁶ Jiří Varhaník jeho vznik posunul až do třetího či čtvrtého desetiletí tohoto století a považuje jej za jeden z posledních románských slohových projevů milevské huti.¹⁰⁰⁷ Pozdější datace některé odborníky vede k názoru, že byl tympanon osazen na své místo dodatečně. Na základě pozorování okolního zdiva však Jan Sommer vyvodil, že se portál zdá být s ním současný.¹⁰⁰⁸

Část svislého ostění vstupu byla v horní partii pod překladem na obou vnitřních nárožích profilována jednoduchým okosením. Snad je zde patrná nevydařená snaha o propojení profilace obloučkového vlysu v tympanonu s okosením svislého ostění vstupu. Z toho Jan Sommer soudí, že profilace ostění mohla vzniknout až dodatečně a vypovídá o nedokonalém zvládnutí koncepce vstupu.¹⁰⁰⁹ Zároveň upozornil na skutečnost, že poloha tympanonu odpovídá spodní úrovni prvního patra konventu uvnitř

---

¹⁰⁰⁴ SOMMER 1999a, 178.

¹⁰⁰⁵ SOMMER 2000a, 194.

¹⁰⁰⁶ MUK/EBEL 1988, 74.

¹⁰⁰⁷ VARHANÍK 1998, 304.

¹⁰⁰⁸ SOMMER 1998b, 229.

¹⁰⁰⁹ SOMMER 1998b, 229.

budovy. Rozdíl v profilaci ostění portálu a tympanonu by tak mohl být i dokladem různých stavebních etap jižního křídla.¹⁰¹⁰

Snad mohl tympanon vzniknout v jiné dílně a do Milevska mohl být dovezen jako import. Zdá se totiž, že v uvedené době zde nemuseli být přítomní zruční sochaři, kteří by vytvořili tak jemně zpracované dílo. Mohlo to vyplývat ze záměrné snahy o vytvoření čisté a jednoduché architektury milevského kláštera. Vypovídá o tom naprostá absence sochařského dekoru v dochovaných partiích zdejší klauzury. Kameníci budující konvent by tak tento importovaný kus pouze osadili na ve starší stavební etapě vyzděné spodní svislé ostění portálu a dodatečným okosením jeho hran se nemotorně pokusili o vizuální propojení jeho částí.

7.4.4 Analogie k portálu s obloučkovým vlysem

Tympanony lemované vlysem s konkávními obloučky se vyskytují nejen v podunajské oblasti (portál z poloviny 13. století, jehož ostění člení motiv obloučkového vlysu, se například dochoval na jižní stěně domu ve Vídeňském Novém Městě),¹⁰¹¹ ale i v západním německém sousedství. Odtud se jejich typ rozšířil i do severozápadních Čech (kostel v Libčevsi, Vinci, obloučkový vlys lemuje zvnějšku archivoltu kostela v Srbicích i ostění portálu hradu Volfštejna, kostela v Želkovicích i kostela sv. Petra v Plané u Mariánských Lázní).¹⁰¹² Zastoupen je ale i na jižní Moravě v případě kostela Všech svatých v Újezdě u Černé Hory. Portály tohoto typu se u nás vyskytují ve druhé čtvrtině 13. století či o málo dříve.¹⁰¹³

Obloučkový vlys s rovnými patkami zdobí vstupy několika dalších pozdně románských jihočeských staveb. Jde tedy o jisté analogie k portálu milevskému. Setkáváme se s ním na archivoltě jižního vchodu do kostela sv. Mauricia v Mouřenci na Sušicku [66], který byl v době baroka změněn na průchod do kaple. Stavba byla na základě formálních rysů tohoto vstupu datována do doby kolem roku 1230.¹⁰¹⁴ Na základě dendrochronologického datování dřevěných konstrukčních prvků z druhého patra věže bylo Tomášem Kynclem zjištěno, že pocházejí ze smrků pokácených na přelomu let 1221/1222. Z toho se zdá být jisté, že kostel vznikl na počátku dvacátých let

---

¹⁰¹⁰ SOMMER 1998a, 39.

¹⁰¹¹ KUTHAN 1977, 96.

¹⁰¹² MERHUTOVÁ 1971, 61.

¹⁰¹³ KUTHAN 1977, 95.

¹⁰¹⁴ KUTHAN 1977, 222; MERHAUTOVÁ 1971, 92 kostel zasadila obecněji do první poloviny 13. století; MUK 1993, 36–40 soudil, že kostel vznikl zřejmě ve druhé čtvrtině 13. století, kdy se i na jiných stavbách v jihozápadních Čechách uplatnil tento typ portálu.

13. století.¹⁰¹⁵ Ostění je zde profilováno jedním pravoúhlým ústupkem a ukončeno půlkruhovým záklenkem. I přes značné poškození je patrné, že byla vnitřní archivolta původně lemována obloučky s rovně ukončeným patkami. Nosy byly odsekány, protože byl portál v 19. století skryt v dodatečně zazdívce.¹⁰¹⁶

Další známou analogií k milevskému tympanonu je jižní portál kostela sv. Bartoloměje v Kvášňovicích u Horažďovic [67]. Ten svou celkovou propracovaností vstup do milevského konventu i portál v Mouřenci převyšuje. Půlkruhový tympanon po svém obvodu zdobený vlysem s pěti konkávními obloučky opět s rovnými patkami (jenž Václav Mencl označil za francký)¹⁰¹⁷ je v koutech podložen drobnými konzolami. Zasazen je do portálu s krásně profilovaným hlubokým ostěním, jehož žlábký se ve spodní části sbíhají do náběžních drápků. Kostel je na základě vstupu datován mezi roky 1230 až 1240.¹⁰¹⁸

Románský portál zdobený tympanonem s pěti konkávními obloučky a rovnými patkami je umístěn v ose západní zdi původní románské lodi později přebudovaného farního kostela Zvěstování Panny Marie v Dobrší [68]. Ostění tohoto vstupu přechází bez přerušení do půlkruhového záklenku a je členěno dvěma pravoúhlými ústupky, dále je modelováno širokým výžlabkem a esovitě zvlněným profilem. Tympanon je po stranách podpírán dvěma konzolami. Na základě nevýrazného sochařského členění Jiří Kuthan usoudil, že jde o práci nepřiliš zručného kameníka,¹⁰¹⁹ a stavbu datoval mezi roky 1230 až 1240.¹⁰²⁰ Dobroslav Líbal navrhl, že mohl být tento portál původně umístěn v jižní zdi lodi kostela a na své dnešní místo byl přenesen až v rámci pozdější přestavby.¹⁰²¹

Podobný portál je pak dochován i v jižní zdi blízkého kostela sv. Jana a Pavla [69], který snad byl součástí feudálního sídla.¹⁰²² Jeho vstupu rovněž přechází bez přerušení do archivoly a je členěno dvěma pravoúhlými ústupky. Dále je opět profilováno odsazenými výžlabky, v dolní patii ukončenými v náběžních drápcích. Tympanon zdobený vlysem s pěti konkávními obloučky je opět podložen dvěma konzolami. Oba zdejší románské kostely datoval Jiří Kuthan na základě zmíněných

---

¹⁰¹⁵ BARTOVÁ 2011, 100.

¹⁰¹⁶ BARTOVÁ 2009, 33.

¹⁰¹⁷ MENCL 1960a, 13.

¹⁰¹⁸ KUTHAN 1977, 203–204; MERHAUTOVÁ 1971, 150 stavbu kostela zařadila do druhé čtvrtiny 13. století; MENCL 1960a, 13 portál datoval mezi roky 1220 až 1240.

¹⁰¹⁹ KUTHAN 1977, 94–95.

¹⁰²⁰ KUTHAN 1977, 193.

¹⁰²¹ LÍBAL 1974, 168.

¹⁰²² KUTHAN 1977, 95.

portálů mezi roky 1230 až 1240.¹⁰²³ Dobroslav Líbal se však domníval, že kostel sv. Jana a Pavla by snad i mohl být starší a svými proporcemi neúměrně velký portál byl do jižní stěny drobného kostelíka doplněn až později.¹⁰²⁴

Porovnáme-li milevský portál s uvedenými analogiemi, zjistíme, že v případě téměř všech vstupů je tympanon s obloučkovým vlysem orámován propracovaným profilovaným ostěním přecházejícím i do archivoly. Tympanon je tak zasazen v hloubce portálu a působí velmi elegantním dojmem. Nyní je při pohledu na milevský portál nesourodost tympanonu s ostěním vchodu ještě výraznější, neboť tu jemné zpracování kontrastuje s hrubě opracovanými nárožními kvádry vstupu a ještě přesvědčivěji tak působí dojmem, že snad tympanon ani nemohl vzniknout v milevské huti. Jeho provedení je natolik shodné s uvedenými analogiemi, že nemůžeme zůstat na pochybách o tom, že nepochází z Milevska, kde se kamenická výzdoba omezila v rámci celého klášterního areálu pouze na hlavice sloupů v trojlodí a snad sloupky v západním dvojvěží baziliky. Portál je však významným ukazatelem datace vzniku jižního křídla klášterního konventu.

7.4.5 Účel tří portálů v nádvoří zdi

Portály v nádvoří zdi dříve zpřístupňující přízemí jižního křídla dnes vedou do později vybudovaného mezipatra. To svou úroveň zhruba odpovídá původní poloze přízemí.¹⁰²⁵ Účel tří vchodů se pokusil rekonstruovat Jan Sommer, jehož úvahy a výsledky výzkumu zde uvádím. Autor logicky předpokládal, že každý z těchto vstupů vedl do jiného prostoru v interiéru prvního patra jižního křídla klauzury. Pak by mezi nimi měly být původně situovány příčky dělicí prostor křídla na funkční jednotky, z nichž by každá měla svůj vlastní vstup.¹⁰²⁶ Způsob rozvržení tří portálů by tak tedy mohl vypovídat o způsobu rozvržení interiéru jižního křídla do tří místností. Prostorného refektáře, přístupného portálem s obloučkovým tympanonem v ose stěny,¹⁰²⁷ a vedle něj dvou drobnějších prostor zatím nejasného využití.¹⁰²⁸

---

¹⁰²³ KUTHAN 1977, 193–194; MERHAUTOVÁ 1971, 111 soudí, že snad byly oba kostely postaveny ve druhé čtvrtině 13. století. Připouští ovšem, že kostel sv. Jana a Pavla mohl být vystavěn až v 16. století jako výsledek historizujících tendencí v 16. století. Portál by pak byl do mladší stavby přenesen z budovy staršího data.

¹⁰²⁴ LÍBAL 1974, 168.

¹⁰²⁵ MUK/EBEL 1988, 29.

¹⁰²⁶ SOMMER 1999a, 178.

¹⁰²⁷ BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 367; SOMMER 1998b, 229; SOMMER 2000, 195.

Tato hypotéza byla částečně potvrzena v roce 2000 sondážním průzkumem. Ten prokázal, že dělicí zeď o síle asi osmdesáti centimetrů plynule navazovala na západní bok nejmenšího obdélného vstupu a kvádry jeho ostění byly s touto příčkou provázány stejně, jako s ní bylo propojeno nádvorní průčelí jižního traktu. K jižní stěně interiéru byla dělicí zeď připojena patrně na spáru. Jan Sommer zmínil, že snad pro zavázání příčky do jižní zdi byly předem připraveny kapsy, o čemž by mohla svědčit prohlubeň v kvádrovém líci zdi.¹⁰²⁹ Existence předpokládané příčné zdi situované východně od obdélného portálu, jíž by byla tvořena další nevelká prostora, však průzkumem realizovaným v roce 2000 prokázána nebyla.¹⁰³⁰ Snad tedy měl tento drobný vchod rovněž vést do prostoru refektáře.

O tom, že obdélný portálek nebyl nezbytným komunikačním prvkem (tudíž nemohl zprostředkovávat přístup do samostatného prostoru), svědčí i skutečnost, že byl ještě v románské době zrušen. Sondou byla totiž v jeho hloubce zjištěna zazdívka tvořená opracovanými kamennými kvádry. Částečně zazděný vstupní otvor tak v interiéru nabyl charakteru výklenku. Jan Sommer soudí, že jeho zazdívka lícovala s nádvorní zdi ambitu až do té doby, než byla v souvislosti se vznikem barokní klenby v jižním křídle konventu vylámána za účelem proražení větracího okénka sklepa.¹⁰³¹

Největším oříškem je interpretace velkého půlkruhem završeného vchodu, který je pojat s téměř stejnou důležitostí jako oblouky vedoucí do kapitulní síně. Interpretaci funkce prostoru přístupného největším portálem nenabízí ani běžná dispoziční schémata klášterů. V ideálním plánu cisterciáckých konventů bývaly na západním konci jižního křídla situovány kuchyně. Vzhledem k tomu, že je však vstup umístěn téměř v rohu ambitu a od jednoduchého obdélného portálu byl oddělen zmíněnou příčkou, byla místnost, do níž vedl, patrně dosti stísněná. Jan Sommer vchod pouze v teoretické rovině interpretoval jako možný přístup ke schodišti vedoucímu do patra či do sklepů, případně oběma směry. Možnou existenci kuchyně, kterou v jihozápadním rohu ambitu předpokládal Jan Muk,¹⁰³² vzhledem k velikosti portálu Jan Sommer zavrhl. Navrhl hypotézu, že mohla být situována ve východní části jižního křídla poblíž vstupní haly a mohla být schodištěm spojena se sklepem jižního křídla (tento prostor ale rovněž

---

¹⁰²⁸ SOMMER 1999a, 178 soudí, že k osvětlení vnitřního členění jižního křídla milevského konventu dojde po sejmutí zásypů barokní klenby v prostoru sklepa. Ten by totiž s největší pravděpodobností měl být rozvržen podobně jako přízemí tohoto křídla.

¹⁰²⁹ SOMMER 2000a, 194–195. Autor rovněž poukázal na absenci stop této příčky v protější jižní zdi. Tento nesoulad podle něj zřejmě souvisel s určitými korekcemi projektu v průběhu stavby.

¹⁰³⁰ SOMMER 2000a, 195.

¹⁰³¹ SOMMER 2000a, 195.

¹⁰³² MUK/EBEL 1988, 76.

interpretoval jako možné kalefaktorium).¹⁰³³ Nelze však vyloučit, že mohla být kuchyně plánovaná i v prostoru křídla západního a mohlo být původně zamýšleno, že se odtud bude jídlo přinášet menším obdélným později zazděným portálkem.¹⁰³⁴

7.4.6 Interiér přízemí jižního křídla

Z dosavadních poznatků o rozvržení místností v jižním křídle zatím víme, že se v něm s jistotou nacházely tři prostory. Na západě šlo o menší místnost zatím nejasného účelu přístupnou z ambitu velkým obloukem, na ni snad hned navazoval rozlehlý refektář a ve východní části přízemí byla situována místnost čtvercového tvaru. Ta byla přístupná ze vstupní síně východního křídla portálem v severní zdi. Kamenný překlad tohoto vstupu, v líci zdiva širokého 1,32 metru, je patrný nad dnešní podlahou dodatečně vestavěného patra.

Ve východní stěně prostor osvětlovala dvě mírně obdélná na výšku postavená větší okna o rozměrech 0,54 x 0,72 metru. Ve vnějším líci zdi se zachovala jejich jednoduchá pravoúhlá ostění složená ze čtyř kvádrů. Špalety oken se směrem dovnitř rozšiřují. Horní partie okenních otvorů dnes vystupují nad podlahu dodatečně vestavěného patra. Na základě dochovaného ústupku po obvodu zdiva nad okny je patrné, že okenní otvory byly původně umístěny těsně pod prkenným stropem čtvercové místnosti. Jižní z nich se dochoval pouze v zazdívce, vnitřní okenní špaleta severního otvoru má šířku 1,2 metru.

Účel místnosti opět zatím nebyl s jistotou interpretován. V těchto místech u řady klášterů bývají umístěny pracovny mnichů.¹⁰³⁵ Jan Sommer předložil i možnost, že zde mohlo být kalefaktorium, tedy jediná vytápěná místnost tradičně umístěná na východním konci jižního křídla. Jeho prostřednictvím mohla být dokonce vyhřívána místnost situovaná nad ním v patře, o čemž svědčí pozůstatky vnitřního obložení jejích zdí dřevem.¹⁰³⁶ Vzhledem k tomu, že je existence kalefaktoria doložena Jarlochem v klášteře v Želivi,¹⁰³⁷ odkud přišli premonstráti do Milevska, je pravděpodobné, že jej zřídili i ve svém dalším klášteře.

Na čtvercovou místnost v přízemí navazoval refektář. Byl situován ve velké obdélné místnosti, která snad svým západním koncem zasahovala až k zjištěné příčce

---

¹⁰³³ SOMMER 1998a, 39.

¹⁰³⁴ SOMMER 2000a, 196.

¹⁰³⁵ SOMMER 1998b, 231.

¹⁰³⁶ SOMMER 1998a, 39.

¹⁰³⁷ FRB II, 494.

navazující na drobný obdélný portálek. Do refektáře se pravěpodobně sestupovalo po třech až čtyřech stupních, jak uvedl Jan Sommer, a jeho prostor byl osvětlován nevelkými obdélnými okny umístěnými v jižní stěně.¹⁰³⁸ Vnitřní špaletu jednoho z nich odhalil Jan Muk východně od třetího gotického okna od západu v úrovni jeho záklenku. Dle Jana Sommera tento otvor nebyl příliš velký.¹⁰³⁹ Hrana vnitřní špalety dalšího románského okna se dochovala východně od záklenku prvního gotického okna od západu.¹⁰⁴⁰ Sondážním průzkumem realizovaným v roce 2000 bylo zjištěno, že se zřejmě zbytky dalšího románského okna, jež bylo později upravené, zachovaly i v jižní zdi západního traktu jižního křídla.¹⁰⁴¹ Vzhledem k tomu, že východní a západní zdi refektáře zanikly, nemáme představu o tom, zda byly opatřeny nějakými průchody. Pokud by západně či východně od refektáře byla situovaná kuchyně, byl by z ní takový přístup do jídelny nezbytný. Stejně jako suterén tohoto patra byl i refektář plochostropý,¹⁰⁴² vysoký asi jen 3,5 metru.¹⁰⁴³

7.4.7 Původní řešení prvního patra jižního křídla konventu

V patře jižního traktu klauzury byla na východě nad obdobným prostorem v přízemí opět vydělena čtvercová místnost. Poloha příčné zdi, jež ji na západě vyčleňovala, je zde patrná v jižní stěně, kde se dochovala prohlubeň v kvádrovém zdivu určená pro vložení této příčky. Na opačné straně byla dělicí zeď svázaná se zdí obvodovou.¹⁰⁴⁴ Od severu byla východní prostora jižního křídla přístupná obdélným románským portálem vedoucím z místnosti nad vstupní halou východního traktu konventu. Na jeho severní straně se dochovala kapsa pro zasouvání závory. Na jižní straně vstupu se z portálu zachovalo tesané ostění sestavené z přesně opracovaných kamenných kvádrů i kamenný překlád. Ten dnes kvůli přepatrování jižního křídla zasahuje nad úroveň mladší podlahy vyššího patra. Původní práh vstupu směřujícího do čtvercové místnosti byl vylomen. Jan Muk usoudil, že snad původně tento dnes chybějící prvek portálu sloužil jako přechodový stupeň z východního do jižního křídla konventu. Jeho podlaha totiž byla zhruba o 0,4 metru níže než v patře východním, jak

---

¹⁰³⁸ SOMMER 1998b, 229.

¹⁰³⁹ SOMMER 1998a, 35.

¹⁰⁴⁰ SOMMER 1998a, 37.

¹⁰⁴¹ SOMMER 2000a, 195 otvor považuje za zřejmě středověký. Autor zároveň poukázal na skutečnost, že poloha tohoto otvoru nekoresponduje s dříve zjištěnou špaletou čtvrtého gotického okna refektáře.

¹⁰⁴² KUTHAN 1977, 219.

¹⁰⁴³ SOMMER 1998b, 229.

¹⁰⁴⁴ SOMMER 1998b, 230.

dokládá ústupek po obvodu zdiva.¹⁰⁴⁵ Díky němu je patrné, že byl trámový strop přízemí na ústupek osazen asi 0,75 metru nad úroveň dnešní podlahy.

Od východu byla místnost osvětlována dvěma okny s ostěním tvořeným mohutnými tesanými kamennými kvádry bez profilace. Řešena jsou stejně jako podobná okna v přízemí,¹⁰⁴⁶ jejich rozměry činí 0,87 x 0,53 metrů. Okenní špalety s ostěním z tesaných kvádrů se směrem do interiéru otevírají do šířky 1,6 metru. Horní vodorovné hrany okenních špalet byly původně tvořeny dřevěnými překlady, po nichž v ostění zůstala lůžka sloužící k jejich osazení.¹⁰⁴⁷ Parapety oken byly dodatečně zešíkmeny.¹⁰⁴⁸ Zajímavá je skutečnost, že vzájemně si podobné dvojice románských okenních otvorů nad sebou umístěných čtvercových místností nejsou osově souběžné a v patře jsou posunuty více k severu. Díky pozdějšímu přepatrování jižního křídla konventu horní části okenních otvorů původního prvního patra zasahují dnes i do patra vyššího.

Při severní stěně místnosti se v rozsahu od zmíněné příčky k dodnes funkčnímu průchodu do východního křídla konventu dochoval nepravidelný líc litého zdiva, v němž je patrné vodorovné zvlnění. Jan Muk nález zvlněného otisku dřevěné konstrukce interpretoval jako doklad existence roubené komory.¹⁰⁴⁹ Je velmi pravděpodobné, že roubená místnost vznikla zároveň se stavbou románského zdiva. Autor předpokládal, že zde mohlo být umístěno kalefaktorium.¹⁰⁵⁰ Jan Sommer však toto vysvětlení zpochybnil tím, že ohřívárny bývaly umístěny v přízemí, kde byly přístupné z ambitu. Každopádně dle autora není vyloučeno, že byl tento prostor se srubem ohříván z kalefaktoria, jež mohlo být situováno v přízemní čtvercové místnosti pod ním.¹⁰⁵¹ Vzhledem k tomu, že se podobný otisk srubu nedochoval na protějším jižním zdivu, usoudil, že jeho konstrukce buď nemusela zaujímat celou šířku jižního křídla klauzury, nebo mohla být vložena dodatečně.¹⁰⁵²

Z existence na závoru uzavíratelného portálu Jan Sommer vyvodil možné využití čtvercového prostoru při případné obraně kláštera. Pravděpodobná by však dle autora

---

¹⁰⁴⁵ MUK/EBEL 1988, 30.

¹⁰⁴⁶ V oknech v přízemí i v patře se dochovaly prohlubně pro osazení mříží. Není však možno určit, zda tyto mříže nebyly do oken vsazeny až dodatečně. SOMMER 1998b, 230.

¹⁰⁴⁷ MUK/EBEL 1988, 36.

¹⁰⁴⁸ MUK/EBEL 1988, 31.

¹⁰⁴⁹ MUK/EBEL 1988, 34.

¹⁰⁵⁰ MUK/EBEL 1988, 76 uvádí, že byl v českých kláštřech prostor tohoto typu doložen v Milevsku poprvé; BŘICHÁČEK/MUK 1991, 273; BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 367.

¹⁰⁵¹ SOMMER 1998b, 231.

¹⁰⁵² SOMMER 1998b, 230.

mohla být i obytná funkce. Snad místnost sloužila pro mnichy jako prostor snadno dosažitelný ze sousedního dormitáře nebo jako obytný prostor určený pro nějakou výjimečnou osobu.¹⁰⁵³ Autor dokonce navrhl, že mohlo jít o obydlí Jiřího z Milevska, které by fundátor kláštera využíval v posledních letech života.¹⁰⁵⁴ Obydlí fundátorů v prostoru jimi založených klášterů jsou v pramenech poměrně často doložitelná. Víme tak o domech zakladatelů v kláštorech v Plasech či Žďáru.¹⁰⁵⁵ Stejně tak nám pobyt fundátora spolu s mnichy v klášteře v Milevsku potvrzují anály ze Schläglu. Domy zakladatelů však zřejmě souvisely s hrazenou klauzurou, kdy sloužily jako objekt vnitřního hrazení, či byly vázány na opatský dům. S vnitřním konventem tedy nebyly propojeny.¹⁰⁵⁶ Hypotéza, že by Jiří z Milevska mohl obývat prostory jižního křídla konventu, navíc koliduje i s pravděpodobnou smrtí fundátora na samém počátku 13. století a datací dostavby klauzurních budov.¹⁰⁵⁷

Analogii ke srubové konstrukci umístěné v prostoru klauzurního stavení můžeme vidět v případě benediktinského kláštera v Kladrubech. Zde byla dřevěná izolace o rozloze asi 1,6 x 1,6 metru (doložená kúlovými jamkami v rozích) vložena do koutu jedné z místností zděné budovy připojené chodbou k východnímu křídlu konventu. Účel této konstrukce v Kladrubech se zatím nepodařil objasnit. V úvahu přichází nějaký koutový provozní objekt (například krb s dýmníkem). I zde se nabízí jako možnost, vzhledem k nadstandartní výbavě objektu, že se jednalo o jakési rezidenční využití prostoru (opatství či domus hospitum). Na základě analogií s kláštery v Hirsau a v Schaffhausenu autoři výzkumu v Kladrubech připouštějí možnost, že prostor mimo jiné vybavený srubem mohl sloužit jako infirmarium, jež bývalo umístěno v nejklidnější části klášterního okrsku,¹⁰⁵⁸ většinou východně od konventního kostela. V Milevsku je však srub umístěn přímo v klauzurní budově, nikoli v objektu vyděleném mimo. Existence infirmaria v tomto prostoru by tedy byla jistě spíše sporná.

Rozvržení zbylé části prvního patra jižního křídla milevského konventu zatím není vysvětleno.¹⁰⁵⁹ Jan Sommer soudí, že se nad refektářem v prvním patře nacházela

---

¹⁰⁵³ SOMMER 1998b, 231.

¹⁰⁵⁴ SOMMER 1998b, 233.

¹⁰⁵⁵ CHUDÁREK 1993, 22.

¹⁰⁵⁶ CHUDÁREK 1993, 18.

¹⁰⁵⁷ DOLISTA 1990, 11 uvádí, že zakladatel milevského kláštera umírá někdy kolem roku 1200 (snad 1203); KOTEK 1955, 114 rovněž zvažuje jako možný počátek 13. století; FREY 1984a, 20 soudí, že Jiří z Milevska zemřel někdy kolem roku 1206. Usuzuje na to stejně jako KOTEK 1955, 114 na základě listiny Přemysla Otakara I. z roku 1207 týkající se směny vesnic z jeho majetku, CDB II, 67. Naposledy je Jiří z Milevska jmenován na listině biskupa Ondřeje v roce 1216, CDB II, 115.

¹⁰⁵⁸ NOVÁČEK/ADÁMEK 2010, 45–48.

¹⁰⁵⁹ SOMMER 1999a, 179.

místnost zřejmě stejné rozlohy. Osvětlena byla čtyřmi zatím známými obdélnými románskými okny, z nichž se zčásti zachovaly vnitřní špalety. Jejich poloha zřejmě korespondovala s polohou oken refektáře.¹⁰⁶⁰ Hypoteticky autor rovněž předpokládá, že v této prostorné místnosti mohl být původně situován dostatečně prostorný dormitář.¹⁰⁶¹ I ten byl završen plochým dřevěným stropem.¹⁰⁶²

Uspořádání jižního křídla milevského konventu a existence jeho prvního patra odporuje tradičnímu členění středověkých klášterů, které často vycházely z cisterciáckého stavebního schématu.¹⁰⁶³ Přesto se s dormitářem umístěným v jižním křídle konventu setkáváme i v případě dalšího jihočeského kláštera ve Vyšším Brodě.¹⁰⁶⁴

7.4.8 Pokračování jižního křídla jižním směrem

Pavel Břicháček archeologickým výzkumem zjistil, že východní křídlo pokračovalo ještě dále k jihu do prostoru dnešního II. nádvoří, ale při barokních úpravách byla tato jeho část zbořena.¹⁰⁶⁵ Vzhledem k tomu, že víme, že jihozápadní nároží konventu náleží jižnímu traktu klauzury, šlo spíše o součást či přístavbu křídla jižního. Možnost takové přístavby připustil ve stavebně historickém průzkumu konventu i Jan Muk, který v jižním průčelí jižního křídla upozornil na z líce zdíva nápadně vystupující žulové kvádry doplněné mladším cihlovým zdivem. Jde o úsek o šířce zhruba 4,9 metru.¹⁰⁶⁶

Zde je možné podotknout, že v ideálním plánu cisterciáckého kláštera je vyznačeno pokračování konventu budovou vedoucí zhruba od středu délky jižního křídla směrem k jihu. Býval v ní umístěn sál mnichů, tedy místnost určená pro práci, či refektář. Taková jižní přístavba byla realizovaná například v cisterciáckých kláštorech na Velehradě či v Plasích a sloužila jako mnišský refektář.¹⁰⁶⁷ Dochovaný pláněk kláštera v Louce u Znojma z poloviny 18. století dokládá rovněž existenci podélného refektáře kolmo vyběhajícího z jižního křídla klauzury, pod nímž byla ve svahu situována kuchyně.¹⁰⁶⁸ Polohou by pak milevské stavbě odpovídala situace v mladším

---

¹⁰⁶⁰ SOMMER 1998b, 229.

¹⁰⁶¹ SOMMER 1998b, 231.

¹⁰⁶² KUTHAN 1977, 219.

¹⁰⁶³ SOMMER 1998b, 231.

¹⁰⁶⁴ ČECHURA 1983, 321.

¹⁰⁶⁵ BŘICHÁČEK 2007, 98.

¹⁰⁶⁶ MUK/EBEL 1988, 9–10.

¹⁰⁶⁷ BOROVSKÝ/KROUPA/EBEL 2005, 153; SOMMER/VLČEK 1997c, 418.

¹⁰⁶⁸ BOROVSKÝ/KROUPA/KROUPA 2005, 800.

cisterciáckém klášteře ve Žďáře nad Sázavou, kde v pokračování východního křídla směrem k jihu byla snad umístěna fraterie a na jejím jižním konci záchody.¹⁰⁶⁹

7.5 Východní křídlo konventu

Východní stěna východního křídla klauzury [70] byla přistavěna v partii přízemí k severovýchodnímu nároží jižního traktu a od prvního patra výše jeho východní zeď vznikala současně s prvním patrem křídla jižního. Dvorní stěna této budovy byla přistavěna až v další etapě, neboť je oddělena od severní stěny jižního křídla spárou v celé své výšce. Vznikla tedy až po dostavbě křídla jižního.¹⁰⁷⁰ Na rozhraní přízemí a patra je v lici zdíva nádvorní stěny patrný ústupek. Severní část východního křídla konventu se nakonec připojila k již stojící sakristii.¹⁰⁷¹ V místě napojení na tuto kapli byla budova zakončena vlastním štítem dodnes patrným v podstřeší. Na rozdíl od předchozích dvou traktů milevské klauzury prošlo východní křídlo v novověku nejmenším množstvím úprav. Ty se projeví hlavně při zániku gotického presbytáře a klenby kapitulní síně.

Přízemek východního křídla konventu měl patrně ploché dřevěné stropy.¹⁰⁷² Románské zdivo se dochovalo až do úrovně korunní římsy. Je v přízemí i v patře lícováno hrubě tesanými v řádcích kladenými velkými kvádry.

7.5.1 Románská kapitulní síň

Ve východním křídle konventu se tradičně nacházejí prostory, které byly pro chod klášterní komunity funkčně nejdůležitější [71]. Na drobnou sakristii navazovala v Milevsku v půdorysu čtvercová kapitulní síň. S jistotou se však nedá říct, jestli měla tato místnost pravidelný půdorys už ve své původní podobě. Jan Sommer totiž povrchovým průzkumem zjistil, že její jižní stěna vznikla až při gotické přestavbě tohoto prostoru. Přesto je však dle autora v tomto místě existence románské zdi velmi pravděpodobná.¹⁰⁷³

Severní románská zeď kapitulní síně je dnes kryta cihlovou přizdívkou přílehlého dodatečně vytvořeného koridoru do rajského dvora, jehož zbudováním

---

¹⁰⁶⁹ BOROVSÝ/CHUDÁREK 2005, 806. Viz plánec předpokládaného stavu přízemí kvadratury a kostela ve Žďáru nad Sázavou kolem roku 1270.

¹⁰⁷⁰ SOMMER 1998b, 227.

¹⁰⁷¹ SOMMER 1999a, 179.

¹⁰⁷² KUTHAN 1977, 57.

¹⁰⁷³ SOMMER 1998b, 228.

došlo k zúžení prostoru. Nad severní zdi kapitulní síně se tyčil štít východního křídla konventu zbudovaný z pravidelně kladeného zdiva doplněného hrubě opracovanými kvádry různé velikosti a kusy lomového kamene. Dnes je patrný nad mladší klenbou místnosti při pohledu z podstřeší.

Podle Pavla Břicháčka a Petra Sommera byl prostor síně sklenut na střední sloup a je otázkou, zda byla místnost zaklenuta křížovou klenbou bez žeber.¹⁰⁷⁴ O sklenutí kapitulní síně nepochyboval ani Jan Muk.¹⁰⁷⁵ Jiří Kuthan naopak uvedl, že není vyloučeno, že měla kapitulní síň až do gotické přestavby plochý dřevěný strop.¹⁰⁷⁶ Stopy románského zaklenutí místnosti se však nepodařilo zjistit. Na základě archeologického výzkumu Pavla Břicháčka realizovaného v roce 1988 však víme, že kapitulium nebylo na východě vybaveno apsidou.¹⁰⁷⁷

Kapitulní síň bývala po chrámu nejvýstavnější a architektonicky a umělecky nejnáročněji řešená místnost. Sloužila ke slavnostním účelům, rokování řeholníků či společným modlitbám. O jejím výjimečném významu svědčí trojice dnes již zazděných rozměrných půlkruhových oblouků patrných ve zdivu východního křídla konventu při pohledu z rajského dvora [72]. Tvořily monumentální vstup (či střední portál a dvě symetricky umístěná okna po jeho stranách). Ostění otvorů dochovaná v téměř původní podobě jsou složena z velkých, pečlivě přitesaných kvádrů. Výška středního oblouku je 2,1 metru a oblouků postranních asi 1,85 metru. Oblouky procházejí bez jakéhokoli členění celou tloušťkou zdi. Severní partie severního otvoru byla odbouraná v souvislosti s prolomením průchodu koridoru vedoucího do rajské zahrady podél jižní stěny sakristie.

Jan Sommer uvedl, že podle stop v severním i jižním otvoru není vyloučeno, že zhruba v polovině jejich hloubky mohla být čistě hypoteticky osazena tenká stěna snad vyplněná sdruženým okénkem se středním sloupkem.¹⁰⁷⁸ Podobně byla řešena například západní stěna kapitulní síně v klášteře na Strahově, kde byla po stranách vstupního oblouku situována dokonce dvojice oken vyplněných příčkou se sdruženými okénky a sloupky.¹⁰⁷⁹ Sommer zároveň upozornil na neorganickou návaznost těchto tří oblouků na rytmus obloukových čel klenby milevského ambitu.¹⁰⁸⁰ Obzvláště v případě středního

---

¹⁰⁷⁴ BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 366.

¹⁰⁷⁵ MUK/EBEL 1988, 76.

¹⁰⁷⁶ KUTHAN 1977, 57.

¹⁰⁷⁷ BŘICHÁČEK/MUK 1991, 273.

¹⁰⁷⁸ SOMMER 1998a, 27–28.

¹⁰⁷⁹ KUBÍČEK/LÍBAL 1955, 41.

¹⁰⁸⁰ SOMMER 1998b, 227.

vstupu bychom očekávali, že bude v jedné ose s obloukem arkády, od níž je posunut mírně k východu. Nutno však podotknout, že tuto nepravidelnost vykazují naprosto všechny portály vedoucí z křížové chodby do budov konventu, dokonce i včetně toho, který spojuje prostor rajskeho dvora s interiérem baziliky. Můžeme tedy spíše přijmout myšlenku, že pozice umístění těchto vchodů vzhledem k rytmu křížových kleneb kvadratury v Milevsku nebyla rozhodující. V zadržkách otvorů vedoucích do kapitulní síně jsou užity terakotové i kamenné architektonické články.

7.5.2 Místnost jižně od kapitulní síně

Jižně od kapitulní síně je situovaná obdélná místnost zatím neznámé funkce. Jiří Kuthan navrhl na základě analogií a vzhledem k jejímu umístění vedle vstupního průjezdu, že mohla být využívána jako hovorna.¹⁰⁸¹ Jan Sommer soudí, že v ní mohlo být vloženo schodiště vedoucí do patra.¹⁰⁸² V ideálním plánu cisterciáckého kláštera se v prostoru jižně od kapitulní síně vyskytují místnosti obojího účelu. Jisté je, že schodiště vedoucí do dormitáře muselo zřejmě v tomto prostoru existovat, neboť jej jen těžko můžeme předpokládat ve fortně či v kapitulní síni. Do místnosti se vcházelo od jihu částečně zachovaným dnes zadržným románským portálem završeným vodorovným překladem, jehož ostění z přitesaných kvádrů je patrné v líci zdi. Existence vstupu dokládá, že prostor již nemohl být součástí románské kapitulní síně, pro niž by tento vchod nebyl vyhovující. Ve východní zdi mohlo být situováno románské okno, které mohlo zaniknout v souvislosti s pozdějším proražením východního vstupu či jinými úpravami místnosti, jak připustil Jan Sommer.¹⁰⁸³ Přestože je tedy severní zeď tohoto prostoru z doby gotické přestavby kapitulní síně, je dost pravděpodobné, že místnost zhruba stejného tvaru situovaná na tomto místě byla vybavením i románského konventu.¹⁰⁸⁴

7.5.3 Vrátnice

Mezi severní stěnou jižního křídla a místností přiléhající na jihu ke kapitulní síni byla umístěna obdélná vstupní chodba [73]. Od východu byla přístupná velkým obdélným portálem, z něhož se dochovala vnitřní špaleta. Vnější kamenný překlad byl vybourán a nahrazen cihelnou vyzdívkou. Vnitřní vodorovný překlad románského

---

¹⁰⁸¹ KUTHAN 1977, 57.

¹⁰⁸² SOMMER 1999a, 179.

¹⁰⁸³ SOMMER 1998a, 44.

¹⁰⁸⁴ SOMMER 1998b, 228.

vstupu je tvořen žulovou deskou a jeho ostění je vyzděno z velkých pečlivě přitesaných kvádrů. Šířka vstupu činí 1,55 metru a výška 2,4 metru. Jižně od vchodu je zachované úzké okénko o rozměrech 0,64 x 1 metr s nečleněným pravoúhlým ostěním ve vnějším líci zdiva a s mírně rozevřenou vnitřní špaletou [74]. Dle autorů stavebně historických průzkumů sloužilo okénko k ostraze hlavního vstupu, neboť umožňovalo obhlédnout situaci za dveřmi.¹⁰⁸⁵

Z prostoru vrátnice bylo možno vejít do místnosti přiléhající ke kapitulní síni i do východní partie jižního traktu klauzury. Nasvědčují tomu zazděné románské portály situované v jedné ose, jež se dochovaly ve východní části severní a jižní zdi místnosti. Oba měly neprofilovaná ostění. V případě severního vchodu se ostění v líci zdi nedochovalo, neboť byl novodobě upraven. Zachoval se ale jako překlad sloužící mohutný dřevěný trám. U jižního portálu širokého 1,14 metru se z ostění dochovalo jen několik objemných, pečlivě přitesaných kvádrů ve zdivu, kamenný překlad se v líci zdi nezachoval. Je zde však dobře viditelný kamenný práh naznačující původní výškové členění místnosti (asi 0,4 metru nad dnešním terénem).

Další dnes zazděný obdélný románský portál o rozměrech 1,5 x 2,2 metru a i se špaletou uvnitř široký 1,26 metru, umístěný v západní zdi, vedl z chodby do kvadratury. Vstup se dochoval v téměř neporušené podobě včetně nečleněného ostění, jehož velké žulové kvádry a vodorovný překlad jsou dobře viditelné ve zdivu. V jihozápadní části místnosti je vstup na schodiště vedoucí do později vyhloubeného pivovarského sklepa.

Zdivo vstupní haly je zachované téměř kompletně ve své původní podobě. Dělicí příčky místnosti jsou zbudované z kvádového hrubě otloukaného v rádcích kladeného zdiva. Mezi kvádry je místy ve spárách patrná podříznutá malta. Původní trámový strop místnosti byl pravděpodobně osazen ve stejné úrovni jako strop dnešní, nebo o něco výše, jak na základě absence stop po jeho umístění odvodil Jan Muk.¹⁰⁸⁶ Jde o nejlépe dochovanou místnost celého konventu,¹⁰⁸⁷ jež díky neomítnutým lícům zdiva působí neskutečně efektním a archaickým dojmem, který ostatní interiéry konventních budov postrádají díky pozdějším úpravám. Jiří Kuthan soudil, že zde mohla být umístěna i vrátnice.¹⁰⁸⁸

---

¹⁰⁸⁵ SOMMER 1998a, 43.

¹⁰⁸⁶ MUK/EBEL 1988, 17.

¹⁰⁸⁷ SOMMER 1998b, 228.

¹⁰⁸⁸ KUTHAN 1977, 57.

7.5.4 Prostory prvního patra východního křídla konventu

V jižní části prvního patra východního křídla se nacházejí dvě místnosti. Menší z nich spočívá nad prostorem přízemní chodby a shoduje se s ní svou velikostí. Románským portálem v její jižní stěně bylo přístupné jižní křídlo konventu. Součástí tohoto vstupu je dodnes existující kapsa sloužící k zasouvání závory.¹⁰⁸⁹ Z ostění vstupu ve vnitřním líci zdiva místnosti se dochoval pouze jediný kvádr. Po překlada a zbytku ostění zůstala kolem vchodu patrná pouze prohlubeň. V místě později proraženého otvoru ve východní stěně bylo podle Jana Muka i Jana Sommera zřejmě umístěno středověké okénko.¹⁰⁹⁰ Okno ve stěně protější rovněž není původní. Jinak je románské zdivo východní stěny s jistotou dochováno pouze do úrovně záklenku zmíněného okna. Severní dělicí příčka místnosti je zbudovaná z velkých, v pravidelných řádcích kladených kvádrů, jejichž výška činí zhruba 20 centimetrů a délka 20 až 42 centimetrů. V pojící maltě je opět vyznačeno spárování. Nevelký vchod situovaný v severní stěně místnosti byl později upraven, jak je patrné z vyzdívky kolem jeho ostění a nad záklenkem. Existence nějakého vstupu do vedlejší místnosti je však dle mého názoru v těchto místech pravděpodobná. Opakovala by situaci v přízemí, kde jsou vchody rovněž situovány osově proti sobě. Funkce nevelkého prostoru zatím není známá, Jan Sommer navrhl, že sem mohlo vést schodiště ze vstupní haly v přízemí.¹⁰⁹¹

Větší místnost v prvním patře zaujímala původně prostor kapitulní síně a místnosti k ní přiléhající. Později však byla zřejmě v souvislosti s vložením gotické klenby,¹⁰⁹² jež zasahovala až do prostoru této místnosti, rozdělena příčkou navazující na příčku dělicí tyto dva prostory v přízemí. O pozdějším vzniku uvedené dělicí stěny svědčí charakter zdiva vzniklého z lomových kamenů i skutečnost, že zakrývá pozůstatek špalety obdélného románského okénka umístěného ve východní zdi, jak upozornil Jan Sommer.¹⁰⁹³ V příčce je patrný pozdější zazděný portál, jímž byl prostor kapitulní síně pravděpodobně po jejím zrušení přístupný. Dnešní úroveň podlahy místnosti je položena zhruba o půl metru výše než u místnosti s ní na jihu sousedící. Otvory ve východní i západní zdi byly proraženy dodatečně.

---

¹⁰⁸⁹ SOMMER 1998b, 228.

¹⁰⁹⁰ MUK/EBEL 1988, 7; SOMMER 1998a, 11; SOMMER 1998b, 228–229.

¹⁰⁹¹ SOMMER 1998b, 231.

¹⁰⁹² MUK/EBEL 1988, 23; SOMMER 1998a, 48.

¹⁰⁹³ SOMMER 1998a, 49; SOMMER 1998b, 228.

V této prostoro literaturu předpokládá pravděpodobné umístění dormitáře.¹⁰⁹⁴ Ten je zpravidla situován do prvního patra východního křídla konventu a většinou sahá až k jižnímu průčelí. Jan Sommer však zároveň upozorňuje na nedostatečnou velikost místnosti pro tuto funkci.¹⁰⁹⁵ Snad i proto je pravděpodobné, že jako dormitář mohlo sloužit i první patro či jen část jižního křídla milevského konventu.

7.6 Ambit a rajský dvůr

Rajský dvůr sloužil premonstrátům jako místo nerušeného odpočinku a rozjímání. Byl obklopen přízemním ambitem, který zanikl v polovině 16. století za Švamerků.¹⁰⁹⁶ Na severu byl vymezen budovou baziliky [75], ze tří dalších stran křídly klauzury. Přestože se nedochoval, můžeme si jej představit alespoň na základě fragmentů klenby zachovalých v nádvorních zdech jižního a východního křídla konventu a jižní lodi baziliky.

Na klenbu upomínají jednoduše profilované římsové konzoly vysekané z jednoho kusu kamene do podoby nízkého obráceného komolého jehlance. V horní části přecházejí v neodsazenou krycí desku. Jiří Varhaník upozornil na určitou podobnost těchto jednoduchých konzol v milevském ambitu s prostými nosnými články klenby presbyteria kostela sv. Bartoloměje v Červené nad Vltavou.¹⁰⁹⁷ Ve východní a jižní stěně konventu se dochovalo po čtyřech konzolách. Jedna ze dvou, jež zůstaly ve zdivu jižní boční lodi baziliky, je zdobena dvěma rovnoběžnými vyrytými zářezy [76]. Vzhledem k tomu, že byly tyto nosné články do zdiva zapuštěny již během výstavby jižní zdi klášterního kostela, mohla by konzola být nejstarší z dochovaných v prostoru bývalého ambitu (připustíme-li, že se konventní chrám budoval tradičním způsobem od východního závěru a jeho výstavba předcházela stavbě konventních křídel). Jak bylo zjištěno stavebně historickým průzkumem baziliky, s přistavěním ambitu k jejímu jižnímu boku se pravděpodobně předem počítalo. Nasvědčuje tomu zesílené zdivo v nižší partii jižní vedlejší lodi klášterního chrámu, do něhož jsou konzoly organicky zazděny.¹⁰⁹⁸ Postup výstavby kvadratury zatím není vysvětlen. Nabízí se dvě možnosti. Buďto vznikala současně s výstavbou jižní zdi baziliky a jednotlivých křídel konventu,

---

¹⁰⁹⁴ KUTHAN 1977, 57; MUK/EBEL 1988, 76.

¹⁰⁹⁵ SOMMER 1998b, 231.

¹⁰⁹⁶ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 35 uvádějí zprávu o tom, že *při nějakých kratochvilných novostavbách docházelo k rozebírání stavebního kamení z kaplí a ambitu.*

¹⁰⁹⁷ VARHANÍK 1998, 304.

¹⁰⁹⁸ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 30.

nebo najednou až po dokončení budov klauzury. Konzoly křížové klenby však byly s největší pravděpodobností osazovány zároveň s výstavbou boční zdi baziliky a nádvorních zdí konventních křídel.

Na konzoly navazují výběhy mohutných klenebních pásů hranolového tvaru s okosenými hranami. Zdi ambitu byly opatřeny předstupujícími půlkruhovými čelními oblouky vyzděnými z kvádrů kladených v pravidelných řádcích. Na nich spočívaly křížové klenby bez žeber.¹⁰⁹⁹ Jeden z těchto půlkruhově vymezených úseků kvádrového líce nádvorního zdiva jižního křídla klauzury se objevil díky odbourání zmíněného záchodového přístavku v jihozápadním koutě rajského dvora. Křížová klenba se v každém z ramen ambitu opakovala v šesti travé. Jan Muk odvodil na základě rozpětí jednotlivých konzol, že klenební pole byla lehce obdélná o rozměrech 3,85 x 4,4 metru, čtvercové pole bylo pouze před kapitulní síní.¹¹⁰⁰ S výjimkou koutových polí se zřejmě do rajského dvora otevírala okna nám neznámé podoby.¹¹⁰¹

Náhodnými výkopy Jiřího Freye v roce 1975 byly odkryty úseky ambitového základu.¹¹⁰² Další části odkryl výzkum Pavla Břicháčka, kterým bylo zjištěno, že překrývají i značnou část suterénu kamenného domu v prostoru rajského dvora. Na základě výsledků archeologických výzkumů, jež odkryly základy ambitu, víme, že vnější šířka křížové chodby byla přibližně pět metrů a plocha rajského dvora měla rozměry něco málo přes 15 x 15 metrů.¹¹⁰³ Ve srovnání s dnešní plochou svíranou konventními křídly měl tedy původní rajský dvůr mnohem intimnější charakter.

Při jižní zdi ambitu byly nalezeny základy obdélného lavatoria, jež bylo ke křížové chodbě dostavěno dodatečně ve 13. století [5].¹¹⁰⁴ Umístění lavatoria v blízkosti refektáře bylo časté a volené z praktických důvodů, neboť si v něm mniši umývali ruce před jídlem. Další archeologické sondy v prostoru bývalé křížové chodby narazily na zbytky dvou úrovní podlah. Byly tvořeny hladkými čtvercovými keramickými dlaždicemi i mozaikovou raně gotickou geometrickou dlažbou. Hroby zde odkryté

---

¹⁰⁹⁹ BŘICHÁČEK/MUK 1991, 273. FOLTÝN/SOMMER/VLČEK 1997, 293. Klenby bez žeber byly využity i v případě křížové chodby kláštera v Kladrubech.

¹¹⁰⁰ MUK/EBEL 1988, 17.

¹¹⁰¹ KUTHAN 1977, 56.

¹¹⁰² Nálezová zpráva AÚ Praha č. 1119/76; FREY/MICHÁLEK 1978.

¹¹⁰³ Jak vyplývá z plánu milevského konventu se zakreslenými výsledky archeologického výzkumu, jež byl publikován v BŘICHÁČEK 2014, 69. Svými rozměry byl tedy rajský dvůr prostornější než například rajský dvůr kláštera v Kladrubech (12 x 12 metrů), FOLTÝN/SOMMER/VLČEK 1997, 293.

¹¹⁰⁴ BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 367.

dokládají, že se v ambitu i rajske zahradě pohřbívalo v době vrcholného i pozdního středověku.¹¹⁰⁵

7.7 Budova opatství

Patně na sklonku románského období (či o něco později) vznikla v Milevsku budova opatství [57].¹¹⁰⁶ Na Willenbergově vedutě je v místech dnešního děkanství patrná nízká přízemní stavba navazující na západě na opatskou kapli. Cenné informace o objektu přinesl archeologický výzkum realizovaný Pavlem Břicháčkem v letech 1991 až 1992 v rámci úprav části I. nádvoří a dnešní barokní budovy děkanství, v níž bylo možno zkoumat úrovně pod podlahami v posledních dvou východních místnostech.¹¹⁰⁷

Pečlivě řádkované zdivo z větších kvádrů, které odhalil výzkum v prostoru první místnosti na západ od gotické opatské kaple v dnešním děkanství, je toho důkazem.¹¹⁰⁸ Výkopy v místnosti přímo přiléhající na západě k opatské kapli prokázaly, že raně gotická sakrální prostora v základovém zdivu přímo nenavazovala na základy objektu bývalého opatství.¹¹⁰⁹ Některé části interiérů, v nichž se nacházela středověká kamna a řada románských a gotických detailů a dlaždic,¹¹¹⁰ i dělicí zdi místností byly odkryty pod přízemními místnostmi a před budovou dnešního děkanství.¹¹¹¹ V místnosti těsně navazující na opatskou kapli byly v násypech obsaženy románské (dva díly nezdobené románské archivoly portálu odpovídající strohosti architektury celého konventu) a gotické stavební detaily (zlomky gotické okenní kružby, které snad můžou být dokladem gotické stavební fáze opatské budovy). Dále zde byl objeven bohatý soubor zdobených reliéfních románských dlaždic a nezdobných mozaikových dlaždic raně gotických.¹¹¹²

Západní partie opatství se díky pozdějším navážkám, jež v západní části I. nádvoří zvýšily terén až o pět metrů, zachovala pod násypy místy až do výšky prvního patra. Díky archeologickému výzkumu víme, že byla budova daleko rozlehlejší než dnešní stavba děkanství.¹¹¹³ V jeho jižním sousedství Pavel Břicháček našel základy dalších středověkých budov neznámé podoby, účelu i stáří. První kamenný objekt navazoval

---

¹¹⁰⁵ BŘICHÁČEK 2009, 97.

¹¹⁰⁶ DOLISTA 1990, 18 soudí, že bylo zbudováno v druhé polovině 13. století.

¹¹⁰⁷ BŘICHÁČEK 1995, 146.

¹¹⁰⁸ BŘICHÁČEK 1995, 147.

¹¹⁰⁹ Volný prostor mezi objekty je, zdá se, patrný i na Willenbergově vedutě z roku 1602.

¹¹¹⁰ BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 367.

¹¹¹¹ BŘICHÁČEK 2009, 98.

¹¹¹² BŘICHÁČEK 1995, 146.

¹¹¹³ BŘICHÁČEK 2009, 99.

přímo na opatskou kapli a západní zeď baziliky, další pak byly postaveny směrem k západu podél dnešní jižní zdi děkanství. Ze zjištěných okolností autor usuzuje, že současná podoba I. nádvoří vznikla až v průběhu druhé poloviny 17. století.¹¹¹⁴

Interpretaci zdiva jako prvotního opatství odpovídá jeho shodné pozdější užití i lokalizace mimo vnitřní klauzuru. Existence opatských rezidencí je doložena ve 12. století i v Milevsku blízkých konventech na Strahově a v Želivi.¹¹¹⁵

7.8 Absence kamenického dekoru na budovách konventu

Absence kamenické výzdoby, s níž se setkáváme u milevské baziliky, je charakteristická i pro budovy konventu, jehož stěny byly vyžděny z mohutných kamenných kvádrů. Ty v souvislosti s obtížnou opracovatelností místní nepoddajné žuly působí velmi archaicky. V interiérech se navíc uplatňovaly bez omítky.¹¹¹⁶ Jednoduchá ostění portálů a oken byla sestavená z pečlivě opracovaných kamenů bez jakýchkoli sochařských detailů. Obdélná a jednoduchá s neprofilovaným ostěním jsou i všechna románská okna bývalého konventu. V jiných současných konventech jsou zastoupena spíše okna završená půlkruhem (například na fragmentech klášterních budov v Nepomuku či v Plasích). Je velmi pravděpodobné, že vlivem pozdějších úprav konventních budov zatím ani neznáme všechny původní okenní otvory, které se dochovaly v zadržkách či byly nenávratně zničeny průrazy pozdějších otvorů.

Prostota a strohost tvarů architektonických článků je velmi nápadná. Řešeny byly téměř minimalisticky bez sebemenšího náznaku zdobnosti. Dekor se v omezené míře projevil pouze na polštářovitých hlavicích trojlodí baziliky a na tympanonu portálu vedoucího do refektáře. Jednoduché byly i sloupky ve sdružených okénkách západního dvojvěží chrámu, a pokud byla sloupovými podporami vybavena okna ambitu či kapitulní síně, zřejmě opět analogicky k celému areálu nebyly jejich články nijak výrazně zdobené.

Jak již bylo výše uvedeno, snad nešlo v Milevsku jen o tvrdý a nepoddajný materiál, s nímž museli zdejší kameníci zápolit a omezit tak kamenickou úpravu architektonických detailů na minimum. S velkou pravděpodobností šlo i o ideové důvody, zejména inspiraci myšlenkami sv. Bernarda z Clairvaux.¹¹¹⁷ Ten odsoudil zbytečnou nádheru kostelů a odmítal luxus v kláštřech, který jen odvádí pozornost

---

¹¹¹⁴ BŘICHÁČEK 1995, 148.

¹¹¹⁵ FRB II, 464, 494.

¹¹¹⁶ BŘICHÁČEK/MUK 1991, 273.

¹¹¹⁷ BRANIŠ 1892, 30; KUTHAN 1977, 46–47.

mnichů od nábožného rozjímání. V chrámech nebyl prostor pro krypty a honosné vstupní portály, za to měl být dostatek místa věnován mnišskému chóru určenému k umístění oltářů a zpěvu hodin. Harmonická čistota výtvarného ztvárnění architektury měla vyjadřovat morální čistotu řádového života. Měla být jasná a přehledná, s vytříbenou jednoduchostí tvarů a úsporností klenebních podpor redukovaných na základní funkční prvky.¹¹¹⁸ Zdá se, že jsou milevské stavby učebnicovým příkladem těchto myšlenek.

I přes absenci kamenické výzdoby je však jisté, že po dokončení milevského konventu neexistovala v prostoru jižních Čech jiná stavba sakrálního charakteru, která by mohla výtvarné úrovni celého komplexu konkurovat. Významné místo však našel i mezi nejvýznamnějšími památkami svého druhu na našem území.

7.9 Stavební huť s cihelnou

V místech Děkanské zahrady a silnice vedoucí kolem ní, hned za opevněním kláštera, byly archeologickým výzkumem v roce 1972 odkryty unikátní zbytky pecí cihelny. Jistě jedné z dílen milevské stavební huti. K její produkci náležely od konce 12. a po celé 13. století zcela unikátní náhrobky, cihly, architektonické prvky, jež byly nalezeny v nedokončené podobě, a v poslední fázi i podlahové keramické dlaždice a střešní tašky. Před zahradou v místech budované silnice výzkum odkryl studny, sklepy s vápencem a pec na pálení vápna.¹¹¹⁹ Podrobně o milevské cihelně, která byla patrně součástí celé stavební huti a zanikla na konci 13. století,¹¹²⁰ pojednal Miloš Drda.¹¹²¹

Problematikou dlaždic v Milevsku vzniklých se zabýval v publikaci *Nebe a peklo na zemi* Pavel Břicháček,¹¹²² nejsou tedy předmětem této disertační práce.

7.10 Konventní budovy v kontextu s naší premonstrátskou architekturou

Rozvržení jednotlivých částí milevského konventu navazuje na benediktinské schéma a odpovídá zhruba i řešení klášterů cisterciáckých, kde stejně jako v Milevsku přiléhala k východnímu závěru chrámu sakristie. Na ni navazovala kapitulní síň, dále hovorna a v jihozápadním rohu byl situován průjezd s vrátnicí. V patře východního

---

¹¹¹⁸ BENEŠOVSKÁ 1994, 26.

¹¹¹⁹ BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 367.

¹¹²⁰ BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 367.

¹¹²¹ DRDA 1983.

¹¹²² BŘICHÁČEK 2007.

křídla se nacházel dormitář. V jižním traktu byl umístěn refektář a kuchyně (v případě Milevska snad i v patře další prostory dormitáře) a v západním zásobárna.

Analogie k dispozici budov milevského konventu se v našem prostředí hledají jen velmi těžko. Je to způsobeno ničivými vpády husitů, jimž často padly naše kláštery za oběť, dále pak pozdějšími rozsáhlými přestavbami zejména v době baroka. Z románské monastické architektury tak u nás zůstaly zachovány skutečně jen zlomky a sebemenší archeologický či stavebně historický nález je úžasným přínosem k poznání problematiky románských konventů na našem území. Poznatky o architektuře českých a moravských středověkých klášterů jsou tedy v mnoha případech pouhým součtem drobných střípků mozaiky.

Snad bychom mohli předpokládat, že alespoň částečným vzorem pro budovy milevského konventu byly klauzury premonstrátských klášterů v Želivi či na Strahově. V Želivi, odkud premonstráti do Milevska přišli, a tak by si logicky mohly být oba konventy po architektonické stránce blízké, však vzhledem k ničivým husitským válkám a pozdějším barokním přestavbám areálu nemáme představu ani o tom, jaké bylo původní rozvržení budov. Kusé zprávy o vybavení románské klauzury opata Gotšalka nám přináší pouze Jarlochovův letopis. Byla vybavena kapitulní síní, vytápěnou mnišskou stubou, kalefaktoriem, lázní a domem opata označeným jako na Strahově *caminata*.¹¹²³ Díky archeologickým výzkumům bylo zjištěno, že se románská klauzura v Želivi nacházela pravděpodobně i severně od klášterního chrámu, kde o ní vypovídají základy románských a gotických pilířů a zdí.¹¹²⁴

Na Strahově je rozvržení klauzurních prostor opět poněkud netypické. Nejseverněji položená místnost východního křídla zde není interpretována jako sakristie, nýbrž jako průchod do ambitu (ten je v Milevsku situován naopak v její jižní místnosti křídla). Sakristie byla na Strahově patrně přistavěna před jižní apsidu baziliky.¹¹²⁵ Na zmíněný průchod na jihu navázalo schodiště vedoucí z křížové chodby do dormitáře v prvním patře východního křídla. Teprve za schodištěm následovala kapitulní síň. Byla obdélná a završená deseti poli křížové klenby bez pasů nesené na nízkých konzolkách.¹¹²⁶ Západní stěna strahovské kapitulní síně byla propracovanější než v Milevsku. Zde byl ústředním vstupem z ambitu mohutný obloukový portál zdobený jedním pravoúhlým ústupkem a po každé straně doplněný dvojicí velkých

---

¹¹²³ FRB II, 493–494.

¹¹²⁴ SOMMER/THOMA/THOMOVÁ 2009, 74.

¹¹²⁵ KUBÍČEK/LÍBAL 1955, 37.

¹¹²⁶ KUBÍČEK/LÍBAL 1955, 39.

půlkruhových oken s vodorovnými parapety. Ta byla vyplněna sdruženými okny s románskými sloupky.¹¹²⁷ Obloukové otvory jakoby vykrojené v masivním kamenném zdivu skutečně milevské oblouky do kapitulní síně připomínají. Hlavní vchod je díky pravoúhlému ústupku známou analogií severního portálu milevské baziliky. I variantu vložené tenké zdi se sdruženými okénky můžeme u bočních oblouků v Milevsku, jak již bylo uvedeno výše, připustit. Zatímco však sled otvorů vedoucích do kapitulní síně na Strahově odpovídá osově sledu oblouků klenby křížové chodby, v Milevsku byla jejich návaznost nápadně ignorována. Jižně od kapitulní síně byly na Strahově situovány dvě románské místnosti. Snad sloužily jako hovorna a kalefaktorium (to by bylo snad ve stejných místech jako v Milevsku, přijmeme-li tam jeho existenci). První patro pak zaujímal jako v Milevsku dormitář. I zde byl vydělen příčkou samostatný prostor místnosti, na rozdíl od dormitáře v Milevsku byl však situován na severním konci patra.¹¹²⁸

I jižní křídlo kláštera na Strahově bylo koncipováno odlišně. Jeho nejvýchodnější místnost sloužila jako průchod spojující velkým neprofilovaným obloukem křížovou chodbu s nejj jižnější místností východního křídla a přiléhající místností křídla jižního. Zároveň sloužil z vnějšku od jihu jako vstup do klauzury.¹¹²⁹ Co se týče komunikační úlohy, může nám tento prostor připomínat milevskou fortnu s tím rozdílem, že je v Milevsku situovaná na konci křídla východního. Ani strahovský refektář se svou výstavností s milevským nemůže rovnat. Zaklenut byl opět poli křížové klenby sahající až do výšky 6,2 metru. Osvětlen byl z ambitu půlkruhovými střílnovými okénky a přístup tvořil půlkruhový portál. Na západ od refektáře byla patrně umístěna rozlehlá plochostropá kuchyně. Jižní konventní křídlo bylo jako v Milevsku patrové a v patře patrně plochostropé.¹¹³⁰

Zatímco v Milevsku pokračovala původně stavba konventního křídla od jihovýchodního nároží jižním směrem (jak prokázal již zmíněný výzkum Pavla Břicháčka a dokládá to i stavebně historický průzkum Jana Muka), strahovský konvent byl vybaven přístavbou směřující od jihovýchodního nároží k východu. Interpretována byla v teoretické rovině jako nemocnice či záchody, jež bývaly situovány v samostatné

---

¹¹²⁷ KUBÍČEK/LÍBAL 1955, 41.

¹¹²⁸ KUBÍČEK/LÍBAL 1955, 43.

¹¹²⁹ KUBÍČEK/LÍBAL 1955, 49.

¹¹³⁰ KUBÍČEK/LÍBAL 1955, 49–51.

budově přístupné přímo z dormitáře.¹¹³¹ Na Strahově se dochovalo z velké části i románské jádro západního konventního křídla, jehož část sloužila jako cellarium.¹¹³²

Kromě několika málo dílčích podobností nemá architektura milevské klauzury se strahovským konventem společné ani další rysy. Odlišné je řešení většiny portálů (s výjimkou vstupů do kapitulní síně a vstupu v jihovýchodním koutu rajského dvora). Portály na Strahově jsou zaklenuty půlkruhem stejně jako špaletová okna. Zatímco v milevském konventu nenacházíme s výjimkou ambitu stopy po osazení kleneb a stropy byly zřejmě ve všech prostorách interiéru dřevěné trámové, východní křídlo strahovské klauzury bylo v přízemí i v patře zaklenuto křížovými klenbami bez pasů a klenby se nacházely, jak již bylo uvedeno, i v dalších jeho prostorách.¹¹³³ Ambit pak byl sklenut křížovými klenbami bez pasů. Okna křížové chodby směřující do rajského dvora byla zřejmě vyplněna sdruženými okny se sloupky snad s hlavicemi zdobenými palmetami.¹¹³⁴

Ze srovnání konventních budov na Strahově a v Milevsku jasně vyplývá, že přestože nás dnes románská milevská klauzura ohromuje mírou rozsahu zachování, působivostí kamenných stěn a velkolepostí v rámci jihočeského prostoru, její architektura je o poznání nižší úrovně než u komplexu strahovského. Důmyslnost a výtvarná vybavenost strahovských budov je ve srovnání s Milevskem nápadná. Využití klenebních systémů, architektonické ztvárnění jednotlivých prostor i promyšlenost koncepce komplexu (například vázanost portálů na běh klenebních travé v ambitu) poukazuje na vyspělou a poučenou stavební huť. Tyto prvky však v Milevsku postrádáme. Je zřejmé, že zdejší konventní budovy byly daleko skromnějšího charakteru, dalo by se říci, že až skoro asketické, představíme-li si jejich interiéry s kamenným neomítaným rezným zdívem, jednoduchými okenními otvory a portály a plochými dřevěnými stropy.

Srovnání architektury milevského konventu s dalšími premonstrátskými kláštéry je často problematické vzhledem k míře jejich zachování. V případě kanonie v Doksanech víme pouze to, že byly budovy klauzury umístěny na jižní straně baziliky, o čemž svědčí dochovaný portál v jejím transeptu. Jejich podoba ale není známá. O mnoho více informací nemáme ani o konventních budovách kláštera v Litomyšli. Víme pouze to, že se opět rozkládaly při jižní straně baziliky, kde bylo doloženo torzo

---

¹¹³¹ KUBÍČEK/LÍBAL 1955, 48.

¹¹³² KUBÍČEK/LÍBAL 1955, 55.

¹¹³³ KUBÍČEK/LÍBAL 1955, 41–43.

¹¹³⁴ KUBÍČEK/LÍBAL 1955, 62–63.

kamenné stavby se sklepem.¹¹³⁵ I louňovická kanonie je dnes zaniklou středověkou lokalitou, při jejímž poznávání jsme odkázáni především na archeologii. Relikty staveb totiž zmizely s výjimkou jediné zdi pod zástavbou dnešní obce. Pomocí zjišťovací bodové či liniové sondáže se podařilo přibližně vymezit areál bývalého klášteřiště a jeho hospodářského zázemí. Další poznatky přinesl geoelektrický odporový průzkum. Dispozice a archeologická podoba kanonie však uniká našemu poznání.¹¹³⁶

Archeologický výzkum v premonstrátském klášteře Hradisko u Olomouce prokázal stavební aktivitu od 12. století. Byla jím zachycena hradba kláštera, kostel z druhé poloviny 13. století i pozůstatky středověkého opatství z 12. a 13. století v prostoru nádvoří barokní prelatury.¹¹³⁷

Kláster premonstrátek v Dolních Kounicích byl stejně jako milevské opatství šlechtickou fundací. Založil jej roku 1181 Vilém z Pulína a již dva roky nato na místo s jistě připravenými prostory přišly řeholnice z Louňovic.¹¹³⁸ Z románské stavební etapy areálu byla pod barokním konventem rozkládajícím se severně od klášterního chrámu nově odkryta obdélná románská podsklepená budova. Ta byla ve druhé třetině 13. století, kdy teprve začala velkorysá výstavba kláštera, přestavěna a doplněna po východní a západní straně dalšími konventními budovami, jichž se stala organickou součástí.¹¹³⁹ Objekt pocházel z konce 12. století a z této doby byl v areálu zatím jedinou poznanou kamennou budovou s výjimkou reliktu apsidy původního kostela. Snad mohl sloužit jako refektář (sklep by pak byl stejně výjimečnou výbavou jižního křídla jako v Milevsku) či v počátcích kláštera jako víceúčelová budova s funkcí dormitáře, refektáře a kapitulní síně, jak rovněž navrhuji autoři archeologického výzkumu. Sondami byla patrně vyvrácena i existence románského ambitu.¹¹⁴⁰ Románské zdivo v Dolních Kounicích tvoří ještě severní stěnu ambitu, která je považovaná za možný pozůstatek severní zdi původní románské klášterní baziliky. V západní stěně křížové chodby je pak zachováno torzo západního průčelí románského chrámu.¹¹⁴¹

Rovněž původní konvent kláštera v Louce u Znojma se nedochoval. V torzální podobě zůstalo zachováno severní rameno ambitu, archeologickým výzkumem byla odhalena část východního křídla konventu (z něhož se zachovala i část nadzemního

---

¹¹³⁵ FOLTÝN/SOMMER 1997b, 346.

¹¹³⁶ DRAGON/RADOMĚRSKÝ 1997, 107, 114.

¹¹³⁷ OPPELTOVÁ/KROUPA 2005, 513, 517.

¹¹³⁸ MERTA/PEŠKA 2015, 820.

¹¹³⁹ MERTA/PEŠKA 2015, 826–827.

¹¹⁴⁰ MERTA/PEŠKA 2015, 832.

¹¹⁴¹ KONEČNÝ/BORSKÝ/HOŘÍNEK 1994, 267–268.

zdiva) s kapitulní síní a kaplí sv. Kateřiny, jež byly postaveny nejpravděpodobněji kolem poloviny 13. století.¹¹⁴² Rozvrh dalších nedochovaných prostor je známý z plánu z poloviny 18. století. Kolem kapitulní síně vedlo úzké schodiště do dormitáře umístěného v patře východního křídla. Z jižního křídla vybíhal kolmo podélný refektář, pod nímž byla ve svažitém terénu situována kuchyně. Areál byl zřejmě od počátku ohrazen a chráněn věžemi.¹¹⁴³

Budovy původního konventu v Teplé, které byly založeny po roce 1197, byly radikálně přebudovány ve druhé polovině 17. století. Konvent založil šlechtic blahoslavený Hroznata a o průběhu jeho výstavby nemáme žádné soudobé zprávy. Bazilika, jež je ukázkou přechodu románského a gotického slohu, byla vysvěcena roku 1232. Dosavadní poznatky o podobě románsko-gotických konventních budov, které se k chrámu připojovaly z jihu, jsou zatím torzovité. Archeologickými výzkumy byla odhalena část středověké nádvorní zdi jižního ramene ambitu a snad základ lavatoria. Odkryty byly i pozůstatky opevnění kláštera, a to příkop v opatské zahradě a masivní kamenná zeď, která snad představuje fragment masivní věže prvotní jižní opeňovací linie areálu. Nalezeny byly před západním průčelím prelatury i doklady extenzivního sídlištního a výrobního areálu (torzo zahloubeného objektu) z počáteční fáze fungování kláštera.¹¹⁴⁴

Konventní budovy ženského kláštera v Chotěšově, které byly situovány po severním boku klášterního chrámu, byly zbourány po roce 1750, kdy jejich funkci nahradila nová barokní klauzura.

V roce 1209 založil Lev z Klobouk premonstrátský klášter v Brně-Zábrdovicích. Stejně jako tomu bylo v případě kláštera v Dolních Kounicích či v Milevsku, i zde vlastnil fundátor dvůr, u kterého postavil vlastnický kostel sv. Kunhuty.¹¹⁴⁵ Ten po vysvěcení roku 1211 využíval konvent jako provizorium, neboť klášterní bazilika byla vystavěna patrně až ve třetí čtvrtině 13. století.¹¹⁴⁶ Konvent, jehož budovy či části stály již v letech 1237 až 1240, k ní přiléhal po severní straně. Prvotní kostel i budovy klauzury však byly zbourány a nahrazeny mladšími.¹¹⁴⁷ Z první stavební fáze se dochovaly jen úseky zdiva obsažené v dnešním konventu a zazděný strohý románský portál v severozápadním koutě ambitu. Formální jednoduchost vstupu nemá obdobu u

---

¹¹⁴² UNGER 1996, 27–34.

¹¹⁴³ BOROVSKEJ/KROUPA/KROUPA 2005, 800.

¹¹⁴⁴ ŠIROKÝ/NOVÁČEK 2011, 42–43.

¹¹⁴⁵ MERTA 2013, 108.

¹¹⁴⁶ MERTA/RYBNÍČEK/ZUBEK 2004, 146.

¹¹⁴⁷ MERTA 2013, 108.

žádné ze známých románských staveb v širším okolí. Snad vychází z hospodářské funkce západního křídla konventu. Na základě poznanych skutečností se tak zdá, že je v dnešním západním křídle obsažena původní středověká budova takřka v celém rozsahu. Obsahuje ale i konstrukce náležící k prvotnímu stavebnímu horizontu kláštera datovatelné do doby kolem poloviny 13. století.¹¹⁴⁸

Původní konventní stavby kláštera premonstrátek v Nové Říši zanikly a jejich stopy dosud nebyly nalezeny.

Z uvedeného je patrné, že mírou zachování jsou premonstrátské budovy milevského kláštera blízké klášteru strahovskému, kde se jeho románské jádro rovněž zachovalo v rozsáhlé podobě. V kombinaci s téměř autentickou románskou bazilikou a částí tribunového kostela sv. Jiljí s jedinečnou západní věží v šíři lodi je tedy Milevsko unikátní románskou monastickou lokalitou na našem území.

---

¹¹⁴⁸ MERTA 2013, 110–114.

8. STAVEBNÍ AKTIVITA V AREÁLU KLÁŠTERA V DOBĚ GOTIKY

Románská výstavba byla v milevském klášteře završena snad ke konci života prvního opata Jarlocha, který je v listinách naposledy uveden roku 1221.¹¹⁴⁹ V roli představeného klášteřa jej zřejmě nahradil Jan, zmíněný roku 1234.¹¹⁵⁰ Od roku 1285 se v pramenech objevuje opat Jindřich.¹¹⁵¹ Hospodářské zázemí umožnilo další rozkvět klášteřa ve 13. a 14. století, o němž svědčí fakt, že mu kromě městečka Milevska náleželo ještě asi šedesát vsí.¹¹⁵² Navíc držel patronát nad čtrnácti farami, z nichž se jejich počet ustálil ve druhé polovině 14. století na deseti. Patronáty milevského klášteřa ve středověku se zabýval Jan Adámek.¹¹⁵³ Na svém pozemkovém majetku zahajuje milevský klášter nejpozději v polovině 13. století kolonizaci, jejímž důsledkem je vznik nových osad. V poslední čtvrtině 13. století dochází i k přesunu původní osady kolem kostela sv. Jiljí do jádra dnešního města. Poddanské městečko je uváděno v písemných pramenech od konce první čtvrtiny 14. století.¹¹⁵⁴ V této době má milevská kanonie vliv nad uceleným územím sahajícím od Sedlčanska po Bechyňsko, jež je základním finančním zdrojem pro obživu a fungování klášterní komunity.¹¹⁵⁵

Písemných zpráv, týkajících se klášteřa v Milevsku ve druhé polovině 13. století, se dochovalo jen poskromnu. Jde o list papeže Alexandra IV. z roku 1257¹¹⁵⁶ a listinu z roku 1285, která potvrzuje milevskému klášteru patronátní právo kostela v Kamýku, čímž byly nahrazeny škody vzniklé během bojů o Zvíkov.¹¹⁵⁷ Další zmínka pochází z roku 1288.¹¹⁵⁸

O tom, že nový klášter v Milevsku dobře prospíval, svědčí čilý stavební ruch, který zde pokračoval i v druhé polovině 13. století. Nová architektura vznikající zde v duchu přemyslovské gotiky dostává rysy štíhlosti, elegance, prosvětlenosti a

---

¹¹⁴⁹ CDB II, 205.

¹¹⁵⁰ CDB III/1, 89.

¹¹⁵¹ RBM II, 585, 900.

¹¹⁵² DOLISTA 1990, 17.

¹¹⁵³ ADÁMEK 2001, 75 uvádí fary přímo předané klášteru Jiřím z Milevska nebo vzniklé na prvotním zboží konventu, tedy Červenou, Milevsko, Střídku, Toužim a Útvinu. Dále Kaplici, Bernartice a Kovářov. Od českých králů získal fary v Kamýku a Bechyni a koupí pražského dvorce pak získal na krátko faru při kostele sv. Ondřeje. Od Rožmberků pak klášter získal fary v Blanici a Přčici, které však pozbyl stejně jako bechyňský patronát. Nejmladší patronát získal od Jana Lucemburského v Krásné Hoře.

¹¹⁵⁴ BŘICHÁČEK 2007, 24.

¹¹⁵⁵ BŘICHÁČEK 2014, 68, 70.

¹¹⁵⁶ CDB V/1, 202.

¹¹⁵⁷ RBM II, 585.

¹¹⁵⁸ RBM II, 626.

vertikálnosti. K roku 1257 máme poprvé v písemných pramenech doloženo opevnění kláštera. Dochází k přestavbě východního závěru chrámu a vzniku transeptu, bazilika je nově zaklenuta křížovými klenbami a upraveno je i její průčelí. K východnímu konci opatství je přistavena opatská kaple se dvěma nad sebou situovanými místnostmi zaklenutými křížovými žebrovými klenbami. Následují přestavby románského refektáře a ve 14. století i významné úpravy kapitulní síně. V klášterním areálu v blízkosti klauzury vzniká i několik dalších staveb, z nichž dvě mají charakter reprezentačních paláců. Velkolepé úpravy završuje významná přestavba kostela sv. Jiljí kolem roku 1400, jedno z vrcholných děl lucemburské gotiky v jižních Čechách. Všechny gotické počiny v areálu kláštera měly vysokou výtvarnou úroveň.

Čilý stavební ruch prozrazuje, že i v době lucemburské klášter prožívá období stabilizace. Archeologické výzkumy Pavla Břicháčka doložily základy středověké zástavby i v prostoru III. a IV. klášterního nádvoří, snad se jednalo o navazující hospodářský dvůr.¹¹⁵⁹ Architektonický rozkvět premonstrátské kanonie v Milevsku násilně přerušil vpád husitů 24. dubna 1420. Klášter byl dobyt, rozbořen a vypálen.

8.1 Literatura ke gotické výstavbě v areálu milevského kláštera

Zatímco v pramenech nacházíme k románské výstavbě milevské kanonie alespoň sporé zprávy, ke gotické stavební etapě ve 13. a 14. století se nezachovalo prakticky nic. Výjimkou je pouze listina z roku 1231, z níž se nepřímou dovidáme o zřízení oltáře sv. Mikuláše.

V roce 1859 publikoval v *Památkách archeologických a místopisných* podrobný článek pojednávající o milevském klášteře Karel Vladislav Zap. Stavbu křížové lodi a presbytáře zařadil do počátků gotiky, asi do roku 1230.¹¹⁶⁰ Jan Erazim Wocel se v roce 1863 zaměřil na podrobnou charakteristiku architektury milevské baziliky a kostela sv. Jiljí ve stati *Die Baudenkmale zu Mühlhausen (Milevsko) in Böhmen*. Dostavbu presbyteria a transeptu klášterního chrámu označil za charakteristický projev přechodního stylu v Čechách a na Moravě v první polovině 13. století. Tento názor autor podpořil srovnáním architektonických článků raně gotického východního závěru milevské baziliky se závěrem konventního kostela v Předklášteří u Tišnova.¹¹⁶¹

---

¹¹⁵⁹ BŘICHÁČEK 2009, 91.

¹¹⁶⁰ ZAP 1859, 213–225.

¹¹⁶¹ WOCEL 1863, 7–8.

Ferdinand Josef Lehner o milevské klášterní bazilice psal v roce 1889 v časopise *Method*. Východní závěr s transeptem zařadil ještě do doby Jarlochovy a označil jejich architektonické prvky opět za dílo přechodního slohu.¹¹⁶² V roce 1892 uvedl stručnou charakteristiku gotické části milevského klášterního kostela v publikaci *Dějiny středověkého umění v Čechách* Josef Braniš. Podrobný popis raně gotické příčné lodi, presbyteria i opatské kaple publikovali v roce 1898 v *Soupisu* Podlaha se Šittlerem.¹¹⁶³

Starší literatura často spojovala přestavbu východního závěru milevské baziliky se zprávou o požáru v roce 1191 (např. Bernhard Grueber, Josef Braniš, Ferdinand Josef Lehner).¹¹⁶⁴ Mylně to tak vedlo naše historiky umění k domněnce, že gotické stavitelství v českých zemích začíná již v druhé polovině 12. století a výstavba východního závěru milevské baziliky je jedním z jeho prvních dokladů. Tento omyl byl vyvrácen v roce 1931 v *Dějepisú výtvarného umění*, který redigoval Zdeněk Wirth. Zde byla dostavba milevského chrámu posunuta do doby vlády Přemysla Otakara II.¹¹⁶⁵ Krátkou zmínku gotické přestavbě baziliky věnoval v publikaci *Gotická architektura v Čechách a na Moravě* v roce 1948 Dobroslav Líbal.¹¹⁶⁶

V několika pracích se raně gotickou architekturou v Milevsku zabýval Jiří Kuthan. Předně se jedná o stať v publikaci *Gotická architektura v jižních Čechách* z roku 1975. Autor zde rovněž poukazuje na drobnější venkovské stavby v blízkosti Milevska, do jejichž architektury se promítly milevské prvky.¹¹⁶⁷ V recenzi ke Kuthanově knize se vyjádřil s pochybnostmi o dataci raně gotické výstavby v Milevsku do 60. let 13. století Dobroslav Líbal.¹¹⁶⁸ Jiří Kuthan dále zařadil stručnou charakteristiku raně gotické přestavby milevské baziliky do katalogu v publikaci *Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století*.¹¹⁶⁹ Popis raně gotické dostavby baziliky a opatské kaple je uveden rovněž v *Uměleckých památkách Čech*.¹¹⁷⁰

Raně gotickou architekturou východního závěru baziliky i opatské kaple se Jiří Kuthan podrobně zabýval i v roce 1982. Detailní charakteristiku obou objektů a jejich bližší slohové zařazení uvedl v katalogu staveb kolektivní publikace *Umění doby*

---

¹¹⁶² LEHNER 1889b, 40, 42, 44.

¹¹⁶³ PODLAHA/ŠITTLER 1898, 94, 97–100, 104–105.

¹¹⁶⁴ GRUEBER 1871, 17; BRANIŠ 1892, 30; LEHNER 1889b, 40; LEHNER 1907, 10.

¹¹⁶⁵ BIRNBAUM/CIBULKA/MATĚJČEK/PEČÍRKA/ŠTECH 1931, 102, 104.

¹¹⁶⁶ LÍBAL 1948, 56–59.

¹¹⁶⁷ KUTHAN 1975, 110–120.

¹¹⁶⁸ LÍBAL 1975, 566.

¹¹⁶⁹ KUTHAN 1977, 217.

¹¹⁷⁰ POCHE 1978, 386–387.

posledních Přemyslovců.¹¹⁷¹ K vybraným katalogovým heslům této knihy se vyjádřili Jan Sommer a Jiří Varhaník ve stati, v níž uveřejnili své poznámky a připomínky vztahující se i k raně gotické milevské architektuře. Předně na základě milevského tvarosloví odmítli dosavadní datování raně gotických novostaveb v Milevsku a zařadili jejich vznik do konce 13. století.¹¹⁷² Odpovědí jim byl Kuthanův článek, v němž autor podpořil svá stanoviska pro datování do konce 60. a 70. let 13. století.¹¹⁷³ V roce 1994 své poznatky o raně gotické dostavbě baziliky a stavbě opatské kaple v Milevsku autor uvádí v katalogu publikace *Česká architektura v době posledních Přemyslovců*. Na konci katalogového hesla je uvedena i dostupná literatura vztahující se k této fázi budování milevského kláštera.¹¹⁷⁴

V roce 1988 proběhl již zmíněný stavebně historický průzkum křídel milevského konventu realizovaný Janem Mukem. Přinesl četné nové poznatky týkající se raně gotické úpravy románského refektáře a pozdější přestavby kapitulní síně v době vrcholné gotiky.¹¹⁷⁵ Autor jej ve stejném roce doplnil hloubkovým stavebně historickým průzkumem kapitulní síně se sondami do zdiva a zároveň proběhl v prostoru síně archeologický výzkum Pavla Břicháčka. Na základě výsledků obou výzkumných akcí, které badatelé publikovali v roce 1991, byla rekonstruována pravděpodobná podoba kapitulní síně na východě ukončená kvadratickým presbytářem.¹¹⁷⁶

V roce 1995 proběhl v souvislosti s rekonstrukcí klášterní baziliky již zmíněný stavebně historický průzkum chrámu realizovaný Pavlem Zahradníkem a Pavlem Vlčkem.¹¹⁷⁷ Díky odstranění zchátralé novorománské omítkové dekorace z konce 19. století bylo možné poznat gotickou podobu průčelí klášterního kostela, střední okno, severní portál i lomený otvor s profilovaným ostěním. Za účelem bližšího poznání dřívější podoby vnějších fasád baziliky byl ve stejném roce realizován restaurátorský průzkum omítek, který provedl Václav Špale.¹¹⁷⁸ V roce 1995 publikoval Jan Sommer výsledky povrchového průzkumu chrámu. Nejvýznamnějším objevem bylo zjištění, že byly boční lodě klášterního kostela patrně současně se vznikem transeptu a presbytáře zaklenuty gotickými křížovými žebrovými klenbami.¹¹⁷⁹ Pavel Vlček s Pavlem

---

¹¹⁷¹ KUTHAN 1982, 258.

¹¹⁷² STEHLÍKOVÁ/VARHANÍK/SOMMER 1984, 32.

¹¹⁷³ KUTHAN 1984, 41–42.

¹¹⁷⁴ KUTHAN 1994, 233–238.

¹¹⁷⁵ MUK/EBEL 1988.

¹¹⁷⁶ BŘICHÁČEK/MUK 1991.

¹¹⁷⁷ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a.

¹¹⁷⁸ ŠPALE 1995.

¹¹⁷⁹ SOMMER 1995.

Zahradníkem ještě v témže roce provedli stavebně historický průzkum budovy Latinské školy.¹¹⁸⁰ Nové poznatky o objektu spolu s výzkumem v gotickém paláci a věži v bývalé sýpce publikoval o rok později Jan Sommer.¹¹⁸¹

V letech 1995 a 1996 byla výztužemi základů zabezpečena staticky narušená východní část klášterního kostela a byly doplněny výztuhy nad klenbami presbytáře a hlavní lodi. Střecha celé stavby byla nově pokryta břidlicovou krytinou a byly obnoveny omítky na exteriéru chrámu. V rámci těchto úprav byly zjištěny nové poznatky o gotické stavební fázi baziliky. V roce 1997 proběhl restaurátorský průzkum omítek v interiéru klášterního kostela, jehož výsledky publikoval Jan Sommer,¹¹⁸² který se průzkumu účastnil jako specialista na památkové průzkumy staveb. Sondy měly odhalit případné malířské dekorace v interiéru a stopy dříve odstraněných architektonických prvků. V roce 1997 Pavel Břicháček a Petr Sommer shrnuli dosavadní archeologické i stavebně historické poznatky o architektuře kláštera v Milevsku v *Encyklopedii českých klášterů*.¹¹⁸³

V druhé polovině devadesátých let bylo realizováno několik akcí vedených Janem Sommerem za účelem bližšího poznání stavebního vývoje konventních křídel. Ty rozšířily naše poznatky o raně gotické přestavbě refektáře a vzniku vrcholně gotické kapitulní síně. Autor v roce 1998 provedl aktualizaci Mukova stavebně historického průzkumu,¹¹⁸⁴ výsledky svých pozorování v témže roce publikoval.¹¹⁸⁵

V roce 1999 se podařilo Janu Sommerovi dílčím způsobem doplnit dosavadní znalosti o postupu výstavby raně gotického presbyteria klášterního kostela. Zjištěné skutečnosti však nepřinesly mnoho jistoty v interpretaci této fáze výstavby klášterního chrámu a autor výzkumu, publikovaného v témže roce v časopise *Výběr*,¹¹⁸⁶ poukázal na nutnost, že bude některé okolnosti potřeba i dále podrobit dílčímu zkoumání. Ve stejném roce autor spolu s Pavlem Zahradníkem provedl stavebně historický průzkum gotické věže a paláce v severovýchodním nároží konventu.¹¹⁸⁷

V roce 2001 shrnul své poznatky o gotické architektuře na našem území v *Katalogu gotické architektury v České republice do husitských válek* Dobroslav Líbal.

---

¹¹⁸⁰ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995b.

¹¹⁸¹ SOMMER 1996.

¹¹⁸² SOMMER 1997a.

¹¹⁸³ BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 364–370.

¹¹⁸⁴ SOMMER 1998a.

¹¹⁸⁵ SOMMER 1998b.

¹¹⁸⁶ SOMMER 1999a.

¹¹⁸⁷ SOMMER/ZAHRADNÍK 1999.

V katalogu staveb se zaměřil i na detailní popis východní části klášterního kostela a opatské kaple v Milevsku a stručně se dotkl i přestavby kapitulní síně.¹¹⁸⁸

8.2 Gotická přestavba milevské baziliky

8.2.1 Gotický transept

Významnou změnou byla přestavba východního závěru klášterní baziliky. Románské obvodové zdivo severní a jižní boční lodě bylo využito k vestavění nového gotického transeptu stejně širokého jako trojlodí [77]. Na stavbu vyšších partií jeho bočních zdí byly použity původní románské kamenné kvádry. Snad i proto působí příčná loď navenek jistou blokovostí a postrádá výraznější architektonické členění. V severním zdivu příčné lodi je dodnes patrná nepravidelná linie rozhraní mezi částečně ubouraným románským zdivem a gotickou přístavbou.¹¹⁸⁹

Na vedutě milevského kláštera od Jana Willenberga z roku 1602 [57] je patrné, že se nad bočními stěnami transeptu vypínaly vysoké trojúhelníkové štíty. Doba jejich vzniku nelze přesně určit. Fragmenty hran původních střešních štítů severní a jižní stěny příčné lodi ve zdivu rozeznal Jan Sommer. Tato skutečnost dokládá fakt, že byly stěny transeptu zatím v neznámé době nadezděny kvádrovým materiálem do stejné úrovně jako horní část presbyteria a hlavní lodi,¹¹⁹⁰ kde došlo k vyzdění svrchních částí bočních zdí v souvislosti s vložením kleneb do lodi před polovinou 17. století.¹¹⁹¹

Interiér příčné lodi je osvětlován rozměrnými okny s lomenými záklenky. V severní části příčné lodi jsou okna situována v boční a východní zdi po jednom, v jižní části transeptu je pak kvůli napojení sakristie pouze jedno okno opět ve stěně východní. Ostění okenních otvorů jsou členěna výžlabkem mezi dvěma oblouny, z nichž vnitřní spočívá na okrouhlé patce umístěné na hranolovém soklíku. Kružby jsou tvořeny hůlkovitými profily podobně jako v hradní kapli na Zvíkově. V minulosti byly odstraněny jejich pruty a střední části, jejichž zlomky patrně obsahuje soubor architektonických článků, jemuž se věnuji v jiné části této práce. Okna byla dodatečně (asi při úpravách kostela v 16. či 17. století) zvětšena vybouráním parapetů a posunutím okenních lavic do úrovně původní kordonové římsy, jak bylo zjištěno v průběhu rekonstrukce exteriéru a při restaurátorském průzkumu omítek realizovaném Václavem

---

¹¹⁸⁸ LÍBAL 2001, 255–257.

¹¹⁸⁹ BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 366.

¹¹⁹⁰ SOMMER 1997a, 298.

¹¹⁹¹ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 24.

Špale.¹¹⁹² Spodní části ostění, jež vznikly touto úpravou, jsou sestaveny z osekávaných cihel a maltou jsou domodelovány do profilace odpovídající vrchním částem.¹¹⁹³ Tato dodatečná úprava byla až do realizace úprav exteriéru baziliky na konci devadesátých let 20. století dokonale maskována umělým kamenem.¹¹⁹⁴

Prostor transeptu byl zaklenut třemi poli křížové klenby s mohutnými žebry hruškovitého profilu. Střední travé, jež se na východě otevírá do presbytáře, má zhruba čtvercový tvar. Dvě pole postranní jsou obdélníková s poměrem stran přibližně 1:2. Šířka klenebních polí je dána rozpětím hlavní a bočních lodí románského chrámu. Žebra vybíhají z drobných konzolek ve tvaru obráceného nad špičkou mírně projmutého jehlanu bez výzdoby, pokrytého vegetabilním dekorem v podobě zašpičatělých lístků či oblejších tvarů [78]. Jan Sommer dokonce poukázal na možnost, že jsou konzoly podpírající žebra kleneb obou ramen křížení (a snad i středního pole transeptu) neorganicky a tedy snad i dodatečně připojeny k římsovým hlavicím přízedních pilířů oddělujících boční travé od středního klenebního pole transeptu.¹¹⁹⁵ Žebra se uprostřed klenebního pole sbíhají do kruhových svorníků pokrytých kamenicky tesaným nízkým reliéfem s motivem dostředně uspořádaných rozmanitých lístků. Svorník ve středním travé je dokonce zdoben prolamovanou technikou [79, 80].

Kouty středního pole transeptu jsou vyplněny polygonálními pilíři ve tvaru části osmihranu završenými opět polygonálními kalichovitými hlavicemi situovanými ve stejné výšce jako konzoly podpírající žebra klenby. Hlavice zdobí dekor v podobě stylizovaných jetelových, javorových či dubových listů, jazykových listů na vrcholku stočených do tvaru bobule a listů ostrého mečovitého tvaru s okvětimi na hrotech [81, 82]. Jednotlivá travé jsou vzájemně oddělena masivními pětibokými pásy po bocích lemovanými výžlabkem, jež se klenou od hlavic polygonálních pilířů. Boční klenební pole transeptu jsou oddělena od severní a jižní vedlejší lodě raně gotickými lomenými oblouky podloženými opět masivními pětibokými pásy a v náběžích podpíranými profilovanými konzolami v podobě obrácených jehlanců ukončených polygonálními houbovitými abaky [83], které jsou stejného typu jako na Zvíkově či v Písku.¹¹⁹⁶

---

¹¹⁹² SOMMER 1997a, 298.

¹¹⁹³ SOMMER 1999a, 180.

¹¹⁹⁴ SOMMER 1997a, 298.

¹¹⁹⁵ SOMMER 1997a, 297.

¹¹⁹⁶ KUTHAN 1975, 111.

8.2.2 Gotický presbytář

Románské apsidy východního závěru ze statických důvodů ustoupily mělkému presbytáři navazujícímu na střední pole transeptu [84].¹¹⁹⁷ Má tvar pěti stran desetiúhelníka a je stejně vysoký jako příčná loď. Jeho zdi a k nim přiléhající východní stěny transeptu jsou jedinými částmi baziliky, které pocházejí kompletně z doby raně gotické přestavby.

Příčná loď se do presbytáře otevírá lomeným vítězným obloukem, který nese profilaci v podobě oblounu mezi dvěma výžlabky. Spočívá na hrubě opracovaných nízkých kalichových hlavicích masivních pětibokých pilířů. Ty jsou zdobeny lístky a květy provedenými v plochem reliéfu.

Nové prostory prosvětliła velká původně dvojdičná gotická okna obohacená krajkovým kružeb s motivy převzatými z rejstříku klasické gotiky.¹¹⁹⁸ Jsou shodná s okny v transeptu, a tak stejně jako ona nesou zřejmě jisté poučení okny kaple hradu Zvíkova. Patrné to je opět na jejich profilaci i užití polygonálních soklíků, jež podpíraly okenní pruty.¹¹⁹⁹ Ostění oken jsou profilovaná výžlabkem mezi dvěma oblouny, kružby, z nichž se zachovala pouze torza, měly původně hůlkovité profily. Chybí jejich střední části a pruty, jejichž zlomky patrně obsahuje soubor architektonických článků, jemuž se věnuji v jiné části této práce. V presbytáři i na okenních otvorech příčné lodě se objevují pouze dva typy kamenické výzdoby. Okna prvního typu byla tvořena původně motivem volného čtyřlístu (či trojlístu) umístěného v záklenku, který spočíval na dvou trojlístých obloučcích,¹²⁰⁰ nebo v druhém případě zde byl užit do kruhu vepsaný čtyřlíst na dvou hrotitých obloucích s vloženými jeptiškami.¹²⁰¹ Obloun profilace oken je bez hlavice a dole spočívá opět na ploché okrouhlé patce a zmíněném polygonálním soklíku. Trojice východních oken má pravděpodobně parapet v původní výšce, prostřední z nich je do výše fragmentu kružby ve vrcholu zazděné. Okna na severní a jižní straně presbyteria byla zvětšena stejným způsobem jako okna transeptu.¹²⁰² Zřejmě při úpravách kostela v 16. či 17. století byly sníženy jejich parapety.¹²⁰³

---

¹¹⁹⁷ BŘICHÁČEK 2007, 22.

¹¹⁹⁸ KUTHAN 1994, 238.

¹¹⁹⁹ KUTHAN 1984, 41; STEHLÍKOVÁ/VARHANÍK/SOMMER 1984, 32.

¹²⁰⁰ LÍBAL 2001, 255.

¹²⁰¹ KUTHAN 1994, 233.

¹²⁰² SOMMER 1999a, 180.

¹²⁰³ SOMMER 1997a, 298. Bylo tak zjištěno při rekonstrukci exteriéru východní části baziliky a při realizaci restaurátorského průzkumu Václavem Špale.

Úroveň podlahy východního závěru je vzhledem k dnešní podlaze v románské části baziliky asi o čtyřicet centimetrů výše. Vzhledem k původní románské úrovni se pak pohybuje zhruba o osmdesát centimetrů výše.¹²⁰⁴ Presbytář byl sklenut paprscitou klenbou podpíranou hmotnými profilovanými hruškovitými žebry shodného tvaru jako v transeptu, po stranách doplněnými obloukem a výžlabkem. Ta se sbíhají do svorníku dnes zakrytého nástavcem barokního oltáře. Václav Mencl milevská žebra spojil s vývojem klenebních žeber v posledním dvacetiletí 13. století, kdy docházelo k postupnému nahrazení raně gotických forem novou profilací poklasického slohu. Představují typický vývoj v tomto období, kdy se hruškový profil vertikálně protahuje a z boků zplošťuje. Žebro ztrácí masivnost a nabývá na dynamičnosti a lehkosti. Milevským žebřům svou profilací odpovídají žebra kleneb minoritského kostela v Plzni či kostela sv. Kateřiny v Chomutově.¹²⁰⁵

Žebra byla pravděpodobně nesena válcovými příporami umístěnými v rozích pětiúhelného presbytáře, o čemž svědčí zachované třístupňové polygonální patky přípor [85] a masivní kalichovité hlavice pokryté hrubě tesanými naturalistickými motivy bobulí a lístků a završené polygonálními krycími deskami, z nichž žebra klenby vybíhají v místě klenebních náběhů [86]. Válcové přípory pronikaly bankálovou římsou a pokračovaly do hranolového polygonálního průběžného soklu ukončeného polygonální patkou. Přípory byly v neznámé době osekány a průběžný sokl byl zkrácen kvůli umístění barokního oltáře. Skutečnost, že byly přípory opravdu realizovány, byla potvrzena sondou, jež byla položena v jihozápadním koutu presbyteria při vítězném oblouku. V koutu byl zjištěn otisk původního válcového dřívku, jehož podobu Jan Sommer interpretoval jako pouze k líci zdiva přiložený volný válec. Tomu odpovídá i horní plocha patky ohraničená ryskou v podobě kruhu.¹²⁰⁶ Dřívky oblých přípor byly tedy odstraněny při některé pozdější úpravě interiéru. Z nízkých krycích desek umístěných na vrcholu hlavic vybíhají žebra do klenby bez zprostředkování náběžními štítky. Profilovaný sokl obíhal původně při zemi celý interiér presbytáře a nese značně složitou profilaci reprodukcující deformované tvary soklů klasického období, jak upozornil Dobroslav Líbal.¹²⁰⁷ Interiér závěru je dále členěn masivní profilovanou bankálovou římsou probíhající pod okny. Bohatý rejstřík architektonických forem

---

¹²⁰⁴ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 33.

¹²⁰⁵ MENCL 1951–1952, 271–273.

¹²⁰⁶ SOMMER 1999a, 181–182.

¹²⁰⁷ LÍBAL 2001, 255.

presbytáře i jeho prosvětlení symbolicky akcentovalo kultovní význam tohoto prostoru.¹²⁰⁸

Východní závěr se nedochoval ve své autentické raně gotické podobě, neboť byl později upravován za účelem osazení barokního oltáře. Kromě již zmíněné úpravy oken snížením parapetů a vybouráním kružeb, odstranění oblých přípor a zkrácení soklu obíhajícího uvnitř stěny presbytáře byla zčásti rekonstruována i klenba, jež byla v západní výseči doplněna v první polovině 17. století.¹²⁰⁹ Při bližším pozorování zdiva pod východní trojicí oken gotického transeptu Jan Sommer upozornil na využití nekvalitního materiálu z úlomků cihel a odštěpků lomového kamene mezi parapety oken a podokenní římsou. Autor tuto situaci v hypotetické rovině interpretuje jako možný doklad přestavby či změny projektu východního závěru, v němž původně v místě nekvalitního zdiva mohly být plánovány či dokonce realizovány a později vybourány a zazděny slepé arkády.¹²¹⁰

Zvnějšku jsou stěny presbytáře i k němu přiléhající východní zdi závěru členěny profilovaným při zemi umístěným obíhajícím soklem a římsou probíhající pod parapety dodatečně snížených oken. Nároží jsou zesílena jednoduchými neodstupněnými opěrnými pilíři ve tvaru hranolu čtvercového půdorysu. Dle pozorování Jana Sommera byla nad okny závěru a na východních stěnách transeptu umístěna další průběžná římsa, která zdivo gotického závěru ukončovala a pokračovala na obou východních stěnách příčné lodi. Ve zdivu z ní zůstaly kameny, z nichž byla později při zvýšení zdiva presbytáře římsa osekána. Její zbytky jsou patrné i na opěrných pilířích. Ty bývaly dle autora zřejmě završeny nějakým nástavcem, možná fiálou podobně jako u klášterního kostela ve Zlaté Koruně.¹²¹¹ Pilíře tak asi původně končily ve výši okapní římsy východního závěru.¹²¹² Počítat snad můžeme i s variantou, že mohly být opěráky završeny analogicky k presbytáři sousední opatské kaple, který je snad dílem stejného architekta a je drobnější variantou závěru baziliky, tedy kombinací motivu sedlové a pultové stříšky. Další výtvarné členění této partie milevského chrámu představují segmentově sklenuté nadezdívky nad všemi okny východního průčelí. Tvoří tak výraznou slepou arkádu. Vybudovány jsou z žulových kvádrů výrazně doplněných cihlami. Bývají považovány za mladší doplněk, ale vzhledem ke skutečnosti, že jsou

---

¹²⁰⁸ KUTHAN 1994, 237–238.

¹²⁰⁹ BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 368.

¹²¹⁰ SOMMER 1999a, 180–181.

¹²¹¹ SOMMER 1997a, 298.

¹²¹² SOMMER 1997a, 298.

podstatně svázány se zdívem závěru, je rovněž pravděpodobné, že vznikly již v rámci raně gotické přestavby, jak odvodili autoři stavebně historického průzkumu.¹²¹³ Jan Sommer vznik arkatury na základě charakteru konstrukce nástavby presbytáře nad římsami opěrných pilířů řadí do 16. či 17. století.¹²¹⁴

Restaurátorským průzkumem realizovaným na fasádách baziliky v roce 1995 Václavem Špalem bylo zjištěno, že omítka raně gotické východní přístavby i přestavby (fragменты omítky byly nalezeny i na plášti lodí) měla zejména co do barevnosti velmi podobný charakter jako omítka románská. Gotické omítky na příčné lodi i presbytáři překrývaly v tenké vrstvě kamenné zdivo i všechny plastické články. Mají hrubý povrch a jsou opatřeny červeným nátěrem.¹²¹⁵

8.2.3 Gotická přestavba trojlodí

Starší literatura tradičně předpokládala, že se raně gotická přestavba milevské baziliky zaměřila na vybudování transeptu a presbytáře, úpravy kruhových oken a portálku v severní stěně a proražení rozměrného lomeného okna do západního průčelí. Na základě povrchového průzkumu stavby však Jan Sommer konstatoval, že v době gotiky probíhala v milevském trojlodí daleko rozsáhlejší stavební aktivita, než se dříve předpokládalo.¹²¹⁶ Gotické úpravy však byly nahrazeny barokními přestavbami.

V severní boční lodi snad tuto dobu gotických přestaveb připomínají kružby s motivem čtyřlístů, jež byly dle Pavla Břicháčka a Petra Sommera vloženy do tří drobných kruhových okének [87].¹²¹⁷ Výše jsem uvedla, že většina autorů považovala tyto otvory za dodatečně proražené do hmoty zdi severní stěny boční lodě. Okénka mají cihelná ostění a stavebně historický průzkum zjistil, že je zdivo kolem nich zřetelně svázáno. Nikdy na jejich místě tedy nebyla okna větší či zapuštěná hlouběji do zdi. Autoři průzkumu dále uvádějí, že další kruhová okna byla proražena i v západní části zdi, o čemž svědčí cihelné oblouky a cihelné dozdívky ve větších půlkruhem ukončených oknech.¹²¹⁸ Jiří Kuthan uvedl, že cihlové ostění dalšího (čtvrtého) kruhového okénka bylo v roce 1975 vidět pod opadávající omítkou.¹²¹⁹ Úhrnem bylo tedy kruhových okének na severním boku baziliky šest. Dva dnešní otvory v západní

---

¹²¹³ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 25.

¹²¹⁴ SOMMER 1997a, 298.

¹²¹⁵ ŠPALE 1995, 2.

¹²¹⁶ SOMMER 1995, 286.

¹²¹⁷ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 22; BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 366.

¹²¹⁸ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 22.

¹²¹⁹ KUTHAN 1975, 111.

části stěny prošly ještě dalšími přestavbami. V druhé polovině 14. století byly nahrazeny úzkými hrotitými okny, pak v rámci barokní rekonstrukce chrámu získala okna obdélný tvar. Dnešní podoba otvorů završených půlkruhem pochází z pseudorománské přestavby z konce 19. století.¹²²⁰ Z raně gotické přestavby pochází i kružba osazená v malém půlkruhovém portálku, v této době snad přeměněném na okno [54].¹²²¹

Starší uměleckohistorická literatura předpokládala, že původně plochostropá románská bazilika byla zaklenuta křížovými klenbami až v 17. století.¹²²² Velmi překvapivé bylo zjištění Jana Sommera, že byly boční lodě klášterního kostela opatřeny gotickou křížovou žebrovou klenbou [88]. Svědčí o tom hrotitý čelní oblouk na východní straně severní boční lodě, jehož vrchol vystupuje nad rub dnešní barokní klenby do prostoru půdy. Vzhledem k existenci přízedního žebra na východní stěně je zřejmé, že lomená klenba boční severní lodě byla vyztužena diagonálními žebry.¹²²³ V podélných zdech trojlodí byly v druhé polovině 90. let zjištěny i stopy odsekaných robustních jehlancových klenebních konzol nejspíše ukončených přesahující římsou, které svou polohou podle autora nepochybně odpovídaly zbytkům křížových kleneb bočních lodí. Byly pravděpodobně dodatečně s využitím cihel zapuštěny do románského kvádríkového zdiva.¹²²⁴ Na základě skutečnosti, že jsou čelní žebra klenby bočních lodí zapuštěna do zdiva transeptu, Jan Sommer usoudil, že vznik těchto kleneb zřejmě souvisel s výstavbou příčné lodí. Z pozorování v prostoru nad klenbou jižní boční lodí autor odvodil, že výškový rozdíl mezi gotickou a barokní klenbou nebyl nijak podstatný.¹²²⁵

Zda byla během raně gotické přestavby zaklenuta i hlavní loď baziliky, zatím není možné určit. Svrchní části jejích zdí totiž byly v rámci barokních úprav chrámu ubourány, znovu vyzděny a v půdním prostoru omítnuty.¹²²⁶ Nelze ani vyloučit, že zvýšení koruny zdiva hlavní lodi si vynutil již vznik vyššího štítu v průčelí, jak naznačili autoři stavebně historického průzkumu.¹²²⁷

---

¹²²⁰ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 23–24.

¹²²¹ KUTHAN 1975, 111 soudil, že byl portálek prolomen až v rámci raně gotické přestavby baziliky a kružba byla vsazena do jeho hrotité archivolty.

¹²²² PODLAHA/ŠITTLER 1898, 97.

¹²²³ SOMMER 1995, 286–287.

¹²²⁴ SOMMER 1997a, 296–297.

¹²²⁵ SOMMER 1995, 286–287.

¹²²⁶ SOMMER 1995, 287.

¹²²⁷ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 27. Willenbergovo zachycení klášterního chrámu, na němž se zdá být zastřešení východního závěru vyšší než hlavní lodi, nemusí být dle autorů věrohodné.

Existenci raně gotických kleneb v trojlodí baziliky dokládají i zlomky architektonických detailů, které byly nalezeny archeologickým výzkumem Pavla Břicháčka. Většina z nich spočívala pod vyrovnávací vrstvou terénu severovýchodně od kostela mezi transeptem klášterního chrámu a sýpkou. Autor tuto situaci interpretoval tak, že byly jednotlivé články odstraněné z interiéru stavby vyhazovány do prostoru svého nalezení severním oknem příčné lodi a následně byly zarovnané vrstvou navážky.¹²²⁸ Jedná se o fragmenty klenebních žeber hruškového profilu, některé byly původně opatřené povrchovým nátěrem bílé (okrové) barvy. Svorník s hrubě tesanou rozetou a s plochami určenými k napojení žeber shodného hruškového tvaru výzkum odkryl v Děkanské zahradě. Zmíněné architektonické články, jejichž popisu se věnuji v jiné části této práce, rozšiřují naši představu o podobě kleneb v trojlodí baziliky.

V rámci raně gotických přestaveb došlo i k výtvarné úpravě zdiva v interiéru. Vyplývá to z restaurátorské zprávy sloupů a archivolt milevského trojlodí. S největší pravděpodobností došlo ke sjednocení barevnosti hustým vápenným nátěrem s vyznačením spár volnou kresbou červenými linkami.¹²²⁹

8.2.4 Gotické úpravy západního průčelí baziliky

Snad v době raně gotické přestavby východního závěru baziliky v 60. až 80. letech 13. století bylo upraveno i její západní průčelí. Tato proměna nepochybně souvisela s výstavbou opatské kaple při severní věži klášterního chrámu,¹²³⁰ při níž bylo průčelí mírně rozšířeno severním směrem, aby se se sousední kaplí malou zadržkou spojilo.

Mezivěží klášterního kostela bylo opatřeno trojúhelným štítem a jeho průčelní věže zřejmě někdy v této době získaly špičaté střechy s ozdobnými nárožními věžičkami, jak je patrné z Willenbergovy veduty z roku 1602 [57]. Kresba zachytila i rozměrné hrotité gotické okno, na jehož ostění se narazilo již při opravě baziliky v 19. století.¹²³¹ Dnes je na průčelí chrámu opět uplatněno. Autoři stavebně historického průzkumu soudí, že okno vzniklo v souvislosti s budováním opatské kaple, neboť jeho svislá osa již počítá se zmíněným severním rozšířením průčelí o přizdívku. Původní profilace otvoru se nedochovala, způsob jeho utváření však připomíná raně gotická

---

¹²²⁸ BŘICHÁČEK 2009, 95.

¹²²⁹ NOVOTNÝ 2006.

¹²³⁰ BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 367.

¹²³¹ PODLAHA/ŠITTLER 1898, 94.

okna východního závěru baziliky. I proto jeho vznik autoři stavebně historického průzkumu dali do pravděpodobné souvislosti s touto fází výstavby chrámu.¹²³² Pokud byla původní románská bazilika vybavena západním portálem, je zřejmé, že musel v souvislosti s proražením okna zaniknout.

V severním sousedství lomeného okna zhruba v polovině výšky západní fasády se nachází drobný obdélný portálek o výšce 1,59 a šířce 0,66 metru [89]. Ostění vstupu je bez profilace a jeho horní rohy jsou uvnitř lehce zaoblené. Po obvodu se zachovala patrná drážka pro dveře i stopy po dvou dveřních závěsech v pravé stojně. Vzhledem k cihelným zadržkám kolem otvoru je jisté, že byl proražen dodatečně, patrně ještě v gotické době. Snad ve 14. století.¹²³³ Portál je interpretován jako vstup na západní emporu baziliky, k němuž bylo možno přejít od opatské kaple po dřevěné pavlači nesené krakorci. Kapsy původní konstrukce této pavlače (dodatečně zazděné cihlami) byly na průčelí patrné po odstranění pseudorománské omítky stejně jako užší pás probíhající pod portálkem přes celou šířku severní věže.¹²³⁴ Vstup nepochybně zanikl v rámci barokní přestavby klášterního chrámu při budování nové kruchtě, jak soudí autoři stavebně historického průzkumu.¹²³⁵ Mezi zmíněným portálkem a velkým gotickým oknem se po odstranění pseudorománských omítek objevilo malé ve svrchní části lehce zaoblené okénko, jehož vrchol zhruba odpovídá vodorovnému překladu sousedního vstupu.

Severně od zmíněného okna je dnes na průčelí chrámu znovu uplatněn i lomený otvor o světlosti 1,54 metru s žulovým ostěním profilovaným oblounem, výžlabkem a hruškovcem [90]. Na základě této profilace, jež připomíná ostění otvorů Latinské školy, autoři stavebně historického výzkumu datují jeho vznik do druhé poloviny 14. století a nesouvisel by tak s raně gotickou přestavbou chrámu. Při sejmutí fasád byly kolem otvoru patrné cihelné zadržky. Autoři výzkumu jej interpretovali jako okno, jehož účelem patrně bylo osvětlovat schodiště či severní podvěží, kudy se procházelo z opatské kaple do chrámu.¹²³⁶

---

¹²³² VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 22, 33.

¹²³³ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 22, 33.

¹²³⁴ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 22; BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 367.

¹²³⁵ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 22, 35. Prameny však máme doloženo, že ještě v 17. století tento průchod existoval. Vyplývá to ze smlouvy s architektem Silvestrem Carlonem, který jej měl respektovat při výstavbě západního křídla konventu, odkud měla k portálku vést dřevěná chodba.

¹²³⁶ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a, 21, 33 však počítali s tím, že v této době ještě severní podvěží nebylo zaklenuto, což dnes mohou zpochybňovat doklady o zaklenutí bočních lodí baziliky v době rané gotiky.

8.3 Opatská kaple

I při bývalé prelatuře nacházíme prostory pyšnicí se elegantními formami přemyslovské gotiky. Zřejmě stejná stavební huť zde vybudovala překrásnou opatskou kapli, jež se připojuje k severozápadnímu nároží baziliky a přístupná je z chrámu v severním podvěží [91]. Stavba, která je i přes svůj nevelký prostor dodnes jednou z nejpozoruhodnějších částí klášterního komplexu, předstupuje svou hmotou před průčelí klášterního kostela. Bohužel ani k této výjimečné prostoře, jež sloužila jako oratoř milevských opatů, nemáme dochované žádné písemné prameny. Původní patrocinium svaté Markéty je dnes nahrazeno zasvěcením Panně Marii Bolestné.

Už při pohledu z vnějšku upoutává naši pozornost monumentalitou stupňovitých z cihel vyzděných štítů i členitostí užšího polygonálního presbytáře. Východní ze štítů ukončuje čtvercové pole lodě kaple, západní vystupuje nad západním koncem kvadratického prostoru při kapli. Tvarem pěti stran desetiúhelníku se presbytář svatyně shoduje se závěrem baziliky, jehož je jakousi zmenšenou kopií. Už neobvyklý půdorys závěru odkazuje patrně na stejného architekta, jak upozornil Jiří Kuthan.¹²³⁷ Výtvarně je akcentován hloubkově rozvinutými masivními opěrnými pilíři. Ty jsou navrchu členěny spojením motivu sedlové a stanové stříšky.¹²³⁸ Závěr dále člení podobně jako u baziliky podokenní římsa a při zemi profilovaná trnož. Jiří Kuthan řadí východní závěr kaple k nejlepšímu dílům této fáze jihočeské raně gotické architektury.¹²³⁹ Archeologickým výzkumem Pavla Břicháčka bylo zjištěno, že presbytář spočívá na základovém zdivu ve tvaru polokruhového oblouku. Výzkumem v místnosti bezprostředně navazující na opatskou kapli byla odkryta rovněž její západní obvodová zeď. Na základě toho autor soudí, že byla kaple v období pozdní gotiky zhruba o 1,5 metru směrem k východu zkrácena. Zároveň odkryv prokázal skutečnost, že v základu na sebe objekt opatství a opatská kaple přímo nenavazovaly,¹²⁴⁰ což je patrné i z Willenbergovy veduty z roku 1602 [57]. Z té je zřejmé, že v ose západní stěny kaple bylo osazené okno.

Vnitřek kaple postavené z pečlivě kladeného lomového zdiva je rozvržen na čtvercovém půdorysu. Při poměrně drobných rozměrech je svatyně výrazně vertikální. Nároží stavby jsou armována masivními žulovými kvádry. Interiér sakrálního prostoru

---

¹²³⁷ KUTHAN 1994, 238.

¹²³⁸ KUTHAN 1975, 113 upozornil, že se tento motiv objevuje například i na opěracích kostela v Kostelci nad Vltavou a dalších raně gotických stavbách v jižních Čechách.

¹²³⁹ KUTHAN 1975, 112.

¹²⁴⁰ BŘICHÁČEK 2009, 93, 98; Volný prostor mezi objekty je, zdá se, patrný i na Willenbergově vedutě z roku 1602.

je zaklenut jedním polem žebrové křížové klenby v ose se svorníkem pokrytým plastickým motivem dostředně komponovaného listoví [92]. V opatské kapli je tvarosloví značně konzervativní. Žebra, jež vybíhají z kuželovitých konzolek, jsou ještě bloková, v podstatě pouze hranolová členěná na hranách výžlabky, jež jejich hmotu mírně odlehčují. Tento typ žeber známe i z děkanského kostela v Písku či Korunní síně na Zvíkově.¹²⁴¹ Lehce zalomeným po obou stranách vyžlabeným vítězným obloukem se pak skromně architektonicky pojatá loď otevírá do výtvarně bohatěji řešeného presbytáře. Oblouk spočívá na hranolových čtyřbokých polopilířích na nárožích ozdobených mělkým žlábkem a mohutných patkách ve tvaru kvádrů. V záklencích je podepřen nízkými kalichovými hlavicemi [93] ozdobenými listy ukončenými rozvinutými bobulemi stejné podoby jako na hlavicích polygonálních pilířů transeptu klášterního chrámu. Presbytář je jako v bazilice sklenut paprscitou klenbou. Opět i v ní se uplatňují jako v lodi hranolová na hranách vyžlabená žebra s náběhy na drobných kuželovitých konzolách. Tyto podpěry nesou v celé opatské kapli různou podobu. Některé jsou oblého tvaru bez kamenického dekoru, jiné jsou polygonální nebo pokryté různě tvarovanými listy či členěné vpadlými směrem dolů se zužujícími vykrajovanými ploškami. Žebra presbytáře se sbíhají do tentokrát terčového svorníku s menší reliéfní kruhovou ploškou. I zde je vnitřní stěna presbytáře členěna výraznou profilovanou podokenní římsou.

Čtyři okna situovaná ve východních zdech závěru jsou završená lomeným obloukem. Parapety okenních otvorů v jihovýchodním a severovýchodním boku presbytáře jsou situovány těsně nad podokenní římsou, okno východní má parapet umístěný výše. Severní okno presbytáře má parapet ve stejné úrovni jako okno východní a bylo dodatečně zazděno. Otázkou je, zda je současná velikost oken původní a jestli při úpravách v minulosti nedošlo ke zvýšení či snížení některých parapetů (např. v souvislosti s osazením dnešního oltáře) podobně, jako tomu bylo u oken baziliky. Ostění jsou výrazně domodelována silnou vrstvou omítky, pod kterou jsou v místech, kde opadala, patrné jak původní žulová profilace, tak cihly. V náběžích oblouků oken jsou vně presbytáře umístěny kalichovité hlavice zdobící každý s oblounů, jež ve svazcích lemují ostění a po obvodu okna jsou doplněny výžlabkem a po okraji ještě jedním oblounem. Hlavice jsou k sobě spojeny prstencem objímajícím celý svazek oblounů. Vzhledem k tomu, že jsou hlavice na povrchu opět vymodelovány ze silné

---

¹²⁴¹ MENCL 1951–1952, 270.

vrstvy omítky, můžeme soudit, že se jejich dnešní podoba může lišit od prvotní formy. Původní hlavice či jejich fragmenty by mohly být i s ostěním skryty pod vrstvou omítky. Dle mého názoru původní raně gotické hlavice záklenků oken opatské kaple spíše odpovídaly hlavicím oken refektáře. Zdobeny mohly být i dekorem vyskytujícím se na konzolách v lodi a presbytáři kaple.

Parapety oken jsou uvnitř i vně stavby zešikmeny. I vnitřní oblouny ostění oken jsou svazkové, spočívají na plochých patkách a soklicích, jež jsou svisle žlábkovány [94], jako se to později objevuje ve vrcholné gotice.¹²⁴² V roce 1859 Karel Vladislav Zap popsal východní okenní otvory takto: „... *otvírá se pět oken ještě gotickou kružbou ozdobených a kamenným prutem na dvě rozdělených*...“¹²⁴³ Snad tedy původní kružby oken i zmíněné páté okno zanikly až v souvislosti s úpravami kaple na sklonku 19. století. Zároveň autor zaznamenal, že v presbytáři kaple stál kamenný oltářní stůl.¹²⁴⁴ Snad se mohlo jednat o původní raně gotickou menzu nahrazenou dnešním oltářem.

Západní část prostoru vyplňuje tribuna přístupná z přízemí úzkým schodištěm v síle severní zdi přeloženým plochými kameny místo klenby. Spočívá na dvou půlkruhových obloucích svedených do štíhlého osmibokého sloupu uprostřed a je podklenuta dvěma lehce obdélnými poli křížové klenby s prostě vyžlabenými hranolovými žebry s náběhy bez konzol a v ose bez svorníků. Travé jsou od sebe oddělena jen v náznaku lomeným pásem hranolového tvaru, po stranách profilovaného výžlabkem. Sloupek s šikmo se rozšiřujícím polygonálním soklem je završen košíkovou osmibokou hlavicí a velmi nízkou neprofilovanou osmibokou krycí deskou [95]. Provedení sloupku, jeho povrchová úprava i materiál napovídají, že by mohlo jít o nepůvodní dodatečný prvek, který zřejmě nahradil prvotní podpěru. Autoři stati o architektuře milevského premonstrátského konventu v *Encyklopedii českých klášterů* uvedli, že dnešní empora pochází z novorománské doby, kdy nahradila tribunu původní.¹²⁴⁵ Karel Vladislav Zap na konci padesátých let 19. století tribunu opatské kaple popsal jako emporu spočívající na dvou polokruhových obloucích opírajících se o ozdobný osmiboký sloup uprostřed.¹²⁴⁶ Z toho vyplývá, že pokud je současná tribuna mladším doplňkem, tak její dnešní podoba vyšla z formy tribuny původní. Prvotní sloupek by pak mohl být podobný (i vzhledem k Zapově popisu) osmibokým podpěrám

---

¹²⁴² KUTHAN 1975, 113.

¹²⁴³ ZAP 1859, 222.

¹²⁴⁴ ZAP 1859, 222.

¹²⁴⁵ BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 370.

¹²⁴⁶ ZAP 1859, 222.

tribuny zvíkovské hradní kaple rovněž završeným košíkovitými polygonálními hlavicemi a osmibokými sokly. Od severu byl prostor tribuny osvětlován dnes zazděným lomeným oknem,¹²⁴⁷ které je zachyceno i na Willenbergově vedutě [57] a mohlo zaniknout v souvislosti s novorománskou úpravou prostoru, neboť ještě Zap zmínil v opatské kapli oken pět.¹²⁴⁸ Podobnou západní tribunou se pyšní zmíněná hradní kaple na Zvíkově či v Horšovském Týně vzniklé v době vlády Přemysla Otakara II. Užití tribuny je i v Milevsku projevem sociální hierarchizace¹²⁴⁹ a dokladem doznívání tradice tribun v naší středověké architektuře na sklonku 13. století, neboť s ranou gotikou začaly emporové kostely nápadně ubývat.¹²⁵⁰

Kamenický dekor v opatské kapli značně připomíná ten, který již známe z transeptu a východního závěru klášterní baziliky. Jiří Kuthan upozornil, že se jedná o architekturu, jež měla vyšší umělecké ambice. Značné vertikální utváření sakrálního prostoru o drobném půdorysu stavbě dodává dojem působivé monumentality.¹²⁵¹ Architektonické detaily oken, bankálová římsa obíhající interiér presbytáře, svorníky zdobené naturalistickým dekorem v podobě listů i typ západní tribuny nesené subtilním osmibokým sloupkem jsou rysy, které má opatská kaple společné s hradní kaplí Zvíkova, jak autor upozornil. Pozdější době vzniku kaple v Milevsku odpovídá částečná redukce architektonických tvarů.¹²⁵²

Jan Sommer poukázal, že naše možnosti poznat detailně stavební vývoj opatské kaple i východního transeptu baziliky jsou do jisté míry determinovány i výsledky stavebních úprav sakrálních prostor kláštera na sklonku 19. století. Ty se pochopitelně zaměřily i na maskování pozdějších zásahů do gotických architektonických článků obou staveb způsobených v 16. a 17. století. Autor tak předpokládá, že byly žulové prvky nepochybně zbaveny nátěrů, zatímco některé doplňky či změny byly velmi úspěšně zamaskovány kvalitně provedeným umělým kamenem.¹²⁵³ V exteriéru i interiéru opatské kaple je toto „maskování“ poměrně časté.

Západně při opatské kapli se zachovaly dvě místnosti situované po jedné v přízemí a v patře nad sebou. I v těchto prostorách se projevuje dekor známý ze závěru

---

¹²⁴⁷ LÍBAL 2001, 256.

¹²⁴⁸ ZAP 1859, 222.

¹²⁴⁹ KUTHAN 1994, 238.

¹²⁵⁰ MENCL 1965, 54.

¹²⁵¹ KUTHAN 1994, 238.

¹²⁵² KUTHAN 1975, 113.

¹²⁵³ SOMMER 1997a, 297.

baziliky a opatské kaple. Setkáváme se s ním například na svorníku ozdobeném javorovými listy s rozetou v ose křížové půlkruhové klenby horní obdélné místnosti. Její žebra mají opět po stranách vyžlabený tvar. Svorník [96], konzoly [97] a žebra tohoto prostoru nebyly postiženy úpravami na sklonku 19. století a můžeme je tedy vidět v původní raně gotické podobě [98]. Dávají nám svědectví, jak mohla původně působit architektura opatské kaple i místnosti v přízemí. Spodní prostora je sklenutá křížovou klenbou s prostě vyžlabenými žebry na konzolách, jež jsou shodné s konzolami opatské kaple. Svorník je hladký. Úroveň podlahy místnosti byla po polovině 19. století o zhruba čtyři stopy níže než úroveň v opatské kapli.¹²⁵⁴ Byla zvýšena až na konci 19. století, jak nás o tom informují autoři *Soupisu*.¹²⁵⁵

Obě místnosti jsou na jihu opatřeny dnes již zazděnými portály, z nichž horní završený půlkruhem nápadně připomíná prosté románské vstupy do milevského chrámu (například portál vedoucí z jižní lodi klášterního kostela do ambitu). Dříve zřejmě vedl na zmíněnou pavlač spojující opatskou kapli s bazilikou. Spodní portál je opatřen archivoltou ve tvaru jen velmi mírně zahroceného oblouku vyzděného z pečlivě přitesaných kvádrů. Po celém obvodu (s výjimkou spodní vodorovné partie) je hrana vstupu lemována prostým výžlabkem. Ve východní stojce se dochoval otvor pro zasouvání závory. Ve vnitřní špaletě byl restaurátorským průzkumem realizovaným Václavem Špale odhalen fragment gotické omítky s malířským dekorem s motivem tří vedle sebe ležících kruhů, jež zabíhá i za zadržku vstupu.¹²⁵⁶ Poloha spodního portálu odpovídá původní středověké úrovni terénu, jež byla zhruba o metr snížena pozdějšími renesančními a barokními úpravami. Původní terén totiž na I. nádvoří výrazně klesal směrem k jihu i k západu.¹²⁵⁷ Poloha této úrovně se projevuje i na průčelí baziliky, kde ji při severním konci dokládá rýha ve zdivu vzniklá napojením základů stavby na průčelní zeď.

Pozoruhodná je souběžná existence románských (půlkruhové portálky) a gotických stavebních prvků (žebrová klenba a hrotité okno) v obou ke kapli přiléhajících místnostech. Může jít o výsledek přechodního slohu či zde některé románské prvky mohly být použity druhotně.¹²⁵⁸

---

¹²⁵⁴ ZAP 1859, 222.

¹²⁵⁵ PODLAHA/ŠITTLER 1898, 105.

¹²⁵⁶ ŠPALE 1995, 3. Detail výzdoby je zachycen na snímku v příloze elaborátu.

¹²⁵⁷ BŘICHÁČEK 2009, 98.

¹²⁵⁸ SOMMER 1999b, 5.

8.4 Úpravy refektáře

Raně gotická huť zasáhla patrně ve třetí čtvrtině 13. století i do podoby románských konventních budov. Úpravy zde proběhly zřejmě současně s výstavbou transeptu a presbytáře baziliky.¹²⁵⁹ Výrazně bylo přestavěno jižní křídlo, kde vznikl unikátní prostor refektáře.

Nejnápadnějšími svědky této stavební etapy jsou velká hrotitá okna s profilovaným žulovým ostěním a se zbytky kružeb, zachovaná zhruba uprostřed délky vnější zdi jižního křídla konventu [99]. Odhalil je Jiří Frey.¹²⁶⁰ Okna jsou první drobně provedený a náročnější architektonický detail do té doby strohého a kamenicky nezdobeného konventu. Se staršími románskými prvky tak nové okenní otvory nápadně kontrastovaly jak svou velikostí, tak elegancí a propracovaností řešení. V souvislosti s jejich vznikem byla zazděna původní drobná románská okna obou pater jižního křídla konventu.¹²⁶¹ Grafickou rekonstrukci oken na základě jejich fragmentů realizoval v rámci stavebně historického průzkumu Jan Muk. Skutečnost, že kružba vybíhala po stranách pod patami záklenků, dokládá její uspořádání v podobě kruhu podpíraného trojlísty spočívajícími nad středním prutem.¹²⁶² Obvod oken je omítnutý. Omítka tak zakrývá lomové zdivo včetně lomového záklenku. Na současném fragmentárním stavu okenních otvorů se značně podepsalo jejich pozdější využití. Dvě byla částečně zazděna a jedno sloužilo jako otvor pro skládání pytlů s obilím.¹²⁶³ Dodatečných zazdívek byla okna zbavena z velké části ve svých horních partiích. Spodní ponechaná část zazdívek odpovídá vrcholové části současných kleneb v přízemí (respektive sklepě) a částečně poloze mladšího mezipatra jižního křídla.¹²⁶⁴ Díly i zlomky profilovaných ostění, fragmenty obrazců okenních kružeb a patrně i díly přímých prutů z těchto oken patrně obsahuje soubor architektonických článků, jemuž se věnuji v jiné části této práce.

Nejzápadnější z gotických oken se zachovalo v nejvíce poškozené podobě. Střední část jeho parapetu byla vylomena při pozdější úpravě a v jejím místě bylo proraženo špýcharové okénko. Po stranách se dochovaly jen zlomky ostění s patkami oblounů částečně zakrytými omítkami. Spodní partie okna je vyplněna vyzdívkou, nad

---

¹²⁵⁹ BŘICHÁČEK/MUK 1991, 273; SOMMER 1998b, 226 soudí, že byl refektář přestavěn před rokem 1300.

¹²⁶⁰ BŘICHÁČEK/MUK 1991, 275.

¹²⁶¹ SOMMER 1998a, 56.

¹²⁶² MUK/EBEL 1988, 90. Rekonstrukce kružby okna je autorem zakreslena na jedné z příloh stavebně historického průzkumu.

¹²⁶³ KYTKA 1940, 46.

¹²⁶⁴ MUK/EBEL 1988, 10.

níž jsou na oblouny navlečeny hlavice v podobě mírně se vzhůru rozšiřujících válců dole oddělených prstencem a svrchu snad trojicí polygonálních krycích desek. Vnitřní špalety okna byly vybaveny postranními sedátky s tesanou krycí deskou. Východní sedátko je ve vyšší poloze než sedátko západní, jeho deska je v úrovni parapetu okna, z čehož Jan Sommer odvodil, že mohlo sloužit osobě ve vyšším postavení, či jako stolek nebo čtecí pultík.¹²⁶⁵ Ve fragmentu dochované dnes vylomené náběhy kružby autor interpretoval jako doklad existence tvarosloví v podobě dvou mnišek nad středním prutem.¹²⁶⁶ Nutno upozornit, že oba profilované náběhy leží volně při okně v prostoru dnešního druhého patra jižního křídla konventu.

U středního okna se zachovalo ostění v kompletní podobě. Kružba byla odstraněna, dochovaly se z ní jen nepatrné zbytky. Oblé pruty jsou podepřeny nízkou talířovitou patkou spočívající na polygonálních soklících postavených na sešikmeném parapetu. Západní z hlavic navlečených na oblounech je naspodu a svrchu ukončena prstencem a je zdobena motivem v horní partii ohnutých protáhlých lístků. Východní hlavice je v horní části protažená. Z dochovaného stavu se zdá, že měla formu směrem nahoru se mírně rozšiřujícího válce svrchu zakončeného trojicí prstenců a jedním prstencem naspod odděleným od prutu profilace okna. Střední prut okna spočíval opět na ve fragmentu dochovaném prstenci podepřeném polygonálním soklíkem. Patrně odděloval dva hrotité obloučky s nosy, nad nimiž byl nejspíše umístěn kruhový útvar zdobený vepsaným troj- či čtyřlístem, jak odvodil Jan Sommer.¹²⁶⁷ Z toho je patrné, že okna tedy zřejmě odpovídala okenním otvorům transeptu a východního závěru klášterní baziliky. Ve spodní části i v záklenku okenního otvoru je dochovaná mladší vyzdívka ze smíšeného zdiva.

Východní okno má patky oblounů opět spočívající na sešikmeném parapetu [100]. Na polygonálních soklících je nasazen plochý prsteneček, nad ním je výžlabek a na něm spočívá další prsteneček drobnějšího tvaru. Na západním oblounu je opět navlečena protáhlá hlavice pokrytá dlouhými zašpičatělými listy, tentokrát mečovitého tvaru, naspodu i svrchu je oddělená prstencem. Poškozená východní hlavice opět připomíná vzhůru se rozšiřující válec lemovaný dole okrouhlým a svrchu menším polygonálním prstencem a nad ním ještě mohutnější polygonální deskou. Z kružby se zachovaly pouze

---

¹²⁶⁵ SOMMER 1998b, 232.

¹²⁶⁶ SOMMER 1998a, 21.

¹²⁶⁷ SOMMER 1998a, 20.

části náběhů vycházejících s hlavic. Vyzdívka okna je ve spodní části tvořena druhotně použitými kvádríky, lomovými kameny a cihlami.

Východní hrana vnitřní špalety čtvrtého gotického okna byla během stavebně historického průzkumu sondou odhalena západně od trojice zmíněných okenních otvorů. Mělo zřejmě shodnou formu jako ostatní gotická okna jižního křídla konventu.¹²⁶⁸ Odpovídá tomu i stejná výšková poloha odhaleného fragmentu.

Monumentální vysoká okna osvětlovala vnitřek nyní ještě většího refektáře, jehož prostor byl zvýšen zrušením původního románského stropu,¹²⁶⁹ a prostupoval tak dvěma původními románskými podlažími.¹²⁷⁰ Ke zrušení románského členění došlo dle Jana Sommera mezi roky 1275 až 1300. Mohutné trámy nového stropu byly osazeny do kapes umístěných těsně nad překlady okenních otvorů zrušeného patra o něco níže, než byl původní strop podlaží románského. Tím zaniklo celé románské patro včetně možných průchodů mířících z jeho prostoru směrem na východ a západ. Poloha západní stěny bývalé jídelny je zatím neznámá, autor dokonce připouští možnost, že mohlo být oken původně pět.¹²⁷¹ Pravděpodobné však je, že byly okenní otvory vzhledem k rozloze refektáře umístěny symetricky. Zda bylo zrušeno i rozdělení pater ve východní části jižního křídla, zatím není prokázáno. Dle autora výzkumu je však pravděpodobné, že dělení zůstalo zachováno. Snad totiž byl až před husitskými válkami do východní zdi místnosti v patře zapuštěn komín, jehož stopy zůstaly patrné mezi vnitřními špaletami oken.¹²⁷² Možnost, že by byl refektář vybaven gotickými klenbami, nebyla stavebně historickým průzkumem prokázána.¹²⁷³

Raně gotická přestavba refektáře, který nemá v naší monastické architektuře zatím žádné známé obdoby, podle Jana Muka dokládá náročnost a vysokou kulturu milevského kláštera v uvedeném období.¹²⁷⁴

8.5 Písecko-zvíkovská stavební hut' a datace gotické přestavby chrámu

8.5.1. Tvarosloví a kamenický dekor gotických článků

Kamenická výzdoba gotické části baziliky, opatské kaple i fragmentů oken refektáře je tvořena bohatým spektrem rostlinných ornamentů, stylizovaných

---

¹²⁶⁸ SOMMER 1998a, 37; SOMMER 1998b, 232.

¹²⁶⁹ SOMMER 2000a, 232.

¹²⁷⁰ MUK/EBEL 1988, 10.

¹²⁷¹ SOMMER 1998b, 232; SOMMER 1998a, 52.

¹²⁷² SOMMER 1998a, 39; SOMMER 1998b, 230.

¹²⁷³ SOMMER 1998a, 37.

¹²⁷⁴ MUK/EBEL 1988, 76.

jetelových, javorových či dubových listů, ostrých mečovitých lístků a místy i bobulových motivů. Ty pokrývají hlavice přízdních pilířů, svorníky křížové klenby, hlavice válcových přípor i oblounů oken kaple a refektáře či konzoly, na něž nasedají profilovaná žebra křížových kleneb. Přesto zde tyto motivy vzhledem k užití tvrdé a nepoddajné žuly jsou jen hrubě tesané a neprojevují se v plné detailní kráse, která by se dala rozvinout v lépe opracovatelném materiálu. I přes zřejmou snahu o dynamizaci a vertikalizaci prostorů je pro architektonický detail raně gotické fáze výstavby v Milevsku opět typická robustnost a dojem hmotnosti, jež známe z románské stavební etapy klášterního areálu.

Východní část baziliky postrádá vertikálnost proporcí i jemnost architektonických článků, které jsou charakteristické pro stavby z pozdního 13. století. Je zde patrná spíše rozložitost stavby a masivnost jednotlivých detailů. Tím se dostavba klášterního kostela hlásí spíše ke starší skupině naší raně gotické architektury.¹²⁷⁵ Pro tvářnost raně gotického transeptu, presbytáře i opatské kaple a s ní sousedících místností je charakteristické bohaté uplatnění polygonálních tvarů pilířů, meziklenebních pásů, žeber i říms. Ty se v jižních Čechách projevují v 50. a 60. letech 13. století již na stavbách budovaných písecko-zvíkovskou stavební hutí a jsou zřejmě odvozeny z podunajské architektury, jak upozornil Jiří Kuthan.¹²⁷⁶ Stavby této huti se milevské raně gotické architektuře blíží i těžkopádností a robustností jednotlivých tvarů.¹²⁷⁷

Z rejstříku zvíkovské a písecké architektury tak jsou v Milevsku odvozeny o něco subtilnější konzoly v podobě profilovaného obráceného jehlance završeného polygonální krycí deskou. Kalichové hlavice oblých přípor presbytáře baziliky pokryté naturalistickými motivy mají obdobu v některých hlavicích sloupků severní slepé arkády hradní kaple na Zvíkově. Stejně tak je patrná podobnost polygonálních patek sloupků zmíněné slepé arkády s patkami oblých přípor východního závěru v Milevsku. Polygonální patky ostění a prutů kružby oken transeptu a presbytáře v Milevsku nacházíme opět i u okenních otvorů ve zvíkovské hradní kapli. V prostorách zvíkovského paláce jsou i podobné drobné jehlancové konzoly, jež jsou v opatské kapli i transeptu baziliky navíc pokryty vegetabilním dekorem. Hlavice v záklencích gotických oken hradu Zvíkova jsou zopakovány i na oknech refektáře a opatské kaple v Milevsku.

---

¹²⁷⁵ KUTHAN 1994, 237.

¹²⁷⁶ KUTHAN 1982, 258.

¹²⁷⁷ KUTHAN 1994, 237.

8.5.2 Datace gotické stavební fáze východního závěru a opatské kaple

Vzhledem k absenci písemných zpráv týkajících se raně gotické výstavby v Milevsku je možné její dataci opřít pouze o slohovou analýzu tvarosloví architektury. To nápadně připomíná stavby budované v 50. a 60. letech 13. století královskou hutí v Písku a na Zvíkově, jak upozornila řada autorů.¹²⁷⁸ Tyto dvě lokality přebírají v rané gotice význam Milevska jako výtvarného centra oblasti.¹²⁷⁹ Díky nim architektonický vývoj v jižních Čechách vystupuje z dosavadní provinčnosti a region se tak stává živou architektonickou oblastí v rámci střeoevropského vývoje umění. Nové stavby totiž představují významnou část zakladatelského díla Přemysla Otakara II. Prvky královské architektury se odráží i na stavbách milevských.

Do milevského kláštera podle Václava Mencla přichází stavební huť doposud v Písku a na Zvíkově působící. Její styl není ovlivněn klasickou gotikou, která se na Zvíkově projevila na stavbě kaple. Kameníci, kteří v Milevsku staví nový presbytář a transept, před tím budovali zvíkovský palác a hrad a kostel v Písku. Formy odpovídající staršímu stylu jsou však v Milevsku poklasicky štíhlé, odhmotněné a vertikální.¹²⁸⁰ Jde o jakousi poklasickou transformaci cistercko-burgundské gotiky, jež se pak z Milevska šíří dále do středního Povltaví (kostel sv. Václava v Hodušíně, presbyterium kostela Narození Panny Marie v Kostelci nad Vltavou).¹²⁸¹ Začátek gotických úprav v Milevsku autor položil na konec 60. let 13. století. Vznik schodiště a tribuny v opatské kapli datoval do osmdesátých let 13. století,¹²⁸² stejně tak i profilaci vertikálně protáhlých a po bocích zúžených hruškových žeber klenby transeptu a presbyteria baziliky.¹²⁸³

Účast bývalé zvíkovské hutí na stavbě příčné lodi a východního závěru klášterního kostela ve třetí čtvrtině 13. století je předpokládána i autory *Uměleckých památek Čech*.¹²⁸⁴

Jiří Kuthan gotickou fází výstavby milevské baziliky a opatské kaple nepovažuje za přímé dílo písecko-zvíkovské hutí, ale za architekturu s její tvorbou do jisté míry souběžnou. Obliba hmotných polygonálních tvarů v Písku, na Zvíkově a přeneseně i v Milevsku dle autora patrně souvisí s podněty podunajské architektury z druhé čtvrtiny

¹²⁷⁸ KUTHAN 1975, 111; STEHLÍKOVÁ/VARHANÍK/SOMMER 1984, 32; KUTHAN 1984, 41; BŘICHÁČEK 2014, 68 spojuje počátky písecko-zvíkovské hutí se starší hutí milevskou (která spolupracovala i později na výrobě architektonických článků a dlaždic).

¹²⁷⁹ MENCL 1962, 232.

¹²⁸⁰ MENCL 1962, 237.

¹²⁸¹ MENCL 1962, 237.

¹²⁸² MENCL 1965, 54.

¹²⁸³ MENCL 1951–1952, 272.

¹²⁸⁴ POCHE 1978, 386.

13. století.¹²⁸⁵ Ty se zde projeví například v chórové části klášterního kostela v Lilienfeldu, v dormitáři kláštera v Heiligenkreuzu či v kostele sv. Ulrycha v Řezně. Kuthan tedy souhlasí s Menclovou datací do konce 60. a průběhu 70. let 13. století,¹²⁸⁶ kterou přebírají i další autoři.¹²⁸⁷ Poukazuje však na skutečnost, že se v Milevsku na rozdíl od staveb v Písku či hradního paláce na Zvíkově (ne kaple) projeví i slohové znaky klasické gotiky. Jedná se například o členění vnitřních stěn presbytářů baziliky i opatské kaple podokenní římsou, volbu klenebních přípor v bazilice či formu okenních kružeb. Na rozdíl od Václava Mencla autor soudí, že se v Milevsku nesetkáme s poklasickým odhmotněním forem.¹²⁸⁸ I přesto se ve zdejších stavbách písecké a zvíkovské tvary poněkud prodloužily a zeštíhly a byly zdůrazněny výškové rozměry.¹²⁸⁹

Na základě podrobnějšího rozboru tvarosloví vyloučil milevskou architekturu z bezprostředního ovlivnění stavbami písecké huti Dobroslav Líbal. Na první pohled je dle autora viditelná kvalitativní propast mezi oběma díly.¹²⁹⁰ I přesto je zde ale ohlas některých jejích detailů dle autora patrný. Líbal na základě ostění oken, kružeb, vysokých složitě tvarovaných soklů či profilace patek zpochybnil časové zařazení milevské architektury do 60. let 13. století.¹²⁹¹ Pouze okenní kružby a některé další pozdní detaily jinak krajně hmotného a těžkopádného vnitřku staví přestavbu baziliky na samotný sklonek rané gotiky za vlády Václava II.¹²⁹² Stavba opatské kaple je pak dle autora o něco starší než přestavba chrámu, jehož architektura je nesporně obecně příbuzná s tvaroslovím trojlodí cisterciáckého kláštera Haina v Hesensku z poslední třetiny 13. století.¹²⁹³

Do třetí čtvrtiny 13. století zařadil vznik gotického presbytáře baziliky i Jan Muk.¹²⁹⁴ V opozici k časnější dataci gotické architektury v Milevsku do sklonku 60. a 70. let, jež byla literaturou obecně přijímána, je datování dostavby transeptu a závěru milevského chrámu a opatské kaple Janem Sommerem a Jiřím Varhaníkem. Ti je

---

¹²⁸⁵ KUTHAN 1982, 258; KUTHAN 1984, 41.

¹²⁸⁶ KUTHAN 1984, 41; KUTHAN 1994, 237–238; LÍBAL 1975, 565 uvedl svůj nesouhlas s odvozováním stylu písecké huti z tvarosloví dolnorakouských cisterciáckých klášterů a písecké stavby spíše spojil s domácí cisterco-burgundskou architekturou (kostel sv. Salvátora v Praze či klášter ve Žďáru nad Sázavou).

¹²⁸⁷ BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 367.

¹²⁸⁸ KUTHAN 1982, 258.

¹²⁸⁹ KUTHAN 1975, 111.

¹²⁹⁰ LÍBAL 2001, 256.

¹²⁹¹ LÍBAL 1948, 56; LÍBAL 1975, 566.

¹²⁹² LÍBAL 1984, 172.

¹²⁹³ LÍBAL 2001, 256.

¹²⁹⁴ MUK/EBEL 1988, 76.

posunuli na konec 13. století. Autoři opět nepopírají patrný vliv staveb písecko-zvíkovské huti na milevskou architekturu, rozhodně ji však dle jejich úsudku nerealizovali stejní kameníci. Snad jen někteří z nich se mohli do gotických přestaveb chrámu zapojit, celkově však je tvarosloví zdejší architektury odlišné. Datování do třetí čtvrtiny 13. století dle autorů odporuje stylizace vegetabilního dekoru kamenické výzdoby, absence užití náběžných štítků, lehce deformovaný tvar presbytářů obou sakrálních staveb i v nich užitá velká okna. Začátek přestavby tak kladou nejdříve do 80. let 13. století.¹²⁹⁵ Jan Sommer připouští, že přestože je rozdíl v členění architektonických prvků milevských a písecko-zvíkovských podstatný, je přesto možné, že mohly obě huti pracovat alespoň po část výstavby souběžně.¹²⁹⁶

8.5.3 Odras raně gotických staveb v Milevsku na blízkých stavbách v okolí

Architektonická podoba raně gotických staveb v Milevsku poznamenala zřejmě i další drobnější stavby v blízkém okolí. Jiří Kuthan upozornil na podobné znaky kostela Narození Panny Marie v Kostelci nad Vltavou [101]. Zdejší proboštství benediktinů z Břevnova je v pramenech zmiňováno až ve 14. století.¹²⁹⁷ Přesto je kostel daleko staršího data. I když jeho výtvarnému působení dominuje raně gotická architektura transeptu a polygonálního presbytáře, bylo zjištěno, že ty byly přistavěny v místě staršího románského závěru k původní románské lodi. Dokládají to románské stěny budované z kamenných kvádrů, završené tesanou římsou a dochované v podstřeší kostela včetně záklenku románského okna v jižní stěně lodi nad přístavkem empory.¹²⁹⁸

Raně gotická fáze kostela byla pravděpodobně ovlivněna výstavbou příčné lodi a závěru milevské baziliky. Během ní vznikly severní zeď lodi, transept a presbytář.¹²⁹⁹ I zde jsou gotické formy značně zredukovány. Na Milevsko odkazuje i motiv kombinující sedlové a pultové stříšky na vrcholku jednou odstupněných opěrných pilířů polygonálního pětibokého presbytáře. Ty se objevují i u opěráků milevské opatské kaple, jak upozornil Jiří Kuthan.¹³⁰⁰ Autor tak vznik dostavby kostela v Kostelci nad Vltavou klade do sedmdesátých a osmdesátých let 13. století.¹³⁰¹ K tomu se přiklonili i autoři publikace *Umělecké památky Čech* a přijali tvrzení, že kostel vznikl v okruhu

---

¹²⁹⁵ STEHLÍKOVÁ/VARHANÍK/SOMMER 1984, 32.

¹²⁹⁶ SOMMER 1999b, 5.

¹²⁹⁷ SEDLÁČEK 1908, 440.

¹²⁹⁸ ŠKABRADA 1980, 329–332.

¹²⁹⁹ ADÁMEK/VARHANÍK 2000, 211.

¹³⁰⁰ KUTHAN 1975, 115–116.

¹³⁰¹ ADÁMEK/VARHANÍK 2000, 210.

stavební činnosti milevského kláštera.¹³⁰² Dobroslav Líbal dataci jeho gotické přestavby posunul do výrazně pozdější doby kolem roku 1340.¹³⁰³ Podle něj nemá výtvarný ráz východní části svatyně s ranou gotikou nic společného.¹³⁰⁴ I Jan Adámek s Jiřím Varhaníkem na základě tvarosloví klenebních žeber profilovaných oblouny a výžlabkem, jehlancových konzol s římsou, svorníků lemovaných profilem žeber a utváření klenebních kápí v transeptu soudí, že jde o stavbu podstatně mladší. Terčovité svorníky jsou subtilnější a pokročilejší než jejich milevská varianta. S ohledem na datování souboru vrcholně gotických maleb na stěnách závěru před polovinu 14. století autoři soudí, že ke gotické přestavbě kostela došlo nedlouho před jejich vznikem, zřejmě v druhé čtvrtině 14. století.¹³⁰⁵

Architektonické články milevského transeptu a východního závěru připomínají i některé prvky kostela sv. Václava v Hodušíně. Ten je připomínán v roce 1291.¹³⁰⁶ Na pravděpodobný vztah architektury obou lokalit upozornili již autoři *Soupisu*. Ti viděli podobnost v příbuzné profilaci oken.¹³⁰⁷ Jiří Kuthan navíc poukázal na podobné kalichovité konzoly ozdobené vegetabilním dekorem i drobné kalichovité hlavice oblounů hruškovci a výžlabky bohatě profilovaného gotického portálu [102], jež připomínají hlavice kružeb oken milevské opatské kaple.¹³⁰⁸ Příbuzné znaky s portálem kostela v Hodušíně vykazuje ostění vstupu do kostela v Dražicích, jak upozornil Jan Sommer.¹³⁰⁹ I žebra hodušínského presbytáře jsou profilována do podoby hruškovce. Dobroslav Líbal soudil, že je kostel nejpravděpodobněji dílem rožmberské stavební huti a lze jej časově zařadit do doby vlády Václava II., ale před rok 1291.¹³¹⁰ Dataci svatyně na konec 13. století i skutečnost, že vznikla pod vlivem stavební činnosti milevského kláštera, přijali i autoři *Uměleckých památek Čech*.¹³¹¹ Kostely v Kostelci nad Vltavou a Hodušíně spojuje i užití půlkruhem završených okének ve východních zdech transeptu v Kostelci nad Vltavou a podobných oken nalezených v gotickém kostele v Hodušíně. Snad s určitými výhradami mohou oboje okna náležet gotickému období.¹³¹²

---

¹³⁰² POCHE 1978, 112.

¹³⁰³ LÍBAL 2001, 195.

¹³⁰⁴ LÍBAL 1976, 566.

¹³⁰⁵ ADÁMEK/VARHANÍK 2000, 211.

¹³⁰⁶ RBM II, 1196.

¹³⁰⁷ PODLAHA/ŠITTLER 1898, 67.

¹³⁰⁸ KUTHAN 1975, 119.

¹³⁰⁹ SOMMER 1997a, 299.

¹³¹⁰ LÍBAL 2001, 99.

¹³¹¹ POCHE 1977, 391.

¹³¹² ADÁMEK/VARHANÍK 2000, 210.

Okna opatské kaple pak dle Jiřího Kuthana připomíná i severní portál kostela sv. Václava ve Chvojínku. I zde jsou na masivní obloun profilace severního portálu navlečeny kalichovité hlavice.¹³¹³ Václav Mencl uvedl, že se architektura raně gotické dostavby milevské baziliky odrazila i na stavbě kostela Narození Panny Marie ve Vysokém Újezdě. Všechny tvary jeho architektonických článků (žeber, polygonálních přípor, hlavic i říms) jsou dle autora píseckého a zvíkovského původu, v ornamentice jsou však po milevském způsobu poklasicky upravené.¹³¹⁴

8.6 Opevnění kláštera

Již z Willenbergovy veduty [57], která zachycuje areál premonstrátského opatství a k němu přilehlých budov, je patrné, že byl obehán věncem hradeb. Doklady původního středověkého opevnění milevského kláštera známe rovněž díky stavebně historickým průzkumům jednotlivých stojících objektů a archeologickým výzkumům realizovaným v areálu Pavlem Břicháčkem. Ty nám přinášejí kusé informace o uzavření komplexu hradbami a gotickými věžemi.

Zbytky románského objektu či hradební zdi probíhající ve směru sever – jih odkryl výzkum před vchodem do gotické věže situované severovýchodně od závěru klášterní baziliky.¹³¹⁵ Linií středověkého opevnění premonstrátského komplexu v těchto místech zřejmě naznačuje i samotná poloha věže a k ní na západně přiléhajícího paláce. Věž byla nejspíš součástí opevnění, neboť zde probíhala hradba oddělující prostor kláštera od kostela sv. Jiljí, již zmiňuje listina papeže Alexandra IV., v níž je kostel popisován jako stavba ležící mimo opevnění konventu.¹³¹⁶ Před průčelím těchto staveb stojí poměrně silná zeď směřující jižním směrem. Branka v ní umístěná zprostředkovává průchod z II. nádvoří do hospodářského dvora. Pokud není přímo zbytkem ohradní zdi kláštera, jistě alespoň naznačuje místo, kde původní zeď probíhala, jak soudí Jan Sommer. Ten připouští, že z ochozu této původně vyšší hradby mohl být dříve přístupný portálek vedoucí do prvního patra gotické věže.¹³¹⁷ Snad byla i tato věž součástí fortifikace kláštera¹³¹⁸ a byla vložena do severovýchodního nároží ohrazení.¹³¹⁹

Další věž klášterního opevnění je obsažena v renesančně upraveném paláci v jihovýchodním koutu II. nádvoří. Jádrem objektu tvoří mohutná stavba přibližně

---

¹³¹³ KUTHAN 1975, 125.

¹³¹⁴ MENCL 1962, 238.

¹³¹⁵ BŘICHÁČEK 2009, 96.

¹³¹⁶ CDB V/1, 203.

¹³¹⁷ SOMMER/ZAHRADNÍK 1999, 23.

¹³¹⁸ KUTHAN 1975, 113–114.

¹³¹⁹ SOMMER 1996, 9.

čtvercového půdorysu, která se na vnější východní fasádě před rekonstrukcí budovy projevovala zřetelnou spárou. Na věžovitou stavbu v těchto místech patrně navazovala ohradní zeď. Mohutná věž tak zřejmě tvořila jihovýchodní nároží ohrazení klášterního areálu a v místě dnešní brány podle autorů stavebně historického průzkumu byla v ohradní zdi areálu proražena brána pozdně gotická.¹³²⁰ Datace věže je vzhledem k absenci uměleckohistorických detailů obtížná. Objevuje se zařazení do 14. století¹³²¹ i do doby pozdní gotiky, dokonce snad může být i z první poloviny 16. století. Součástí renesančního paláce se tato část fortifikace kláštera stala po roce 1581.¹³²²

V jižním konci západního barokního křídla konventu u průchodu z I. na II. nádvoří je ve zdivu zde stojícího objektu dochovaná další z věží někdejšího opevnění klášterního areálu [103]. Mimořádně mohutné jižní zdivo o tloušťce 1,9 metru Jan Muk interpretoval jako možný doklad existence starší gotické stavby pevnostního charakteru.¹³²³ Jedná se dle autora patrně o bývalou obvodovou hradbu kláštera a na ni navazující stejně mohutnou zeď, snad baštu. Stáří by snad mohl dokládat i tradicí uváděný a dnes zazděný a omítnutý gotický portál.¹³²⁴ Ve výkopech inženýrských sítí, jež procházely branou na II. nádvoří a vedly desítky metrů na obě strany, se stopy po opevnění kláštera najít nepodařilo.¹³²⁵ Část opevnění však byla výzkumem Pavla Břicháčka nalezena na západní straně I. nádvoří při budově bývalého opatství, kde se díky pozdějším násypům vyrovnávajícím sklon terénu směrem k Milevskému potoku částečně dochovalo i jeho nadzemní zdivo.¹³²⁶ Další zdí, na jejíž stopy autor upozornil při jihozápadním nároží opatské kaple, bylo pravděpodobně v době rané gotiky uzavřeno opatství na východní straně.¹³²⁷ V ploše dnešního I. nádvoří archeologický výzkum doložil další středověké budovy, pouze západně od baziliky byl nezastavěný malý prostor, zřejmě dvorek.¹³²⁸ Současná podoba I. nádvoří vznikla podle keramiky v zásypech až v průběhu druhé poloviny 17. století.¹³²⁹

---

¹³²⁰ VLČEK/ZAHRAVNÍK 1999, 15, 21.

¹³²¹ SOMMER/ZAHRAVNÍK 1999, 22.

¹³²² VLČEK/ZAHRAVNÍK 1999, 21.

¹³²³ MUK/EBEL 1988, 39.

¹³²⁴ MUK/EBEL 1988, 39, 77–78 vyvrátili hypotézu, že by zde byla umístěna gotická brána.

¹³²⁵ BŘICHÁČEK 2009, 98.

¹³²⁶ BŘICHÁČEK 2009, 99.

¹³²⁷ BŘICHÁČEK 2009, 93.

¹³²⁸ BŘICHÁČEK 2009, 99.

¹³²⁹ BŘICHÁČEK 1995, 148.

8.7 Latinská škola

V areálu kláštera jsou gotického původu rovněž dva pozoruhodné paláce. Z dochovaných fragmentů architektonických článků je zřejmé, že obě stavby vynikaly vysokou výtvarnou úrovní své architektury. Zřejmě sloužily jako provozní zázemí, ubytovny či k fortifikačním účelům. Bohužel postrádáme jakékoli středověké listinné zprávy, a tak datace obou staveb může vycházet pouze z analýzy zachovaných architektonických článků.

V jihozápadním rohu prvního klášterního nádvoří proti budově bývalého opatství stojí budova tzv. Latinské školy [104], palác dochovaný po dlouhá léta v barokní přestavbě. Ve svých zdech dodnes zachovává podstatné zbytky gotického původu. I přes svůj vžitý název se nedochovaly žádné jisté zprávy, k jakému účelu byl objekt postaven, snad mohl sloužit jako rezidence patrona kláštera, dům určený pro hosty,¹³³⁰ později snad jako klášterní škola, jak bývá možná nepřesně odvozováno ze smlouvy z roku 1543 mezi milevským opatem Janem III. a Janem ze Švamberka.¹³³¹ Stavba je situovaná vzhledem k linii klášterního chrámu i dalších budov areálu v mírně šikmé poloze, což bylo patrně dáno rozvržením opevnění, jehož průběh budova respektovala.

Stavebně historický průzkum objektu realizovali před zahájením rekonstrukce stavby v roce 1995 Pavel Vlček a Pavel Zahradník.¹³³² Výsledky svých pozorování v interiérech Latinské školy a paláce s věží severovýchodně od presbytáře klášterní baziliky publikoval Jan Sommer v roce 1996.¹³³³

Šlo zřejmě o stavbu výjimečného charakteru, jak o tom napovídá její umístění v rámci klášterního areálu i dochované gotické portály s profilovanými ostěními a další architektonické články. Budova původně pokračovala dále jihovýchodním směrem, čemuž nasvědčují odbourané zdi na nárožích a portálek s neprofilovaným ostěním půlkruhového tvaru ve východní stěně. Pavel Břicháček zjistil, že východní třetina budovy zanikla během přestavby související patrně se vznikem nového rybníka, kvůli němuž byl v okolí paláce navršen terén, což způsobilo nutnost zasypat původní sklepy a zvýšit úroveň přízemí.¹³³⁴ Východní partii Latinské školy dokládá i grafika z roku 1809 z fondu Rakouské národní knihovny, na níž je patrně zachycen jen její fragment zvláštního trojúhelníkového tvaru [105]. Je završen pultovou střechou s komínem, která

---

¹³³⁰ SOMMER 1996, 8.

¹³³¹ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995b, 1.

¹³³² VLČEK/ZAHRADNÍK 1995b.

¹³³³ SOMMER 1996.

¹³³⁴ BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 370; BŘICHÁČEK 2009, 99.

přímo navazuje na spodní část barokní mansardové střechy. Jižní zeď stavby je vybavena nad sebou situovanými obdélnými okny.

Latinská škola tedy vznikla ve dvou gotických fázích. Původní neklenutý snad dvojpodlažní objekt (s patrem tvořeným hrázděnou konstrukcí) autoři stavebně historického průzkumu řadí do doby kolem roku 1300.¹³³⁵ V prvotní podobě byla stavba opatřena bránou, z níž se v jihozápadní zdi zachovala pravá stojka tvořená mohutnými opracovanými kvádry.

Při vrcholně gotické přestavbě ve třetí čtvrtině 14. století původní brána zanikla, byla přebudována západní partie stavby a přistavěno kamenné patro přístupné dřevěnou pavlačí zachycenou snad i na Willenbergově vedutě [57]. Ta spočívala na výrazném ústupku patrném na nádvorní zdi objektu. Severozápadní průčelí bylo završeno trojúhelníkovým štítem, jak dokládá kresba z roku 1602.¹³³⁶

Rekonstrukci podoby nádvorního průčelí komplikují jeho pozdější úpravy. Ve východní části přízemí je situován gotický portálek s ostěním hrotitého záklenku složitě profilovaného obloukem s výžlabkem a hruškovcem [106]. Spodní část portálu je tvořena stojkami pouze s dvakrát okosenými hranami. Autoři stavebně historického výzkumu vznik portálu datují na základě profilovaného ostění do druhé poloviny 14. století, nejspíše mezi roky 1350 až 1380. Soudí, že bylo osazeno dodatečně na místo staršího vchodu, který byl položen o něco níže. Tuto myšlenku podporují cihelné dozdivky v nadpraží vstupu.¹³³⁷ Nápadný ústupek v lici zdiva, nejvýraznější ve východní části průčelí, nasvědčuje vnitřnímu členění paláce na přízemí a první patro. Ta byla od sebe původně oddělena plochým stropem, z něhož se v zásypu kleneb přízemí dochovaly ve zdivu konce trámů. Přízemí bylo uprostřed rozděleno příčkou.¹³³⁸

Členění interiéru prvního patra nám není známo. Existoval zde však velký plochostropý sál osvětlovaný rozměrnými okny. Původní okenní osy v jihozápadním průčelí přibližně odpovídají poloze dnešních oken. První okénko od západu bylo původně vybaveno široce rozevřenou vnitřní špaletou s vodorovným parapetem. Vedle něj bylo okno vybavené ve vnitřním výklenku postranními sedátky, z nichž se dochovaly pouze spodní partie. Směrem k východu pak následovala tři velká obdélná okna dělená středním kamenným sloupkem a rovněž ve výklencích se sedátky, z nichž

---

¹³³⁵ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995b, 9–10 tak usoudili na základě absence stop po klenbách ve snížené úrovni objektu a tloušťky zdi v přízemí.

¹³³⁶ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995b, 10.

¹³³⁷ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995b, 2.

¹³³⁸ SOMMER 1996, 8.

se zachovaly kamenné krycí desky s přesahující zaoblenou hranou [107]. Ostění oken jsou profilována okosením vnitřní i vnější hrany a výžlabkem a není v nich umístěna drážka pro osazení skel. Zřejmě byla okna završena rovným překladem, pod nímž byl vložen kamenný kříž, nebo hrotitým záklenkem, jemuž by nasvědčoval nálezný zlomků bohatých okenních kružeb v zásypu barokních kleneb přízemí. Jedná se patrně o krajní díly kružby nad středním sloupkem tvořené kruhem s vepsaným čtyřlístem spočívajícím na dvou hrotitých obloučcích. Okenní kružby však mají na rozdíl od pozůstatků ostění v jihozápadním průčelí drážku pro osazení zasklení. Snad tedy pocházejí z jiného okna paláce nebo i jiné stavby v areálu kláštera.

Fragmenty kamenných krakorců arkýře při západním nároží zřejmě dokládají existenci prevetu.¹³³⁹ Při rekonstrukci budovy v letech 1997 a 1998 byla zjištěna gotická okna v jihozápadním průčelí stavby. V severní nádvorní zdi se dochovala svrchní část dalšího lomeného otvoru s ostěním profilovaným hruškovcem a výžlabky [108]. Spodní stojky byly dodatečně doplněny mladšími články shodné profilace a původní okenní otvor (jak jej interpretovali autoři stavebně historického průzkumu) je dnes užíván jako vstup. Otvor je na základě formy ostění možné datovat do třetí čtvrtiny 14. století, kdy patrně vznikl současně s osazením podobně profilovaného portálu v přízemí.¹³⁴⁰ Západně od vstupu je ve zdivu patrný i fragment horní špalety gotického lomeného okna s lomeným záklenkem a jeho levá stojka. Ve vnitřním výklenku bylo opět vybaveno sedátko. Profilaci ostění tvoří pouze mělký výžlabek, což autory výzkumu vedlo k domněnce, že se jedná o prvek ze starší gotické etapy stavby do zdi patra objektu dodatečně osazený. Vzhledem k cihelným vyzdívkám ve spodních partiích obou otvorů odvodili, že snad v jejich poloze mohly v určité době být umístěny vstupy do prostoru prvního patra.¹³⁴¹ Obě gotická ostění v severní zdi byla známa již dříve, kdy je odkryla některá ze starších úprav objektu.

Na dnešní podobě Latinské školy se podepsaly další přestavby v době renesance, ale hlavně výrazné úpravy v době baroka, kdy byly mimo jiné dobovému vkusu přizpůsobeny fasády a do interiéru byly vloženy barokní klenby.

---

¹³³⁹ SOMMER 1996, 8.

¹³⁴⁰ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995b, 3.

¹³⁴¹ VLČEK/ZAHRADNÍK 1995b, 3.

8.8 Gotická věž a palác

Poloha gotické věže a paláce v severovýchodní blízkosti presbytáře baziliky zřejmě opět naznačuje průběh klášterního opevnění [109]. Od 17. či 18. století byly tyto budovy, dnes sloučené do jedné stavby poměrně strohého charakteru, využívány jako sýpka.¹³⁴² Východní část objektu tvoří jednopatrová čtvercová gotická věž vyzděná z lomového zdiva a na nárožích armovaná masivními kamennými kvádry, k jejíž západní zdi je připojen o něco mladší obdélný gotický palác. Na ten pak na západě navazuje sýpka, přistavěná ke gotickým budovám ve 20. letech 20. století. Všechny tři objekty jsou stejně vysoké, a tak navenek při pohledu z druhého klášterního nádvoří působí jako jednolitě mohutné těleso. Přestože jde o památku mimořádného významu, její vzhled, který je výsledkem pozdějších úprav pro účely skladování obilí, o tom zrovna nenapovídá. Hospodářské využití však paradoxně mělo kladný dopad na zachování středověkých prvků staveb. Vrstvy omítek zakrývají portály i rozměrná gotická okna s postranními sedátky, v jejichž zezdívkách byly zřízeny drobné větrací otvory.¹³⁴³ Stavebně historický průzkum obou gotických objektů realizovali v roce 1999 Jan Sommer s Pavlem Zahradníkem.¹³⁴⁴

Jednopatrová gotická věž z pečlivě kladeného lomového zdiva byla nejspíš součástí opevnění kláštera a na východě a severu předstupovala před líc hradby. Nároží jsou armována masivními pečlivě opracovanými žulovými kvádry. Těsně nad terénem obíhá po obvodu vnějších líců zdiva sokl s kvádrovou římsou.

Přízemí věže téměř čtvercového půdorysu o vnitřních rozměrech 5,9 a 6,3 metru je zaklenuto jedním polem hmotné lehce zalomené křížové klenby [110], jejíž masivní hranolová na hranách okosená žebra se uprostřed stropu sbíhají do širokého dutého okrouhlého svorníku opatřeného otvorem lemovaným kruhem shodně profilovaných žeber. Žebra vybíhají do středu klenby přímo od země bez užití konzol či rohových přípor. Ve východní stěně bylo situováno okno (dnes zazděné), z něhož se zachovalo okosené gotické žulové ostění. Vstupy vedoucí z jihu a západu jsou poznamenány mladšími přestavbami.

---

¹³⁴² SOMMER 1996, 9.

¹³⁴³ SOMMER 1996, 8–9.

¹³⁴⁴ SOMMER/ZAHRADNÍK 1999.

V cihelné podlaze patra tvořeného opět jednou kvadratickou místností je v místě svorníku křížové klenby nižšího podlaží otvor v podlaze. Ve východní stěně bylo v ose okna v přízemí umístěno velké obdélné gotické okno, které bylo pravděpodobně dělené kamenným křížem a ve vnitřním záklenku bylo vybaveno postranními sedátký. Vrchní část jeho špalety spočívá nad dodatečně sníženým stropem patra. Další menší obdélné okno přivádělo do prostoru světlo od severu. V jižní stěně při jihozápadním nároží prvního podlaží pak bylo ve stíněném výklenku umístěno další okénko. Mohlo sloužit k ostraze vnějšího prostoru klášterního ohrazení. První podlaží bylo přístupné od jihu obdélným portálem s profilovaným ostěním, k němuž se přicházelo zřejmě z ochozu klášterní hradby.¹³⁴⁵

Celková podoba objektu není známá. Původně byl zastřešen samostatnou střechou ve tvaru jehlance, jak ji můžeme vidět na Willenbergově vedutě [57]. Jan Sommer navrhl, že další podlaží budovy mohlo být tvořeno dřevěným podsebitím.¹³⁴⁶

Typ žeber v přízemí věže připomíná klenby opatské kaple. I proto Jiří Kuthan stavbu zařadil do třetí čtvrtiny 13. století jako možný produkt stavební huti, která realizovala přestavbu baziliky a stavbu opatské kaple.¹³⁴⁷ Autoři *Uměleckých památek Čech* objekt datovali až do druhé poloviny 16. století.¹³⁴⁸ Jan Sommer předpokládá, že budova vznikla zřejmě později než v době Přemysla Otakara II., gotická věž i přes minimum dochovaných architektonických znaků odpovídá českým stavbám konce 13. nebo první poloviny 14. století. Snad ji vystavěla huť se západoevropským školením.¹³⁴⁹ Ve stavebně historickém průzkumu autor dataci vzniku věže zúžil do prvních dvou desetiletí 14. století. Její hmota by tak byla do stávajícího klášterního opevnění vložena dodatečně.¹³⁵⁰

K západnímu boku věže byl s určitým časovým odstupem přistavěn obdélný gotický palác [111]. Jeho severní stěna ve srovnání se severní stěnou věže výrazně ustupuje směrem k jihu, jižní průčelí je však s jižní stěnou věže v jedné linii. Zdi jsou tenčí, než je tomu v případě sousedního objektu. Uvnitř je palác trojpodlažní. Tvoří jej částečně zapuštěný suterén, zvýšené přízemí a patro. Vnitřní dělení objektu se nezachovalo, příčky neznámého stáří jsou dnes pouze v prostorách suterénu. Řešení

---

¹³⁴⁵ SOMMER 1996, 9.

¹³⁴⁶ SOMMER 1996, 8–9.

¹³⁴⁷ KUTHAN 1975, 114.

¹³⁴⁸ POCHE 1978, 387.

¹³⁴⁹ SOMMER 1996, 8–9.

¹³⁵⁰ SOMMER/ZAHRADNÍK 1999, 34.

však bylo plochostropé. Jan Sommer na základě nerovností vnitřních líců stěn i jizev krytých plentami soudí, že byla původně dispozice alespoň dvoudílná a v západní třetině vybavená srubem nebo kuchyňským zařízením s velkým komínem.¹³⁵¹

Patro budovy bylo přístupné od jihu obdélným portálkem se zaoblenými horními rohy a profilací v podobě okosení hrany. Vstup byl patrně dosažitelný po pavlači vedoucí z opevnění kláštera i kolem jižního portálku věže. Předpokládanou pavlačí tak byla první patra obou objektů vzájemně propojena. Západně od vstupu jsou pak v jižní zdi křídla palácové stavby umístěna dvě velká okna dělená kamennými kříži, z nichž se pod zadržkami dochovala téměř v kompletním stavu ostění s okosenými hranami. Ve vnitřních výklencích oken jsou opět umístěna postranní sedátka. Zadržky okenních otvorů byly opatřeny dvojicí oken sýpkového charakteru. V severním průčelí byl pak palác vybaven jen drobnými obdélnými okénky.¹³⁵²

Určit dobu vzniku stavby je opět komplikované, zachované architektonické články je problematické zařadit na základě stylového srovnání. Jan Sommer soudí, že palác mohl vzniknout někdy v rozmezí mezi roky 1350 až 1390.¹³⁵³ Kdysi honosná stavba mohla sloužit k ubytování světských hostů, kteří do uzavřené klauzury neměli přístup. Možná tu při svých návštěvních pobýval i panovník, protože ten byl patronem kláštera. Latinská škola i gotický palác s východní věží jsou naprosto unikátními doklady obytných staveb v rámci našich středověkých klášterů.

8.9 Gotická kapitulní síň

V době gotiky došlo i k úpravám východního křídla konventu, v němž byla do velkolepé podoby radikálně přestavěna kapitulní síň. Byl zrušen původní románský strop a část dormitáře v prvním patře byla oddělena gotickou příčkou z lomového kamene, čímž došlo k jeho zkrácení. Nový prostor vyplnila vysoká gotická žebrová klenba. Dnes je bohužel architektonicky znehodnocená pozdějšími úpravami, kdy byla do interiéru vložena klasicistní placková klenba, byl ubourán presbytář, zazděn vstupní otvor a na východní straně byla kapitulní síň dodatečně zúžena proražením úzké chodby vedoucí při jižní zdi sakristie do rajského dvora. Přesto se v prostoru dochovaly fragmenty architektonických článků, které gotickou podobu síně připomínají.

---

¹³⁵¹ SOMMER 1996, 9.

¹³⁵² SOMMER 1996, 9.

¹³⁵³ SOMMER/ZAHRADNÍK 1999, 34.

Z gotické etapy pochází menší portálek se žulovým ostěním [72], který byl do středního románského oblouku v nádvoří zdi východního křídla osazen do tenké zdivky ze žulových kvádrů a cihel. Vstup má téměř neznatelně zahrocený záklenek a přední hrana ostění je okosená. Na vnitřní straně ostění jsou patrné stopy po upevnění dveří. Při pozdějších úpravách kapitulní síně byl portálek zazděn. V této zazdínce jsou dochovány fragmenty architektonických článků, které pocházejí z interiéru kapitulní síně a v rámci přestavby byly odstraněny a použity jako stavební materiál zdivky. Jedná se především o náběhy žebrové klenby shodné profilace se dvěma náběhy dochovanými v prostoru síně a zlomek klenební konzoly.

Ve východní stěně se zachovaly dvě vysoké monumentální lomené arkády vycházející z osmibokého středního pilíře spočívajícího na jednoduché polygonální patce [112]. Dnes je pilíř kvůli pozdějšímu zúžení místnosti od severu situován v rámci prostoru mimo střední osu. Na svém místě v jihovýchodním koutě kaple zůstala zachována i část polopilíře jižní arkády. Stojka severní arkády byla vyražena při prorážení koridoru vedoucího podél sakristie, náběh části severní arkády se zachoval uvnitř chodby nad záklenkem průchodu ve východní stěně. Svrchní část oblouků vybíhá nad prostor plackovité klenby a vrcholí ve výšce 6,15 metru.¹³⁵⁴ Arkády jsou podepřeny z obou stran okosenými pásy. Při pohledu na křídlo konventu od východu upozorňuje na polohu kapitulní síně široká oválně zaklenutá zazdívka dosahující až do úrovně římsy. Patrně v roce 1859, kdy napsal Karel Vladislav Zap svůj článek o architektuře milevského kláštera, ještě nebyl otvor ve východní stěně zazděn, neboť autor popisuje dva ozdobné gotické oblouky, které vypovídají o bývalé velkoleposti klášterních stavení.¹³⁵⁵ To potvrzuje i ilustrace v dalším Zapově článku, kde je skutečně zachycen rozměrný otvor ve východní zdi zprostředkující pohled do interiéru kapitulní síně.¹³⁵⁶

Jižní stěna místnosti pochází z doby gotické přestavby a je vybudovaná z cihlokamenného zdiva, o čemž svědčí předstupující čela výrazně zahrocených gotických oblouků dosahujících do výšky asi 7,3 metru¹³⁵⁷ a vystupujících nad mladší plackovitou klenbou do prostoru podkroví. Spočívaly na nich gotické klenby bez přístěnných žeber. Se stejnou situací se setkáváme v případě zdi východní, rovněž opatřené předstupujícími východními oblouky, které ustoupila původní románská zeď. Mladší severní stěna místnosti není v exteriéru omítnutá, a tak je možné sledovat

---

¹³⁵⁴ MUK/EBEL 1988, 21.

¹³⁵⁵ ZAP 1859, 220.

¹³⁵⁶ ZAP 1862, 679.

¹³⁵⁷ MUK/EBEL 1988, 21.

složení jejího cihlokamenného zdiva, v němž se uplatňují i profilované architektonické zlomky s největší pravděpodobností pocházející z prostoru kapitulní síně. Původně severní stěnu sakrálního prostoru tvořila románská stěna sakristie. K této románské zdi a také k ní kolmé stěně západní byly oblouky arkád pravděpodobně jen přiloženy.

V interiéru se dochovaly na západní a východní zdi dvě konzoly tvaru polygonálního jehlance. Konzola v západní stěně [113] je zdobena jedním odsazením svrchní části a mírně prohnutými stěnami. Na špičce konzoly je osazen drobný bobulovitý útvar. Konzola ve východní zdi má odlomenou spodní špičku [114]. Její svrchní část tvoří spodní drobnější obloun a nad ním výžlabkem oddělený mohutnější obloun. Na konzolách spočívají fragmenty mohutných polygonálních těles náběhů žebrové klenby. Přesné tvary architektonických prvků jsou znejasněny olámáním a vrstvami nátěrů. Z obou náběhů vybíhá trojice žebor profilovaných dvěma výžlabky. Střední z nich směřuje přímým směrem, dva boční diagonálně. Další konzola ve tvaru obráceného jehlance s mírně projmutými boky, zakončená navrchu motivem drobné římsy a na špičce bobulovitým útvarem, je zachována na východním boku pilíře ve východní zazdínce včetně náběhu klenby s výběhy žebor. Náběhy klenb i konzoly totiž tvoří jednotné těleso se stavebními díly středního polygonálního pilíře. Poslední zachovaná jehlancová konzola ukončená opět profilovanou římsou a na špičce bobulovitým útvarem je osazena ve vyšší úrovni než konzoly předešlé, při východním boku polopilíře jižní arkády. Na konzole spočívá polygonální náběh klenby s fragmentem žebra klenby presbytáře. Konzoly, které byly patrně osazené v osách severní a jižní zdi, se nedochovaly. Další můžeme předpokládat v koutech lodi kapitulní síně, kde by snad mohly být zakryty mladší plackovitou klenbou.¹³⁵⁸

Jiří Kuthan soudil, že byla místnost sklenuta čtyřmi poli křížové klenby na střední pilíř.¹³⁵⁹ V rámci stavebně historického průzkumu kapitulní síně realizovaného v roce 1988 i Jan Muk klenbu zpočátku rekonstruoval do podoby čtyř polí křížové klenby spočívajících na středním sloupu. Existenci dvojitého triumfálního oblouku považoval za řešení, jež nemá obdobu. Odvodil jej z dobového zájmu o dvojlodní sakrální prostory.¹³⁶⁰ Zmínil užití dvouarkádového motivu i u vstupů do kostelů v Chrudimi, Vysokém Mýtě, kostela Panny Marie pod řetězem i v jižní předsíni svatovítské

---

¹³⁵⁸ MUK/EBEL 1988, 20.

¹³⁵⁹ KUTHAN 1975, 111.

¹³⁶⁰ MUK/EBEL 1988, 77.

katedrály.¹³⁶¹ Existenci středního pilíře (a tedy i křížových kleneb na něm spočívajících) však vyloučil archeologický výzkum Pavla Břicháčka v roce 1988, který proběhl zároveň s doplňujícím hloubkovým stavebně historickým průzkumem Jana Muka. V místě předpokládané polohy středního pilíře byly odkryty hroby.¹³⁶² Bylo tedy zřejmé, že byla klenba kapitulní síně koncipována bez opory.

Východní závěr kapitulní síně, jehož existenci dokládaly arkády triumfálních oblouků, Jiří Kuthan interpretoval na základě skici neúplného amatérského výkopu z 30. let 20. století jako dvojici polygonálních presbytářů. Základy těchto těles byly odkryty archeologickým výzkumem a poté byly zasypány. Autor však upozornil rovnou na skutečnost, že nález nebyl dostatečně zdokumentován.¹³⁶³ Skutečnou podobu presbytáře ověřil až zmíněný výzkum Pavla Břicháčka [115]. Závěr měl kvadratický tvar a na nárožích a uprostřed obvodových stran byl opatřen opěrnými pilíři. Jeho prostor byl k ploše kapitulní síně v poměru 3:4. Výzkum odkryl i zbytek gotické podlahy sestavené z hladkých keramických dlaždic o rozměrech 20 x 20 centimetrů. Pod zásypy byly odhaleny i kostrové hroby a keramický materiál ze 13. století.¹³⁶⁴

Sondy v zádívce triumfálního oblouku našly zmíněné konzoly s výběhy žeber mířícími přímo i diagonálně směrem k opěrným pilířům v ose severní a jižní zdi závěru. Jan Muk dospěl k názoru, že klenba lodi i presbytáře byla koncipována shodně. Měla podobu jednotného obrazce tvořeného dvojicí na středu se křížících transversálních žeber opisujících tvar půlkruhu a doplněných nakoso vloženým čtvercem s vrcholy uprostřed stěn lodi. Takto vzniklé trojboké výseče v koutech byly v ose podepřeny diagonálním žebrem, jež končilo ve středu stran menšího čtverce. Šlo tedy o jakousi nepravou hvězdovou klenbu. Otázkou zůstává, zda klenby lodě a závěru nebyly vybaveny vysutými svorníky. Svou teorii Muk opřel o analogie dobových kleneb z konce 14. a počátku 15. století a řešení odvodil ze západního pole Parlěřovy svatovítské sakristie. Čtvercový prostor o šířce strany 9,4 metru a výšce 7,5 metru působil dojmem velkoleposti [116]. Jako redukci milevského schématu autor uvedl klenby presbytářů kostelů sv. Petra a Pavla v Soběslavi a sv. Bartoloměje v Kondraci.¹³⁶⁵

---

¹³⁶¹ BŘICHÁČEK/MUK 1991, 275.

¹³⁶² BŘICHÁČEK/MUK 1991, 274.

¹³⁶³ KUTHAN 1975, 111.

¹³⁶⁴ BŘICHÁČEK/MUK 1991, 273–274.

¹³⁶⁵ BŘICHÁČEK/MUK 1991, 274–275.

Jan Sommer, který v roce 1998 aktualizoval Mukův stavebně historický průzkum kapitulní síně, připouští, že na základě dochovaných fragmentů klenby není možné s jistotou její podobu rekonstruovat. S největší pravděpodobností se tedy přiklání ke klenbě bez středního pilíře, již v prostoru navrhl Jan Muk.¹³⁶⁶ Nevylučuje však ani zaklenutí tvořené čtyřmi pravouhlými poli expresivně vysoké křížové klenby uprostřed opřenými o volnou podporu, jejíž základ mohl dle autora zaniknout v souvislosti s propadnutím klenby později vyhloubeného sklepa.¹³⁶⁷

Jiří Kuthan soudil, že k přestavbě síně došlo ve třetí čtvrtině 13. století. Oporou této hypotézy byly autorovy formy polygonálních konzol s abakem přecházejícím konkávním mezičlánkem v nosný obrácený jehlanec, hlásící se k tvarosloví užívanému píseckou hutí.¹³⁶⁸ Dobroslav Líbal přestavbu datoval až do poslední třetiny 14. století.¹³⁶⁹ Jan Muk zařadil přestavbu kapitulní síně na konec 14. století, do pozdní doby vlády Karla IV. nebo do období Václava IV, jistě po roce 1362, kdy byla dokončena klenba sakristie katedrály sv. Víta. Dal ji do slohové souvislosti s vrcholně gotickou přestavbou kostela sv. Jiljí.¹³⁷⁰ Zároveň spolu s Pavlem Břicháčkem uvedli možnost, že byl stavebníkem kapitulní síně opat František z Vepic, který je poprvé doložen v roce 1383, funkce opata se ujal po roce 1377 a zemřel v roce 1406,¹³⁷¹ nebo někdo z jeho předchůdců.¹³⁷²

Přestavbu kapitulní síně do doby rané gotiky zasadili autoři statě o architektuře milevského konventu v *Encyklopedii českých klášterů*. Fragменты klenby zachované v prostoru i dvojitou arkádu triumfálního oblouku však datují do poslední čtvrtiny 14. století.¹³⁷³ Jan Sommer předpokládá, že k přestavbě kapitulní síně došlo před rokem 1340 a její formální řešení ještě výrazně ovlivňovalo poklasické tvarosloví. Dataci odvozenou od doby dostavby svatovítské sakristie nepovažuje za směrodatnou

---

¹³⁶⁶ SOMMER 1998a, 53 nepovažuje návaznost milevského obrazce na klenby sakristie katedrály sv. Víta, již navrhl Jan Muk, za pravděpodobnou. Navrhl možnost, že klenba kapitulní síně v Milevsku mohla představovat vývojový počátek klenebních útvarů jihočeských kostelů reprezentovaných například stavbami v Živohošti, Soběslavi, Sedlčanech či Kondraci.

¹³⁶⁷ SOMMER 1998a, 45, 49, 53.

¹³⁶⁸ KUTHAN 1975, 111.

¹³⁶⁹ LÍBAL 1975, 566; LÍBAL 2001, 256.

¹³⁷⁰ MUK/EBEL 1988, 20, 76, 83; BŘICHÁČEK/MUK 1991, 274.

¹³⁷¹ STRAKA 1904–1905, 426.

¹³⁷² BŘICHÁČEK/MUK 1991, 275.

¹³⁷³ BŘICHÁČEK/SOMMER 1997, 368.

s ohledem na skutečnost, že stejný typ klenby byl zřejmě použit ve dvou místnostech východního křídla konventu cisterciáckého kláštera na Zbraslavi asi po roce 1300.¹³⁷⁴

Patrně po husitských válkách ztratila kapitulní síň svou gotickou klenbu a byla zřejmě opět završena stropem, jak dle situace portálu v mladší gotické zdi v prvním patře východního křídla konventu odvodil Jan Sommer.¹³⁷⁵ Presbytář zanikl pravděpodobně před rokem 1830, jak s ohledem na katastrální plán uvedl Jan Muk.¹³⁷⁶ Další úpravy konventní budov již nepřinesly nic esteticky hodnotného a zaměřily se pouze na utilitární úpravy pro hospodářské využití prostorů. Sekularizace kláštera způsobila devastaci budov, v jižním a východním křídle byl zřízen pivovar. Nastalo tak období degradace této významné středověké památky.

---

¹³⁷⁴ SOMMER 1998b, 233.

¹³⁷⁵ SOMMER 1998a, 49.

¹³⁷⁶ MUK/EBEL 1988, 79.

9. GOTICKÁ PŘESTAVBA KOSTELA SV. JILJÍ

9.1 Literatura ke gotické přestavbě kostela sv. Jiljí

V roce 1859 se zaměřil na gotickou přestavbu kostela sv. Jiljí Karel Vladislav Zap.¹³⁷⁷ O čtyři roky později pojednal o kostele sv. Jiljí v *Památkách archeologických a místopisných* Jan Erazim Wocel. Dle autora stavba chrámu nebyla ovlivněna ani hutí Matyáše z Arrasu, ani prací Petra Parlře, ale vycházela svou architekturou ze starších období gotického slohu.¹³⁷⁸ Josef Braniš v *Dějínách středověkého umění v Čechách* spatřoval předlohu pro milevské dvoulodí v řešení kostela sv. Jiljí v Třeboni a kaple sv. Mikuláše v Jindřichově Hradci a výstavbu kostela sv. Jiljí datoval mezi roky 1380 až 1400. Přesto se však dle autora přípory, konzoly i kružby obracejí svou formou ke starším obdobím gotiky.¹³⁷⁹

Antonín Podlaha s Josefem Šittlerem zpracovali zevrubně v *Soupisu* i gotickou fázi chrámu.¹³⁸⁰ V roce 1931 je gotická dostavba kostela sv. Jiljí popsána v prvním dílu *Dějepisů výtvarného umění v Čechách*.¹³⁸¹ V roce 1948 pojednal o gotické etapě svatyně sv. Jiljí v publikaci *Gotická architektura v Čechách a na Moravě* Dobroslav Líbal,¹³⁸² Václav Mencl se dvoulodím i klenbou presbytáře chrámu v širších souvislostech zabýval v knize *Česká architektura doby lucemburské*.¹³⁸³ V roce 1956 se věnovala tématu dvoulodí Tařána Kubátová v článku publikovaném v *Umění věků*, v němž srovnává jednotlivé představitele skupiny jihočeských dvoulodí.¹³⁸⁴ Prostor je kostelu sv. Jiljí věnován i v publikaci *Architektura v českém národním dědictví* z roku 1961.¹³⁸⁵ O chrámu sv. Jiljí jako o zprostředkovateli nejpůvabnějších výtvarných idejí pražské stavitelské hutí do prostoru jižních Čech psal v roce 1970 v *Českém umění gotickém* Viktor Kotrba.¹³⁸⁶

---

¹³⁷⁷ ZAP 1859, 222–224.

¹³⁷⁸ WOCEL 1863a, 234–235.

¹³⁷⁹ BRANIŠ 1893, 88–89.

¹³⁸⁰ PODLAHA/ŠITTLER 1898, 110–116.

¹³⁸¹ BIRNBAUM/CIBULKA/MATĚJČEK/PEČÍRKA/ŠTECH 1931, 137.

¹³⁸² LÍBAL 1948, 178–179.

¹³⁸³ MENCL 1948, 142–147.

¹³⁸⁴ KUBÁTOVÁ 1956, 90–94.

¹³⁸⁵ LÍBAL 1961, 63, 785.

¹³⁸⁶ KOTRBA 1970, 92–93.

V roce 2001 uvedl stručný popis kostela v publikaci *Katalog české gotické architektury do husitských válek* Dobroslav Líbal.¹³⁸⁷ Dosavadní názory odborné literatury konfrontuje s dílčími výsledky předběžného stavebního průzkumu a stále doplňuje Jan Sommer. Autor se detailněji zabývá například vztahem gotického kostela sv. Jiljí a kostela sv. Víta v Českém Krumlově i otázkou dispozice gotické stavby ve vztahu k zachovaným částem románského kostela a postupem jeho výstavby.¹³⁸⁸

9.2 Mistři Staňek a Jan a opat František z Vepic

O vzniku gotické fáze v této době již farního kostela sv. Jiljí se nedochovaly žádné zprávy. Patrně byla jeho velkolepá přestavba vyvolána nárůstem počtu obyvatel Milevska. Na základě stavební smlouvy z roku 1407, týkající se výstavby klenby presbyteria kostela sv. Víta v Českém Krumlově,¹³⁸⁹ je jisté, že byl presbytář v Milevsku v této době již klenbou završen. Z toho vyplývá, že k výstavbě chrámu muselo patrně dojít někdy v posledním desetiletí 14. století, jak se shoduje i starší literatura.¹³⁹⁰ Zmíněná smlouva pochází z 22. dubna roku 1407 a byla uzavřena mezi farářem Hostislavem a Janem, synovcem mistra Staňka. Stanovuje přesné podmínky pro provedení klenby v chóru i trojlodí kostela sv. Víta v Českém Krumlově podle vzoru klenby kostela sv. Jiljí. Výkres přiložený ke smlouvě se nedochoval. Tito dva jmenovaní, nebo alespoň jeden z nich, by pravděpodobně mohli být i staviteli klenby v kostele sv. Jiljí.

Osobností Staňkova synovce, Jana se zabýval Jakub Vítovský. Ztotožňuje jej s Hannsem Krummenauerem, který byl jako vedoucí mistr krumlovské, landshutské a pasovské hutě činný převážně v oblasti Dolního Bavorska. Byl hlavním představitelem jihočeského a bavorského stavitelství v době krásného slohu. Do oblastí svého působení přinášel poparléřovské síťové a hvězdové klenby, které parně poznal během svého školení v Praze, odkud zřejmě odešel na jih Čech na panství Jindřicha z Rožmberka a do Bavorska na panství dolnobavorských vévodů. V Landshutu vystavěl chór farního kostela sv. Martina, ve Straubingu vybudoval slohově příbuzný chór kostela karmelitánů. Řídil i hut' pasovského dómu.¹³⁹¹ Domácí původ stavitelů Jana a Staňka

---

¹³⁸⁷ LÍBAL 2001, 257.

¹³⁸⁸ SOMMER 2007.

¹³⁸⁹ Opis původní listiny z 16. století. Státní archiv Třeboň – pracoviště Český Krumlov. Sign. I 3 K 43b.

¹³⁹⁰ např. KOTRBA 1970, 92; LÍBAL 1984, 202.

¹³⁹¹ VÍTOVSKÝ 2004, 270–271.

není doložen, mohlo se jednat i o stavitele, kteří k nám přišli ze zahraničí. Členové Krummenauerovy rodiny působili v širším Podunají ještě po polovině 15. století.¹³⁹²

O tom, že měl na této významné stavební akci podíl tehdejší milevský opat František z Vepic, svědčí jeho erb s psí hlavou vystupující z koruny, umístěný na boku štítu nad triumfálním obloukem kostela. S erbem Františka z Vepic se setkáváme i na zlomku náhrobku opata uloženém nyní v Latinské škole. Byl to třináctý a zároveň předposlední opat milevského kláštera před jeho zničením husity v dubnu roku 1420. Ve svém úřadu byl zmíněn poprvé v roce 1383.¹³⁹³ Naposledy je jako úřadující opat zaznamenán v prosinci roku 1404, kdy je po jeho smrti do čela kláštera postaven jeho nástupce Svatomír.¹³⁹⁴ Osobností významného opata Františka se zabývali Jan Adámek a Jiří Frölich.¹³⁹⁵

9.3 Presbytář

Lod' kostela se otevírá do užšího ale stejně vysokého dlouhého pětiboce uzavřeného presbytáře vítězným obloukem dosahujícím do výšky 14 metrů a o profilaci zploštělého arrasovského hruškovce lemovaného výžlabky mezi dvěma pásy. Václav Mencl jeho tvar odvodil z vítězného oblouku kostela v Miličíně.¹³⁹⁶ Při patě zdíva obíhá profilovaný sokl. Odstupněné opěrné pilíře vrcholí kombinací pultové střechy a stříšky s kytkou.

Zaklenutí presbytáře vyniká štíhlostí tvarů a je ukázkou nádherné síťové klenby tzv. milevského typu [117]. Je zjednodušením parléřovského klenebního schématu, užitého poprvé v Staroměstské mostecké věži započaté nejpozději v letech 1373 až 1377.¹³⁹⁷ Oblé přípory, umístěné v rozích polygonálního presbytáře i pravidelně rozmístěné po jeho bočních stěnách, vedou náš pohled směrem vzhůru, kde se z kalichových polygonálních hlavic rozvětvují jednotlivá klenební žebra a vytvářejí tak nádherný obrazec složený ze čtyř vzájemně se prostupujících hvězd (jedné osmicípé v závěru a na ni navazujících tří šesticípých) propojených čtyřmi svorníky v podobě kotouče. Přípory, jejichž dřívky protínají profilovanou římsu probíhající po obvodu presbytáře, spočívají na patkách a kanelovaných soklech s projmutými boky [118]. Po odstranění mladší podlahy východního závěru v roce 2015 vynikla původní velikost

---

¹³⁹² SOMMER 2007, 12.

¹³⁹³ EMLER 1879, 159.

¹³⁹⁴ ERŠIL 1980, 45.

¹³⁹⁵ ADÁMEK/FRÖLICH 1997, 249–251.

¹³⁹⁶ MENCL 1948, 143.

¹³⁹⁷ BŘICHÁČEK/MUK 1991, 275.

patek, které dosahovaly dojmu ještě větší subtilnosti a vertikality. Završeny jsou zmíněnými římsovými hlavicemi nahoře i naspodu lemovanými prstenci a svrchu přikryty osmihrannou deskou. Žebra jsou shodné profilace s žebry v lodi. Přípory zdůrazňují vertikální prostor.

Klenba tohoto typu se v naší gotické architektuře objevuje poprvé právě v Milevsku. Václav Mencl připustil, že je možné genezi klenby odvodit z klenby podvěží Staroměstské mostecké věže i z hvězdových kleneb v Jindřicově Hradci. Odtud snad pocházejí i oblé přípory s proláklými kanelovanými patkami a kalichovými hlavicemi v milevském presbytáři. Připouští však, že právě takovým obrazcem mohla být opatřena nedochovaná klenba Parlěrovy dvorské kaple Všech svatých na Pražském hradě, jejímž proboštem byl Petr z Rožmberka. Milevsko by tak zprostředkovalo toto řešení do jižních Čech.¹³⁹⁸

Klenba milevského presbytáře musela vzniknout před rokem 1407, kdy je kladena za vzor ve zmíněné smlouvě.

Vynikající ukázkou kamenické práce je ve výklenku jižní strany presbytáře umístěné čtyřdílné sedile v profilovaném pravoúhlém rámu [119]. V horní části je zdobené kružbami ve tvaru otevřeného trojlístu podepřenými krakorci a s výběhy s motivem lístků. Třetí kružba od oltáře má zalomení oblouku ve vyšší výšce. Sedadlo patrně tvořila prostá kamenná lavice, jež byla později vylomena.

9.3.1 Užití klenby milevského typu

Klenba milevského typu pak byla hojně uplatňována na dalších stavbách v prostoru jižních Čech i mimo hranice tohoto regionu. Po celé následující půlstoletí ovlivnila řešení kleneb v přilehlém Podunají a v nesčetných pozdně gotických klenbách se s milevským obrazcem setkáváme v alpské oblasti Salzburska, kam se dostává zřejmě pod vlivem landshutské architektury,¹³⁹⁹ i po celé střední Evropě. Jedná se často o dvoulodní chrámy s klenbou milevského typu užitou v polygonálních presbytářích.

Pozornost, kterou milevská dostavba kostela sv. Jiljí tehdy vzbudila, dosvědčuje především kultivovaná přestavba chrámu sv. Víta v Českém Krumlově. Jeho presbytář měl být sklenut výslovně podle presbytáře milevského, jak udává dochovaná smlouva z roku 1407 mezi farářem Hostislavem a kameníkem Janem, synovcem mistra Staňka. Ze

---

¹³⁹⁸ MENCL 1948, 142–143; Jako možný vzor pro klenbu presbytáře v Milevsku spatřoval klenbu kaple Všech svatých na Pražském hradě i KOTRBA 1970, 92.

¹³⁹⁹ SOMMER 2007, 12.

studia smlouvy Václav Mencl odvodil, že na rožmberských stavbách prokazatelně působily české stavitelské rody, které čerpaly z výtvarného odkazu Parlěřovy huti a rozvíjely jej dál.¹⁴⁰⁰ Dostavba chrámu sv. Víta v Českém Krumlově byla patrně završena v roce 1425, kdy se píše o zdejší sakristii jako o nově postavené.¹⁴⁰¹ Mohla však vzniknout i o několik let dříve před tímto datem. Trojlodí bylo zaklenuto až ve třetí stavební etapě svatovítským klenebním obrazcem a kostel byl vysvěcen teprve v roce 1439.¹⁴⁰²

Klenbami milevského typu se pyšní i kostel Panny Marie v Klatovech, kostel Panny Marie v Blatné vysvěcený v roce 1444, ještě z předhusitských dob pocházejí sakristie kostelů v Boleticích a Černicích s drobnými svorníky, jež vystavila huť zlatokorunského kláštera. Objevuje se i v hradní kapli v Českém Krumlově, která je patrně opět dílem Jana Krummenauera.¹⁴⁰³ V Černicích i v Boleticích se setkáváme i s konzolami v podobě lidských a zvířecích hlav. Na konci 14. století byl klenbou milevského typu sklenut i presbytář kaple Vlašského dvora v Kutné Hoře¹⁴⁰⁴ a byl takto završen i pětiboký závěr již zbourané dvoupatrové kaple z roku 1406, jež byla objevena v domě čp. 460 v Praze na Starém Městě.¹⁴⁰⁵ Zde i v lodi byly využity konzoly v podobě masek.¹⁴⁰⁶

9.4 Dvoulodí kostela

Lod', nebo spíše původně zamýšlené dvoulodí, je charakteristické slavnostní vertikální proporcí, jistou vznešeností prostoru a formální ušlechtilostí tvarů, kontrastující s torzem románského kostelíka. Vrcholně gotické novostavbě chrámu musely jižní zeď i východní závěr původní románské svatyně ustoupit **[120]**. Nahrazeny byly novým presbytářem a lodí dosahující šířky 11,7 metru a délky 23,4 metru. Zamýšlené dvoulodí mělo být podobného typu, jaké známe z kostelů v Třeboni či Soběslavi.

Starší literatura v interpretaci fragmentů gotické stavby v jejím interiéru poněkud tápala. Z uspořádání klenebních výběhů například Jan Erazim Wocel soudil, že byl kostel buďto trojlodní, nebo jednolodní s hvězdovou klenbou podobnou klenbě v

---

¹⁴⁰⁰ MENCL 1948, 144.

¹⁴⁰¹ KOTRBA 1970, 93–94.

¹⁴⁰² LÍBAL 2001, 67.

¹⁴⁰³ VÍTOVSKÝ 2004, 270–271.

¹⁴⁰⁴ LÍBAL 1948, 196.

¹⁴⁰⁵ LÍBAL 1946, 83–84.

¹⁴⁰⁶ JINDROVÁ 1958, 175.

presbytáři. Vzhledem k tomu, že by však byly boční lodě jen pět stop široké, dospěl k názoru, že byla zvolena jednodušší forma kostela. Klenební výběhy vedly autora k soudu, že klenba byla dokončena.¹⁴⁰⁷ I autoři *Soupisu*, Antonín Podlaha s Eduardem Šittlerem, dospěli k názoru, že bohatá síťová klenba shodného tvaru s klenbou presbytáře dosahující výšky 15,58 metru byla kolem roku 1573 nahrazena rovným stropem.¹⁴⁰⁸ Václav Mencl však již usoudil, že byl prostor kostela kdysi sklenut stejnou klenbou jako v augustiniánském kostele Třeboni.¹⁴⁰⁹ S tímto názorem souhlasil i Dobroslav Líbal a připojil možnou inspiraci i klenbou kostela v Miličíně.¹⁴¹⁰ Autor upozornil, že ve srovnání s klenbou presbytáře působí uspořádání lodi jako méně pokročilé. Na základě toho soudí, že byl stavební vývoj kostela patrně složitější, než se doposud předpokládalo.¹⁴¹¹

Vnitřní prostor stavby měl být tedy rozdělen do dvou stejně širokých lodí třemi sloupy procházejícími v ose kostela. Klenba měla patrně stejné klenební schéma jako kaple sv. Mikuláše v Jindřichově Hradci z doby kolem roku 1365, zaklenutí klášterního kostela v Třeboni, založeného roku 1367, a kostela sv. Víta v Soběslavi z roku 1375.¹⁴¹² Z toho vyplývá, že v jednotlivých travě mohla být pravděpodobně klenba křížová, jen před triumfálním obloukem můžeme předpokládat místo křížových kleneb obkročené trojpráhové klenby. Nejvýznamnějším dokladem o tom, že klenba nebyla provedena, je absence základů středních pilířů. Snad klenba nebyla dokončena z důvodu propuknutí husitských válek.¹⁴¹³

9.4.1 Konzoly a výběhy žeber

S výtvarnou členitostí presbyteria kontrastuje hladkost stěn lodi. Zamýšlenou klenbu dokládají klenební čela, jejichž konstrukce byla na západní straně dodatečně zapuštěna do románské zdi západní věže kostela, a vysoko osazené konzoly [121], podpírající klenební výběhy na všech čtyřech stěnách dnešní lodi [122].

Konzoly představují celou galerii groteskních zvířecích a lidských masek, jež Dobroslav Líbal považoval za ozvěnu pražské stavební huti.¹⁴¹⁴ Konzolami kostela sv.

---

¹⁴⁰⁷ WOCEL 1863a, 234.

¹⁴⁰⁸ PODLAHA/ŠITTLER 1898, 110.

¹⁴⁰⁹ MENCL 1948, 142.

¹⁴¹⁰ LÍBAL 1948, 178–179.

¹⁴¹¹ LÍBAL 2001, 257.

¹⁴¹² MENCL 1974, 72.

¹⁴¹³ BŘICHÁČEK/MUK 1991, 275.

¹⁴¹⁴ LÍBAL 1948, 178–179.

Jiljí se zabývala Taťána Kubátová. Zpochybnila možnost, že by dvoulodí kostela sv. Jiljí navázalo na třeboňské dvoulodí. Svou hypotézu podepřela textem v závěti Petra z Rožmberka z roku 1380, v níž se dočítáme, že klenba kostela ještě není hotova. Z toho vyplývá, že klenba vznikla o něco později a podle autorky tak nemohla být vzorem pro kostely v Milevsku a Soběslavi. Svou teorii opřela i o podobu konzol těchto tří dvoulodních kostelů. Forma kružbových (baldachýnových) konzol kostela v Třeboni neodpovídá fantastickým maskám kostelů v Milevsku ani v Soběslavi. Navíc autorka na základě existence omítky nad klenbou třeboňského kostela odvodila, že vznikl původně jako plohostropý.¹⁴¹⁵

Jan Sommer soudí, že byly konzoly dílem výtvarníka, který prošel některou přední evropskou stavební hutí. Kromě huti svatovítské navrhl hut' sv. Štěpána ve Vídni či dómu v Ulmu.¹⁴¹⁶ Lapidárnost forem konzol patrně opět souvisí se složitou opracovatelností místní žuly.

Na nízkých krycích deskách vyrůstají klínová, po stranách vyžlabená klenební žebra. Osazena jsou ve výšce 11 metrů nad nynější podlahou. Jednoduchý profil žeber milevského kostela sv. Jiljí odpovídá oblíbě této profilace v jihočeské gotice druhé poloviny 14. století a počátku 15. století. V regionu se s ním setkáváme i v případě hradní kaple v Českém Krumlově.

Lomený jižní portál lodi je opatřen zalamujícím se trnožem. Profilace žulového ostění je tvořena oblouny a výžlabky. Řešení západní části lodi a míra zachování východní zdi románského kostela se sdruženými okénky před vestavěním novogotické kruchty a schodiště na ni vedoucí zatím není známá.

Zvnějšku je gotická část stavby po jižním boku opatřena hmotnými opěráky. Vnitřní prostor kostela osvětlují vysoká gotická trojdílná okna zdobená bohatými kamennými kružbami. Východní štít vystavěný z cihel je zdoben panelováním a obruba štítu je lemována žulovými deskami. Plochy na koncích žulového obložení jsou zdobeny štítkem se znakem opata Františka z Vepic. Strmé gotické krovy nad lodí chrámu pocházející až z doby po roce 1440, přesněji vznikly z kmenů stromů kácených

---

¹⁴¹⁵ KUBÁTOVÁ 1956, 90–91; LÍBAL 2001, 520 soudí, že uvedené skutečnosti nevyklučují možnost, že nezaklenuté dvoulodí mohlo být postaveno již před rokem 1380. Již v roce 1369 se zmiňuje ve smlouvě s kameníky Mikulášem a Ondřejem třeboňská chodba, jež by měla být vzorem chodbě jindřichohradecké. Tato zpráva se tak může nejspíše vztahovat na nezaklenuté dvojloď kostela; KOTRBA 1970, 92 soudí, že třeboňské dvoulodí pochází již z roku 1367.

¹⁴¹⁶ SOMMER 2007, 13.

v zimě mezi roky 1445 a 1446.¹⁴¹⁷ Díky nim hřeben střechy značně převyšuje střechu presbytáře. Datace stáří krovů je pozoruhodná. Jan Sommer upozornil, že krovy presbyterií bývaly většinou budovány hned po dokončení stavby bočních zdí prostoru. Pak až následovala vestavba kleneb. Z toho odvodil, že snad byl nad presbytářem původně vztyčen dočasný provizorní krov. K obnovení stavebních prací na kostele pak došlo až v neutěšené době po husitských válkách, kdy vznikly krovy nové. Otázkou je, kdo tuto stavební akci financoval.¹⁴¹⁸

9.5 Sakristie

Sakristie kostela sv. Jiljí je postavena na obdélném půdorysu a je umístěna po severní straně presbytáře. Západní část severní stěny prostory tvoří kamenné kvádrkové zdivo pravděpodobně románského původu, které bylo součástí starší stavby stojící v prostoru sakristie, snad druhého presbytáře kostela sv. Jiljí. Z kněžiště je sakristie přístupná portálem zdobeným tesanými pruty a žlábký. Tento vchod byl proražen při novogotické úpravě kostela, což je zřejmé z cihlového obezdění jeho ostění. Díky stržení omítek v prostoru chóru víme, že byl původní vstup situován západně od stávajícího. Východní stěnu prolamuje gotické okno a na vnějším obvodu jsou uplatněny operáky. Prostor je zakryt pultovou střechou.

Elegantní hvězdovou klenbu [123], jež je ohlasem klenby presbytáře svatovítské katedrály na Pražském hradě, podpírají žebra stejné profilace jako v chóru. Ta vyrůstají ze šesti jehlancovitých konzol čtyřbokého tvaru s tupou hranou v ose, které nápadně připomínají konzoly v gotické kapitulní síni v milevském konventu. Klenba je na rozdíl od presbytáře bez svorníků. Dle Václava Mencla zaklenutí sakristie kostela sv. Jiljí vzniklo už pět let po dokončení klenby chóru sv. Víta v roce 1386.¹⁴¹⁹

9.6 Okna

Vysoká lomená okna presbytáře i lodi mají ostění probraná výžlabkem. Presbytář osvětluje pětice okenních otvorů, jižní bok lodi okna tři. Dvě umístěná po východní straně lodi, jedno při konci západním. Nad kruchtou je pak pod parapetem posledně jmenovaného okenního otvoru situováno ještě jedno okno menší, dělené prutem do

---

¹⁴¹⁷ SOMMER 2007, 16; Datace krovů byla určena dendrochronologickou analýzou trámů v krovu presbyteria i lodi.

¹⁴¹⁸ SOMMER 2007, 16.

¹⁴¹⁹ MENCL 1948, 142.

dvou částí. Poslední gotické okno osvětluje ve východní zdi prostor sakristie. Je dělené jen jedním prutem.

Je nutno podotknout, že vzhled vnějšku kostela ovlivnila regotizace provedená v roce 1883.¹⁴²⁰ Ostění oken patrně včetně všech kružeb byla vyměněna při historizujících úpravách pískovcovými kopiemi. Okna jsou převážně trojdílná a zdobí je obnovené kružby s motivy v podobě trojlistů a čtyřlistů, v nichž se neobjevují plaménkové motivy, což zpochybňuje jejich provedení podle oken originálních, jak upozornil Dobroslav Líbal.¹⁴²¹ Formy síťových kleneb jsou totiž typické pro parlérovské stavitelství stejně jako plaménkové kružby a zdá se nepravděpodobné, že by tyto okenní obrazce byly v Milevsku opomenuty. Pod okny probíhá profilovaná podokenní římsa.

Stavební činnost v prostoru jižních Čech na konci 14. století, v níž stavba kostela sv. Jiljí dominuje mezi nejvýraznějšími architektonickými realizacemi, položila živnou půdu pro rozvoj architektury v regionu v následujících obdobích, kdy význam Prahy jako hlavní centra na sklonku lucemburské éry začal výrazně upadat a došlo k rozpadu hradní huti. Progresivní slohové prvky se přenesly na rožmberské území do jižních Čech, jemuž dominoval Český Krumlov.

---

¹⁴²⁰ LÍBAL 2001, 257.

¹⁴²¹ LÍBAL 2001, 257.

10. ARCHITEKTONICKÉ ZLOMKY Z AREÁLU MILEVSKÉHO KLÁŠTERA

Soubor architektonických článků uložený částečně v expozici Milevského muzea, ve sklepě jižního křídla konventu a v západní přízemní místnosti Latinské školy pochází z archeologických výzkumů, které v areálu kláštera probíhají pod vedením Pavla Břicháčka. Románské a gotické stavební prvky byly odhaleny výzkumem realizovaným v letech 1991 a 1992 v místnosti dnešního děkanství navazující na západě na opatskou kapli.¹⁴²² Největší soubor keramických detailů (segmenty, klenební žebra, ostění oken, portálů a části sloupů) byly odkryty v severní lodi baziliky, kde jimi byly podloženy barokní schody.¹⁴²³ Kusy kamenných gotických žebér hruškovité profilace výzkum odhalil pod vyrovnávací vrstvou mezi sýpkou a transeptem klášterního chrámu. Autor se domnívá, že snad jde o doklad barokní přestavby interiéru baziliky, kdy byly původní gotické prvky interiéru vyhazovány severním oknem transeptu na plochu původního hřbitova a pak zavezeny vrstvou navážky.¹⁴²⁴ Další stavební detaily (ostění portálu a hruškovitá žebra) byly nalezeny vyskládané podél původní západní stěny západního křídla románského konventu při výzkumu v letech 2006 a 2007.¹⁴²⁵

Většina architektonických článků byla věnována Milevskému muzeu, byly opatřeny přírůstkovým číslem a umístěny na místo svého uložení. Evidenční karty s popisem předmětu, rozměry, datací a uvedením lokality nálezů byly Pavlem Břicháčkem provedeny pouze u několika málo kusů, které jsou součástí expozice muzea.¹⁴²⁶ Některé články byly muzeem zapůjčeny premonstrátům. Jsou spolu s dalšími kusy vystaveny v přízemí Latinské školy. Většina článků uložených v Latinské škole (s výjimkou položek náležících Milevskému muzeu) zatím není opatřena žádnými čísly a je v majetku premonstrátů. Pro potřebu katalogu jsem tedy vytvořila vlastní číslování těchto článků ve formátu 11/2016 až 29/2016. U již evidovaných článků opatřených čísly byl v některých případech problém s jejich čitelností. Navíc jsou některé stavební prvky patrně nedopatřením očíslovány stejnými čísly. Vzhledem k tomu, že muzeum nevlastní jejich přesný popis, v evidenční knize exponátů muzea jsou všechny označeny

---

¹⁴²² BŘICHÁČEK 1995, 146.

¹⁴²³ BŘICHÁČEK 2009, 103.

¹⁴²⁴ BŘICHÁČEK 2009, 95.

¹⁴²⁵ BŘICHÁČEK 2009, 99.

¹⁴²⁶ BŘICHÁČEK 2005.

pouze jako „architektonický prvek“, je těžké některé kusy se špatně čitelným či dublujícím se označením identifikovat.

Co se týče materiálu architektonických prvků, ve velké míře je v souboru zastoupena pro oblast typická hrubozrná žula.

10.1 Způsob zpracování katalogu

Při zpracování katalogu mi působila největší obtíže manipulace s vesměs velkými a těžkými kamennými zlomky. Všechny prvky jsou v katalogu popsány z hlediska formy a materiálu, je charakterizován stav jejich zachování a určeny jejich rozměry. Uvádím i zmínky o technologii zpracování povrchu. Katalog je doplněn fotografiemi a výkresovou dokumentací profilů článků, jež zvýší budoucí použitelnost seznamu a pomůžou přesnější interpretaci prvků, neboť složité formy architektonických zlomků lze jen těžko obsáhnout slovním popisem. Navíc kresba zachytí i nepřesnosti a odchylky od ideálních proporcí, které se u středověkých kamenických článků často objevují. Kresby profilů doplněné grafickými měřítky s dělením po jednom centimetru navíc umožní jednoduše porovnat jednotlivé články s dalšími ze souboru i s architektonickými prvky z jiných staveb. Nálezovou polohu jednotlivých prvků se mi podařilo zjistit pouze ve výjimečných případech a to hlavně u článků, k nimž byly vytvořeny evidenční karty. Ať už však bylo místo nálezu jakékoli, nevypovídá spolehlivě o původní lokalizaci stavebního prvku v rámci areálu kláštera. V katalogu používám pojem *díl* jako označení pro celistvou nebo jen málo poškozenou část architektonického článku, pojem *zlolek* označuje fragment dílu. U jednotlivých položek uvádím kresebnou dokumentaci profilu článku (pokud ji bylo možné pořídit), fotografie všech prvků z katalogu jsou pak součástí obrazové přílohy disertace. Uvedené místo uložení se váže k době zpracování katalogu, tj. k roku 2016, může být tedy do jisté míry pouze „dočasné“.

Inspirací pro tvorbu katalogu mi byl *Katalog architektonických zlomků z ostrovského kláštera uložených v lapidáriu Národního muzea v Praze*, který vytvořili Anežka Merhautová-Livorová, Miroslav Richter a Lubomír Sršeň¹⁴²⁷ a doplnění tohoto katalogu Janem Sommerem *Poznámky ke gotickým architektonickým detailům z ostrovského kláštera*.¹⁴²⁸

Katalog se může stát podkladem pro další detailnější výzkumy.

---

¹⁴²⁷ MERHAUTOVÁ/RICHTER/SRŠEŇ 1980.

¹⁴²⁸ SOMMER 2003.

10.2 Katalog architektonických článků

10.2.1 Fragmenty románských sloupků

V souboru zkoumaných architektonických článků se nachází tři zlomky románských sloupků. Jedná se o dvě krychlové hlavice a jednu atickou patku s nárožními drápky a s fragmentem válcového dříku. Žulová patka s dříkem svou formou odpovídá podobě sloupků západní věže kostela sv. Jiljí [124]. Stejně tak i žulová krychlová hlavice s vpadlým polem na bocích v podobě lunety lemované plochou páskou [125] má mezi hlavicemi věže své obdoby. Motiv nárožních trnů, který hlavici ze souboru zdobí na zakulacených spodních rozích, se ve věži objevuje i u hlavice s motivem dvou svázaných palmetek v půlkruhovém vpadlém poli. Zmíněná hlavice má i shodně dvojitou rýhou naznačenou krycí desku. Skutečnost, že by oba fragmenty mohly pocházet z některého ze zrušených východních oken kostela, podporuje i fakt, že Jiří Kuthan psal o podobných člancích umístěných v době jeho výzkumu v lapidáriu kostela sv. Jiljí.¹⁴²⁹

Druhá snad pískovcová krychlová hlavice románského sloupku je silně poškozená [126]. Nedochoval se ani náznak krycí desky či jiný dekor. Pravděpodobně pochází z některého ze sdružených oken západního průčelí baziliky, odkud byly původní románské sloupky odstraněny a nahrazeny novodobými napodobeninami, ne však přesnými kopiemi. Podobu původních sloupků ještě před jejich odstraněním zaznamenali autoři *Soupisu*.¹⁴³⁰ Hlavice byly bez dekoru, neměly krycí desku a jejich boky tvořil plochý půlkruh. Další hypotetické umístění naší hlavice bychom mohli předpokládat v ambitu, kde by jistě v souladu s celkovou absencí dekoru konventních budov byly hlavice nezdobené.

1. Zlomek románského sloupku

Přírůstkové číslo: 73/2000

Další čísla:

Uložení: Expozice Milevského muzea

---

¹⁴²⁹ KUTHAN 1977, 216.

¹⁴³⁰ PODLAHA/ŠITTLER 1898, 95.

Popis: Torzo románského sloupku tvoří atická patka profilovaná dvěma tory a jedním trochilem, spočívající na čtvercové desce, k níž byla přichycena již odlomenými nárožními drápky. Součástí fragmentu je i část válcového dříku.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: Pravděpodobně se jedná o torzo sloupku, který zmiňuje Jiří Kuthan v lapidáriu kostela sv. Jiljí,¹⁴³¹ odkud byl patrně přenesen do expozice muzea.

Původní umístění: Západní věž kostela sv. Jiljí (případně snad klášterní ambit)

Datování: Konec 12. století

Rozměr: Výška patky 26 cm, základna patky 25 x 25 cm, průměr dříku 17 cm, obvod dříku 57 cm, celková výška 46 cm

2. Hlavice románského sloupku

Přírůstkové číslo: 27/2000

Další čísla: -

Uložení: Západní místnost v přízemí Latinské školy

Popis: Krychlová hlavice románského sloupku, vpadlé pole ve tvaru lunety po všech bocích je lemované půlkruhovou reliéfní páskou. Rýha po obvodu horní části článku budí dojem krycí desky. Spodní rohy jsou mírně zaoblené a zdobené jednoduchými nárožními ozdobami v podobě trnu, z nichž je jedna odlomena. Odlomen je i jeden z horních rohů. Dle stop po napojení dříku se zdá, že hlavice zdobila osmiboký sloupek. Na svrchní ploše článku se dochovaly stopy po bílém (okrovém) povrchovém nátěru. Je možné, že vypovídají o druhotném použití tohoto architektonického prvku.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: Pravděpodobně se jedná o torzo sloupku, který zmiňuje Jiří Kuthan v lapidáriu kostela sv. Jiljí,¹⁴³² odkud byl patrně přenesen do expozice muzea.

Původní umístění: Některé ze zrušených oken kostela sv. Jiljí (případně snad ambit kláštera)

Datování: Přelom 12. a 13. století (popřípadě nejpozději 30. léta 13. století)

Rozměr: Výška hlavice 25 cm, základna 28 x 28 cm

---

¹⁴³¹ KUTHAN 1977, 216.

¹⁴³² KUTHAN 1977, 216.

3. Hlavice románského sloupku

Přírůstkové číslo: 16/2000

Další čísla: PSD13

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Poškozená krychlová hlavice románského sloupku bez krycí desky i spodního prstence. Spodní rohy jsou zaoblené, boky bez profilace či výzdoby. Článek je hrubě opracovaný.

Materiál: Pískovec nebo jemnozrnná žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Ambit kláštera nebo snad věže baziliky (?)

Datování: Přelom 12. a 13. století

Rozměr: Výška hlavice 19 cm, základna 25 x 25 cm

10.2.2 Fragmenty románských portálů

Soubor stavebních článků z archeologického výzkumu obsahuje několik dílů či zlomků archivolt a částí ostění románských portálů [127]. Strohé a jednoduché románské architektury milevského kláštera odpovídají díly archivolt ostění minimálně dvou prostých portálů bez výzdoby a dalšího členění. Takových vstupů známe z areálu kláštera několik. Jedná se především o jednoduché půlkruhem završené drobné portálky vedoucí od severu do baziliky či z jižní lodi chrámu do ambitu. Dále podobný jednoduše řešený vstup vedl z místnosti v patře při opatské kapli na pavlač vedoucí do baziliky. Vzhledem k místu nálezu dílů archivolt jednoho z těchto vstupů v první místnosti dnešního děkanství západně od opatské kaple můžeme snad s velkou pravděpodobností předpokládat, že původně mohl náležet právě budově bývalého opatství. Díly archivolt druhého podobného vstupu pak snad mohly být osazeny například v nádvorní zdi ambitu, kde mohly vést do západního křídla konventu. Portály završené obloukem totiž, jak víme na základě našich dosavadních znalostí, byly v ambitu osazeny právě v nádvorních zdech. V interiéru konventu se jedná pouze o dochované portály s vodorovným překladem. Snad vrchní část jednoho z nich tvořil vodorovný překlad portálu (okna) zachovaný v souboru architektonických článků. Za zmínku jistě stojí i nové výzkumy Jana Sommera, který objevil díly archivolt románských portálů či sdružených okének sekundárně použité ve zdivu stavení

hospodářského dvora v Milevsku.¹⁴³³ Podle podoby s díly archivolt velkých oblouků vedoucích z ambitu do východního a jižního křídla konventu by snad rovněž mohly pocházet z nádvorní zdi západního křídla konventní budovy nebo ze sdružených oken vložených do postranních oblouků kapitulní síně.

Soubor obsahuje i dva díly ostění portálu s pravoúhlým ústupkem, takový vstup bychom mohli jistě právem předpokládat v některé z významnějších prostor areálu kláštera, a zlomek snad ostění portálu s okosením hrany. Takto zdobený portál se v klášteře zachoval v jižní stěně přízemní místnosti při opatské kapli (okosené rohy má i hlavní severní vstup do baziliky). Další fragment portálu představuje pravděpodobně mírně zakřivený díl archivoly s okosením obou delších protilehlých hran.

4. Zlomek oblouku s ústupkem

Přírůstkové číslo: 11/2016

Další čísla: -

Uložení: Západní místnost v přízemí Latinské školy

Popis: Zlomek oblouku, snad archivoly románského portálu. Na vnitřní straně oblouku je hluboký pravoúhlý ústupek. Jedna ložná plocha je částečně zachována, druhý konec je uražen. Povrch článku je hladce opracován. Snad původně pokračování oblouku 13/2016.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: *Budovy románského konventu nebo opatství*

Datování: Kolem roku 1225

Rozměr: Délka 75 cm, výška 35 cm, šířka 31 cm, pravoúhlý ústupek o rozměrech 11 x 11 cm

5. Zlomek oblouku s ústupkem

Přírůstkové číslo: 13/2016

Další čísla: -

Uložení: Západní místnost v přízemí Latinské školy

Popis: Zlomek oblouku, snad archivoly románského portálu. Na vnitřní straně oblouku je hluboký pravoúhlý ústupek z velké části odlomený. Jedna ložná plocha je částečně

---

¹⁴³³ Za sdělení objevu děkuji autorovi.

zachována, druhý konec je uražen. Povrch článku je hladce opracován. Snad původně pokračování oblouku 11/2016.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Budovy románského konventu nebo opatství

Datování: Kolem roku 1225

Rozměr: Délka 100 cm, výška 35 cm, šířka 36 cm, pravoúhlý ústupek v nejširší dochované části o rozměrech 11 x 10 cm

6. Díl archivoly portálu

Přírůstkové číslo: 81/2000

Další čísla: PSD78

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Zlomek oblouku čtvercového profilu, snad archivoly románského portálu. Prvek s hladce opracovaným povrchem je bez sochařské výzdoby. Jedna ložná plocha je zcela, druhá částečně zachována. Na líci jsou patrné zbytky bílé (okrové) barvy. Snad původně pokračování dílu 75/2016.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Budovy románského konventu nebo opatství

Datování: Rozmezí od konce 12. století do konce první čtvrtiny 13. století

Rozměr: Délka 100 cm, výška 23 cm, šířka 23 cm

7. Zlomek archivoly portálu

Přírůstkové číslo: 75/2000

Další čísla: PSD72

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Zlomek oblouku čtvercového profilu, snad archivoly románského portálu. Prvek s hladce opracovaným povrchem je bez sochařské výzdoby. Jedna ložná plocha částečně zachována, druhá odlomena. Na líci jsou patrné zbytky bílé (okrové) barvy. Snad původně pokračování dílu 81/2016.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Budovy románského konventu nebo opatství

Datování: Rozmezí od konce 12. století do konce první čtvrtiny 13. století

Rozměr: Délka 53 cm, výška 23 cm, šířka 23 cm

8. Díl archivoly portálu

Přírůstkové číslo: -

Další čísla: JI35-1 (1. část)

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Zlomek oblouku téměř čtvercového profilu, pravděpodobně archivoly románského portálu. Prvek s hladce opracovaným povrchem je bez sochařské výzdoby. Jedna ložná plocha je zcela, druhá částečně zachována. Na líci jsou nepatrné zbytky bílé (okrové) barvy. Pokračování dílu JI35-1 (2. část).

Materiál: Žula

Nálezová poloha: Místnost západně od opatské kaple v dnešním děkanství¹⁴³⁴

Původní umístění: Budova románského opatství (případně konventu)

Datování: Rozmezí od konce 12. století do konce první čtvrtiny 13. století

Rozměr: Délka 75,5 cm, výška 19 cm, šířka 18 cm

9. Díl archivoly portálu

Přírůstkové číslo: -

Další čísla: JI35-1 (2. část)

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Zlomek oblouku téměř čtvercového profilu, pravděpodobně archivoly románského portálu. Prvek s hladce opracovaným povrchem je bez sochařské výzdoby. Jedna ložná plocha je zcela, druhá částečně zachována. Na líci jsou nepatrné zbytky bílé (okrové) barvy. Pokračování dílu JI35-1 (1. část).

Materiál: Žula

Nálezová poloha: Místnost západně od opatské kaple v dnešním děkanství¹⁴³⁵

Původní umístění: Budova románského opatství (případně konventu)

Datování: Rozmezí od konce 12. století do konce první čtvrtiny 13. století

Rozměr: Délka 93 cm, výška 19 cm, šířka 18 cm

---

¹⁴³⁴ BŘICHÁČEK 2005.

¹⁴³⁵ BŘICHÁČEK 2005.

10. Díl překladu s vrcholem archivoly portálu či románského okna (?)

Přírůstkové číslo: 87/2000

Další čísla: PSD84

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Díl vodorovného překladu se spodní hranou vyklenutou do mírného segmentového oblouku. Patrně jde o záklenek románského portálu či okna. Prvek s hladce opracovaným povrchem je bez sochařské výzdoby. Obě ložné plochy jsou částečně zachovány.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Snad budova románského konventu, ambit nebo opatství

Datování: Rozmezí od konce 12. století do konce první čtvrtiny 13. století

Rozměr: Délka 73 cm, výška 17 cm, šířka 23 cm

11. Zlomek překladu románského portálu (okna)

Přírůstkové číslo: 63/2000

Další čísla: PSD60

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Zlomek překladu románského portálu nebo okna ve tvaru hranolu. Ze tří dlouhých stran pečlivě opracován, ložná plocha jen hrubě. Jedna krátká ložná plocha zachovaná, druhá odlomená.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Budovy románského konventu (?)

Datování: Konec 12. až první třetina 13. století

Rozměr: 21 x 30 cm, délka 65 cm

12. Díl překladu románského portálu (okna)

Přírůstkové číslo: 66/2000

Další čísla: PSD63

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Díl překladu románského portálu nebo okna ve tvaru hranolu. Jedna lícová strana pečlivě opracována, při jedné z jejích delších hran je vedena nepravidelná prohlubeň v podobě žlábků a zhruba v její ose u konce kamene je vyvrtán (?) otvor ve

tvaru drobného obdélníka. Jedna ložná plocha dílu je zachovaná, druhá částečně odlomená.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Budovy románského konventu (?)

Datování: Konec 12. až první třetina 13. století

Rozměr: 27 x 33 cm, délka 74 cm

13. Díl archivoly portálu (?) s okosenými hranami

Přírůstkové číslo: 64/2000

Další čísla: PSD61

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Zlomek snad části archivoly portálu s okosenými protilehlými delšími hranami. Prvek s hladce opracovaným povrchem líce je bez sochařské výzdoby. Tvar je lehce zakřivený. Obě boční ložné plochy jsou zachovány. Na všech ložných plochách jsou stopy po opracování kamenickým nástrojem.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Budovy románského konventu nebo opatství

Datování: Rozmezí od konce 12. století do konce první čtvrtiny 13. století

Rozměr: Délka 46 cm, výška 32 cm, hloubka 22 cm, délka obou okosení 5 cm

14. Zlomek snad části ostění portálu s okosenou hranou (?)

Přírůstkové číslo: 79/2000

Další čísla: PSD76

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Zlomek snad části portálu s okosenou hranou, na kterou další plocha navazuje obloukově prohnutá. Prvek s hladce opracovaným povrchem je bez sochařské výzdoby. Obě boční ložné plochy jsou odlomeny. Ve spodní ploše okosení zachován hranatý otvor určený snad pro snadnější osazení prvku či uchycení dveří.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Budovy románského konventu nebo opatství

Datování: Rozmezí od konce 12. století do konce první čtvrtiny 13. století

Rozměr: Délka 36 cm, výška 32 cm, šířka 28 cm

15. Díl archivolty portálu

Přírůstkové číslo: 26/2000

Další čísla: -

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Díl archivolty portálu. Lícová strana jemně opracovaná s okosenou spodní hranou. Svrchní obvod vezdžený do cihel. Na povrchu lícové strany zbytky omítky. Rubová část je tvořená dvěma k sobě kolmými stěnami tělesa, patrně byla původně dutá.

Materiál: pálená hlína (?) a cihly

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: 13. století (?)

Rozměr: délka 60 cm, šířka 18 cm a výška (bez cihel) 14 cm

10.2.3 Gotická klenební žebra, svorníky a přípory

Část zkoumaného souboru architektonických článků z areálu milevského kláštera tvoří skupina zlomků klenebních žebor hrušového tvaru [128]. Patrně většina z nich pochází z archeologického výzkumu realizovaného v prostoru mezi transeptem klášterní baziliky a sýpkou. Je více než pravděpodobné, že zmíněná žebra pocházejí z křížových kleneb bočních lodí baziliky, jejichž existenci doložil výzkum Jana Sommera.¹⁴³⁶ Pavel Břicháček na základě nálezové situace usoudil, že se zlomky architektonických prvků na své místo dostaly během barokní přestavby konventního chrámu, kdy byly osekány z interiéru a severním oknem příčné lodi vyhazovány ven a zakryty vyrovnávací vrstvou.¹⁴³⁷ Z kresebné dokumentace je patrné, že se podoba profilů poněkud liší od profilu žebra z baziliky zakresleného v *Soupisu*¹⁴³⁸ či ve studii Václava Mencla o tvarech klenebních žebor v české gotické architektuře.¹⁴³⁹ Kresba žebor z bočních lodí poukazuje na větší robustost a plnost tvaru architektonického

---

¹⁴³⁶ SOMMER 1995.

¹⁴³⁷ BŘICHÁČEK 2009, 95.

¹⁴³⁸ PODLAHA/ŠITTLER 1898, 100.

¹⁴³⁹ MENCL 1951–1952, 271.

prvku. Otázkou je, nakolik můžeme kresby ze *Soupisu* a z Menclova článku považovat za přesné.¹⁴⁴⁰ Na povrchu některých kusů se dochovala i vrstva nátěru bílé (okrové) barvy. Vzhledem k předpokládanému umístění žeber i vzhledem k jejich profilaci o tvaru v jádru převráceného převýšeného trojúhelníka (i když pro Milevsko charakteristické robustnější a těžkopádnější formy) je možná jejich datace do doby raně gotické přestavby baziliky od šedesátých do osmdesátých let 13. století.

Soubor žeber hruškového tvaru doplňuje ještě klenební svorník s hrubě tesanou rozetou nalezený v Děkanské zahradě [129, 130]. Plochy určené k napojení žeber mají stejný profil jako zmíněná skupina žeber. O tom, že byl tento kus osazen a nejedná se tedy o stavební díl pouze připravený k osazení, pravděpodobně svědčí nepatrné zbytky povrchové úpravy bílé (okrové) barvy i odlomená část, dokládající neopatrnou manipulaci s architektonickým článkem (snad při jeho odstraňování během barokní přestavby). Exponát pravděpodobně vypovídá o skutečnosti, že byly žebrové křížové klenby bočních lodí baziliky vybaveny svorníky s tesaným kamenickým dekorem.

Dále soubor obsahuje jeden zlomek klenebního žebra v podobě hranolu s vyžlabenými boky a snad k němu náležící poměrně dobře zachovaný styčnický žebrový svorník shodného profilu, jehož tvar tvoří křížící se profilace náběhů pro žebra [131]. Vzhledem ke skutečnosti, že jsou žebra tohoto typu v prostoru opatské kaple a přízemní místnosti při kapli, soudím, že by články mohly mít nějakou souvislost s jejich výstavbou. Snad mohou pocházet z již neexistujících prostor opatství, nebo mohly být z kaple odstraněny při novorománské úpravě tohoto sakrálního prostoru (pak by snad mohly původně být součástí křížových kleneb pod tribunou, kde bychom mohli takový prostý svorník předpokládat). Datace článků by pak pravděpodobně odpovídala době vzniku kaple, snad tedy šedesátým až osmdesátým létům 13. století. Za zmínku ovšem stojí i skutečnost, že byla žebra o profilu vyžlabeného klínu užitá i v klenbách lodi a presbytáře milevské kapitulní síně.

Další dva fragmenty klenebních žeber klínového tvaru jsou patrně mladšího data. První žebro má profilaci ve tvaru drobného klínu, jehož vyžlabení nasedá přímo na svislé boky, druhý kus představuje tvar drobného klínu, jehož vyžlabení je ukončeno okosením hran navazujícím na svislé stěny. Dle typologie klenebních žeber v české gotické architektuře, již sestavil Václav Mencl, by mohly být oba kusy zařaditelné do druhé poloviny 14. až počátku 15. století. Žebra bez okosení na bocích byla navíc

---

¹⁴⁴⁰ Na odchylky v kresbách klenebních žeber publikovaných v *Soupisu* a Menclově článku upozornil SOMMER 1999d.

charakteristická právě pro oblast jižních Čech a souvisela s rožmberskou architekturou. Objevují se například ve východní a jižní části ambitu kláštera ve Vyšším Brodě, kapitulní síni v Jindřichově Hradci, v kostele sv. Víta v Soběslavi, v ambitu a lodi v Třeboni a na dalších místech.¹⁴⁴¹

16. Zlomek klenebního žebra

Přírůstkové číslo: 4/2000

Další čísla: PSD1

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Zlomek hmotného klenebního žebra hruškového tvaru, jehož profil není zcela symetrický, jak je patrné z výkresové dokumentace. Povrch článku je pečlivě ohlazen. Jedna ložná plocha je zachována, druhý konec byl uražen. Na líci článku jsou ve velké míře zachované zbytky povrchového nátěru bílé (okrové) barvy. Architektonický prvek patří k početné skupině hruškových žebířů nalezených v areálu kláštera (5/2000, 6/2000, 12/2016, 19/2016, 23/2016, 25/2016, 26/2016).

Materiál: Žula

Nálezová poloha: Pravděpodobně z archeologického výzkumu Pavla Břicháčka realizovaného v prostoru mezi transeptem a sýpkou severovýchodně od baziliky.

Původní umístění: Patrně jde o žebro z křížové klenby jedné z vedlejších lodí baziliky.

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: Výška 40 cm, šířka 25 cm, délka 32 cm

17. Zlomek klenebního žebra

Přírůstkové číslo: 5/2000

Další čísla: PSD2

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Zlomek hmotného klenebního žebra hruškového tvaru, jehož profil není zcela symetrický, jak je patrné z výkresové dokumentace. Povrch článku je pečlivě ohlazen. Jedna ložná plocha je částečně zachována, druhý konec byl uražen. Kromě ložné plochy jsou na článku zachované velmi malé zbytky povrchového nátěru bílé (okrové) barvy. Architektonický prvek patří k početné skupině hruškových žebířů nalezených v areálu kláštera (4/2000, 6/2000, 12/2016, 19/2016, 23/2016, 25/2016, 26/2016).

---

¹⁴⁴¹ MENCL 1951–1952, 274–279.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: Pravděpodobně z archeologického výzkumu Pavla Břicháčka realizovaného v prostoru mezi transeptem a sýpkou severovýchodně od baziliky.

Původní umístění: Pravděpodobně jde o žebro z křížové klenby jedné z vedlejších lodí baziliky.

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: Výška 38 cm, šířka 25 cm, délka 37 cm

18. Zlomek klenebního žebra

Přírůstkové číslo: 6/2000

Další čísla: PSD3

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Zlomek hmotného klenebního žebra hruškového tvaru, jehož profil není zcela symetrický, jak je patrné z výkresové dokumentace. Povrch článku je pečlivě ohlazen. Jedna ložná plocha je téměř zachována, druhý konec byl uražen. Na líci článku jsou částečně zachované zbytky povrchového nátěru bílé (okrové) barvy. Architektonický prvek patří k početné skupině hruškových žeborů nalezených v areálu kláštera (4/2000, 5/2000, 12/2016, 19/2016, 23/2016, 25/2016, 26/2016).

Materiál: Žula

Nálezová poloha: Pravděpodobně z archeologického výzkumu Pavla Břicháčka realizovaného v prostoru mezi transeptem a sýpkou severovýchodně od baziliky.

Původní umístění: Pravděpodobně jde o žebro z křížové klenby jedné z vedlejších lodí baziliky.

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: Výška 42 cm, šířka 25 cm, délka 43 cm

19. Zlomek klenebního žebra

Přírůstkové číslo: 12/2016

Další čísla: -

Uložení: Západní místnost v přízemí Latinské školy

Popis: Zlomek hmotného klenebního žebra hruškového tvaru, jehož profil není zcela symetrický, jak je patrné z výkresové dokumentace. Povrch článku je pečlivě ohlazen. Na líci článku jsou místy zachované drobné zbytky povrchového nátěru bílé (okrové) barvy. Část profilace je ve střední části délky článku odlomena. Jedna ložná plocha je

zachována, druhý konec byl uražen. Architektonický prvek patří k početné skupině hruškových žeber nalezených v areálu kláštera (4/2000, 5/2000, 6/2000, 19/2016, 23/2016, 25/2016, 26/2016).

Materiál: Žula

Nálezová poloha: Pravděpodobně z archeologického výzkumu Pavla Břicháčka realizovaného v prostoru mezi transeptem a sýpkou severovýchodně od baziliky.

Původní umístění: Pravděpodobně jde o žebro z křížové klenby jedné z vedlejších lodí baziliky.

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: Výška 39 cm, šířka 24 cm, délka 95 cm

20. Zlomek klenebního žebra

Přírůstkové číslo: 19/2016

Další čísla: -

Uložení: Západní místnost v přízemí Latinské školy

Popis: Zlomek hmotného klenebního žebra hruškového tvaru, jehož profil není zcela symetrický, jak je patrné z výkresové dokumentace. Povrch článku je pečlivě ohlazen. Jedna ložná plocha je zachována, druhý konec byl uražen. Na líci článku nejsou patry zbytky povrchového nátěru. Architektonický prvek patří k početné skupině hruškových žeber nalezených v areálu kláštera (4/2000, 5/2000, 6/2000, 12/2016, 23/2016, 25/2016, 26/2016).

Materiál: Žula

Nálezová poloha: Pravděpodobně z archeologického výzkumu Pavla Břicháčka realizovaného v prostoru mezi transeptem a sýpkou severovýchodně od baziliky.

Původní umístění: Pravděpodobně jde o žebro z křížové klenby jedné z vedlejších lodí baziliky.

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: Výška 39 cm, šířka 24 cm, délka 32 cm

21. Zlomek klenebního žebra

Přírůstkové číslo: 23/2016

Další čísla: -

Uložení: Západní místnost v přízemí Latinské školy

Popis: Zlomek hmotného klenebního žebra hruškového tvaru, jehož profil není zcela symetrický, jak je patrné z výkresové dokumentace. Povrch článku je pečlivě ohlazen. Jedna ložná plocha je zachována, druhý konec byl uražen. Na lici jsou částečně dochované zbytky povrchového nátěru okrové (bílé) barvy. Architektonický prvek patří k početné skupině hruškových žebířů nalezených v areálu kláštera (4/2000, 5/2000, 6/2000, 12/2016, 19/2016, 25/2016, 26/2016).

Materiál: Žula

Nálezová poloha: Pravděpodobně z archeologického výzkumu Pavla Břicháčka realizovaného v prostoru mezi transeptem a sýpkou severovýchodně od baziliky.

Původní umístění: Pravděpodobně jde o žebro z křížové klenby jedné z vedlejších lodí baziliky.

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: Výška 35 cm, šířka 24 cm, délka 54 cm

22. Zlomek klenebního žebra

Přírůstkové číslo: 25/2016

Další čísla: -

Uložení: Západní místnost v přízemí Latinské školy

Popis: Zlomek hmotného klenebního žebra hruškového tvaru, jehož profil není zcela symetrický, jak je patrné z výkresové dokumentace. Povrch článku je pečlivě ohlazen. Jedna ložná plocha je částečně zachována, druhý konec byl uražen. Na povrchu jsou pouze v malém fragmentu dochované zbytky povrchového nátěru okrové (bílé) barvy. Architektonický prvek patří k početné skupině hruškových žebířů nalezených v areálu kláštera (4/2000, 5/2000, 6/2000, 12/2016, 19/2016, 23/2016, 26/2016).

Materiál: Žula

Nálezová poloha: Pravděpodobně z archeologického výzkumu Pavla Břicháčka realizovaného v prostoru mezi transeptem a sýpkou severovýchodně od baziliky.

Původní umístění: Pravděpodobně jde o žebro z křížové klenby jedné z vedlejších lodí baziliky.

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: Výška 40 cm, šířka 24 cm, délka 70 cm

23. Zlomek klenebního žebra

Přírůstkové číslo: 26/2016

Další čísla: -

Uložení: Západní místnost v přízemí Latinské školy

Popis: Zlomek hmotného klenebního žebra hruškového tvaru, jehož profil není zcela symetrický, jak je patrné z výkresové dokumentace. Povrch článku je pečlivě ohlazen. Jedna ložná plocha je částečně zachována, druhý konec byl uražen. Na povrchu jsou ve větší míře dochované zbytky povrchového nátěru okrové (bílé) barvy. Architektonický prvek patří k početné skupině hruškových žeber nalezených v areálu kláštera (4/2000, 5/2000, 6/2000, 12/2016, 19/2016, 23/2016, 25/2016).

Materiál: Žula

Nálezová poloha: Pravděpodobně z archeologického výzkumu Pavla Břicháčka realizovaného v prostoru mezi transeptem a sýpkou severovýchodně od baziliky.

Původní umístění: Pravděpodobně jde o žebro z křížové klenby jedné z vedlejších lodí baziliky.

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: Výška 36 cm, šířka 24 cm, délka 70 cm

24. Klenební svorník s rozetou

Přírůstkové číslo: 43/2000

Další čísla: -

Uložení: Expozice Milevského muzea

Popis: Klenební svorník s hrubě tesanou rozetou. Tři ložné plochy pro připojení žeber jsou zachovány a mají hruškovou profilaci shodnou jako početná skupina žeber nalezených v areálu kláštera (4/2000, 5/2000, 6/2000, 12/2016, 19/2016, 23/2016, 25/2016, 26/2016). Jedna z ložných ploch k napojení žebra je odlomena. Na povrchu jsou dochované nepatrné zbytky povrchového nátěru okrové (bílé) barvy.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: Děkanská zahrada¹⁴⁴²

Původní umístění: Pravděpodobně jde o svorník z křížové klenby jedné z vedlejších lodí baziliky.

Datování: 60. až 80. léta 13. století

---

¹⁴⁴² BŘICHÁČEK 2005.

Rozměr: Výška 42 cm, šířka ploch pro připojení žeber 24 cm, délka náběhů pro připojení žeber v rozmezí 13 až 16 cm, průměr rozety 44 cm

25. Zlomek klenebního žebra (?)

Přírůstkové číslo: 19/2000

Další čísla: -

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Zlomek klenebního žebra v podobě hranolu s vyžlabenými boky. Profil není zcela symetrický, jak je patrné z výkresové dokumentace. Povrch článku je pečlivě ohlazen. Jedna ložná plocha je částečně zachována, druhý konec byl uražen. Na povrchu se dochovaly zbytky nátěru okrové (bílé) barvy.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Snad opatská kaple nebo prostory při kapli

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: Výška 10 cm, šířka 13 cm, délka 31 cm

26. Styčnick žeber bez svorníku

Přírůstkové číslo: 21/2016

Další čísla: -

Uložení: Západní místnost v přízemí Latinské školy

Popis: Styčnick žeber v podobě kříže bez svorníku. Ložné plochy pro připojení žeber jsou v podobě hranolu s vyžlabenými boky patrně shodného profilu jako fragment klenebního žebra 19/2000. Povrch je hrubě opracován a jsou na něm dochované nepatrné zbytky povrchového nátěru okrové (bílé) barvy. Tři ložné plochy pro napojení žeber jsou zachovány. Roh čtvrté je odlomen.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Pravděpodobně jde o svorník z křížové klenby snad některé z bývalých prostor při opatské kapli

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: Výška 16 cm, šířka 32,5 cm, délka 32,5 cm

27. Díl klenebního žebra

Přírůstkové číslo: 7/2000

Další čísla: PSD4

Uložení: Západní místnost v přízemí Latinské školy

Popis: Díl klenebního žebra ve tvaru drobného klínu, jehož vyžlabení nasedá přímo na svislé boky. Profil není zcela symetrický, jak je patrné z výkresové dokumentace. Povrch článku je pečlivě ohlazen. Jedna ložná plocha je částečně zachována, druhý konec byl uražen.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění:

Datování: Asi druhá polovina 14. až počátek 15. století

Rozměr: Výška 22,5 cm, šířka 16,5 cm, délka 46 cm

28. Zlomek klenebního žebra

Přírůstkové číslo: 8/2000

Další čísla: PSD5

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Zlomek klenebního žebra ve tvaru drobného klínu, jehož vyžlabení je ukončeno okosením hran navazujícím na svislé boky. Profil není zcela symetrický, jak je patrné z výkresové dokumentace. Povrch článku je pečlivě ohlazen. Na povrchu se ve velmi malé míře dochovaly zbytky nátěru okrové (bílé) barvy. Fragment žebra je z obou stran uražen. Zhruba v jedné čtvrtině délky architektonického článku je svislá prasklina.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění:

Datování: Asi druhá polovina 14. až počátek 15. století

Rozměr: Výška 24 cm, šířka 17 cm, délka 63 cm

29. Zlomek klenební přípory (?)

Přírůstkové číslo: 10/2000

Další čísla: -

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Zlomek snad polygonální klenební přípory nebo gotické arkády uplatňující se na lici třemi (pěti) stěnami oktogonu. Zlomek není zcela rovný, ale má mírně zakřivený tvar a po délce se rozšiřuje. Patrně to odpovídá skutečnosti, že byl součástí architektonického prvku v podobě oblouku v místě jeho náběhu. Povrch článku je pečlivě ohlazen. Jedna ložná plocha je zcela zachována, druhá je odlomena. Na povrchu se dochovaly zbytky nátěru okrové (bílé) barvy.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Zbytky polygonálních přípor ve tvaru pěti stěn oktogonu se v areálu kláštera dochovaly pouze v prostoru bývalé kapitulní síně. To ovšem spolehlivě nevypovídá o místě původního určení prvku.

Datování: 60. léta 13. století až 2. polovina 14. století (?)

Rozměr: Základna 22 x 26 cm, délka 35 cm

10.2.4 Fragменты okenních kružeb, prutů a ostění

Soubor architektonických článků obsahuje poměrně velké množství dílů a zlomků okenních ostění, středních a přízvedních částí kružby a přímých prutů [132, 133]. V rámci zpracování katalogu jsem se pokusila jednotlivé položky rozřadit do skupin, s ohledem na jejich profilaci a způsob utváření. Určit jejich původní umístění je nesnadné i vzhledem ke skutečnosti, že mi není známá jejich nálezová poloha (která by však stejně vždy nemusela o původu prvků mnoho vypovídat). Lokalizace je tedy určena pouze v hypotetické rovině.

První skupinu fragmentů dílů gotických oken tvoří zlomek okenní kružby, přízvední části okenní kružby a středního prutu, jež jsou profilované oblouny a vybavené hlubokou rýhou pro osazení skel. Dochované zbytky obrazců odpovídají předpokládaným typům kružeb v oknech klášterní baziliky. Z toho odvozují, že se jedná o kusy odstraněných středních částí oken transeptu a presbytáře chrámu. Jejich datace tedy odpovídá době přestavby konventního kostela v rozmezí šedesátých až osmdesátých let 13. století.

Druhá skupina článků by patrně mohla pocházet z raně gotických oken refektáře. Jedná se o celý soubor dílů a zlomků okenních ostění shodné profilace, jakou mají zbytky ostění oken, které zůstaly dodnes osazené na svém původním místě. K nim si troufám zařadit i fragmenty přízvedních částí okenních kružeb opět ve zlomcích

naznačujících kružbové obrazce, jimž odpovídají zbytky oken stávajících. Zdá se, že by do skupiny mohly patřit i dva díly a jeden fragment přímého okenního prutu (?). Všechny tyto články mají podobnou profilaci, která je na exteriérové straně oken tvořena oblouny a na interiérové straně je zploštělá. Dále postrádáme rýhy pro osazení skel, na člancích se pouze objevují drobné hluboké, snad vrtané, otvory kruhového průměru pro zasunutí kovového vyztužení zasklení.

Dva zlomky přízedních částí kružby ze záklenku gotického okna byly archeologickým výzkumem Pavla Břicháčka objeveny v první místnosti dnešního děkanství západně při opatské kapli. Vzhledem k jejich profilaci a existenci pravoúhlých ústupků sloužících k osazení ostění soudím, že k nim může náležet ještě střední část kružby z neznámé nálezové situace. V hypotetické rovině je možné z původu článků odvodit, že mohly pocházet buďto z budovy opatství, snad se i může jednat o fragmenty okna, které bylo osazeno v západní zdi opatské kaple, jak je patrné z Willenbergovy veduty [57], a bylo pravděpodobně zrušeno v souvislosti s výstavbou budovy barokního děkanství.

Poslední skupina je tvořena přízedními částmi kružeb se zachovanými zlomky obrazců a dílem přímého prutu. Od doposud zmíněných položek se skupina nápadně liší materiálem, precizností zpracování a profilací, již tvoří tvary klínu s jemně vyžlabenými boky. Zasklení bylo ukotveno v drobných pravoúhlých drážkách a jeho kovové vyztuže spočívaly ve vyvrtaných otvorech kruhového tvaru. Tyto fragmenty pocházejí patrně z druhé poloviny 14. století.

30. Zlomek okenní kružby

Přírůstkové číslo: 51/2000

Další čísla: -

Uložení: Expozice Milevského muzea

Popis: Zlomek středního dílu okenní kružby s bohatě profilovaným klínovým a oblým profilem. Jedna ze stran nese fragmenty dvou obloučků spodní části čtyřlístu vepsaného do kruhu ze záklenku gotického okna, další dvě půlkruhově vykrojené strany tvořily náběhy hrotitých oblouků nad středním prutem. Po obvodu (s výjimkou odlomených částí) jsou hluboké rýhy pro osazení skel. Na povrchu se dochovaly nepatrné stopy bílé (okrové) barvy. Profilací i způsobem utváření prvek odpovídá zlomku okenní kružby 82/2000 a zlomku středního prutu 56/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: Výkopy na I. nádvoří před bývalým Zavoralovým domem¹⁴⁴³

Původní umístění: Gotická okna transeptu či presbytáře klášterní baziliky

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: 60 x 62 cm, výška 33 cm

31. Zlomek okenní kružby

Přírůstkové číslo: 82/2000

Další čísla: PSD79

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Zlomek přízvední části okenní kružby z boku svislého ostění gotického okna s bohatě profilovaným klínovým a oblým profilem. Jedna ze stran nese fragmenty kruhu o profilu oblounu a do něj vepsaného čtyřlístu (?). Po obvodu (s výjimkou odlomených částí) jsou hluboké rýhy pro osazení skel. Na povrchu se dochovaly nepatrné stopy bílé (okrové) barvy. Profilací i způsobem utváření prvek odpovídá zlomku okenní kružby 51/2000 a zlomku středního prutu 56/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Gotická okna transeptu či presbytáře klášterní baziliky (?)

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: 60 x 62 cm, výška 33 cm

32. Zlomek středního prutu okenní kružby

Přírůstkové číslo: 56/2000

Další čísla: PSD53

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Zlomek středního prutu okenní kružby. Fragment má zachovanou jednu ložnou plochu, z níž se odvíjely protilehlými směry po nestejných křivkách dva pruty ve tvaru oblounu. Jeden z nich je však odlomen, stejně tak druhá ložná plocha. Na oblouny po stranách navazují dva výžlabky, na něž navazují rovné plochy opět zakončené menším oblounem. Mezi těmito dvěma protilehlými oblouny jsou po obou bocích fragmentu hlubší rýhy určené k osazení skel. Profilace zlomku kružby je nepravidelná. Na povrchu

---

¹⁴⁴³ BŘICHÁČEK 2005.

se dochovaly nepatrné stopy bílé (okrové) barvy. Profilací i způsobem utváření prvek odpovídá zlomkům okenní kružby 51/2000 a 82/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Gotická okna transeptu či presbytáře klášterní baziliky (?)

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: 20 x 26 cm, výška 27 cm

33. Zlomek okenní kružby

Přírůstkové číslo: 60/2000

Další čísla: -

Uložení: Expozice Milevského muzea

Popis: Zlomek přízední části okenní kružby z boku hrotitého záklenku gotického okna s bohatě profilovaným klínovým a oblým profilem. Profilace ve varu oblounu je pouze na jednom líci článku, na opačné straně je profilace plochá. Na povrchu jsou dochované nátěry bílé (okrové) barvy. Profilací i způsobem utváření prvek odpovídá zlomkům okenní kružby 38/2000, 67/2000, 40/2000 a snad 29/2016 a zlomku okenního prutu 76/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Gotická okna refektáře (?)

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: 67 x 39 cm, výška 25 cm

34. Zlomek okenní kružby

Přírůstkové číslo: 67/2000

Další čísla: -

Uložení: Expozice Milevského muzea

Popis: Zlomek přízední části okenní kružby z boku hrotitého záklenku menšího gotického okna s bohatě profilovaným klínovým a oblým profilem. Profilace ve varu oblounu je pouze na jednom líci článku, na opačné straně je profilace plochá. V horní části patrné fragmenty čtyřlístu, v dolní fragmenty dvou mnišek a výběhu středního prutu. Na ložné ploše patrné zbytky malty. Na článku nejsou rýhy pro osazení skel. Okénko patrně vzniklo kompletně z jednoho kusu kamene. Profilací i způsobem

utváření prvek odpovídá zlomkům okenní kružby 38/2000, 60/2000, 40/2000 a snad 29/2016 a zlomku okenního prutu 76/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: Výkopy na I. nádvoří před bývalým Zavoralovým domem¹⁴⁴⁴

Původní umístění: Gotická okna refektáře (?)

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: 67 x 39 cm, výška 25 cm

35. Zlomek okenní kružby

Přírůstkové číslo: 40/2000

Další čísla: PSD37

Uložení: Západní místnost v přízemí Latinské školy

Popis: Zlomek přízední části okenní kružby ze svislého ostění gotického okna s fragmentem mnišky (?). Na článku nejsou patrné rýhy pro osazení skel. Na povrchu jsou dochované stopy bílé (okrové) barvy. Profilace je na líci silně poškozena, její původní podobu je tedy nemožné spolehlivě stanovit. Na opačné straně profilaci zakrývá vrstva malty. Zlomek byl patrně druhotně použit jako stavební materiál. Snad byla profilace z jedné strany v podobě oblounu (z velké části dnes osekaneho) a z druhé části plochá. Pak by prvek odpovídal zlomkům okenní kružby 38/2000, 60/2000, 67/2000 a snad 29/2016 a zlomku okenního prutu 76/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Gotická okna refektáře (?)

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: 14 x 39 cm, výška 26 cm

36. Zlomek okenní kružby

Přírůstkové číslo: 38/2000

Další čísla: PSD35

Uložení: Západní místnost v přízemí Latinské školy

Popis: Zlomek přízední části okenní kružby ze záklenku gotického okna s fragmentem čtyřlístu a mnišky (?). Na článku nejsou patrné rýhy pro osazení skel. Na povrchu jsou

---

¹⁴⁴⁴ BŘICHÁČEK 2005.

dochované stopy bílé (okrové) barvy. Profilace je na líci silně poškozena, na jedné straně se dochoval fragment oblounu a z druhé části byla profilace patrně plochá. Zřejmě prvek odpovídá zlomkům okenní kružby 40/2000, 60/2000, 67/2000 a snad 29/2016 a zlomku okenního prutu 76/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Gotická okna refektáře (?)

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: 29 x 26 cm, výška 19 cm

37. Zlomek okenní kružby

Přírůstkové číslo: 29/2016

Další čísla: -

Uložení: Západní místnost v přízemí Latinské školy

Popis: Zlomek přízední části okenní kružby ze záklenku gotického okna s fragmentem čtyřlístu (?). Profilace ve varu oblounu je pouze na jednom líci článku, na opačné straně je profilace plochá. Po obou stranách profilace jsou pravoúhlé ústupky pro osazení zasklení. Na článku nejsou patrné rýhy pro osazení skel, pouze dva hluboké (vyvrtané) otvory drobného průměru pro osazení kované příčky vyztužující zasklení. Snad prvek odpovídá zlomkům okenní kružby 40/2000, 60/2000, 67/2000 a 38/2000 a zlomku okenního prutu 76/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Gotická okna refektáře (?)

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: 33 x 56 cm, výška 24 cm

38. Zlomek přímého okenního prutu (?)

Přírůstkové číslo: 76/2000

Další čísla: PSD73

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Profilaci zlomku tvoří útvar kříže, z něž se dochovaly dva protilehlé výběžky rovně ukončené, se zakulacenými rohy a velmi lehce vyžlabenými boky. Výběžky rubové a lícové strany kružby jsou silně poškozené a dochovaly se pouze ve

fragmentech. Exteriérový výběžek byl zakončen oblounem a interiérový ploškou se zaoblenými rohy. Na článku nejsou patrné rýhy pro osazení skel, pouze ve stejné výšce po jednom hlubokém (vyvrtaném) otvoru drobného průměru pro osazení kované příčky vyztužující zasklení po obou bočních stranách prutu. Jedna ložná plocha se zachovala, druhá je odlomená. Na povrchu jsou nepatrné zbytky bílé (okrové) barvy. Na základě profilace i způsobu opracování se zdá, že by zlomek mohl souviset s přímým prutem okenní kružby (?) 14/2016 a 17/2016 a snad i s částmi okenní kružby 29/2000, 38/2000, 40/2000, 60/2000 a 67/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Gotická okna refektáře (?)

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: 25 x 24 cm, výška 52 cm

39. Díl přímého okenního prutu (?)

Přírůstkové číslo: 14/2016

Další čísla: -

Uložení: Západní místnost v přízemí Latinské školy

Popis: Profilaci dílu tvoří útvar kříže, z nějž se dochovaly dva protilehlé výběžky rovně ukončené, se zakulacenými rohy a velmi lehce vyžlabenými boky. Výběžky rubové a lícové strany kružby jsou silně poškozené a dochovaly se pouze ve fragmentech. Exteriérový výběžek byl zakončen oblounem a interiérový ploškou se zaoblenými rohy. Na článku nejsou patrné rýhy pro osazení skel. Obě ložné plochy se zachovaly. Na povrchu jsou zbytky bílé (okrové) barvy a na jedné podélné straně šikmé stopy po opracování kamene. Na základě profilace i způsobu opracování se zdá, že díl souvisí s přímým prutem okenní kružby (?) 17/2016 a 76/2000 a snad mohl souviset i s částmi okenní kružby 29/2000, 38/2000, 40/2000, 60/2000 a 67/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Gotická okna refektáře (?)

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: 29 x 22 cm, výška 55 cm

40. Díl přímého okenního prutu (?)

Přírůstkové číslo: 17/2016

Další čísla: -

Uložení: Západní místnost v přízemí Latinské školy

Popis: Profilaci dílu tvoří útvar kříže, z něž se dochovaly dva protilehlé výběžky rovně ukončené, se zakulacenými rohy a velmi lehce vyžlabenými boky. Výběžky rubové a lícové strany kružby jsou silně poškozené a dochovaly se pouze ve fragmentech. Exteriérový výběžek byl zřejmě zakončen oblounem a interiérový ploškou se zaoblenými rohy. Na článku nejsou patrné rýhy pro osazení skel. Jedna ložná plocha se zachovala, z druhé strany je článek odlomen. Na povrchu jsou zbytky bílé (okrové) barvy. Na základě profilace i způsobu opracování se zdá, že díl souvisí s přímými pruty okenní kružby (?) 14/2016 a 76/2000 a snad mohl souviset i s částmi okenní kružby 29/2000, 38/2000, 40/2000, 60/2000 a 67/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Gotická okna refektáře (?)

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: 24 x 23 cm, výška 26 cm

41. Díl okenního ostění

Přírůstkové číslo: 45/2000

Další čísla: PSD42

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Díl ostění gotického okna bohaté profilace tvořené zaoblenou hranou v podobě rýhou zvýrazněného oblounu, na ni navazujícím mělkým výžlabkem, výrazným oblounem, krátkým výžlabkem, na něj navazujícími třemi stranami osmiúhelníku a k poslední straně polygonu kolmou plochou, na niž navazuje svislá ložná plocha tělesa. Jedna vodorovná ložná plocha se dochovala kompletně, druhá mírně poškozená. V místě mezi oblounem a polygonální částí jsou dva hluboké (vrtané?) otvory kruhového tvaru pro osazení výztuže zasklení. Na povrchu se dochovaly nepatrné stopy bílé (okrové) barvy. Díl je shodný se zachovanými díly v ostění gotických oken refektáře. Profilací i způsobem utváření prvku odpovídá díl 58/2000 a zlomky okenního ostění 30/2000, 37/2000, 65/2000, 69/2000, 77/2000 a snad 29/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Gotická okna refektáře (?)

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: 42 x 43 cm, výška 45 cm

42. Díl okenního ostění

Přírůstkové číslo: 58/2000

Další čísla: PSD55

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Díl ostění gotického okna bohaté profilace tvořené zaoblenou hranou v podobě rýhou zvýrazněného oblounu, na ni navazujícím mělkým výžlabkem, výrazným oblounem, krátkým výžlabkem, na něj navazujícími třemi stranami osmiúhelníku a k poslední straně polygonu kolmou plochou, na niž navazuje svislá ložná plocha tělesa. Jedna vodorovná ložná plocha se dochovala kompletně, druhá mírně poškozená. Na povrchu se dochovaly stopy bílé (okrové) barvy. Díl je shodný se zachovanými díly v ostění gotických oken refektáře. Profilací i způsobem utváření prvku odpovídá díl 45/2000 a zlomky okenního ostění 30/2000, 37/2000, 65/2000, 69/2000, 77/2000 a snad 29/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Gotická okna refektáře (?)

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: 41 x 35 cm, výška 55 cm

43. Zlomek okenního ostění

Přírůstkové číslo: 30/2000

Další čísla: -

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Zlomek ostění gotického okna bohaté profilace tvořené zaoblenou hranou v podobě rýhou zvýrazněného oblounu (místy poškozenou), na ni navazujícím mělkým výžlabkem, výrazným oblounem (poškozeným), krátkým výžlabkem, na něj navazujícími třemi stranami osmiúhelníku a k poslední straně polygonu kolmou plochou, na niž navazuje svislá ložná plocha tělesa. Jedna vodorovná ložná plocha se částečně dochovala, druhá je odlomená. Na povrchu se dochovaly nepatrné stopy bílé

(okrové) barvy. Zlomek je shodný se zachovanými díly v ostění gotických oken refektáře. Profilací i způsobem utváření prvku odpovídají díly 45/2000 a 58/2000 a zlomky okenního ostění 37/2000, 65/2000, 69/2000, 77/2000 a snad 29/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Gotická okna refektáře (?)

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: 40 x 41 cm, výška 45 cm

44. Zlomek okenního ostění

Přírůstkové číslo: 77/2000

Další čísla: PSD74

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Zlomek ostění gotického okna bohaté profilace tvořené zaoblenou hranou v podobě rýhou zvýrazněného oblounu, na ni navazujícím mělkým výžlabkem, výrazným oblounem, krátkým výžlabkem, na něj navazujícími třemi stranami osmiúhelníku a k poslední straně polygonu kolmou plochou, na niž navazuje svislá ložná plocha tělesa. Jedna vodorovná ložná plocha se dochovala kompletně, druhá mírně poškozená. V místě mezi oblounem a polygonální částí jsou dva hluboké (vrtané?) otvory kruhového tvaru pro osazení výztuže zasklení. Na povrchu se dochovaly nepatrné stopy bílé (okrové) barvy. Zlomek je shodný se zachovanými díly v ostění gotických oken refektáře. Profilací i způsobem utváření prvku odpovídá dílům 45/2000 a 58/2000 a zlomkům okenního ostění 30/2000, 37/2000, 65/2000, 69/2000 a snad 29/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Gotická okna refektáře (?)

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: 40 x 40 cm, výška 45 cm

45. Zlomek okenního ostění

Přírůstkové číslo: 37/2000

Další čísla: PSD34

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Zlomek okenního ostění, jehož nároží je profilováno. Profil sestává z širší plochy se zaobleným rohem, na něj navazujícího oblounu a mělkého širšího výžlabku. Zbylá část profilace je odlomena. Na povrchu jsou nepatrné stopy bílé (okrové) barvy. Z dochovaných gotických oken v areálu kláštera se tento stavební článek nejvíce blíží profilaci oken refektáře (či presbytáře a transeptu baziliky). Profilace je shodná s díly 45/2000 a 58/2000 a zlomky ostění 30/2000, 65/2000, 69/2000, 77/2000 a snad 29/2000. Patrně pocházejí z gotických oken refektáře.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Gotická okna refektáře (?)

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: 24 x 21 cm, výška 32 cm

46. Zlomek okenního ostění

Přírůstkové číslo: 65/2000

Další čísla: PSD62

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Zlomek okenního ostění, jehož nároží je profilováno. Profil sestává z širší plochy se zaobleným rohem, na něj navazujícího oblounu a mělkého širšího výžlabku. Zbylá část profilace je odlomena. Na povrchu jsou stopy bílé (okrové) barvy. Z dochovaných gotických oken v areálu kláštera se tento stavební článek nejvíce blíží profilaci oken refektáře (či presbytáře a transeptu baziliky). Profilace je shodná s díly 45/2000 a 58/2000 a zlomky ostění 30/2000, 37/2000, 69/2000, 77/2000 a snad 29/2000. Patrně pocházejí z gotických oken refektáře.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Gotická okna refektáře (?)

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: 14 x 15 cm, výška 26 cm

47. Zlomek okenního ostění

Přírůstkové číslo: 69/2000

Další čísla: PSD60

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Zlomek ostění gotického okna bohaté profilace tvořené zaoblenou hranou v podobě rýhou zvýrazněného oblounu, na ni navazujícím mělkým výžlabkem, výrazným oblounem. Dále je profilace odlomena. Na povrchu se dochovaly nepatrné stopy bílé (okrové) barvy. Zlomek je shodný se zachovanými díly v ostění gotických oken refektáře. Profilací i způsobem utváření prvku odpovídají díly 45/2000 a 58/2000 a zlomky okenního ostění 30/2000, 37/2000, 65/2000, 77/2000 a snad 29/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Gotická okna refektáře (?)

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: 38 x 22 cm, výška 52 cm

48. Zlomek okenního ostění (?)

Přírůstkové číslo: 29/2000

Další čísla: PSD26

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Zlomek patrně okenního ostění, jehož nároží je profilováno. Profil sestává z širší plochy se zaoblenými rohy, mělkého širšího výžlabku, oblounu a dalšího širšího výžlabku. Profilace je silně poškozena a snad je shodná s díly 45/2000 a 58/2000 a zlomky ostění 30/2000, 37/2000, 65/2000, 69/2000 a 77/2000. Patrně pocházejí z gotických oken refektáře.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Gotická okna refektáře (?)

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: 37 x 39 cm, výška 70 cm

49. Zlomek okenní kružby

Přírůstkové číslo: 86/2000

Další čísla: -

Uložení: Expozice Milevského muzea

Popis: Zlomek přízední části okenní kružby z boku hrotitého záklenku gotického okna s klínovým profilem s mělce vyžlabenými boky na jedné straně a okosením na straně druhé. Po obou stranách profilace jsou pravoúhlé ústupky pro osazení zasklení. Jedna

strana zlomku kružby je tvořena ložnou plochou, na dalších dvou stranách jsou dochované fragmenty čtyřlístu v kruhu a mnišky. Na povrchu jsou zbytky nátěrů bílé (okrové) barvy. Fragment nese shodné rysy s položkami 11/2000 a 57/2000, patrně se jedná o kusy ze stejného místa či stavební etapy.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: Výzkum v první místnosti západně od opatské kaple v budově děkanství

Původní umístění: Budova bývalého opatství (?)

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: 60 x 39 cm, výška 23 cm

50. Zlomek okenní kružby

Přírůstkové číslo: 57/2000

Další čísla: -

Uložení: Expozice Milevského muzea

Popis: Zlomek přízední části okenní kružby z boku hrotitého záklenku gotického okna s klínovým profilem s mělce vyžlabenými boky. Přesný tvar klínu nelze vzhledem k vysokému poškození kusu odvodit. Po obou stranách profilace jsou pravoúhlé ústupky pro osazení zasklení. Jedna strana zlomku kružby je tvořena ložnou plochou, na dalších dvou stranách jsou dochované fragmenty čtyřlístu v kruhu a mnišky. Na povrchu jsou zbytky nátěrů bílé (okrové) barvy. Fragment nese shodné rysy s položkami 11/2000 a 86/2000, patrně se jedná o kusy ze stejného místa či stavební etapy.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: Výzkum v první místnosti západně od opatské kaple v budově děkanství

Původní umístění: Budova bývalého opatství (?)

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: 69 x 39 cm, výška 23 cm

51. Díl okenní kružby

Přírůstkové číslo: 11/2000

Další čísla: PSD8

Uložení: Západní místnost v přízemí Latinské školy

Popis: Díl střední části okenní kružby gotického okna klínového profilu s mělce vyžlabenými boky na jedné straně a s okosením na straně druhé. Po obou stranách profilace jsou pravoúhlé ústupky pro osazení zasklení. Na článku se dochoval fragment čtyřlístu a neznámého kružbového obrazce. Ložné plochy dílu jsou s výjimkou jedné odlomené kompletně zachovány. Na jedné z dochovaných jen vyhlouben důlek pro uchycení zednickým nářadím. Na povrchu jsou nepatrné zbytky nátěrů bílé (okrové) barvy. Zdá se, že fragment nese shodné rysy s položkou 86/2000 a 57/2000, patrně se jedná o kusy ze stejného místa či stavební etapy.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Budova bývalého opatství (?)

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: 43 x 28 cm, výška 22 cm

52. Díl okenní kružby

Přírůstkové číslo: 15/2000

Další čísla: -

Uložení: Expozice Milevského muzea

Popis: Díl přízední části okenní kružby z boku hrotitého záklenku gotického okna s fragmenty trojlístu. Štíhlou profilaci zlomku tvoří na vnější i vnitřní straně klín s mělce vyžlabenými boky. Po obou stranách jsou pravoúhlé ústupky se dvěma hlubokými (vyvrtanými?) otvory drobného průměru pro osazení kované příčky vyztužující zasklení. Dvě ložné plochy jsou zachovány, jedna je odlomena. Povrch článku je pečlivě opracovaný. Na základě profilace i způsobu opracování se zdá, že by díl mohl souviset se zlomkem okenní kružby 18/2000, se zlomkem přízední části kružby polovičního profilu 21/2000 a dílem přímého okenního prutu 61/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Snad z okna kapitulní síně (?)

Datování: Asi druhá polovina 14. století

Rozměr: 70 x 34 cm, výška 25 cm

53. Zlomek okenní kružby

Přírůstkové číslo: 18/2000

Další čísla: -

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Zlomek přízední části kružby z boku hrotitého záklenku gotického okna. Štíhlou profilaci zlomku tvoří na vnější i vnitřní straně klín s mělce vyžlabenými boky. Po obou stranách jsou ústupky ve tvaru ostrého úhlu a mezi nimi na spodní části pokračuje složitá profilace v podobě dvou mírně zaoblených ploch a na ně navazujících dalších dvou ploch od sebe oddělených krátkým téměř pravouhlým ústupkem. Povrch článku je pečlivě opracovaný. Na základě profilace i způsobu opracování se zdá, že by zlomek mohl souviset s dílem okenní kružby 15/2000, se zlomkem přízední části kružby polovičního profilu 21/2000 a dílem přímého okenního prutu 61/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Snad z okna kapitulní síně (?)

Datování: Asi druhá polovina 14. století

Rozměr: 22 x 20 cm, výška 25 cm

54. Zlomek okenní kružby

Přírůstkové číslo: 21/2000

Další čísla: -

Uložení: Západní místnost v přízemí Latinské školy

Popis: Zlomek přízední části kružby polovičního profilu s nosem. Profilaci tvoří na vnější i vnitřní straně mělký výžlabek. Pravoúhlý ústupek mezi výžlabky sloužil k upevnění skel. Povrch článku je pečlivě opracovaný. Rubová strana profilu je vypouklá, hrubě opracovaná zubákem, vedeným šikmo vždy od okraje profilu. Stopy nástroje sledují tvar písmene V. Na základě profilace i způsobu opracování se zdá, že by zlomek mohl souviset s dílem a zlomkem okenní kružby 15/2000 a 18/2000 a dílem přímého okenního prutu 61/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Snad z okna kapitulní síně (?)

Datování: Asi druhá polovina 14. století

Rozměr: Šířka 22 cm, výška 10 cm, délka 40 cm

55. Díl přímého okenního prutu

Přírůstkové číslo: 61/2000

Další čísla: PSD58

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Štíhlou profilaci dílu tvoří na vnější i vnitřní straně klín s mělce vyžlabenými boky. Po obou stranách prutu jsou pravoúhlé ústupky pro osazení zasklení. V obou ložných plochách se zachovaly příčně probíhající vpadliny, které nepochybně sloužily k vsazení vodorovné železné výztuhy kružby. Úseky ložné plochy jsou zcela hladké. Povrch článku je rovněž pečlivě opracovaný. Na základě profilace i způsobu opracování se zdá, že by zlomek mohl souviset s částmi okenní kružby 15/2000 a 18/2000 a se zlomkem přízední části kružby polovičního profilu 21/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: Snad z okna kapitulní síně (?)

Datování: Asi druhá polovina 14. století

Rozměr: 22 x 14 cm, výška 62 cm

10.2.5 Ostatní architektonické zlomky

Soubor dále obsahuje množství architektonických zlomků, jejichž původní účel i datace lze určit jen s velkými obtížemi [134]. Jedná se o stavební díly zachované v kompletním stavu i o pouhé fragmenty, o kusy sochařsky detailně opracované, i o kameny, které svůj tvar získaly pouhým odlámáním. Některé z nich můžeme interpretovat jako části ostění oken či portálů, jiné sloužily jako pouhý stavební materiál. Některé zlomky byly patrně součástí náhrobků, sloužily jako krycí desky, jeden je patrně fragmentem kamenného oltáře [135]. Zastoupena jsou i tři kamenná závaží a stavební detaily patrně novověkého původu. Převládají prvky vytvořené z místní žuly, pozoruhodný je však i výjimečný výskyt mramoru.

56. Díl profilovaný do tvaru V

Přírůstkové číslo: 33/2000

Další čísla: -

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Architektonický prvek profilovaný do tvaru široce rozevřeného písmene V. Snad součást římsy (?). Na jedné podélné ložné ploše patrné stopy po opracování kamenickým nástrojem. Obě krátké ložné plochy jsou zachovány.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: -

Rozměr: 30 x 43 cm, délka 77cm

57. Díl profilovaný do tvaru V

Přírůstkové číslo: 16/2016

Další čísla: -

Uložení: Západní místnost v přízemí Latinské školy

Popis: Architektonický prvek profilovaný do tvaru široce rozevřeného písmene V. Snad součást římsy (?). Na jedné ložné ploše patrné stopy po opracování kamenickým nástrojem. Obě krátké ložné plochy jsou zachovány.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: -

Rozměr: 19 x 40 cm, délka 57cm

58. Architektonický článek s pravoúhlým ústupkem

Přírůstkové číslo: 35/2000

Další čísla: PSD32

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Pečlivě opracovaný architektonický článek na jednom nároží s pravoúhlým ústupkem. Jedna strana odlomena. Profilace je shodná s architektonickým článkem 49/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: Konec 12. až první čtvrtina 13. století

Rozměr: 35 x 29 x 23 cm, strana ústupku 7,5 cm

59. Architektonický článek s pravouhlým ústupkem

Přírůstkové číslo: 49/2000

Další čísla: PSD46

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Pečlivě opracovaný architektonický článek na jednom nároží s pravouhlým ústupkem. Jedna strana i část ústupku odlomena. Na povrchu jsou patrné zbytky malty a bílé (okrové) barvy. Profilace je shodná s architektonickým článkem 35/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: Konec 12. až první čtvrtina 13. století

Rozměr: 36 x 25,5 x 23 cm, strana ústupku 7,5 cm

60. Díl s pravouhlým ústupkem

Přírůstkové číslo: 18/2016

Další čísla: -

Uložení: Západní místnost v přízemí Latinské školy

Popis: Pečlivě opracovaný architektonický díl ve tvaru tupého úhlu, na jednom nároží s pravouhlým ústupkem. Část ústupku je odlomena.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: Konec 12. až první čtvrtina 13. století

Rozměr: 47 x 44 x 20 cm, strana ústupku 6,5 cm

61. Zlomek ostění (?) s pravouhlým ústupkem

Přírůstkové číslo: 72/2000

Další čísla: PSD69

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Pečlivě opracovaný architektonický článek na jednom nároží s ústupkem ve tvaru tupého úhlu na vnějším rohu zakončeným zaoblením hrany. Část ústupku je odlomena. Obě protilehlé ložné plochy se zachovaly a jsou na nich zbytky malty.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: Konec 12. až první čtvrtina 13. století (?)

Rozměr: 42 x 33 x 30 cm, strana ústupku 10 cm

62. Ostění či výběh žebrové klenby (?)

Přírůstkové číslo: 24/2016

Další čísla: -

Uložení: Západní místnost v přízemí Latinské školy

Popis: Díl výběhu žebrové klenby profilovaný výstupkem s čtverhranným ukončením, výžlabkem, výrazným oblounem, výžlabkem a výstupkem s čtverhranným ukončením. Část oblounu a krajní profilace odlomena. Obě ložné plochy se dochovaly. Díl má zakřivený tvar odpovídající osazení do zakřivené plochy náběhu klenby, okna či portálu.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: 60. až 80. léta 13. století

Rozměr: 36 x 23 cm, délka 48 cm

63. Zlomek ostění (?) s mělkým výžlabkem na nároží a okosením na protilehlé straně

Přírůstkové číslo: 23/2000

Další čísla: -

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Značně poškozený architektonický prvek s jedním nárožím profilovaným mělkým žlabkem a protilehlým zdobeným okosenou ploškou. Ve žlabku i na povrchu plošky je dochovaná vrstva bílé (okrové) barvy. Profilace je shodná s 41/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: 60. až 80. léta 13. století (?)

Rozměr: 21 x 20 x 14 cm

64. Zlomek ostění (?) s mělkým výžlabkem na nároží a okosením na protilehlé straně

Přírůstkové číslo: 41/2000

Další čísla: PSD38

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Značně poškozený architektonický prvek s jedním nárožím profilovaným mělkým žlábkem a protilehlým zdobeným okosenou ploškou. Ve žlábku i na povrchu plošky je dochovaná vrstva bílé (okrové) barvy. Při jednom nároží je výrazná prasklina. Profilace je shodná s 23/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: 60. až 80. léta 13. století (?)

Rozměr: 24 x 16 x 14 cm

65. Zlomek kvádříku se dvěma výžlabky a dvěma okoseními hran

Přírůstkové číslo: 70/2000

Další čísla: PSD67

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Poškozený kvádřík se dvěma nárožími na jedné stěně profilovanými po jednom mělkém žlábku a s protilehlými nárožími opatřenými po jedné okosené hraně. Na povrchu jsou nepatrné stopy bílé (okrové) barvy.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: 60. až 80. léta 13. století (?)

Rozměr: 45 x 32 x 30 cm

66. Zlomek ostění (?) s mělkým výžlabkem na nároží

Přírůstkové číslo: 46/2000

Další čísla: PSD43

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Značně poškozený architektonický prvek s třemi opracovanými plochami a s jedním nárožím profilovaným mělkým žlábkem. Ve žlábkem jsou dochované stopy bílé (okrové) barvy. Při jednom nároží je výrazná prasklina.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: 60. až 80. léta 13. století (?)

Rozměr: 30 x 26 x 12 cm

67. Zlomek ostění (?) s mělkým výžlabkem na nároží

Přírůstkové číslo: 85/2000

Další čísla: PSD82

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Značně poškozený architektonický prvek s dvěma opracovanými plochami, z třetí se dochovala pouze část profilovaná mělkým žlábkem, zbytek je odlomen.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: 60. až 80. léta 13. století (?)

Rozměr: 29 x 26 x 21 cm

68. Zlomek ostění (?) s mělkým výžlabkem a rýhou na nároží

Přírůstkové číslo: 68/2000

Další čísla: PSD65

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Poškozený architektonický prvek s dvěma opracovanými lícovými plochami a s jedním nárožím profilovaným mělkým žlábkem a s ním rovnoběžnou rýhou pod zaoblenou hranou k němu kolmé stěny. Na stěně s výžlabkem dochované stopy po opracování kamenickým nástrojem. Obě protilehlé ložné plochy jsou zachovány. Ve výžlabku i na stěnách na něj navazujících jsou dochované stopy bílé (okrové) barvy. Článek se profilací shoduje s 80/2000 a 84/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: 60. až 80. léta 13. století (?)

Rozměr: 40 x 25 cm, délka 50 cm

69. Zlomek ostění (?) s mělkým výžlabkem a rýhou na nároží

Přírůstkové číslo: 80/2000

Další čísla: PSD77

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Poškozený architektonický prvek s dvěma opracovanými lícovými plochami a s jedním nárožím profilovaným mělkým žlábkem a s ním rovnoběžnou rýhou pod zaoblenou hranou k němu kolmé stěny. Na stěně s výžlabkem dochované stopy po opracování kamenickým nástrojem. Jedna ložná plocha je zachována, druhá odlomena. Ve výžlabku i na stěnách na něj navazujících jsou dochované stopy bílé (okrové) barvy. Článek se profilací shoduje s 68/2000 a 84/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: 60. až 80. léta 13. století (?)

Rozměr: 36 x 25 cm, délka 48 cm

70. Zlomek ostění (?) s mělkým výžlabkem a rýhou na nároží

Přírůstkové číslo: 84/2000

Další čísla: PSD81

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Poškozený architektonický prvek s dvěma opracovanými lícovými plochami a s jedním nárožím profilovaným mělkým žlábkem a s ním rovnoběžnou rýhou pod zaoblenou hranou k němu kolmé stěny. K rýze se kolmo sbíhají další dvě spolu rovnoběžné rýhy k ní kolmé (společně vytváří obrazec v podobě poloviny kříže). Obě protilehlé ložné plochy jsou zachované i se zbytky malty. Ve výžlabku i na stěnách na něj navazujících jsou nepatrné stopy bílé (okrové) barvy. Článek se profilací shoduje s 68/2000 a 80/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: 60. až 80. léta 13. století (?)

Rozměr: 40 x 30 cm, délka 64 cm

71. Článek ve tvaru písmene L zdobený oblounem

Přírůstkové číslo: 34/2000

Další čísla: -

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Zlomek architektonického článku ve tvaru písmene L na líci lemovaný stlačeným oblounem. Snad původně součást okenního ostění (?).

Materiál: Načervenalý pískovec (?)

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: -

Rozměr: 38 x 31 x 20 cm

72. Článek ve tvaru písmene L

Přírůstkové číslo: 15/2016

Další čísla: -

Uložení: Západní místnost v přízemí Latinské školy

Popis: Zlomek architektonického článku ve tvaru písmene L. Snad původně roh okenního ostění (?). Povrch jen hrubě opracovaný s nepatrnými zbytky bílé (okrové) barvy.

Materiál: Jemnozrnná žula (?)

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: Konec 12. až konec první čtvrtiny 13. století

Rozměr: 28 x 22 x 22 cm

73. Kámen se dvěma rýhami

Přírůstkové číslo: 9/2000

Další čísla: -

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Hrubě opracovaný architektonický článek, místy jen odlomený, zdobený užší a širší rýhou nepravidelného tvaru, které patrně vychází z jednoho bodu na odlomené části a mírně se rozvětvují.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: -

Rozměr: 25 x 20 x 12 cm

74. Díl profilovaného ostění s oblounem (?)

Přírůstkové číslo: 12/2000

Další čísla: PSD9

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Patrně díl ostění (ozdobné římsy) zhruba čtvercového základu s precizně zpracovanou profilací na jednom boku v podobě zaobleného rohu, na něj navazujícího stlačeného oblounu, úzkého žlábků obdélného tvaru a dalšího stlačeného oblounu. Hladká stěna kolmá k profilovanému boku je precizně opracovaná a ukončená na nárožní oblounem. Další dva svislé boky článku tvoří kompletně dochované ložné plochy. I dvě protilehlé vodorovné ložné plochy jsou zachované. Díl je shodný s 14/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: -

Rozměr: 20 x 20 cm, výška 30 cm

75. Díl profilovaného ostění (?)

Přírůstkové číslo: 14/2000

Další čísla: -

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Patrně díl ostění (ozdobné římsy) zhruba čtvercového základu s precizně zpracovanou profilací na jednom boku v podobě zaobleného rohu, na něj navazujícího stlačeného oblounu, úzkého žlábků obdélného tvaru a dalšího stlačeného oblounu. Hladká stěna kolmá k profilovanému boku je precizně opracovaná a její část je odlomená. Další dvě svislé ložné plochy jsou poškozené. Dvě protilehlé vodorovné ložné plochy jsou zachované. Díl je shodný s 12/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: -

Rozměr: 20 x 20 cm, výška 30 cm

76. Opracovaný kvádr s otvory

Přírůstkové číslo: 83/2000

Další čísla: PSD80

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Opracovaný kvádr se dvěma většími otvory kruhového tvaru ve dvou k sobě kolmých bocích a jedním otvorem na nároží těchto stěn. Tři delší boky pečlivě opracovány. Dochovány dvě protilehlé ložné plochy se zbytky malty.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: Konec 12. až první čtvrtina 13. století

Rozměr: 34 x 26, délka 54 cm

77. Zlomek náhrobku (?)

Přírůstkové číslo: 27/2016

Další čísla: -

Uložení: Západní místnost v přízemí Latinské školy

Popis: Zlomek náhrobku (?) s hladce opracovanou svrchní plochou zdobenou fragmentem rytiny v podobě dvou dvojic vodorovných rýh i s nimi kolmé jedné rýhy, mezi níž jednou z dvojic rýh je vyryt motiv obloučkového vlysu (?) [136]. Pod druhou dvojicí rýh je opět jeden ornament v podobě obloučku vyznačeného dvěma do sebe vsazenými rýhami.

Materiál: Jemnozrnná žula (?)

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: Konec 12. až první čtvrtina 13. století (?)

Rozměr: 51 x 24 x 23 cm

78. Opracovaný kvádřík

Přírůstkové číslo: 78/2000

Další čísla: PSD75

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Značně poškozený kamenný opracovaný kvádr. Zdá se, že při jedné delší hraně probíhal mělký žlábek. Na ložných stranách zbytky malty. Kámen je rozpadlý na tři kusy.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: Konec 12. až první čtvrtina 13. století

Rozměr: 65 x 41 x 20 cm

79. Opracovaný kvádřík

Přírůstkové číslo: 48/2000

Další čísla: PSD45

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Fragment pečlivě opracovaného kvádru. Dvě pečlivě opracované stěny jsou k sobě položeny v tupém úhlu.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: Konec 12. až první čtvrtina 13. století

Rozměr: 44 x 35 x 33 cm

80. Opracovaný kvádřík

Přírůstkové číslo: 13/2000

Další čísla: PSD10

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Kamenný kvádřík s pečlivě opracovanými dvěma patrně lícovými plochami, jež jsou k sobě postaveny v tupém úhlu. Snad součást ostění (?).

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: Konec 12. až první čtvrtina 13. století

Rozměr: 33 x 22 x 40 cm

81. Opracovaný kvádrík

Přírůstkové číslo: 31/2000

Další čísla: PSD28

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Kamenný kvádrík s pečlivě opracovanou patrně lícovou plochou

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: Konec 12. až první čtvrtina 13. století

Rozměr: 24 x 22 x 17 cm

82. Opracovaný kvádrík

Přírůstkové číslo: 39/2000

Další čísla: PSD36

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Fragment pečlivě opracovaného kamenného kvádríku.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: Konec 12. až první čtvrtina 13. století

Rozměr: 25 x 18 x 17 cm

83. Opracovaný kvádrík

Přírůstkové číslo: 52/2000

Další čísla: PSD6

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Fragment pečlivě opracovaného kamenného kvádríku. Na ložných plochách zbytky malty, na lícové straně patrné stopy bílé (okrové) barvy.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: Konec 12. až první čtvrtina 13. století

Rozměr: 30 x 27 x 21 cm

84. Opracovaný kvádřík

Přírůstkové číslo: 54/2000

Další čísla: PSD5

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Fragment opracovaného kamenného kvádříku. Na ložné ploše vrstva malty, na lícové straně patrné stopy bílé (okrové) barvy.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: Konec 12. až první čtvrtina 13. století

Rozměr: 35 x 27 x 20 cm

85. Opracovaný kvádřík

Přírůstkové číslo: 55/2000

Další čísla: PSD52

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Fragment opracovaného kamenného kvádříku. Na bocích tří stran stopy po odříznutí rozbruskou (?).

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: Konec 12. až první čtvrtina 13. století

Rozměr: 38 x 30 x 16 cm

86. Opracovaný kvádřík

Přírůstkové číslo: 71/2000

Další čísla: -

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Fragment opracovaného kamenného kvádrů. Jedna jeho větší plocha po všech čtyřech hranách vodorovně odříznuta rozbruskou (?).

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: Konec 12. až první čtvrtina 13. století

Rozměr: 46 x 25 x 19 cm

87. Opracovaný (?) kámen

Přírůstkové číslo: 42/2000

Další čísla: -

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Kamenný kus vzniklý odlomením, zdá se, že jeho dvě plochy jsou opracované.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: Konec 12. až první čtvrtina 13. století

Rozměr: 37 x 21 x 17 cm

88. Opracovaný (?) kámen

Přírůstkové číslo: 53/2000

Další čísla: PSD50

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Kamenný kus vzniklý odlomením, zdá se, že snad jedna jeho menší plocha je opracovaná.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: Konec 12. až první čtvrtina 13. století

Rozměr: 27 x 24 x 16 cm

89. Opracovaný (?) kámen

Přírůstkové číslo: 62/2000

Další čísla: PSD59

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Kamenný kvádr vzniklý odlomením, bez stop po opracování. Na povrchu dochované zbytky malty.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: Konec 12. až první čtvrtina 13. století

Rozměr: 49 x 30 x 16 cm

90. Opracovaný (?) kámen

Přírůstkové číslo: 28/2016

Další čísla: -

Uložení: Západní místnost v přízemí Latinské školy

Popis: Kamenný kvádr vzniklý odlomením, bez stop po opracování, zdá se, že snad jedna jeho menší plocha je opracovaná.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: Konec 12. až první čtvrtina 13. století

Rozměr: 4 x 36 x 26 cm

91. Kamenné závaží

Přírůstkové číslo: 17/2000

Další čísla: PSD14

Uložení: Západní místnost v přízemí Latinské školy

Popis: Kamenné závaží (?) v podobě koule. Zachovaný otvor pro ukotvení kovového oka (?) a na povrchu zbytky malty.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: -

Rozměr: Průměr 29 cm

92. Kamenné závaží

Přírůstkové číslo: 22/2000

Další čísla: PSD19

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Kamenné závaží (?) v podobě koule. Zachovaný otvor pro ukotvení kovového oka (?).

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: -

Rozměr: Průměr 35 cm

93. Kamenné závaží

Přírůstkové číslo: 22/2016

Další čísla: -

Uložení: Západní místnost v přízemí Latinské školy

Popis: Kamenné závaží (?) v podobě poloviny koule. Zachovalo se kovové oko a v něm navléknutý kovový kroužek. Svrchu zachované značky v podobě jedné, vedle čtveřice a pak trojice rýh, všechny přeškrtnuté.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: -

Rozměr: Průměr 30 cm, výška 20 cm

94. Zlomek mramorové oltářní menzy (?)

Přírůstkové číslo: 50/2000

Další čísla: PSD47

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Zlomek oltářní desky s okraji bohatě profilovanými výžlabky a oblouny. Profilace je zachovaná po třech stranách, větší část náhrobku chybí. Povrch byl hladce opracován, místy je poškozen.

Materiál: Mramor

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: Konec 14. století (?)

Rozměr: 76 x 55 x 25 cm

95. Kamenná deska

Přírůstkové číslo: 24/2000

Další čísla: -

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Kamenná deska obdélného tvaru s jednou precizně opracovanou (asi lícovou) plochou, na níž jsou patrné stopy mělkých zářezů provedené ostrým nástrojem. Opracované se stopami zářezů jsou i krátké boční stěny. Spodní plocha je neopracovaná.

Materiál: *mramor?*

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: -

Rozměr: 34 x 24 x 8 cm

96. Žulová deska

Přírůstkové číslo: 19/2000

Další čísla: PSD16

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Kamenná deska obdélného tvaru s jednou precizně opracovanou (asi lícovou) plochou.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: -

Rozměr: 39 x 18 x 11 cm

97. Žulová deska

Přírůstkové číslo: 32/2000

Další čísla: PSD29

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Kamenná deska obdélného tvaru s jednou precizně opracovanou (asi lícovou) plochou. Spodní plocha je neopracovaná. Deska je nápadně podobná 61/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: -

Rozměr: 88 x 36 x 12 cm

98. Žulová deska

Přírůstkové číslo: 61/2000

Další čísla: PSD64

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Kamenná deska obdélného tvaru s jednou precizně opracovanou (asi lícovou) plochou a bočními stěnami. Spodní plocha je neopracovaná. Deska je nápadně podobná 32/2000.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: -

Rozměr: 83 x 37 x 12 cm

99. Zlomek žulové desky

Přírůstkové číslo: 88/2000

Další čísla: -

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Zlomek kamenné desky obdélného tvaru se zaoblenými rohy s jednou precizně opracovanou (asi lícovou) plochou a bočními stěnami. Rubová strana neopracovaná, překrytá vrstvou omítky. Ke spodní odlomené části jsou přizděny cihly a zatřeny vrstvou omítky. Stopy tenké vrstvy omítky jsou i na lícové straně.

Materiál: Žula a cihly

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: -

Rozměr: 61,5 x 36 x 15 cm

100. Díl architektonického článku ve tvaru trojúhelníka

Přírůstkové číslo: 74/2000

Další čísla: PSD71

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Díl architektonického článku s boky k sobě postavenými v ostrém úhlu. Profilace obou hran je tvořena vodorovnou ploškou, k ní šikmou delší okosenou hranou a na ni navazující svislou ploškou. Mezi profilací obou hran jen vodorovná výplň. Ložná plocha článku je zachována. Část špičky je odlomena. Na povrchu jsou nepatrné zbytky bílé (okrové) barvy.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: -

Rozměr: 55 x 46 x 39 cm

101. Zlomek soklu portálu (?)

Přírůstkové číslo: 59/2000

Další čísla: PSD56

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Zlomek soklu portálu (?) je tvořen nízkou spodní hranolovou deskou, na ní posazeným mohutným torem, dále trochilem a na něm drobnějším torem. Jedná se o rohový fragment s odlomenými výběhy pokračování zlomku na obou jeho koncích.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: -

Rozměr: 44 x 44 x 40 cm

102. Patka sloupku (?)

Přírůstkové číslo: 20/2016

Další čísla: -

Uložení: Západní místnost v přízemí Latinské školy

Popis: Patka sloupku čtvercového základu ve spodní části v podobě desky, projmuté boční rohy. Dřík byl patrně také kvadratický. Ve středu spodní plochy otvor čtvercového tvaru.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: -

Rozměr: 29 x 29 cm, výška 19 cm

103. Kamenné koryto

Přírůstkové číslo: 65/2000

Další čísla: 411/90, 2406

Uložení: Sklep jižního křídla konventu

Popis: Kamenné koryto ve tvaru krychle se zaoblenými rohy, s kulatým otvorem. Na boku vyryt letopočet 1734.

Materiál: Žula

Nálezová poloha: -

Původní umístění: -

Datování: 18. století (?)

Rozměr: 45 x 45 x 45 cm

ZÁVĚR

Premonstrátský klášter v Milevsku můžeme považovat za dokonalou učebnici naší středověké architektury. Archeologické výzkumy přinesly překvapivé poznatky o předklášterní fázi, reprezentované kostely v prostoru dnešní baziliky i dřevěnými stavbami profánního charakteru. Románská etapa je zastoupena archeologicky doloženou trojlodní bazilikou a kamenným domem v dnešním ambitu a ve fragmentu stojícím tribunovým kostelem sv. Jiljí, trojlodním klášterním chrámem a dvěma křídly unikátně zachovaných konventních budov. Ranou gotiku reprezentuje velkolepá přestavba klášterního kostela, vznik elegantní opatské kaple, vznešená úprava refektáře i počátky tzv. Latinské školy. Práce se nezastavily ani v době lucemburské, kdy je Latinská škola přestavěna do podoby honosného paláce, další velkolepý palác je přistavěn k o málo starší gotické věži a nová klenba kapitulní síně odráží působení vlivu pražské parléřovské huti. Její inovace se pak naplno projeví v klenbách sakristie a presbytáře farního kostela sv. Jiljí. S politováním musíme přijmout, že rozkvět architektury klášterního komplexu násilně přerušil vpád husitů, který se stal počátkem úpadku bohatého a kulturně vlivného opatství.

Lokalita v údolí Milevského potoka byla ve středověku daleko významnějším místem, než se ještě v nedávné době soudilo. Sídliště, které zde při křižovatce středověkých cest existovalo již v 8. století, bylo v neznámé době vybaveno dřevěným kostelem. Stalo se tak jistě významným centrem christianizace širokého okolí. Dřevěnou svatyni nahradily další sakrální stavby v prostoru dnešního klášterního chrámu. Kamenný kostel s apsidou starší než z druhé poloviny 11. století byl na západě ukončen věží v šíři lodi či nartexem. Je jedním ze známých převážně archeologicky poznáných jednolodí u nás z tohoto období, která jsou zastoupena zejména v areálech knížecích hradů či dvorců nebo na zboží benediktinských klášterů. Půdorysný typ jednolodí s apsidou by mohl být odvozován z velkomoravské architektury, přiklonit se však můžeme i k oblasti Bavorska. Odtud snad lze odvozovat i západní prostor neznámého účelu (nartex nebo širokou věž), který byl zastoupen i u předrománských staveb v Řezně.

Svou velkolepostí překvapují základy východního závěru se třemi apsidami a transeptem ještě předklášterní baziliky. Půdorysnou formou se stavba opět odvolává do oblasti bamberského, würzburgského a řezenského biskupství, kde podobné stavby

vznikaly převážně v první polovině 12. století. Jmenovat můžeme kupříkladu chrámy v Biburgu, Windbergu (s vazbami na český panovnický dvůr), či klášterní kostel v Prüfeningu. V sousedním Bádensku-Württembersku tento stavební typ představuje bazilika v Alpirsbachu, v Sasku pak mladší chrám v Chemnitzu. Odvolání se k bavorskému prostředí je v tomto případě nezbytné, neboť v české architektuře půdorys tohoto typu nemáme zastoupen. Hypoteticky jej snad můžeme předpokládat pouze v původní podobě klášterního kostela v Kladrubech.

Baziliky jako nejnáročnější typ sakrální stavby bývaly v uvedeném období vybavením klášterů a kapitul, panovnických hradů a popřípadě knížecích dvorců, jak u nás dokládají příklady v Tismicích či v Živohošti. Existence tohoto typu stavby v ještě předklášterním Milevsku tak je s velkou pravděpodobností dokladem knížecího dvorce i při Milevském potoce. Tuto hypotézu podporuje i doklad existence románského kamenného domu kvadratického půdorysu přístupného schodišťovou šíjí. Stál jižně od první baziliky v prostoru rajskeho dvora, kde nahradil objekt staršího rozlehlého paláce. Jednalo se, jak dokládá i vnitřní vybavení, o stavbu nákladnou, kterých u nás nemáme mnoho. Analogické domy jsou v našem prostředí doloženy pouze v Praze a vznikly patrně za účasti stavební huti strahovského kláštera. Můžeme tedy právem předpokládat, že tato huť mohla mít určitý vliv na stavbu kamenného domu i baziliky v Milevsku. Knížecí dvorec se stal vhodným zázemím k založení premonstrátského kláštera. Snad dokonce původně mohl počítat s využitím zde stojící či rozestavěné baziliky.

Milevská osada, která se z důvodu výstavby klášterních budov patrně musela přesunout do prostoru severně od budoucího konventu, potřebovala vlastní svatyni. Náročnou kvádríkovou technikou tak začal být budován kostel sv. Jiljí, v původní podobě s kvadratickým presbytářem a pavlačovou tribunou přístupnou schodištěm v síle severní zdi. Precizní provedení stavby je v prostoru jižních Čech překvapující. Závěr čtvercového půdorysu, který se u nás rozšířil až v druhé a třetí čtvrtině 13. století, snad spolu s dalšími příbuznými staršími stavbami ve Starých Prachaticích nebo Radomyšli můžeme odvozovat z německého prostředí. V souvislosti se zaklenutím kostelů v Radomyšli a Červené nad Vltavou můžeme snad předpokládat, že i presbytář a loď kostela sv. Jiljí byly vybaveny křížovými románskými klenbami. Po sezónní přestávce pokračovali kameníci na stavbě mohutné západní přístavby čtvercového půdorysu. Její založení a vybavení dvěma mohutnými sloupy připomíná řešení základů karolinských westwerků (například v Corvey) i patrových kaplí v Záboří či Chebu. V patře byla

umístěna snad věžní tribuna, uvažovat můžeme ale i o variantě v podobě východní zdi uzavřené samostatné kaple vybavené průchodem na pavlačovou emporu v lodi. Analogii by pak představovalo podobné řešení prvního patra věže v kostele sv. Jiljí v nedalekých Miroticích, který je patrně dílem milevské huti. V tomto kostelíku nesoucím stejné zasvěcení mohlo být milevské téma pouze zopakováno. Podobnými kaplemi byly vybaveny některé kostely v německém prostředí či v Polsku.

Výše pokračovala výstavba západní věže kostela sv. Jiljí jako dvouvěží, které snad vzniklo redukcí průčelí bazilik. Jednalo se o jakousi obdobu průčelí staršího klášterního chrámu v Prüllu u Řezna, analogické řešení je známé i z tribunového kostela v Kondraci, který s milevským chrámem spojují i další společné rysy. Od dvouvěžové formy však bylo nakonec upuštěno a západní přístavba byla provedena v podobě mohutné věže obdélného půdorysu, jakéhosi pevnostně působícího westwerku. Jeho formu připomínají kostely ve Svojšíně či mladší kostel v Kyjích. Pozornost poutá hlavně sochařská výzdoba sloupků v podvojných oknech věže, profilace některých okenních otvorů či užití motivů provazce a zubořezu. Náročná kamenická výzdoba opět neodpovídá jihočeské tradici a svůj původ má patrně opět v řezenské oblasti. Analogickou sochařskou výzdobu architektonických článků mají sloupky v řezenském chrámu sv. Jakuba, v bazilice v Prüfeningu, v klášteře v Niedermünsteru a na dalších bavorských stavbách.

S oblastí bavorského Podunají souvisí i výstavba klášterní baziliky. Forma presbytáře se třemi apsidami i sevřenost půdorysu stavby s absencí vně vystupující příčné lodi odkazuje opět k bavorským vzorům. Jmenovat můžeme například baziliky v Prüllu, Walderbachu či Straubingu. Vnitřním členěním s odděleným východním mnišským chórem a trojlodím s válcovými sloupy se však stavba jasně odkazuje k benediktinskému chrámu sv. Jakuba, který byl dostavěn těsně před zahájením stavební aktivity v Milevsku. Milevský chrám sice postrádá velkolepost sochařského dekoru architektonických článků, v základních formách však je s kostelem sv. Jakuba v úzké souvislosti. Absence dekoru, strohost a lapidárnost je pro baziliku v Milevsku charakteristická. Snad vznikla pod vlivem učení sv. Bernarda z Clairvaux, snad k ní částečně přispěla místní tvrdá a nepoddajná žula. Bavorská sochařská velkorysost se tak v Milevsku vytrácí ve prospěch jednoduchosti. Přestože stavba chrámu přinesla do našeho prostředí podobu trojlodí se sloupovými podpěrami, zůstala poměrně konzervativní realizací.

Bavorsky orientovaná architektura se z Milevska začala záhy šířit do prostoru jižních Čech. Její otisk v podobě jednoduchých portálů, užití kvádríkového zdiva či dekoru na sloupcích sdružených okének věží vidíme na řadě staveb realizovaných milevskou stavební hutí (Bernartice, Mirotice, Boletice, Albrechtice u Týna nad Vltavou a další).

Na začátku 13. století byla zahájena výstavba konventních křídel. Dvě z nich si dodnes zachovala svůj strohý románský ráz v souladu s bazilikou s absencí sochařské výzdoby. Interiéry byly plohostropé, portály i okna jsou bez profilace a jsou přeloženy vodorovnými překlady. Jen v nádvorních zdech ambitu se dochovaly rozměrné obloukové portály, které vedly do kapitulní síně a prostory neznámého účelu v jižním křídle. Výjimkou je jen portál s tympanonem zdobeným obloučkovým vlysem, který má v jihočeském prostředí několik analogií (Mouřenec, Kvášňovice, Dobruška) a do Milevska se patrně dostal jako import. Rozvrh konventních budov vycházel z cisterciáckého schématu. Vzhledem k malé míře zachování našich románských klášterů je porovnání s českými a moravskými konventy problematické. Jejich původní řešení totiž známe jen útržkovitě. Ve srovnání s velkolepě řešenými klauzurními budovami na Strahově milevský konvent svou architektonickou výbavou spíše zaostává. Přesto je v našem prostředí památkou výjimečně významného charakteru už jen vzhledem k míře jeho zachování.

Výstavba milevského kláštera pokračovala v době přemyslovské gotiky, kdy byl přestavěn východní závěr konventního kostela, vznikl transept, bylo upraveno západní průčelí a do bočních lodí byly vloženy křížové klenby. Postavena byla elegantní prostora opatské kaple a dvou místností k ní připojených na západě. Do velkolepé podoby byl v jižním křídle upraven refektář, v němž došlo ke zrušení románského stropu a jeho prostor tak nabyl výšky a prosvětlenosti zprostředkované gotickými lomenými okny s kružbami. Raně gotická architektura vznikla pod vlivem huti, jejíž realizace v Písku a na Zvíkově převzaly od milevského kláštera inspirační primát v jihočeském prostředí. Písecké a zvíkovské formy jsou však v Milevsku patrně vzhledem k užití místní těžko opracovatelné žuly robustní a těžkopádné. Snad se v této době stal zdejší klášter součástí domény, kterou si v jeho blízkém okolí budoval Přemysl Otakar II., snad byl i častým místem jeho návštěv, jak by mohla napovídat velkolepá přestavba i původní objekt tzv. Latinské školy.

Stavební aktivita v areálu pokračovala i v době lucemburské. Mohutná hranolová věž vsazená do opevnění kláštera byla vybavena křížovou klenbou i okny s postranními

sedátky. Přistavěn k ní byl další velkolepý palác, který snad mohl sloužit i k pobytu panovníka. V Milevsku se začala v nových realizacích odrážet pražská architektura Parlěrovců. Snad pod jejím vlivem byla velkolepě zaklenuta kapitulní síň, k níž byl připojen kvadratický presbytář přístupný dvojitým triumfálním obloukem, který snad již ohlašoval oblibu dvoulodních prostorů v jihočeském prostředí. Ta se nakonec naplno uplatnila při vrcholně gotické přestavbě lodi kostela sv. Jiljí, která ale vzhledem k vyplenění kláštera husity nebyla dokončena. Pod vlivem parlěrovského umění vznikly i klenby v sakristii a presbytáři svatojilského chrámu. Jsou obdobou obrazců z presbyteria svatovítské katedrály a Staroměstské mostecké věže. Forma klenby východního závěru se v Milevsku objevuje poprvé. Šíří se odtud do prostoru jižních Čech a za hranice do Salcburska, Bavorska a dále do střední Evropy. Zatímco v předchozích obdobích Milevsko přejímalo inspiraci z německého prostředí, nyní se samo stává inspiračním zdrojem.

SEZNAM OBRAZOVÉ DOKUMENTACE

1. **Milevsko**, areál kláštera, půdorys. Kresba: autorka
2. **Milevsko**, výsledky archeologického výzkumu v bazilice, půdorys. Reprodukce z: BŘICHÁČEK 2007, 20–21
3. **Windberg, Biburg**, první polovina 12. století, půdorysy podle Alexandry Fink. Reprodukce z: BŘICHÁČEK 2009, 99
4. **Prüfening**, bazilika sv. Jiří, první třetina 12. století, půdorys. Reprodukce z: TAUSCH 2010, 51
5. **Milevsko**, výsledky archeologického výzkumu v rajském dvoře a ambitu, půdorys. Reprodukce z: BŘICHÁČEK 2009, 95
6. **Milevsko**, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, pohled od severozápadu. Foto: autorka
7. **Milevsko**, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, půdorys, schematické znázornění vývoje stavby dle kresby J. Freye. Dodatečně kolorovaná reprodukce z: Merhautová 1993, 136
8. **Radomyšl**, kostel sv. Martina, druhá polovina 12. století, řez s pohledem k panské tribuně, rekonstrukce románského kostela provedená na základě archeologického a stavebního výzkumu. Reprodukce z: KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1973, 203
9. **Červená nad Vltavou**, kostel sv. Bartoloměje, konec 12. až první čtvrtina 13. století, řez s pohledem od severu. Reprodukce z: VARHANÍK 1998, 296
10. **Mirotice**, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, půdorys prvního patra věže s kvadratickou oltářní nikou a okenním otvorem ve východní zdi. Reprodukce z: VARHANÍK 1989, 85
11. **Milevsko**, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, spára ve zdivu mezi severní románskou zdí a západní věží, pohled od severovýchodu. Foto: autorka
12. **Milevsko**, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, západní věž, pohled od severozápadu. Foto: Jan Vávra
13. **Milevsko**, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, románský portál v severní zdi věžovité přístavby. Foto: autorka
14. **Milevsko**, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, sloupy v přízemí věžovité přístavby, pohled od východu. Foto: autorka
15. **Milevsko**, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, schodiště v síle severní zdi, pohled od východu. Foto: autorka

16. **Milevsko**, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, nika v severní románské zdi, pohled od jihu. Foto: autorka
17. **Milevsko**, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, románské kruhové okénko lemované motivem provazce, pohled od severu. Foto: autorka
18. **Milevsko**, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, románské sloupy, pilíře a na ně navazující arkády západní přístavby. Foto: autorka
19. **Milevsko**, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, rekonstrukce tribuny podle Václava Mencla. Reprodukce z: MENCL 1965, 51
20. **Milevsko**, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, řez románskou věží. Reprodukce z: KUTHAN 1977, 43
21. **Kyje**, kostel sv. Bartoloměje, druhá čtvrtina 13. století, pokus o rekonstrukci středověkého stavu. Reprodukce z: PRIX 1993, 241
22. **Kondrac**, kostel sv. Bartoloměje, konec 12. století, rekonstrukce tribuny podle Václava Mencla. Reprodukce z: MENCL 1965, 50
23. **Milevsko**, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, západní věž, pohled od jihozápadu. Foto: Jan Vávra
24. **Svojšíň**, kostel sv. Petra a Pavla, konec 12. století, rekonstrukce tribuny podle Václava Mencla. Reprodukce z: MENCL 1965, 36
25. **Milevsko**, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, střílnové okénko v západní věži. Foto: autorka
26. **Milevsko**, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, okénko v západní věži. Foto: Petr Skalník
27. **Milevsko**, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, patka a hlavice sloupků sdružených okének v západní věži. Foto: Petr Skalník, Jan Vávra, autorka
28. **Milevsko**, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, horní patra jižní stěny západní věže, pohled od jihu. Foto: autorka
29. **Mapa středověkých stezek v jižních a západních Čechách**. Reprodukce z: KVĚT 1997
30. **Milevsko**, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, **Prüfening**, kostel sv. Jiří, kolem roku 1120, hlavice sloupu dvojité arkády v chóru, **Řezno**, klášter sv. Jakuba, konec 12. století, hlavice sloupu z bývalé křížové chodby, **Řezno**, klášter sv. Emmerama, kolem poloviny 11. století, hlavice sloupu ve Wolfgangově kryptě, **Řezno**, klášter sv. Jakuba, konec 12. století, hlavice sloupu z bývalé křížové chodby. Kresba: autorka

31. **Kondrac**, kostel sv. Bartoloměje, konec 12. století, sloupek okénka ve věži. Reprodukce z: PODLAHA 1911, 105–106
32. **Boletice**, kostel sv. Mikuláše, konec 12. století, sdružené okénko a patka sloupku v západní věži.
Foto: autorka
33. **Boletice**, kostel sv. Mikuláše, konec 12. století, románský portál v severní zdi.
Foto: autorka
34. **Mirotice**, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, sdružené okénko v západní věži. Foto: autorka
35. **Milevsko**, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, úsek románského kvádrového zdiva ve stěně gotické sakristie, pohled od severu. Foto: autorka
36. **Walderbach**, kostel Panny Marie a sv. Mikuláše, po roce 1143, půdorys. Reprodukce z: FRIEDRICH 2009, 5
37. **Straubing**, kostel sv. Petra, konec 12. století, půdorys. Reprodukce z: EICHLER 2009, 85
38. **Prüll**, kostel sv. Víta, 1130–1150/60, půdorys. Reprodukce z: MORSBACH 1996, 118
39. **Milevsko**, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. až počátek 13. století, půdorys románské fáze; **Řezno**, kostel sv. Jakuba, 1090–1180, půdorys (dole). Reprodukce z: BŘICHÁČEK 2009, 103
40. **Milevsko**, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. až počátek 13. století, pohled do mnišského chóru od východu. Foto: autorka
41. **Řezno**, bazilika sv. Jakuba, kolem 1180, pohled do mnišského chóru od jihozápadu. Foto: autorka
42. **Milevsko**, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. až počátek 13. století, pohled do trojlodí od východu. Foto: autorka
43. **Řezno**, bazilika sv. Jakuba, kolem 1180, pohled do trojlodí od západu. Foto: autorka
44. **Milevsko**, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. až počátek 13. století, konzola v západní zdi. Foto: autorka
45. **Milevsko**, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. až počátek 13. století, konzola na vnější straně jižní zdi mnišského chóru. Foto: autorka
46. **Milevsko**, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. až počátek 13. století, hlavice sloupů. Foto: Petr Skalník
47. **Řezno**, bazilika sv. Jakuba, kolem 1180, hlavice sloupu v trojlodí. Foto: autorka

48. **Albrechtice nad Vltavou**, kostel sv. Petra a Pavla, druhá polovina 12. století, hlavice sloupu pod emporou. Foto: autorka
49. **Milevsko**, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. až počátek 13. století, patka sloupu v trojlodí. Foto: autorka
50. **Milevsko**, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. až počátek 13. století, severní průčelí. Reprodukce z: KUTHAN 1977, 54
51. **Milevsko**, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. až počátek 13. století, severní ústupkový portál. Foto: autorka
52. **Jistebnice**, kostel sv. Michaela, první čtvrtina 13. století, portál. Foto autorka
53. **Kolinec**, kostel sv. Jakuba, konec 12. století, severní ústupkový portál. Foto: autorka
54. **Milevsko**, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. až počátek 13. století, severní portálek s gotickou kružbou. Foto: autorka
55. **Milevsko**, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. až počátek 13. století, jižní portál vedoucí do ambitu. Foto: autorka
56. **Milevsko**, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. až počátek 13. století, západní průčelí, pohled od jihozápadu. Foto: Petr Skalník
57. **Milevsko**, premonstrátský klášter a kostel sv. Jiljí od severozápadu, veduta Jana Willenberga z roku 1602
58. **Milevsko**, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. až počátek 13. století, románské okénko ve věži. Reprodukce z: PODLAHA/ŠITTLER 1898, 95
59. **Milevsko**, sakristie, konec 12. století, pohled od jihovýchodu, šipkou vyznačen fragment římsy. Foto: autorka
60. **Milevsko**, napojení západního a jižního křídla konventu v rajském dvoře, počátek 13. století. Foto: autorka
61. **Milevsko**, románské budovy konventu, počátek 13. století, půdorys se zakreslením románských konstrukcí. Reprodukce z: Sommer 1998b, 234
62. **Milevsko**, jižní křídlo románského konventu, počátek 13. století, schematický náčrt jižního průčelí. Reprodukce z: Sommer 1998b, 235
63. **Milevsko**, jižní křídlo románského konventu, počátek 13. století, schematický náčrt západní části severního průčelí. Reprodukce z: Sommer 2000a, 197
64. **Milevsko**, dva románské portály v západní části jižního křídla románského konventu, počátek 13. století. Foto: autorka

- 65. Milevsko**, románský portál s tympanonem zdobeným obloučkovým vlysem v nádvorní zdi jižního křídla konventu, 20. až 30. léta 13. století. Foto: autorka
- 66. Mouřenec**, kostel sv. Mauricia, 20. léta 13. století, jižní portál. Foto: autorka
- 67. Kvášňovice**, kostel sv. Bartoloměje, 1230 až 1240, jižní portál. Foto: autorka
- 68. Dobrš**, kostel Zvěstování Panny Marie, 1230 až 1240, románský portál v západní zdi. Foto: autorka
- 69. Dobrš**, kostel sv. Jana a Pavla, 1230 až 1240, jižní portál. Foto: autorka
- 70. Milevsko**, východní průčelí konventu, počátek 13. století, schematický náčrt. Reprodukce z: Sommer 1998b, 235
- 71. Milevsko**, řez východním křídlem konventu, počátek 13. století. Reprodukce z: KUTHAN 1977, 56
- 72. Milevsko**, oblouky vedoucí do kapitulní síně v nádvorní zdi východního křídla konventu, počátek 13. století, pohled od západu. Foto: Petr Skalník
- 73. Milevsko**, interiér vrátnice ve východním křídle konventu, počátek 13. století, pohled od východu. Foto: autorka
- 74. Milevsko**, románský portál a okénko vrátnice ve východním křídle konventu, počátek 13. století, pohled od západu. Foto: autorka
- 75. Milevsko**, nádvorní stěna baziliky, konec 12. až počátek 13. století, pohled z rajskeho dvora od jihu. Foto: autorka
- 76. Milevsko**, klenební konzola v nádvorní stěně baziliky, konec 12. až počátek 13. století. Foto: autorka
- 77. Milevsko**, bazilika Navštívení Panny Marie, raně gotický transept a presbytář, 60. až 80. léta 13. století, pohled od severovýchodu. Foto: Petr Skalník
- 78. Milevsko**, bazilika Navštívení Panny Marie, konzola v transeptu, 60. až 80. léta 13. století. Foto: autorka
- 79. Milevsko**, bazilika Navštívení Panny Marie, klenební svorník ve středním poli transeptu, 60. až 80. léta 13. století. Foto: Petr Skalník
- 80. Milevsko**, bazilika Navštívení Panny Marie, klenební svorník v bočním poli transeptu, 60. až 80. léta 13. století. Foto: Petr Skalník
- 81. Milevsko**, bazilika Navštívení Panny Marie, hlavice ve středním poli transeptu, 60. až 80. léta 13. století. Foto: Petr Skalník
- 82. Milevsko**, bazilika Navštívení Panny Marie, hlavice ve středním poli transeptu, 60. až 80. léta 13. století. Foto: Petr Skalník

- 83. Milevsko**, bazilika Navštívení Panny Marie, konzola v transeptu, 60. až 80. léta 13. století. Foto: Petr Skalník
- 84. Milevsko**, bazilika Navštívení Panny Marie a opatská kaple, půdorys, trojlodí z konce 12. až počátku 13. století, transept, presbytář a opatská kaple z 60. až 80. let 13. století. Reprodukce z: POCHE 1978, 385
- 85. Milevsko**, bazilika Navštívení Panny Marie, patka pásu triumfálního oblouku a klenební přípory, 60. až 80. léta 13. století. Foto: autorka
- 86. Milevsko**, bazilika Navštívení Panny Marie, hlavice klenební přípory a výběh žebra v presbytáři, 60. až 80. léta 13. století. Foto: autorka
- 87. Milevsko**, bazilika Navštívení Panny Marie, kruhové okénko s kružbou v severní stěně boční lodi, 60. až 80. léta 13. století. Foto: autorka
- 88. Milevsko**, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. a přestavba z 60. až 80. let 13. století, příčný řez trojlodím. Reprodukce z: Sommer 1995, 287
- 89. Milevsko**, portál a okénko na západním průčelí baziliky Navštívení Panny Marie, asi 14. století. Foto: autorka
- 90. Milevsko**, bazilika Navštívení Panny Marie, gotický portál na západním průčelí, 2. polovina 14. století. Foto: autorka
- 91. Milevsko**, závěr opatské kaple, 60. až 80. léta 13. století, pohled od severovýchodu. Foto: autorka
- 92. Milevsko**, svorník v lodi opatské kaple, 60. až 80. léta 13. století. Foto: autorka
- 93. Milevsko**, opatská kaple, hlavice a konzola při triumfálním oblouku, 60. až 80. léta 13. století. Foto: Petr Skalník
- 94. Milevsko**, opatská kaple, sokl ostění okna, 60. až 80. léta 13. století. Foto: Petr Skalník
- 95. Milevsko**, opatská kaple, sloupek tribuny, asi mladší doplněk z konce 19. století. Foto: autorka
- 96. Milevsko**, klenební svorník v místnosti nad opatskou kaplí, 60. až 80. léta 13. století. Foto: autorka
- 97. Milevsko**, konzola v místnosti nad opatskou kaplí, 60. až 80. léta 13. století. Foto: autorka
- 98. Milevsko**, klenba místnosti nad opatskou kaplí, 60. až 80. léta 13. století. Foto: autorka

- 99. Milevsko**, raně gotická okna refektáře, 60. až 80. léta 13. století, jižní stěna jižního křídla konventu, pohled od jihu. Foto: Petr Skalník
- 100. Milevsko**, východní raně gotické okno refektáře, 60. až 80. léta 13. století, jižní stěna jižního křídla konventu. Foto: Petr Skalník
- 101. Kostelec nad Vltavou**, kostel Narození Panny Marie, poslední čtvrtina 13. až druhá čtvrtina 14. století, půdorys s vyznačením románské části. Reprodukce z: ADÁMEK/VARHANÍK 2000, 210
- 102. Hodušín**, kostel sv. Václava, portál, konec 13. století. Foto: autorka
- 103. Milevsko**, věž středověkého opevnění kláštera při průchodu mezi I. a II. nádvořím obsažená v barokní dostavbě, pohled od západu. Foto: autorka
- 104. Milevsko**, budova Latinské školy, kolem roku 1300 a třetí čtvrtina 14. století, pohled od severu. Foto: autorka
- 105. Adalbert Benedikt Juhn, Johann Venuto**: Pohled na milevský klášter, 1809, kolorovaná kresba. Národní knihovna ve Vídni
- 106. Milevsko**, portál v přízemí Latinské školy, druhá polovina 14. století. Foto: autorka
- 107. Milevsko**, fragment okna s postranními sedátky v patře Latinské školy, druhá polovina 14. století. Foto: autorka
- 108. Milevsko**, portál v patře Latinské školy, druhá polovina 14. století. Foto: autorka
- 109. Milevsko**, gotická věž a palác, první čtvrtina 14. století a druhá polovina 14. století, pohled od severovýchodu. Foto: autorka
- 110. Milevsko**, klenební svorník v přízemí gotické věže, první čtvrtina 14. století. Foto: autorka
- 111. Milevsko**, gotická věž a palác, první čtvrtina 14. století a druhá polovina 14. století, schéma jižního průčelí se zakreslením částečné rekonstrukce gotického stavu. Reprodukce z: SOMMER 1996, 10
- 112. Milevsko**, kapitulní síň, druhá až třetí třetina 14. století, příčný řez triumfálním obloukem. Reprodukce z: BŘICHÁČEK/MUK 1991, 274
- 113. Milevsko**, konzola v západní stěně kapitulní síně, druhá až třetí třetina 14. století. Foto: Petr Skalník
- 114. Milevsko**, konzola a náběh arkád ve východní stěně kapitulní síně, druhá až třetí třetina 14. století. Foto: Petr Skalník
- 115. Milevsko**, kapitulní síň, druhá až třetí třetina 14. století, půdorys s rekonstrukcí klenby dle Jana Muka. Reprodukce z: BŘICHÁČEK/MUK 1991, 273

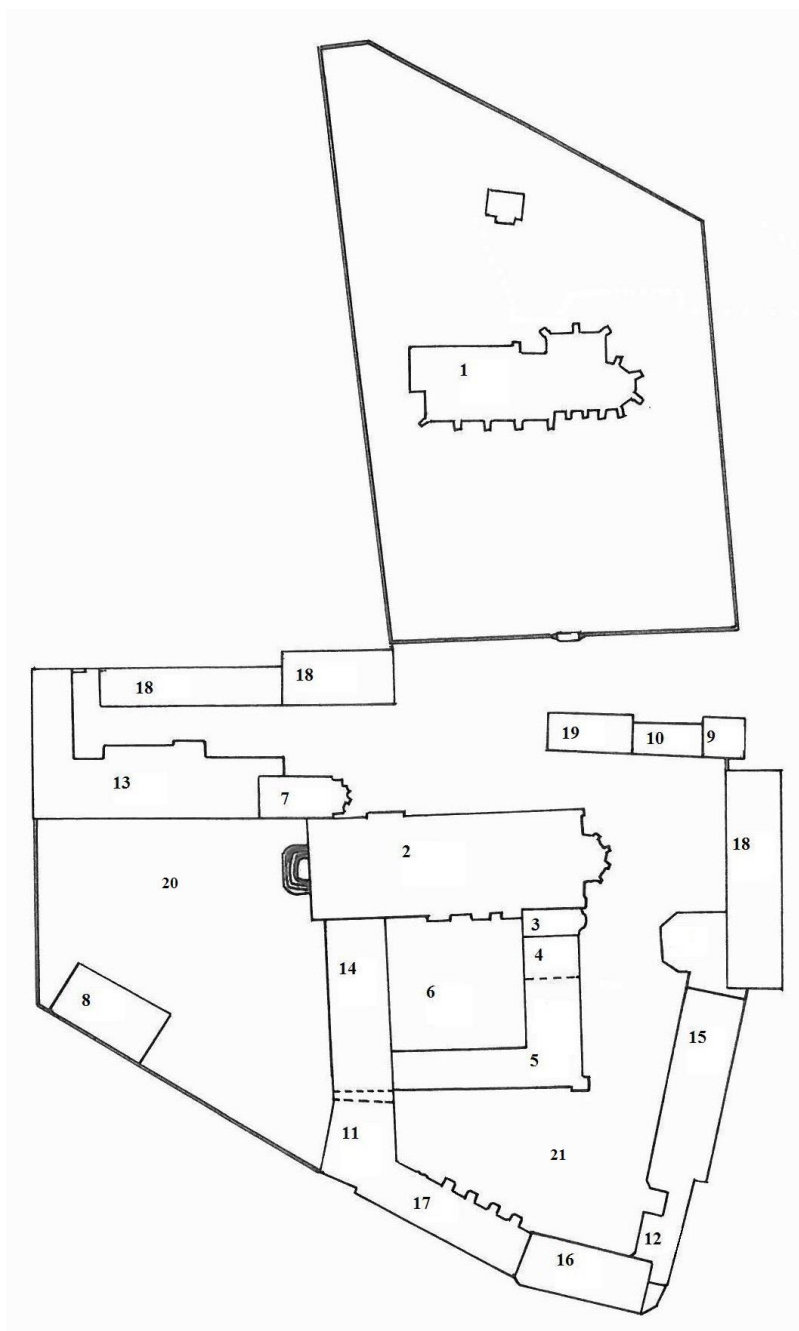
- 116. Milevsko**, kapitulní síň, druhá až třetí třetina 14. století, příčný řez lodí. Reprodukce z: BŘICHÁČEK/MUK 1991, 274
- 117. Milevsko**, kostel sv. Jiljí, kolem roku 1400, klenba presbytáře. Foto: Petr Skalník
- 118. Milevsko**, kostel sv. Jiljí, kolem roku 1400, patka klenební přípory v presbytáři. Foto: autorka
- 119. Milevsko**, kostel sv. Jiljí, kolem roku 1400, sedile v presbytáři. Foto: autorka
- 120. Milevsko**, kostel sv. Jiljí, kolem roku 1400, pohled od jihu. Foto: Petr Skalník
- 121. Milevsko**, kostel sv. Jiljí, kolem roku 1400, konzoly v lodi. Foto: Petr Skalník
- 122. Milevsko**, kostel sv. Jiljí, kolem roku 1400, podélný řez. Reprodukce z: KUTHAN 1977, TAB. VI.
- 123. Milevsko**, kostel sv. Jiljí, kolem roku 1400, schéma klenby v presbytáři a sakristii. Reprodukce z: KUTHAN 1977, TAB. IV.
- 124. Milevsko**, románská patka s fragmentem dřívku, konec 12. století, č. 73/2000. Foto: autorka
- 125. Milevsko**, krychlová románská hlavice, konec 12. století, č. 27/2000. Foto: autorka
- 126. Milevsko**, románská hlavice, konec 12. století, č. 16/2000. Foto: autorka
- 127. Milevsko**, díly a zlomky archivolt románských portálů z archeologických výzkumů kláštera, konec 12. až čtvrtina 13. století. Kresba: autorka
- 128. Milevsko**, profily gotických klenebních žeber z archeologických výzkumů kláštera, druhá polovina 13. až 2. polovina 14. století. Kresba: autorka
- 129. Milevsko**, gotický svorník, 60. až 80. léta 13. století, č. 43/2000. Foto: autorka
- 130. Milevsko**, gotický svorník, 60. až 80. léta 13. století, č. 43/2000. Foto: autorka. Foto: autorka
- 131. Milevsko**, gotický styčník, 60. až 80. léta 13. století, č. 21/2016. Foto: autorka. Foto: autorka
- 132. Milevsko**, díly a zlomky okenních kružeb z archeologických výzkumů kláštera, 30. až 80. léta 13. století, polovina 14. století. Foto: autorka
- 133. Milevsko**, profilace okenních prutů a ostění z archeologických výzkumů kláštera, 30. až 80. léta 13. století, polovina 14. století. Kresba: autorka
- 134. Milevsko**, profilace architektonických prvků z archeologických výzkumů kláštera, 12. až 14. století. Kresba: autorka

- 135. Milevsko**, zlomek architektonického prvku s rytinou, konec 12. až první čtvrtina 13. století (?), č. 27/2016. Foto: autorka
- 136. Milevsko**, zlomek mramorové oltářní menzy, konec 14. století (?), č. 50/2000. Foto: autorka

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

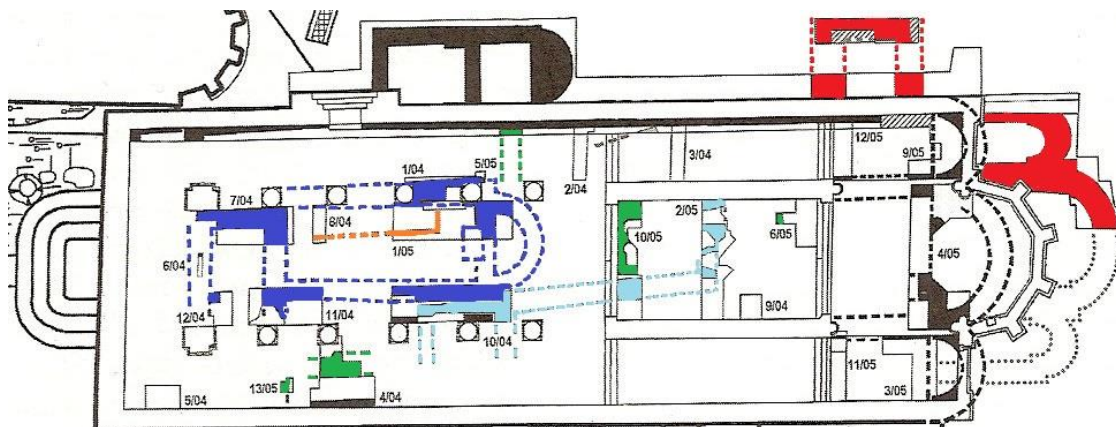
CDB	Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae
FRB	Fontes rerum Bohemicarum
RBM	Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

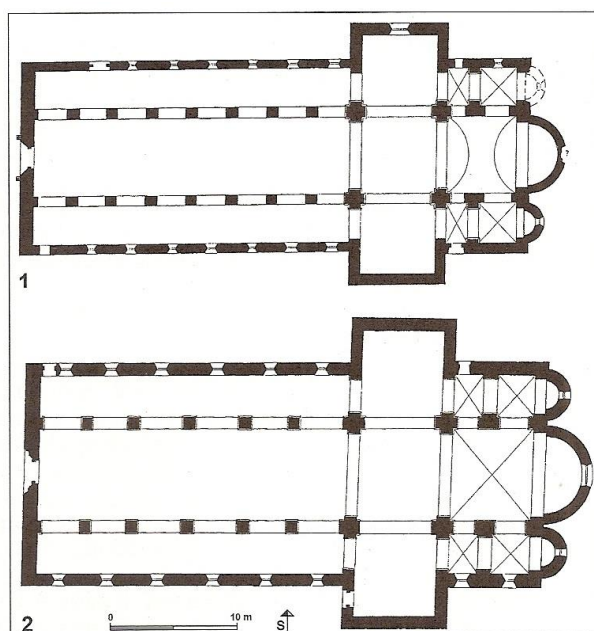

4. Milevsko, areál kláštera, půdorys. Kresba: autorka

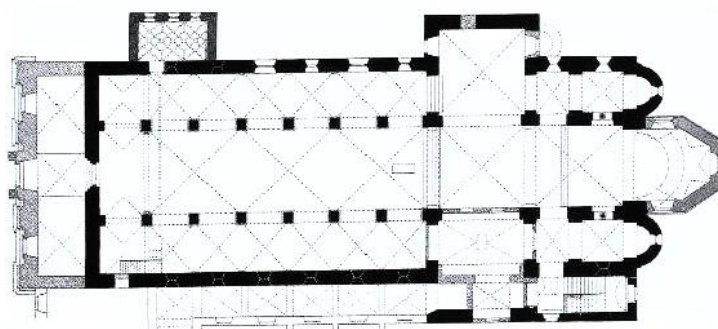
1 Kostel sv. Jiljí, 2 bazilika Navštívení Panny Marie, 3 sakristie, 4 kapitulní síň, 5 východní a jižní křídlo konventu, 6 rajský dvůr se zaniklými ambity, 7 opatská kaple, 8 Latinská škola, 9 gotická obytná věž, 10 gotický palác, 11 barokně přestavená gotická věž s jižní branou, 12 renesanční palác s východní branou, 13 barokní budova děkanství na místě středověkého opatství, 14 barokní přestavba západního křídla románského konventu, 15 barokní budova správy klášterního statku, 16 barokní budova správy klášterního statku, dnes Milevské muzeum, 17 barokní budova bývalého pivovaru, 18 hospodářské budovy, 19 nový špýchar z roku 1928, 20 I. klášterní nádvoří, 21 II. klášterní nádvoří

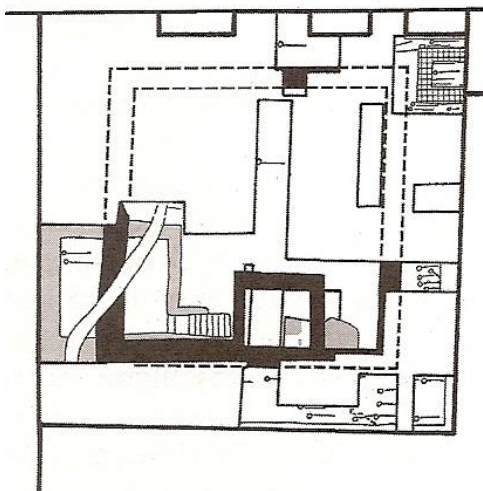
5. Milevsko, výsledky archeologického výzkumu v bazilice, půdorys. Černá zdivo baziliky a románské kaple, modrá starší kostel s apsidou v hlavní lodi, světle modrá přístavba v lodi a chóru, zelená zdivo starší než románská bazilika, oranžová dřevěná stavba z drobných kúlů, červená závěr starší baziliky s transeptem s věží (?). Reprodukce z: BŘICHÁČEK 2007, 20–21

3. 1 Windberg, 2 Biburg, první polovina 12. století, půdorysy podle Alexandry Fink. Reprodukce z: BŘICHÁČEK 2009, 99

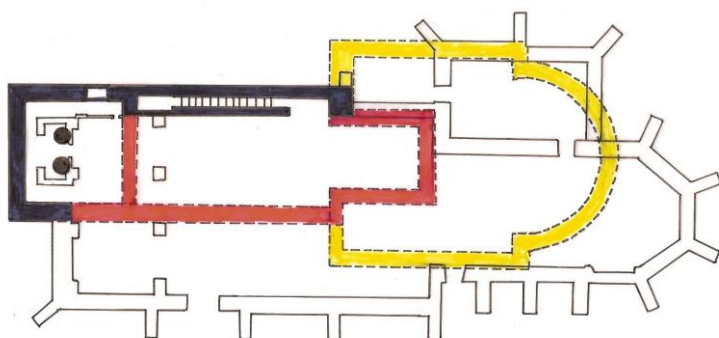
4. Prüfening, bazilika sv. Jiří, první třetina 12. století, půdorys. Reprodukce z: TAUSCH 2010, 51

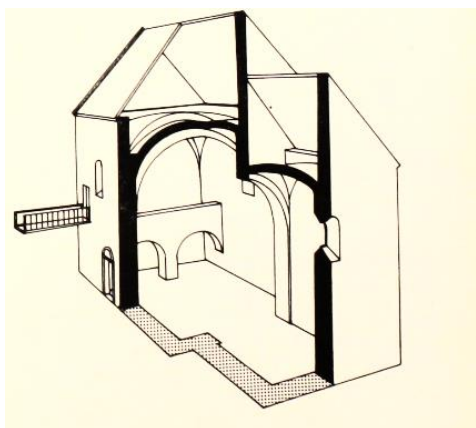
5. Výsledky archeologického výzkumu v rajsém dvoře a ambitu, půdorys. Černá obvodová zeď ambitu s lavatoriem, šedá románský kamenný dům pod ambitem a rajsým dvorem. Reprodukce z: BŘICHÁČEK 2009, 95 (detail)

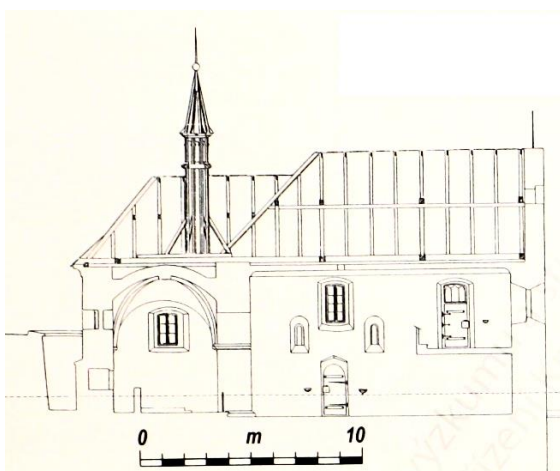
6. Milevsko, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, pohled od severozápadu. Foto: autorka

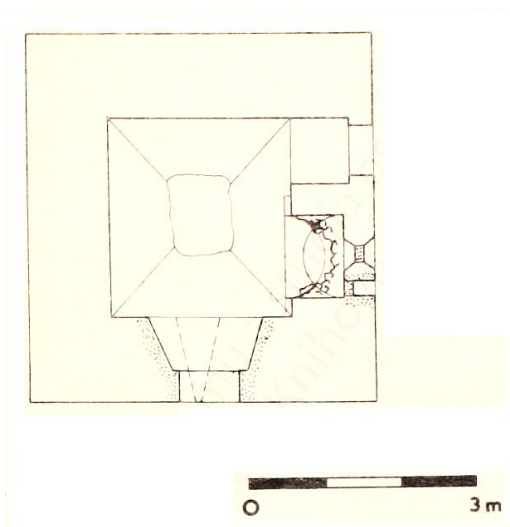
7. Milevsko, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, půdorys, schematické znázornění vývoje stavby dle kresby J. Freye. Černá stojící románské kvádřikové zdivo, bílá zdivo současného kostela, červená západní a jižní zeď lodi původního románského kostela a jeho východní závěr, žlutá mladší prostornější presbytář. Dodatečně kolorovaná reprodukce z: MERHAUTOVÁ 1993, 136

8. Radomyšl, kostel sv. Martina, řez s pohledem k panské tribuně, rekonstrukce románského kostela provedená na základě archeologického a stavebního výzkumu. Reprodukce z: KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1973, 203

9. Červená nad Vltavou, kostel sv. Bartoloměje, konec 12. až první čtvrtina 13. století, řez s pohledem od severu. Reprodukce z: VARHANÍK 1998, 296

10. Mirovice, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, půdorys prvního patra věže s kvadratickou oltářní nikou a okenním otvorem ve východní zdi. Reprodukce z: VARHANÍK 1989, 85

11. Milevsko, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, spára ve zdivu mezi severní románskou zdí a západní věží, pohled od severovýchodu.
Foto: autorka

12. Milevsko, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, západní věž, pohled od severozápadu.
Foto: Jan Vávra

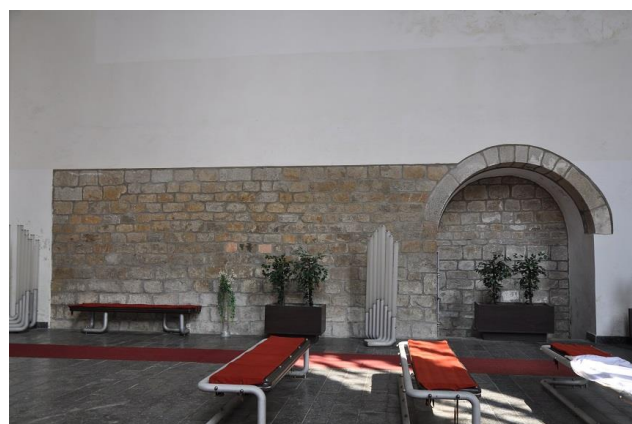
13. Milevsko, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, románský portál v severní zdi věžovité přístavby.
Foto: autorka

14. Milevsko, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, sloupy v přízemí věžovité přístavby, pohled od východu. Foto: autorka

15. Milevsko, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, schodiště v síle severní zdi, pohled od východu.
Foto: autorka

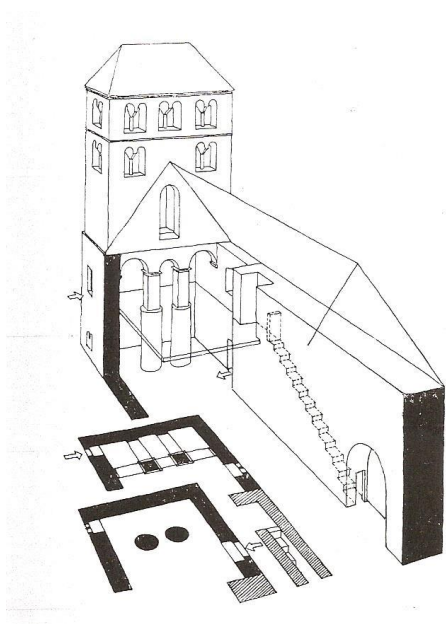
16. Milevsko, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, nika v severní románské zdi, pohled od jihu.
Foto: autorka

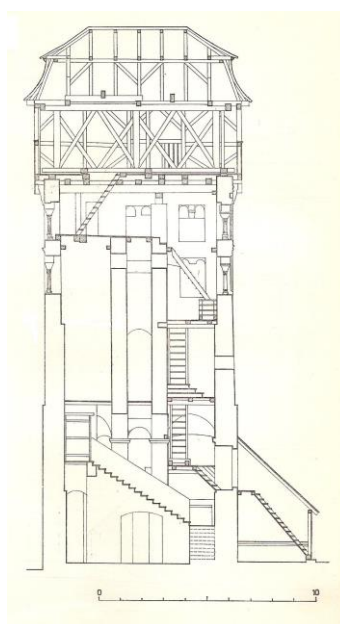
17. Milevsko, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, románské kruhové okénko lemované motivem provazce, pohled od severu. Foto: autorka

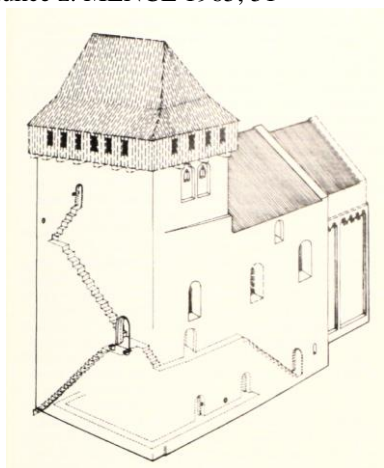
18. Milevsko, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, románské sloupy, pilíře a na ně navazující arkády západní přístavby. Foto: autorka

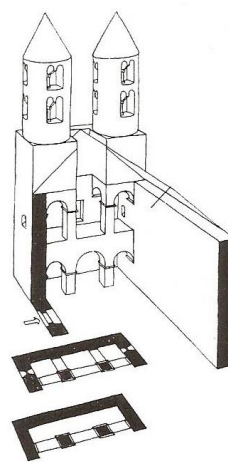
19. Milevsko, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, rekonstrukce tribuny podle Václava Mencla. Reprodukce z: MENCL 1965, 51

20. Milevsko, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, řez románskou věží. Reprodukce z: KUTHAN 1977, 43

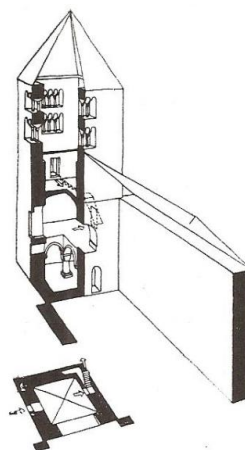
21. Kyje, kostel sv. Bartoloměje, druhá čtvrtina 13. století, pokus o rekonstrukci středověkého stavu. Reprodukce z: PRIX 1993, 241

22. Kondrac, kostel sv. Bartoloměje, konec 12. století, rekonstrukce tribuny podle Václava Mencla. Reprodukce z: MENCL 1965, 50

23. Milevsko, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, západní věž, pohled od jihozápadu.
Foto: Jan Vávra

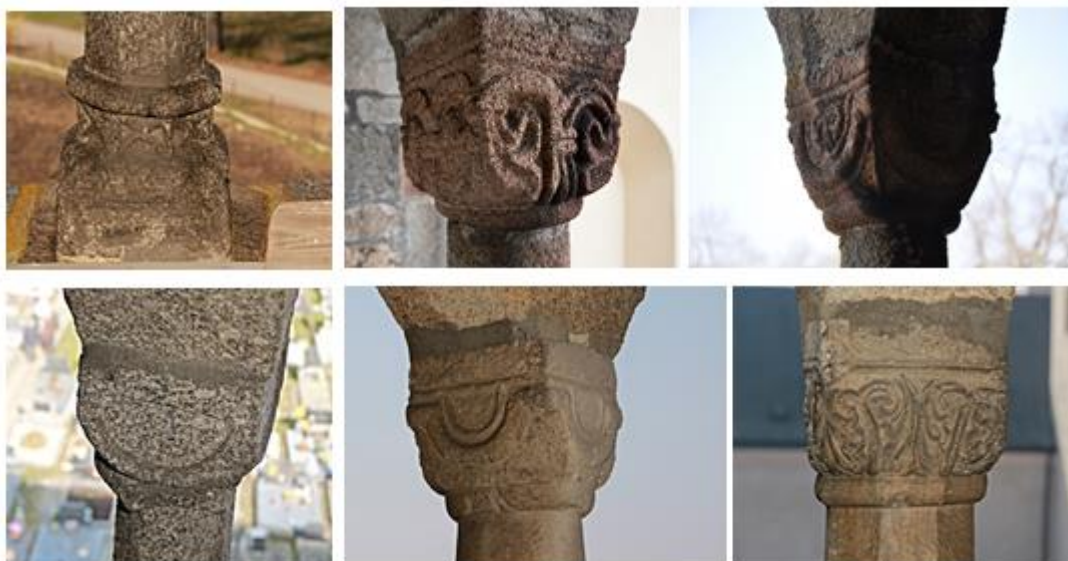
24. Svojšíň, kostel sv. Petra a Pavla, konec 12. století, rekonstrukce tribuny podle Václava Mencla. Reprodukce z: MENCL 1965, 36

25. Milevsko, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, střílnové okénko v západní věži. Foto: autorka

26. Milevsko, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, okénko v západní věži. Foto: Petr Skalník

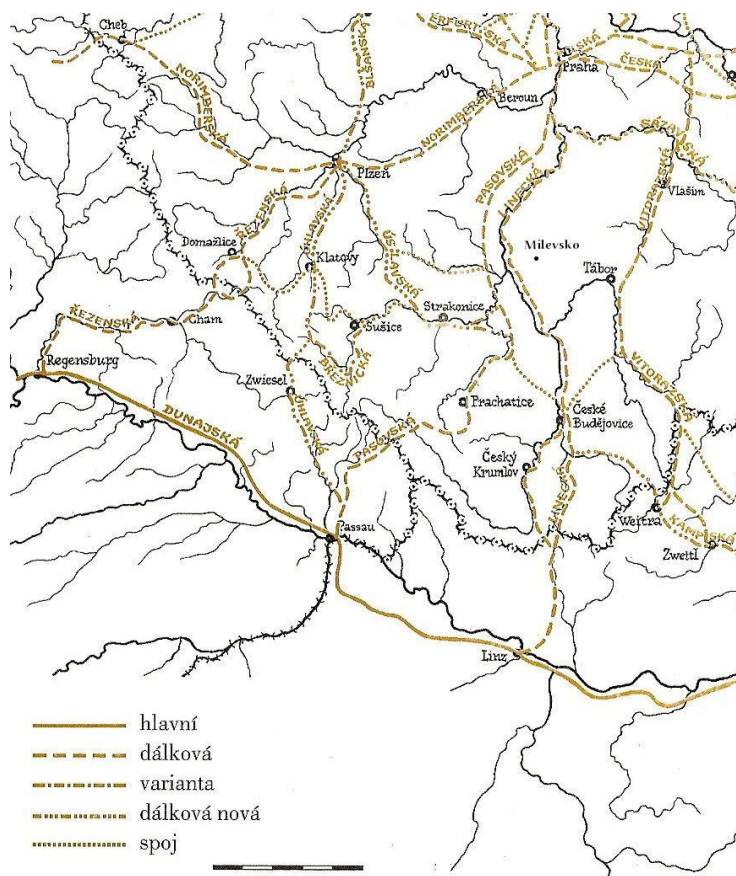

27. Milevsko, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, patka a hlavice sloupků sružených okének v západní věži. Foto: Petr Skalník, Jan Vávra, autorka

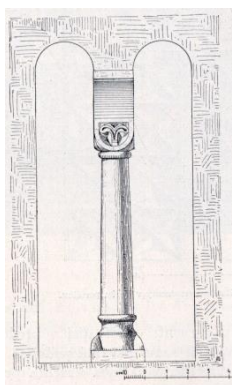

28. Milevsko, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, horní patra jižní stěny západní věže, pohled od jihu. Foto: autorka

30. Analogie sochařské výzdoby hlavic románských sloupků, 1, 3, 5, 7 Milevsko, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, 2 Prüfening, kostel sv. Jiří, hlavice sloupu dvojité arkády v chóru, kolem roku 1120, 4 Řezno, klášter sv. Jakuba, hlavice sloupu z bývalé křížové chodby, konec 12. století, 6 Řezno, klášter sv. Emmerama, hlavice sloupu ve Wolfgangově kryptě, kolem poloviny 11. století, 8 Řezno, klášter sv. Jakuba, hlavice sloupu z bývalé křížové chodby, konec 12. století. Kresba: autorka

29. Mapa středověkých stezek v jižních a západních Čechách. Reprodukce z: KVĚT 1997

31. Kondrac, kostel sv. Bartoloměje, konec 12. století, sloupek okénka ve věži. Reprodukce z: PODLAHA 1911, 105–106

32. Boletice, kostel sv. Mikuláše, konec 12. století, sdužené okénko a patka sloupku v západní věži. Foto: autorka

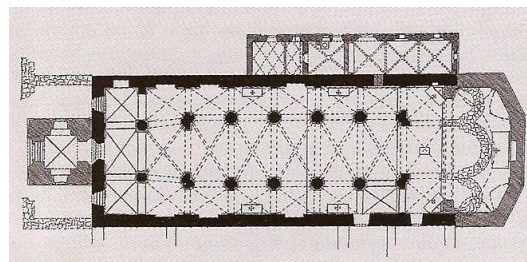
63. Boletice, kostel sv. Mikuláše, konec 12. století, románský portál v severní zdi. Foto: autorka

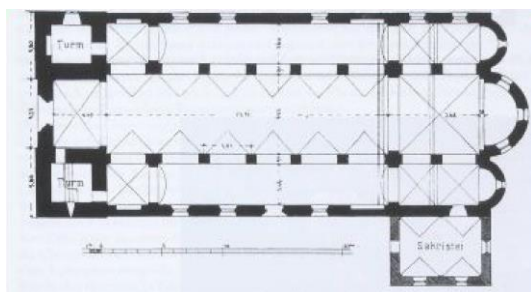
34. Mirovice, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, sdužené okénko v západní věži. Foto: autorka

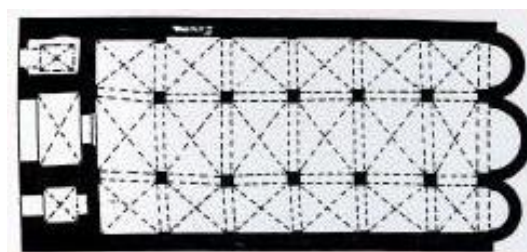
35. Milevsko, kostel sv. Jiljí, konec 12. století, úsek románského kvádového zdiva ve stěně gotické sakristie, pohled od severu. Foto: autorka

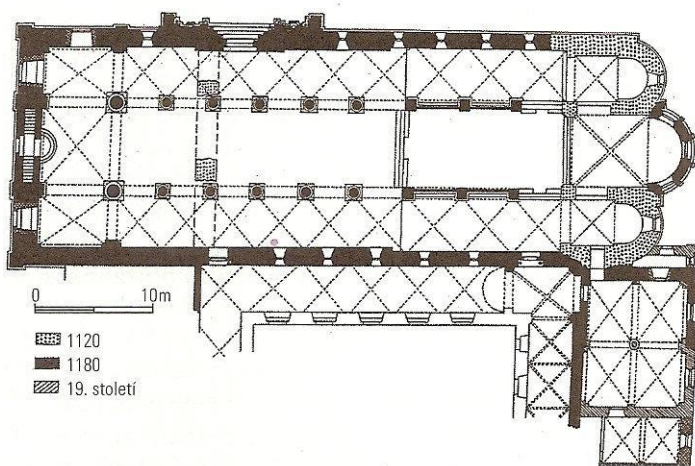
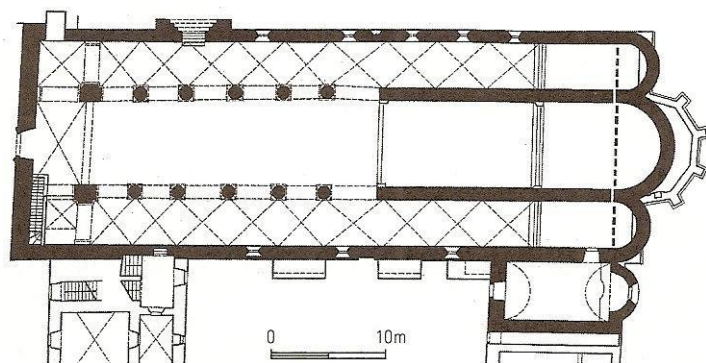
36. Walderbach, kostel Panny Marie a sv. Mikuláše, po roce 1143, půdorys. Reprodukce z: FRIEDRICH 2009, 5

37. Straubing, kostel sv. Petra, konec 12. století, půdorys. Reprodukce z: EICHLER 2009, 85

38. Prüll, kostel sv. Víta, 1130–1150/60, půdorys. Reprodukce z: MORSBACH 1996, 118

39. Milevsko, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. až počátek 13. století, půdorys románské fáze (*nahore*), **Řezno**, kostel sv. Jakuba, 1090–1184, půdorys (*dole*). Reprodukce z: BŘICHÁČEK 2009, 103

40. Milevsko, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. až počátek 13. století, pohled do mnišského chóru od východu. Foto: autorka

41. Řezno, bazilika sv. Jakuba, kolem 1180, pohled do mnišského chóru od jihozápadu. Foto: autorka

42. Milevsko, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. až počátek 13. století, pohled do trojlodí od východu. Foto: autorka

43. Řezno, bazilika sv. Jakuba, kolem 1180, pohled do trojlodí od západu. Foto: autorka

44. Milevsko, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. až počátek 13. století, konzola v západní zdi. Foto: autorka

45. Milevsko, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. až počátek 13. století, konzola na vnější straně jižní zdi mnišského chóru. Foto: autorka

46. Milevsko, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. až počátek 13. století, hlavice sloupů. Foto: Petr Skalník

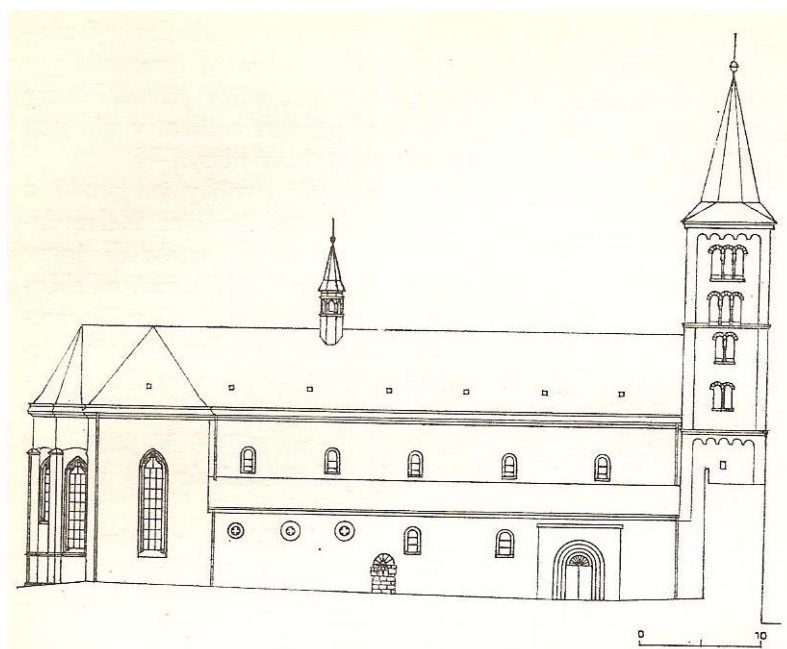
47. Řezno, bazilika sv. Jakuba, kolem 1180, hlavice sloupu v trojlodí. Foto: autorka

48. Albrechtice nad Vltavou, kostel sv. Petra a Pavla, druhá polovina 12. století, hlavice sloupu pod emporou. Foto: autorka

49. Milevsko, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. až počátek 13. století, patka sloupu v trojlodí. Foto: autorka

50. Milevsko, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. až počátek 13. století, severní průčelí. Reprodukce z: KUTHAN 1977, 54

51. Milevsko, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. až počátek 13. století, severní ústupkový portál. Foto: autorka

52. Jistebnice, kostel sv. Michaela, první čtvrtina 13. století, portál. Foto: autorka

53. Kolinec, kostel sv. Jakuba, konec 12. století, severní ústupkový portál. Foto: autorka

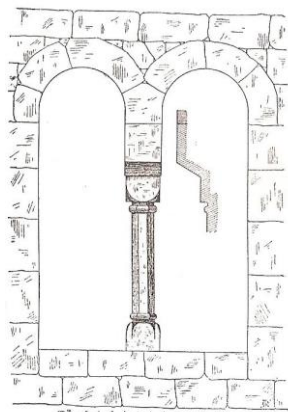
54. Milevsko, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. až počátek 13. století, severní portálek s gotickou kružbou. Foto: autorka

55. Milevsko, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. až počátek 13. století, jižní portál vedoucí do ambitu. Foto: autorka

56. Milevsko, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. až počátek 13. století, západní průčelí, pohled od jihozápadu. Foto: Petr Skalník

58. Milevsko, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. až počátek 13. století, románské okénko ve věži. Reprodukce z: PODLAHA/ŠITTLER 1898, 95

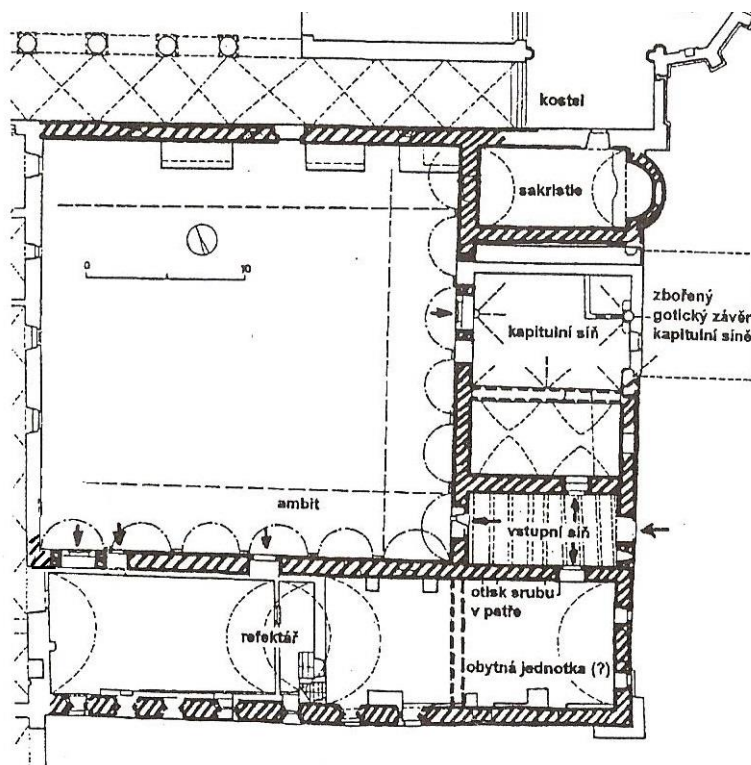
57. Milevsko, premonstrátský klášter a kostel sv. Jiljí od severozápadu, veduta Jana Willenberga z roku 1602

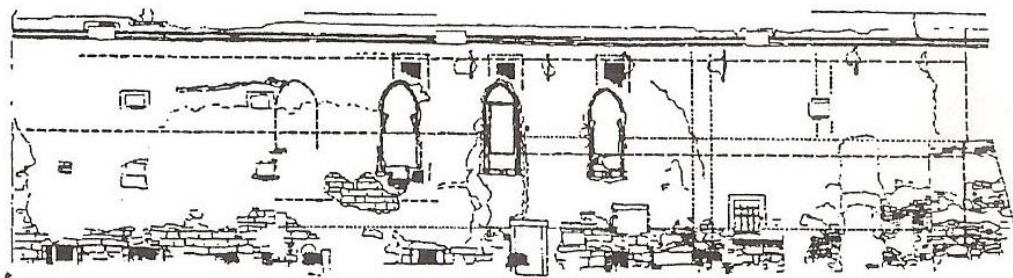
59. Milevsko, sakristie, konec 12. století, pohled od jihovýchodu, šipkou vyznačen fragment římsy.
Foto: autorka

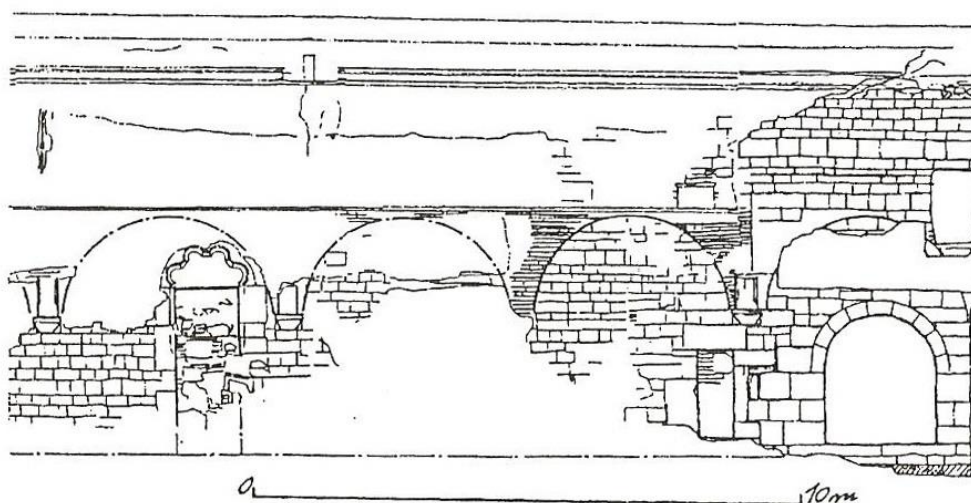
60. Milevsko, napojení západního a jižního křídla konventu v rajském dvoře, počátek 13. století.
Foto: autorka

61. Milevsko, románské budovy konventu, počátek 13. století, půdorys se zakreslením románských konstrukcí. Reprodukce z: SOMMER 1998b, 234

62. Milevsko, jižní křídlo románského konventu, počátek 13. století, schematický náčrt jižního průčelí. Černá zachované románské otvory, čárkované čáry nynější dělení interiéru, tečkované čáry polohy zaniklých románských konstrukcí. Reprodukce z: SOMMER 1998b, 235

63. Milevsko, jižní křídlo románského konventu, počátek 13. století, schematický náčrt západní části severního průčelí. Reprodukce z: SOMMER 2000a, 197

64. Milevsko, dva románské portály v západní části jižního křídla románského konventu, počátek 13. století. Foto: autorka

65. Milevsko, románský portál s tympanonem zdobeným obloučkovým vlysem v nádvoří zdi jižního křídla konventu, 20. až 30. léta 13. století. Foto: autorka

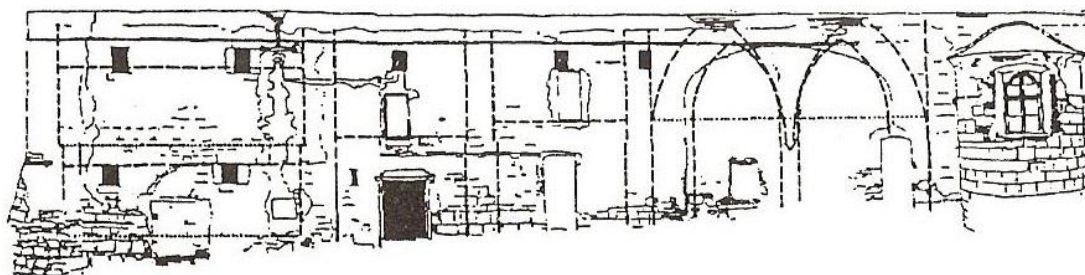

66. Mouřenec, kostel sv. Mauricia, 20. léta 13. století, jižní portál. Foto: autorka

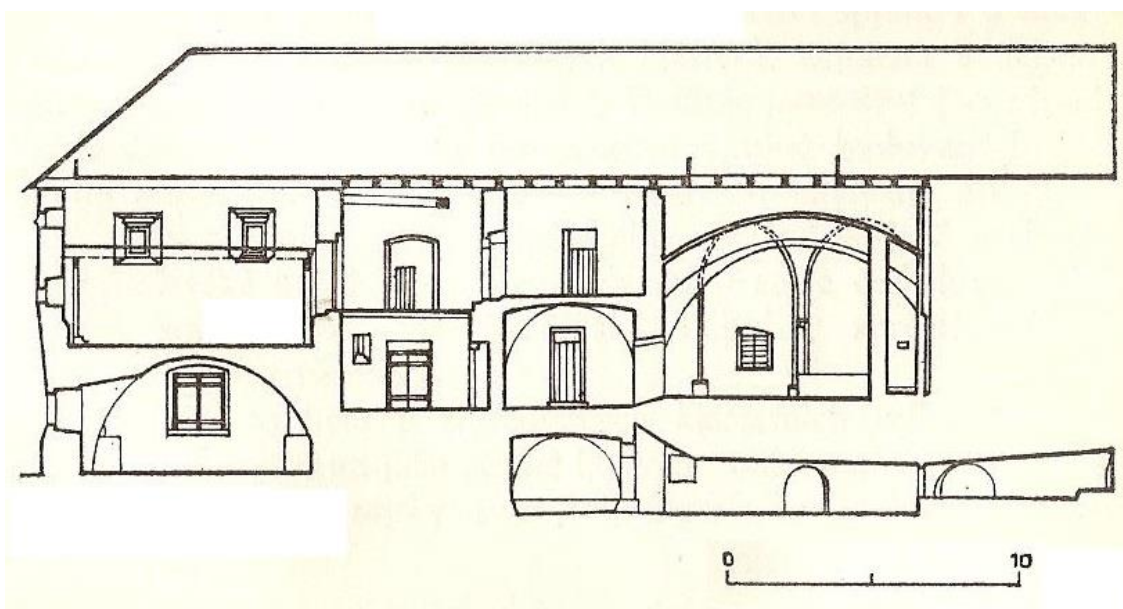
67. Kvášňovice, kostel sv. Bartoloměje, 1230 až 1240, jižní portál. Foto: autorka

68. Dobrš, kostel Zvěstování Panny Marie, 1230 až 1240, románský portál v západní zdi. Foto: autorka

69. Dobrš, kostel sv. Jana a Pavla, 1230 až 1240, jižní portál. Foto: autorka

70. Milevsko, východní průčelí konventu, počátek 13. století, schematický náčrt. Černá zachované románské otvory, čárkované čáry dnešní dělení interiérů, tečkované čáry polohy zaniklých románských konstrukcí. Reprodukce z: SOMMER 1998b, 235

71. Milevsko, řez východním křídlem konventu, počátek 13. století. Reprodukce z: KUTHAN 1977, 56

72. Milevsko, oblouky vedoucí do kapitulní síně v nádvoří zdi východního křídla konventu, počátek 13. století, pohled od západu. Foto: Petr Skalník

73. Milevsko, interiér vrátnice ve východním křídle konventu, počátek 13. století, pohled od východu. Foto: autorka

74. Milevsko, románský portál a okénko vrátnice ve východním křídle konventu, počátek 13. století, pohled od západu. Foto: autorka

75. Milevsko, nádvoří stěna baziliky, konec 12. až počátek 13. století, pohled z rajskeho dvora od jihu. Foto: autorka

76. Milevsko, klenební konzola v nádvoří stěně baziliky, konec 12. až počátek 13. století. Foto: autorka

77. Milevsko, bazilika Navštívení Panny Marie, raně gotický transept a presbytář, 60. až 80. léta 13. století, pohled od severovýchodu. Foto: Petr Skalník

78. Milevsko, bazilika Navštívení Panny Marie, konzola v transeptu, 60. až 80. léta 13. století. Foto: autorka

79. Milevsko, bazilika Navštívení Panny Marie, klenební svorník ve středním poli transeptu, 60. až 80. léta 13. století. Foto: Petr Skalník

80. Milevsko, bazilika Navštívení Panny Marie, klenební svorník v bočním poli transeptu, 60. až 80. léta 13. století. Foto: Petr Skalník

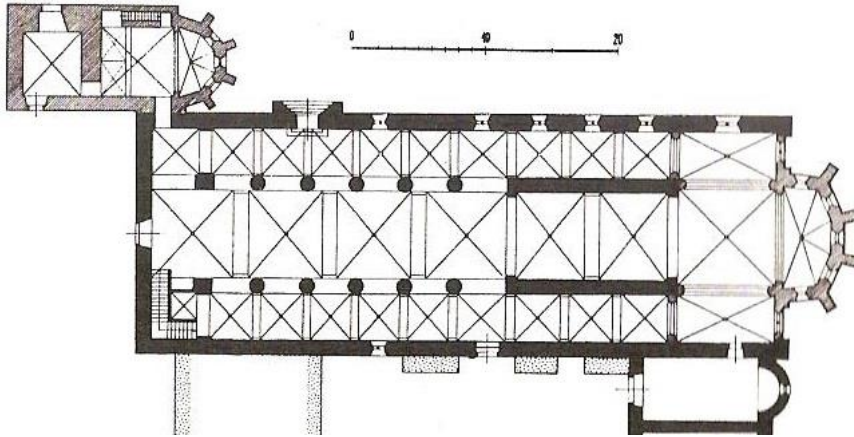
81. Milevsko, bazilika Navštívení Panny Marie, hlavice ve středním poli transeptu, 60. až 80. léta 13. století. Foto: Petr Skalník

82. Milevsko, bazilika Navštívení Panny Marie, hlavice ve středním poli transeptu, 60. až 80. léta 13. století. Foto: Petr Skalník

83. Milevsko, bazilika Navštívení Panny Marie, konzola v transeptu, 60. až 80. léta 13. století. Foto: Petr Skalník

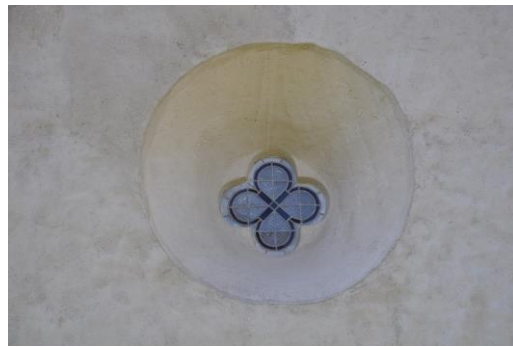
84. Milevsko, bazilika Navštívení Panny Marie a opatská kaple, půdorys, trojlodí z konce 12. až počátku 13. století, transept, presbytář a opatská kaple z 60. až 80. let 13. století.
Reprodukce z: POCHE 1978, 385

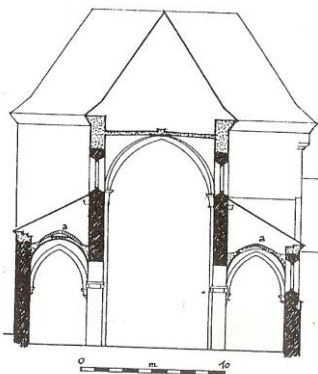
85. Milevsko, bazilika Navštívení Panny Marie, patka pásu triumfálního oblouku a klenební přípory, 60. až 80. léta 13. století.
Foto: autorka

86. Milevsko, bazilika Navštívení Panny Marie, hlavice klenební přípory a výběh žebra v presbytáři, 60. až 80. léta 13. století.
Foto: autorka

87. Milevsko, bazilika Navštívení Panny Marie, kruhové okénko s kružbou v severní stěně boční lodi, 60. až 80. léta 13. století. Foto: autorka

88. Milevsko, bazilika Navštívení Panny Marie, konec 12. a přestavba z 60. až 80. let 13. století, příčný řez trojlodím, a čelní oblouky zaniklých gotických kleneb. Reprodukce z: SOMMER 1995, 287

89. Milevsko, portál a okénko na západním průčelí baziliky Navštívení Panny Marie, asi 14. století. Foto: autorka

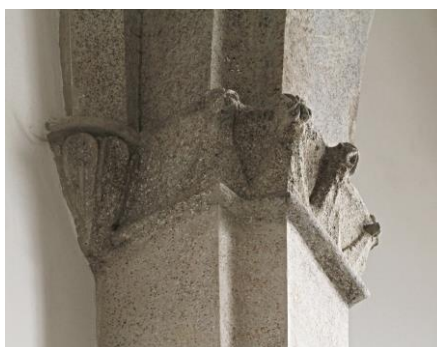
90. Milevsko, bazilika Navštívení Panny Marie, gotický portál na západním průčelí, 2. polovina 14. století.
Foto: autorka

91. Milevsko, závěr opatské kaple, 60. až 80. léta 13. století, pohled od severovýchodu.
Foto: autorka

92. Milevsko, svorník v lodi opatské kaple, 60. až 80. léta 13. století. Foto: autorka

93. Milevsko, opatská kaple, hlavice a konzola při triumfálním oblouku, 60. až 80. léta 13. století.
Foto: Petr Skalník

94. Milevsko, opatská kaple, sokl ostění okna, 60. až 80. léta 13. století.
Foto: Petr Skalník

95. Milevsko, opatská kaple, sloupek tribuny, asi mladší doplněk z konce 19. století.
Foto: autorka

96. Milevsko, klenební svorník v místnosti nad opatskou kaplí, 60. až 80. léta 13. století.
Foto: autorka

97. Milevsko, konzola v místnosti nad opatskou kaplí, 60. až 80. léta 13. století.
Foto: autorka

98. Milevsko, klenba místnosti nad opatskou kaplí, 60. až 80. léta 13. století. Foto: autorka

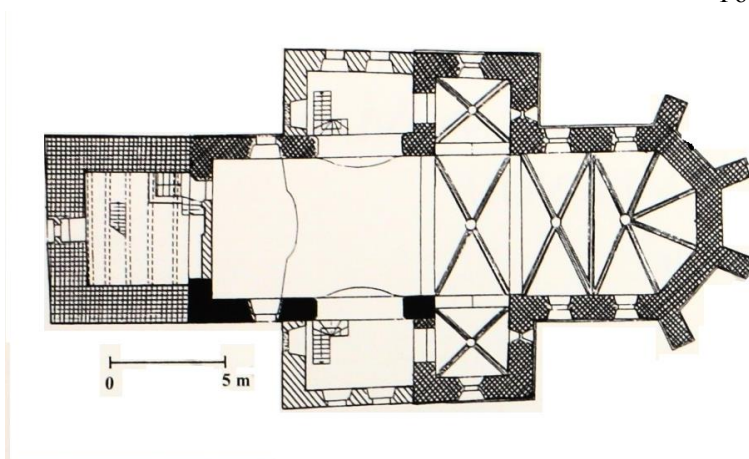

99. Milevsko, raně gotická okna refektáře, 60. až 80. léta 13. století, jižní stěna jižního křídla konventu, pohled od jihu.
Foto: Petr Skalník

100. Milevsko, východní raně gotické okno refektáře, 60. až 80. léta 13. století, jižní stěna jižního křídla konventu.
Foto: Petr Skalník

101. Kostelec nad Vltavou, kostel Narození Panny Marie, poslední čtvrtina 13. až druhá čtvrtina 14. století, půdorys s vyznačením románské části. Reprodukce z: ADÁMEK/VARHANÍK 2000, 210

102. Hodušín, kostel sv. Václava, portál, konec 13. století. Foto: autorka

103. Milevsko, věž středověkého opevnění kláštera při průchodu mezi I. a II. nádvořím obsažená v barokní dostavbě, pohled od západu. Foto: autorka

104. Milevsko, budova Latinské školy, kolem roku 1300 a třetí čtvrtina 14. století, pohled od severu. Foto: autorka

105. Adalbert Benedikt Juhn, Johann Venuto: Pohled na milevský klášter, 1809, kolorovaná kresba. Národní knihovna ve Vídni

106. Milevsko, portál v přízemí Latinské školy, druhá polovina 14. století. Foto: autorka

107. Milevsko, fragment okna s postranními sedátky v patře Latinské školy, druhá polovina 14. století. Foto: autorka

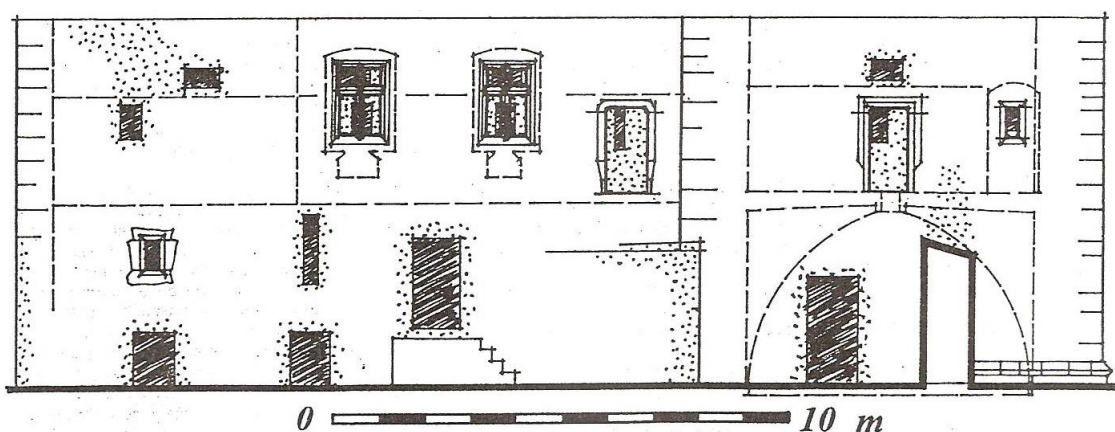

108. Milevsko, portál v patře Latinské školy, druhá polovina 14. století. Foto: autorka

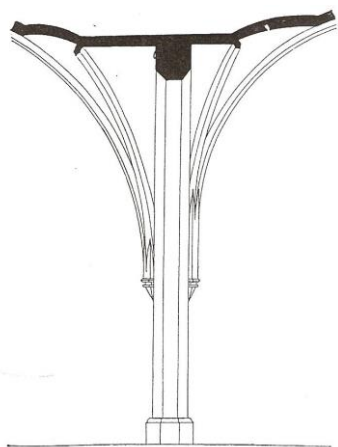

109. Milevsko, gotická věž a palác, první čtvrtina 14. století a druhá polovina 14. století, pohled od severovýchodu. Foto: autorka

110. Milevsko, klenební svorník v přízemí gotické věže, první čtvrtina 14. století. Foto: autorka

111. Milevsko, gotická věž a palác, první čtvrtina 14. století a druhá polovina 14. století, schéma jižního průčelí se zakreslením částečné rekonstrukce gotického stavu. Reprodukce z: SOMMER 1996, 10

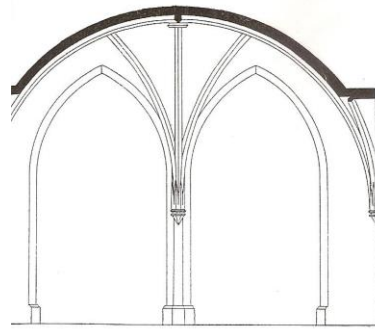
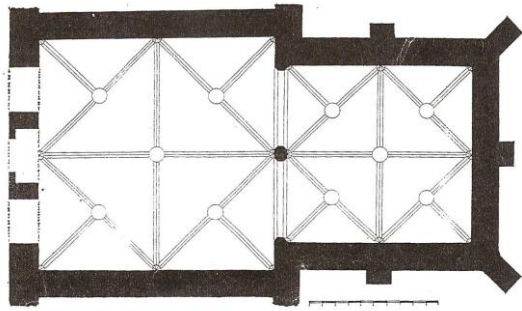
112. Milevsko, kapitulní síň, druhá až třetí třetina 14. století, příčný řez triumfálním obloukem. Reprodukce z: BŘICHÁČEK/MUK 1991, 274

113. Milevsko, konzola v západní stěně kapitulní síně, druhá až třetí třetina 14. století. Foto: Petr Skalník

114. Milevsko, konzola a náběh arkád ve východní stěně kapitulní síně, druhá až třetí třetina 14. století. Foto: Petr Skalník

115. Milevsko, kapitulní síň, druhá až třetí třetina 14. století, půdorys s rekonstrukcí klenby dle Jana Muka. Reprodukce z: BRICHÁČEK/MUK 1991, 273

116. Milevsko, kapitulní síň, druhá až třetí třetina 14. století, příčný řez lodí. Reprodukce z: BRICHÁČEK/MUK 1991, 274

117. Milevsko, kostel sv. Jiljí, kolem roku 1400, klenba presbytáře. Foto: Petr Skalník

118. Milevsko, kostel sv. Jiljí, kolem roku 1400, patka klenební přípory v presbytáři. Foto: autorka

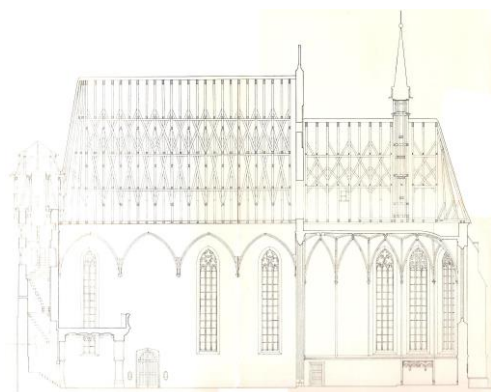
119. Milevsko, kostel sv. Jiljí, kolem roku 1400, sedile v presbytáři. Foto: autorka

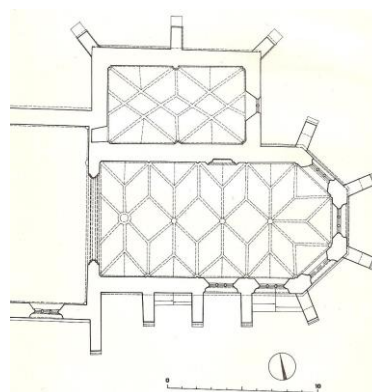
120. Milevsko, kostel sv. Jiljí, kolem roku 1400, pohled od jihu. Foto: Petr Skalník

121. Milevsko, kostel sv. Jiljí, kolem roku 1400, konzoly v lodi. Foto: Petr Skalník

122. Milevsko, kostel sv. Jiljí, kolem roku 1400, podélný řez. Reprodukce z: KUTHAN 1977, TAB. VI.

123. Milevsko, kostel sv. Jiljí, kolem roku 1400, schéma klenby v presbytáři a sakristii. Reprodukce z: KUTHAN 1977, TAB. IV.

124. Milevsko, románská patka s fragmentem dřívku, konec 12. století, č. 73/2000. Foto: autorka

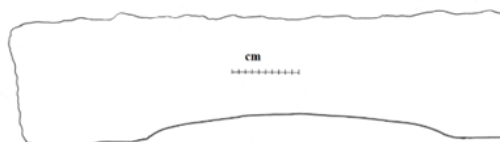
125. Milevsko, krychlová románská hlavice, konec 12. století, č. 27/2000. Foto: autorka

126. Milevsko, románská hlavice, konec 12. století, č. 16/2000. Foto: autorka

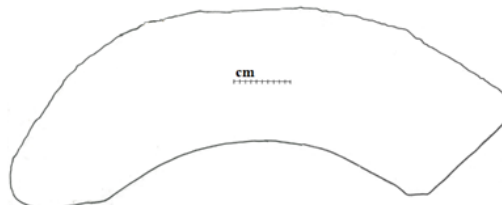
11/2016

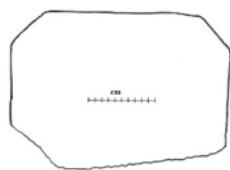
87/2000

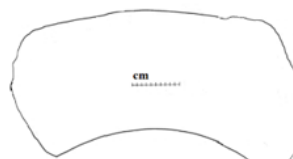
79/2000

81/2000

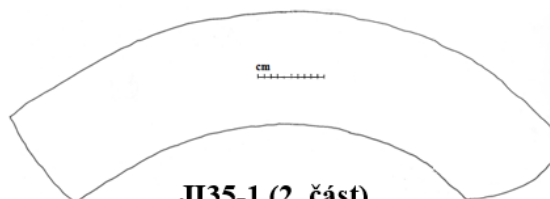
64/2000

75/2000

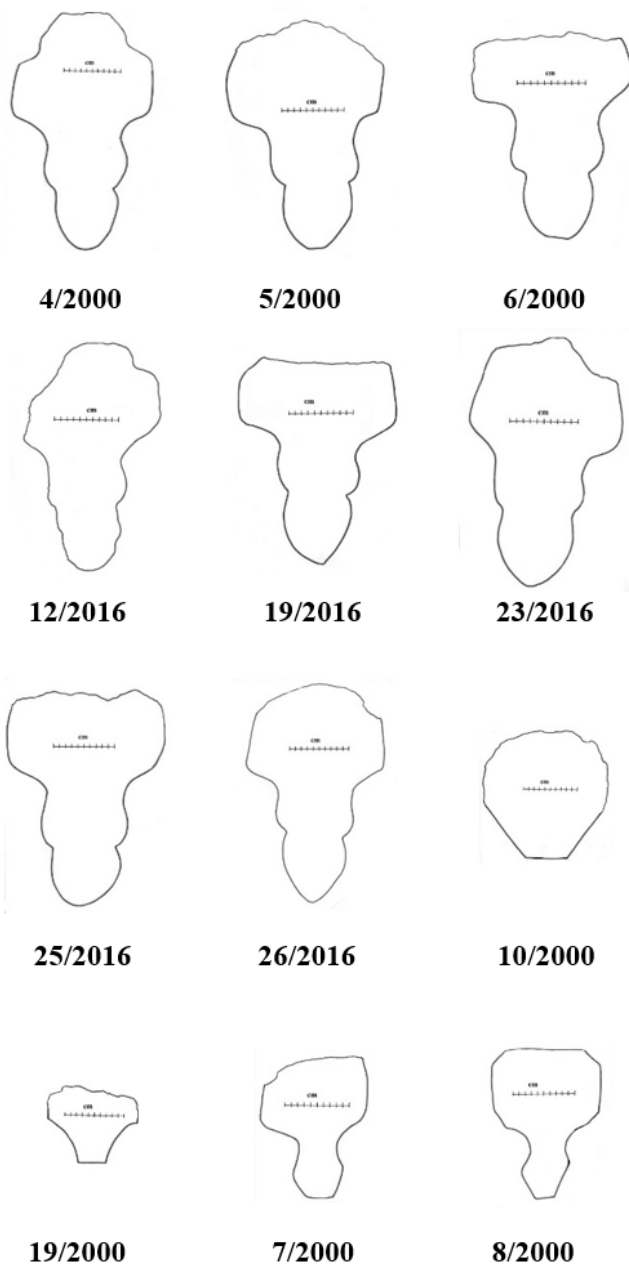

JI35-1 (1. část)

JI35-1 (2. část)

127. Milevsko, díly a zlomky archivolt románských portálů z archeologických výzkumů kláštera, konec 12. až čtvrtina 13. století. Kresba: autorka

128. Milevsko, profily gotických klenebních žebér z archeologických výzkumů kláštera, druhá polovina 13. až 2. polovina 14. století. Kresba: autorka

129. Milevsko, gotický svorník, 60. ač 80. léta 13. století, č. 43/2000. Foto: autorka

130. Milevsko, gotický svorník, 60. ač 80. léta 13. století, č. 43/2000. Foto: autorka.

131. Milevsko, gotický styčník, 60. ač 80. léta 13. století, č. 21/2016. Foto: autorka.

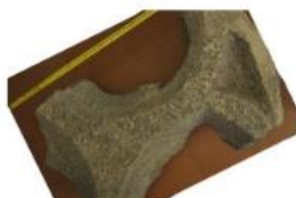
51/2000

82/2000

60/2000

67/2000

40/2000

38/2000

11/2000

15/2000

86/2000

57/2000

29/2016

18/2000

21/2000

132. Milevsko, díly a zlomky okenních kružeb z archeologických výzkumů kláštera, 30. až 80. léta 13. století, polovina 14. století. Foto: autorka

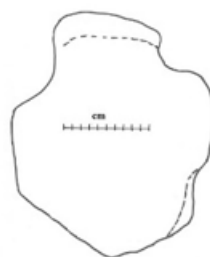

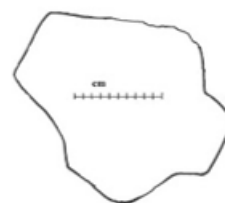
56/2000

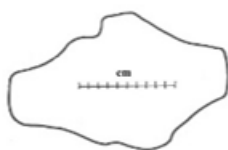
76/2000

14/2016

17/2016

61/2000

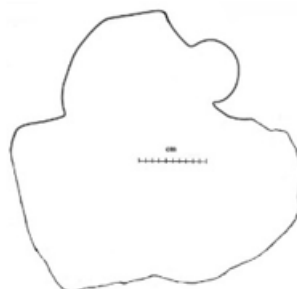
45/2000

58/2000

30/2000

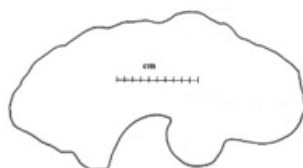
77/2000

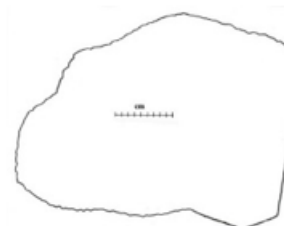
37/2000

65/2000

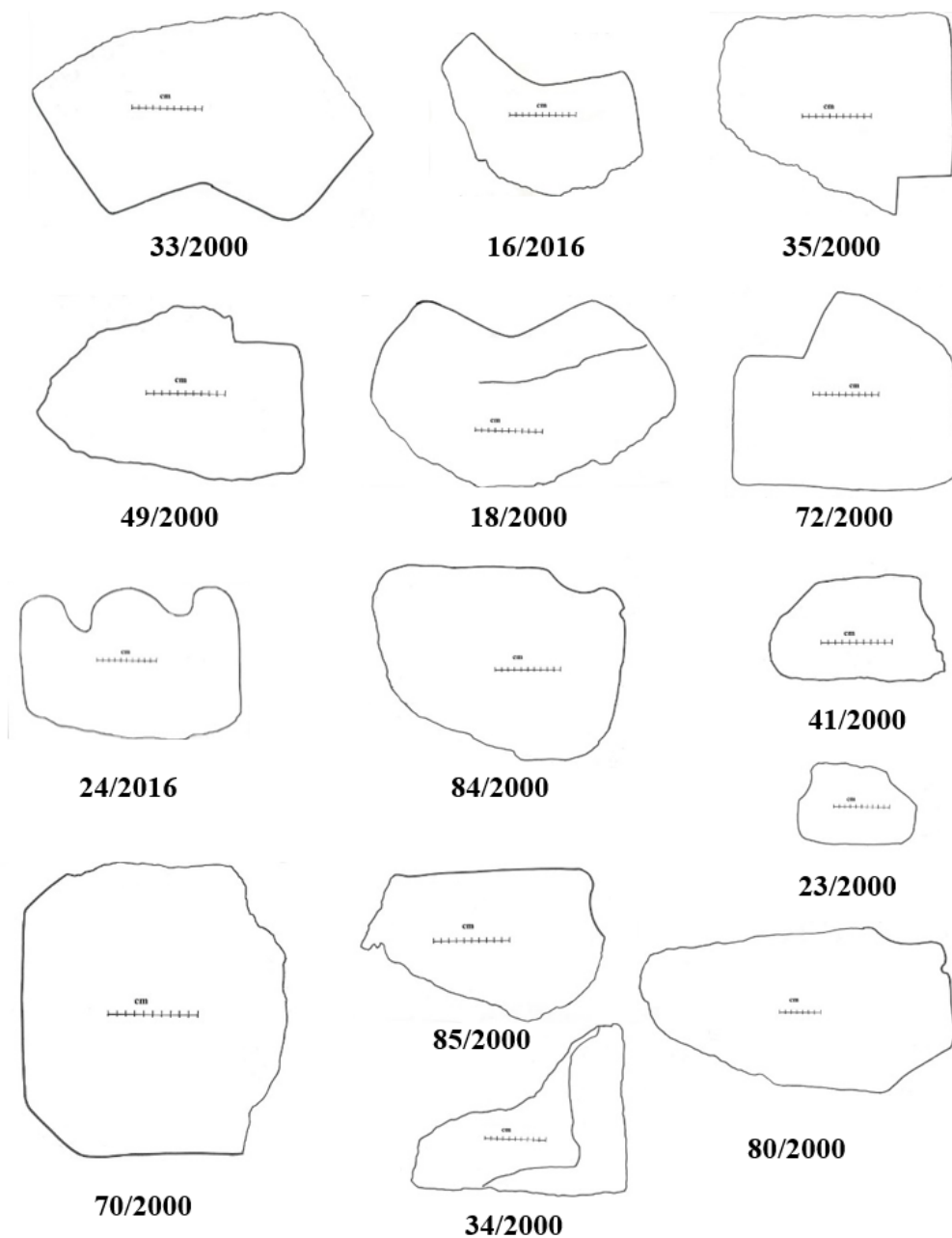

69/2000

29/2000

133. Milevsko, profilace okenních prutů a ostění z archeologických výzkumů kláštera, 30. až 80. léta 13. století, polovina 14. století. Kresba: autorka

134. Milevsko, profilace architektonických prvků z archeologických výzkumů kláštera, 12. až 14. století. Kresba: autorka

135. Milevsko, zlomek architektonického prvku s rytinou, konec 12. až první čtvrtina 13. století (?), č. 27/2016. Foto: autorka

136. Milevsko, zlomek mramorové oltářní menzy, konec 14. století (?), č. 50/2000. Foto: autorka

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

ADÁMEK 1999 — Jan ADÁMEK: K osudům komunity milevského kláštera za husitských válek. In: Tábořský archiv. Sborník Státního okresního archivu v Táboře 9, 1999, 91–101

ADÁMEK 2001 — Jan ADÁMEK: Patronáty milevského kláštera ve středověku. In: Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska. Ostrava 2001, 63–81

ADÁMEK/FRÖLICH 1997 — Jan ADÁMEK / Jiří FRÖLICH: Torzo náhrobníku milevského opata Františka († 1405). In: Bibliotheca Strahoviensis 3. Praha 1997, 249–251

ADÁMEK/VARHANÍK 2000 — Jan ADÁMEK / Jiří VARHANÍK: Nové poznatky o stavebním vývoji kostela Narození Panny Marie v Kostelci nad Vltavou. In: Průzkumy památek 7, 2000, 209–214

ANDERLE/HAUSEROVÁ 2013 — Jan ANDERLE / Milena HAUSEROVÁ: Další zjištění k románské podobě kostela ve Svojsíně. In: Průzkumy památek XX, 2013, 229–237

Archiv für österreichische Geschichte — Archiv für österreichische Geschichte 78. Vídeň 1892

BACHMANN 1977 — Erich BACHMANN: Romanik in Böhmen. Geschichte Architektur, Malerei, Plastik und Kunstgewerbe. München 1977

BACHMANN 1999 — Günter BACHMANN: Kloster Alpirsbach. München/Berlin 1999

BARTOVÁ 2009 — Veronika BARTOVÁ: Kostel sv. Mauricia. (Nepublikovaná bakalářská práce). 2009

BARTOVÁ 2011 — Veronika BARTOVÁ: Středověká sakrální architektura horního Pootaví do roku 1420. (Nepublikovaná diplomová práce). 2011

BENEŠ / PARKMAN/ PTÁK/ ŠÁLKOVÁ 2010 — Jaromír BENEŠ / Marek PARKMAN / Martin PTÁK / Tereza ŠÁLKOVÁ: Archeologický výzkum raně středověkého hradiště Na Jáně v Netolicích a objev zaniklé církevní architektury. In: Archeologické výzkumy v jižních Čechách 23, 2010, 191–204

BENEŠOVSKÁ 1981 — Klára BENEŠOVSKÁ: Kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče. Nejstarší kostel a otázka jeho půdorysného typu. In: Umění 29, 1981, 404–411

BENEŠOVSKÁ 1994 — Klára BENEŠOVSKÁ: Cisterciácká architektura. In: Řád cisterciáků v českých zemích ve středověku. Sborník vydaný k 850. výročí založení kláštera v Plasech. Praha 1994, 25–29

BENEŠOVSKÁ 2001a — Klára BENEŠOVSKÁ: Kostel sv. Jiljí. Milevsko. In: Klára BENEŠOVSKÁ / Petr CHOTĚBOR / Tomáš DURDÍK / Zdeněk DRAGON: Architektura románská. Praha, 2001, 108

BENEŠOVSKÁ 2001b — Klára BENEŠOVSKÁ: Hrad Cheb. In: Klára BENEŠOVSKÁ / Petr CHOTĚBOR / Tomáš DURDÍK / Zdeněk DRAGON: Architektura románská. Praha, 2001, 116–117

BENEŠOVSKÁ 2001c — Klára BENEŠOVSKÁ: Premonstrátský klášter s kostelem Nanebevzetí P. Marie. Milevsko. In: Klára BENEŠOVSKÁ / Petr CHOTĚBOR / Tomáš DURDÍK / Zdeněk DRAGON: Architektura románská. Praha, 2001, 132–133

BERÁNEK/ČECH/EBEL 2004 — Jan BERÁNEK / Petr ČECH / Martin EBEL: Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie v Žatci. In: Průzkumy památek. Denkmalforschung. Historical Monuments' Research & Documentation 11, 2004, 3–50

BIRNBAUM 1929 — Vojtěch BIRNBAUM: Románské emporové kostely v Čechách. In: Max ŠVABINSKÝ / Zdeněk WIRTH / Jan ŠTENC / Emanuel POCHE: Sborník k sedmdesátým narozeninám Karla B. Mádla. Praha 1929, 49–60

BIRNBAUM/CIBULKA/MATĚJČEK/PEČÍRKA/ŠTECH 1931 — Vojtěch BIRNBAUM / Josef CIBULKA / Antonín MATĚJČEK / Jaromír PEČÍRKA / Václav Vilém ŠTECH: Dějepis výtvarného umění v Čechách I. Středověk. Praha 1931

BOHÁČ 1968 — Zdeněk BOHÁČ: Postup osídlení středního Povltaví podle stáří církevních staveb. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 9, 1968, 53–81

BOHÁČ 1972 — Zdeněk BOHÁČ: Patrocinia románských kostelů v Čechách. In: Historická geografie 8, 1972, 32–51

BOHÁČOVÁ/ŠPAČEK 2003 — Ivana BOHÁČOVÁ / Jaroslav ŠPAČEK: Archeologický výzkum kostelů sv. Václava, sv. Klimenta a kostela neznámého zasvěcení. In: Ivana BOHÁČOVÁ (ed.): Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku. Praha 2003, 181–194

BORKOVSKÝ 1975 — Ivan BORKOVSKÝ: Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě. Praha 1975

BOROVSKÝ/CHUDÁREK 2005 — Tomáš BOROVSKÝ/Zdeněk CHUDÁREK: Žďár nad Sázavou. Bývalý konvent cisterciáků „Fons S. Marie“ s kostelem Nanebevzetí Panny Marie a sv. Mikuláše a s poutním kostelem sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře, v mezidobí konvent františkánů. In: Dušan FOLTÝN a kol.: Encyklopedie moravských a slezských klášterů. Praha 2005, 804–815

BOROVSKÝ/KROUPA/EBEL 2005 — Tomáš BOROVSKÝ / Jiří KROUPA / Martin EBEL: Velehrad (Uherské Hradiště). Bývalý konvent cisterciáků s kostelem Nanebevzetí P. Marie, později kolej a nověji rezidence jezuitů s kostelem P. Marie, sv. Cyrila a Metoděje, basilikou minor. In: Dušan FOLTÝN a kol.: Encyklopedie moravských a slezských klášterů. Praha 2005, 724–736

BOROVSKÝ/KROUPA/KROUPA 2005 — Tomáš BOROVSKÝ / Jiří KROUPA / Petr KROUPA: Znojmo – Louka. Bývalá kanonie premonstrátů s kostelem sv. Václava. In: Dušan FOLTÝN a kol.: Encyklopedie moravských a slezských klášterů. Praha 2005, 795–804

BRANIŠ 1892 — Josef BRANIŠ: Dějiny středověkého umění v Čechách. Díl první. Praha 1892

BŘICHÁČEK 1995 — Pavel BŘICHÁČEK: příspěvek k dějinám milevského kláštera. Svědectví archeologie. In: Bibliotheca Strahoviensis 1, 1995, 146–148

BŘICHÁČEK 2005 — Pavel BŘICHÁČEK: Evidenční karty předmětů Milevského muzea. Přírůstková čísla 73/2000, JI35-1, 43/2000, 51/2000, 67/2000, 15/2000, 86/2000, 57/2000 (nepublikováno), Milevsko, 2005

BŘICHÁČEK 2007 — Pavel BŘICHÁČEK: Nebe a peklo na zemi. Milevsko 2007

BŘICHÁČEK 2009 — Pavel BŘICHÁČEK: Archeologický výzkum jádra premonstrátského kláštera v Milevsku. In: Michal MAŠEK / Petr SOMMER / Josef ŽEMLIČKA: Vladislav II. Druhý král z Přemyslova rodu. K 850. výročí jeho korunovace. Praha 2009, 91–106

BŘICHÁČEK 2014 — Pavel BŘICHÁČEK: O lidech práce a služby boží. In: Jiří KÁLAL (ed.): Milevsko. 830 let. 1184–2014. Milevsko 2014, 58–74

BŘICHÁČEK/MUK 1991 — Pavel BŘICHÁČEK / Jan MUK: Kapitulní síň kláštera v Milevsku. Dílo okruhu parléřovské huti. In: Umění. Časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky 39, 1991, 273–275

BŘICHÁČEK/SOMMER 1997: Milevsko (Písek). Premonstrátské převorství (původně opatství) u kostela Nanebevzetí P. Marie. In: Dušan FOLTÝN / Petr SOMMER / Pavel VLČEK: Encyklopedie českých klášterů. Praha 1997, 364–370

BŘICHÁČEK/ČECHURA 2011 — Pavel BŘICHÁČEK / Martin ČECHURA: Kostel sv. Jakuba Většího v Domažlicích a jeho postavení v raně středověké sídelní aglomeraci. In: Archeologie západních Čech 2, 2011, 133–150

BUBEN 2003 — Milan BUBEN: Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. II. díl, I. svazek. Řeholní kanovníci. Praha 2003

BURGET 1985 — Josef BURGET: Raně středověký kostel v Živohošti a jeho proměna v období vrcholné gotiky. In: Památky středních Čech 1, 1985, 50–60

- CDB I — Gustav FRIEDRICH (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I. Pragae 1904–1907
- CDB II — Gustav FRIEDRICH (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II. Pragae 1912
- CDB III/1 — Gustav FRIEDRICH (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III/1. Pragae 1942
- CDB V/1 — Jindřich ŠEBÁNEK / Sáša DUŠKOVÁ (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/1. Pragae 1974
- CDB VI/1 — Zbyněk SVITÁK / Helena KRMÍČKOVÁ / Jarmila KREJČÍKOVÁ (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae VI/1. Pragae 2006
- CODREANU-WINDAUER / WANDERWITZ 1989 — Silvia CODREANU-WINDAUER / Heinrich WANDERWITZ: Die frühe Kirche in der Diözese Regensburg. Betrachtungen zu den archäologischen und schriftlichen Quellen bis zum Ende des 8. Jahrhunderts. In: Peter MORSBACH: 1250 Jahre Kunst und Kultur im Bistum Regensburg. Mníchov/Curych 1989, 9–45
- CONRAD 1983 — Lore CONRAD: Die Bildsymbolsprache der Romanischen Schottenkirche in Regensburg. Regensburg 1983
- ČECH 2004 — Petr ČECH: Žatec v raném středověku (6. – počátek 13. století). In: Jan BERÁNEK / Petr HOLODNÁK (ed.) / Ivana EBERLOVÁ (ed.): Žatec. Praha 2004, 54–115
- ČECHURA 1983 — Jaroslav ČECHURA: Patrová kaple a nejstarší části kláštera ve Vyšším Brodě. In: Umění XXXI, 1983, 317–333
- ČECHURA/KUTHAN 1980 — Jaroslav ČECHURA / Jiří KUTHAN: Středověké stavby kláštera v Plasích. In: Památky a příroda 5, 1980, 203–217
- DALLMEIER 1996 — Michael DALLMEIER: Niedermünster. Von der Urnenfelderzeit zur adeligen Damenstiftskirche. In: Helmut-Eberhard PAULUS / Hermann REIDEL / Paul WINKLER: Romanik in Regensburg. Kunst, Geschichte, Denkmalpflege. Regensburg 1996, 17–20
- DEHIO 1991 — Georg DEHIO: Handbuch der Deutschen Kunstdenkmäler. Bayern V. Regensburg und die Oberpfalz. München 1991
- DOLISTA 1990 — Karel DOLISTA: Premonstrátský klášter Milevsko. Milevsko 1990
- DRAGOUN 2009 — Zdeněk DRAGOUN: Pražské románské domy po sedmi letech. In: Staletá Praha 25, 2009, 47–53

DRAGOUN/STEHLÍKOVÁ 1992 — Zdeněk DRAGOUN / Dana STEHLÍKOVÁ: Archeologické a stavebně historické výzkumy v areálu prelatury zbraslavského kláštera. In: Staletá Praha 22, 1992, 135–164

DRAGOUN/ŠKABRADA/TRYML 2002 — Zdeněk DRAGOUN / Jiří ŠKABRADA / Michal TRYML: Románské domy v Praze. Praha/Litomyšl 2002

DRAGOUN/RADOMĚRSKÝ 1997 — Zvonimír DRAGOUN / Pavel RADOMĚRSKÝ: Louňovice pod Blaníkem (Benešov). Zaniklá kanonie premonstrátek u kostela P. Marie. In: Dušan FOLTÝN / Petr SOMMER / Pavel VLČEK: Encyklopedie českých klášterů. Praha 1997, 352–354

DRDA 1983 — Miloš DRDA: Cihelna 13. století v Milevsku. In: Archaeologia historica 8, 1983, 167–173

DVORSKÝ/JANÁČEK/KUTHAN 1982 — Jiří DVORSKÝ / Josef JANÁČEK / Jiří KUTHAN: Umění doby posledních Přemyslovců. Praha 1982

EICHLER 2009 — Katrin EICHLER: Zur Baugeschichte der drei Regensburger Damenstifte Nieder-, Ober- und Mittelmünster. Regensburg 2009

EMLER 1879 — Josef EMLER (ed.): Libri confirmationum III et I. Pragae 1879

ENGLICHOVÁ 1996 — Věra ENGLICHOVÁ: Stavební vývoj premonstrátského kláštera v Milevsku se zaměřením na kostel Navštívení Panny Marie (nepublikovaná závěrečná práce kurzu CŽV). 1996

ERŠIL 1980 — Jaroslav ERŠIL (ed.): Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia (Monumenta Vaticana, tomus VI.). Pragae 1980

FIALA 1957 — Zdeněk FIALA: Předmluva. In: Letopis Vincenciův a Jarlochův. Praha 1957, 9–44

FINK 2001 — Alexandra FINK: Romanische Klosterkirchen des heiligen Bischofs Otto von Bamberg (1102–1139). Regensburg, 2001

FLACHNECKER 1995 — Helmut FLACHNECKER: Irische Klausner und Benediktiner. Zur Geschichte von Weih Sankt Peter und St. Jakob. In: Martin ANGERER / Heinrich WANDERWITZ: Regensburg im Mittelalter. Regensburg 1995, 187–195

FOLTÝN/SOMMER 1997a — Dušan FOLTÝN / Petr SOMMER: Větrní – Zátoň (Český Krumlov). Zaniklé proboštství ostrovských benediktinů u kostela sv. Jana Křtitele. In: Dušan FOLTÝN / Petr SOMMER / Pavel VLČEK: Encyklopedie českých klášterů. Praha 1997, 685

FOLTÝN/SOMMER 1997b — Dušan FOLTÝN / Petr SOMMER: Litomyšl (Svitavy). Zaniklá premonstrátská kanonie u kostela P. Marie. In: Dušan FOLTÝN / Petr SOMMER / Pavel VLČEK: Encyklopedie českých klášterů. Praha 1997, 345–347

FOLTÝN/SOMMER/VLČEK 1997 — Dušan FOLTÝN / Petr SOMMER / Pavel VLČEK: Encyklopedie českých klášterů. Praha 1997

FRB II — Kosmův Letopis český s pokračovateli/ Cosmae chronicon Boemorum cum continuatoribus (= Fontes rerum Bohemicarum, Tom II). Praha 1874

FREY 1984a — Jiří FREY: Jiří z Milevska. In: 800 let Milevska, 1184/1984. Milevsko 1984, 18–22

FREY 1984b — Jiří FREY: Okolí Milevska z hlediska geografického, klimatického a půdního. In: 800 let Milevska, 1184/1984. Milevsko 1984, 11–13

FREY 1984c — Jiří FREY: Počátky Milevska, jeho název a pečeť. In: 800 let Milevska, 1184/1984. Milevsko 1984, 23–27

FREY/MICHÁLEK 1978 — Jiří FREY / Jan MICHÁLEK: BZO 1975, č. 146, 53. Praha 1978

FRIEDRICH 2009 — Verena FRIEDRICH: Walderbach. Pfarrkirche St. Maria und St. Nikolaus ehemalige Zisterzienser – Klosterkirche. Passau 2009

FROLÍK 2001 — Jan FROLÍK: Nejstarší sakrální architektura na Pražském hradě. Současný stav poznání. In: Luděk GALUŠKA / Pavel KOUŘIL / Zdeněk MĚŘÍNSKÝ (ed.): Velká Morava mezi východem a západem. Grossmähren zwischen West und Ost. Brno 2001, 107–113

FROLÍKOVÁ-KALISZOVÁ 1999 — Drahomíra FROLÍKOVÁ-KALISZOVÁ: Dřevěné kostely v Čechách v archeologických pramenech. In: Archeologie ve středních Čechách. K počtě 65. narozenin Jiřího Slámy 3/2. Praha 1999, 535–545

GALUŠKA/POLÁČEK 2006 — Luděk GALUŠKA / Lumír POLÁČEK: Církevní architektura v centrální oblasti velkomoravského státu. In: Petr SOMMER (ed.): České země v raném středověku. Praha 2006, 92–153

GREISELMAYER 1996 — Volkmar GREISELMAYER: Anmerkungen zum Nordportal der Schottenkirche St. Jakob in Regensburg. In: Helmut-Eberhard PAULUS / Hermann REIDEL / Paul WINKLER: Romanik in Regensburg. Kunst, Geschichte, Denkmalpflege. Regensburg 1996, 154–167

GRUEBER 1871 — Bernhard GRUEBER: Die Kunst des Mittelalters in Böhmen I. Wien 1871

HAUSBERGER 1991 — Karl HAUSBERGER: Das Bistum Regensburg I. Mittelalter. Kehl, 1991

HAUSEROVÁ/NOVÁČEK/ČECHURA/FALTA 2011 — Milena HAUSEROVÁ / Karel NOVÁČEK / Martin ČECHURA / Milan FALTA: Románský kostel sv. Petra a Pavla ve Svojině. In: Průzkumy památek XVIII, 2011, 5–30

HAVLICE 2010 — Jiří HAVLICE: Kostel sv. Mikuláše v Boleticích na Českokrumlovsku ve světle archeologie. In: Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok 22, 2010, 115–126

HAVRDA/TRYML 2013 — Jan HAVRDA / Michal TRYML: Nebovidy. Středověká osada v pražském podhradí. Praha 2013

HEJNA 1962 — Antonín HEJNA: Zjištění stanice říční plavby v Červené nad Vltavou. In: Zprávy památkové péče 22, 1962, 81–86

HEJNA 1981a — Antonín HEJNA: Kostel sv. Víta v Zahradce u Ledče. Archeologický výzkum. In: Umění 29, 1981, 399–404

HEJNA 1981b — Antonín HEJNA: Novější objevy románské sakrální architektury v Čechách. In: Archeologické rozhledy 33, 1981, 636–648

HEJNA 1983 — Antonín HEJNA: Příspěvek ke studiu malých opevněných sídel doby přemyslovské v Čechách. In: Památky archeologické 74, 1983, 366–436

HEJNA 1987 — Antonín HEJNA: Původní půdorysná podoba kostela sv. Jiljí v Milevsku. In: Archeologické výzkumy v jižních Čechách 4, 1987, 55–65

HOSTAŠ 1900 — Karel HOSTAŠ / Ferdinand VANĚK: Soupis památek historických a uměleckých v království českém od pravěku do počátku XIX. století. Politický okres sušický. 1900

HUML 1996 — Václav HUML. Pražské kostely sv. Michala a sv. Haštala na Starém Městě ve světle nových archeologických výzkumů. In: Archaeologia historica 21, 1996, 17–29

CHUDÁREK 1993 — Zdeněk CHUDÁREK: Nástin typologie cisterciáckých klášterů v českých zemích. In: Památky středních Čech 7, 1993, 16–22

JINDROVÁ 1958 — Jarmila JINDROVÁ: Malba tří světců z domu čp. 460 v Praze 1. In: Zprávy památkové péče 18, 1958, 173–175

KAIGL/CHALOUPEK 1998 — Jan KAIGL / Petr CHALOUPEK: Vesnické románské kostely s chórovou věží a apsidou. Příspěvek architektů k poznání staveb dochovaných v českých zemích. In: Zprávy památkové péče 58, 1998, 261–276

KAŠIČKA/NECHVÁTAL 1973 — František KAŠIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL: Archeologický a stavební průzkum areálu kostela sv. Martina v Radomyšli. In: Památková péče 33, 1973, 105–116

KAŠPAR 1996 — Vojtěch KAŠPAR: Sídlištní komplex u kostela sv. Petra na Poříčí ve světle nových archeologických výzkumů. In: Muzejní a vlastivědná práce. Časopis společnosti přátel starožitností 34, 1996, 119–121

KIBIC/KRÁLOVÁ 2010 — Karel KIBIC / Bohumila KRÁLOVÁ: Ke stavební historii kostela Nejsvětější trojice v Dobřichově. In: Památky středních Čech 24, 2010, 41–71

KLÁPŠTĚ 2012 — Jan KLÁPŠTĚ: Proměna českých zemí ve středověku. Praha 2012

KONEČNÝ/BORSKÝ/HOŘÍNEK 1994 — Lubomír KONEČNÝ / Pavel BORSKÝ / Jan HOŘÍNEK: K nejstarším stavebním dějinám kláštera Rosa Coeli v Dolních Kounicích. In: Jižní Morava 30, 1994, 264–273

KOTEK 1955 — Vladislav KOTEK: Příspěvek k nejstarším dějinám osídlení milevského okresu. In: Sborník vysoké školy pedagogické v Olomouci. Historie II. Praha 1955, 111–120

KOTRBA 1970 — Viktor KOTRBA: Architektura. In: Jaroslav PEŠINA (red.): české umění gotické, 1350–1420. Praha 1970, 56–111

KOTTMANN/SCHLOSS 1994 — Albrecht KOTTMANN / Helmut SCHLOSS: Hirsau im Schwarzwald. Regensburg 1994

KROUPA 1996 — Petr KROUPA: Premonstrátský klášter Louka. In: Jižní Morava. Vlastivědný sborník 32, 1996, 36–42

KUBÁTOVÁ 1956 — Taťána KUBÁTOVÁ: K tematice dvoulodí. In: Dobroslav LÍBAL (ed.): Umění věků. Praha 1956, 86–95

KUBÍČEK/LÍBAL 1955 — Alois KUBÍČEK / Dobroslav LÍBAL: Strahov. Praha 1955

KUTHAN 1969a — Jiří KUTHAN: Kostel sv. Jiljí a premonstrátské opatství v Milevsku. In: Jihočeský sborník historický XXXVIII, 1969, 57–68

KUTHAN 1969b — Jiří KUTHAN: Premonstrátské opatství a kostel sv. Jiljí v Milevsku. In: Umění 17, 1969, 521–537

KUTHAN 1975 — Jiří KUTHAN: Gotická architektura v jižních Čechách. Zakladatelské dílo Přemysla Otakara II. Praha, 1975

KUTHAN 1977 — Jiří KUTHAN: Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století. 2., rozšířené vydání, České Budějovice 1977

KUTHAN 1982 — Jiří KUTHAN: Architektura v přemyslovském státě 13. století. In: Jiří DVORSKÝ / Josef JANÁČEK / Jiří KUTHAN (ed.): Umění doby posledních Přemyslovců. Praha 1982, 181–351

KUTHAN 1984 — Jiří KUTHAN: K některým otázkám výkladu architektury 13. století v českých zemích. In: Umění 32, 1984, 38–47

KUTHAN 1994 — Jiří KUTHAN: Česká architektura v době posledních Přemyslovců. Města, hrady, kostely, kláštery. Vimperk 1994

KUTHAN 2014 — Jiří KUTHAN: Benediktinské kláštery střední Evropy a jejich architektura. Praha 2014

KVĚT 1997 — Radan KVĚT: Staré stezky v České republice. Brno 1997

KYNCL/VARHANÍK 2010 — Tomáš KYNCL / Jiří VARHANÍK: K datování první etapy výstavby románského kostela sv. Martina v Bernarticích, okr. Písek. In: Archaeologia historica 35, 2010, 369–372

KYTKA 1940 — Josef KYTKA: Milevsko a jeho kraj. Milevsko, 1940

KYTLICOVÁ 1968 — Olga KYTLICOVÁ: Slovanské pohřebiště v Brandýsku. In: Památky archeologické 59, 193–246

LAVIČKA 2010 — Roman LAVIČKA: Kostel sv. Mikuláše v Boleticích – stavební vývoj objektu a jeho rekonstrukce na přelomu tisíciletí. In: Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok 22, 2010, 127–143

LEHNER 1889a — Ferdinand Josef LEHNER: Románské exkurse. Kostel sv. Jiljí v Milevsku. In: Method. Časopis věnovaný umění křesťanskému XV, 1889, 51–54

LEHNER 1889b — Ferdinand Josef LEHNER: Románské exkurse. Chrám řádu premonstrátského. Chrám Navštívení Panny Marie v Milevsku. In: Method. Časopis věnovaný umění křesťanskému XV, 1889, 37–44

LEHNER 1905 — Ferdinand Josef LEHNER: Dějiny umění národa českého I. Doba románská II. Architektura II. Praha 1905

LEHNER 1907 — Ferdinand Josef LEHNER: Dějiny umění národa českého I. Doba románská III. Architektura, sochařství, malířství, umělecký průmysl. Praha 1907

LÍBAL 1946 — Dobroslav LÍBAL: Pražské gotické kostely. Praha 1946

LÍBAL 1948 — Dobroslav LÍBAL: Gotická architektura v Čechách a na Moravě. Praha 1948

LÍBAL 1949 — Dobroslav LÍBAL: O skupině českých pozdně románských kostelů. In: Oldřich BLAŽÍČEK / Jan KVĚT (ed.): Cestami umění. Sborník k počtě šedesátých narozenin Antonína Matějčka. Praha 1949, 57–66

LÍBAL 1961 — Dobroslav LÍBAL: Architektura románská. In: Ivan BORKOVSKÝ, Architektura v českém národním dědictví. Praha 1961

LÍBAL 1974 — Dobroslav LÍBAL (rec.): Anežka MERHAUTOVÁ: Raně středověká architektura v Čechách. In: Umění XXII, 1974, 160–175

LÍBAL 1975 — Dobroslav LÍBAL (rec.): Jiří KUTHAN: Gotická architektura v jižních Čechách. In: Umění XXIV, 1975, 565–566

LÍBAL 1984 — Dobroslav LÍBAL: Gotická architektura. In: Dějiny českého výtvarného umění I/1. Praha 1984, 145–215

LÍBAL 2001 — Dobroslav LÍBAL: Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek. Praha 2001

LÍBAL/MUK 1984 — Dobroslav LÍBAL / Jan MUK: Středověké stavební konstrukce a technologie. In: Archaeologia historica 9, 1984, 239–246

LUTOVSKÝ 1999 — Michal LUTOVSKÝ: Odras mocenských změn 10. století ve struktuře jihočeských hradišť. In: Archeologie ve středních Čechách 3. K počtě 65. narozenin Jiřího Slámy, 199, 283–291

LUTOVSKÝ 2011 — Michal LUTOVSKÝ: Jižní Čechy v raném středověku. Slovanské osídlení mezi Práchní a Chýnovem. České Budějovice 2011

MAGIRIUS 2010 — Heinrich MAGIRIUS: Forschungsstand und neue Ergebnisse zur Baugeschichte von Klöstern der Benediktiner und Benediktinerinnen des 12. und 13. Jahrhunderts in Obersachsen. In: Milada STUDNIČKOVÁ (ed.): Čechy jsou plné kostelů. Boemia plena est ecclesiis. Kniha k počtě PhDr. Anežky Merhautové, DrSc. Praha 2010, 22–36

MACEK/ZAHRADNÍK 2009 — Petr MACEK / Pavel ZAHRADNÍK: Bývalý cisterciácký klášter v Sedlci u Kutné Hory a jeho barokní proměny. In: Radka LOMIČKOVÁ (ed.): Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700. Praha 2009, 419–439

MACH/ŠITTLER 1913 — František MACH / Eduard ŠITTLER: Oprava chrámu svatojiřského na hradě Pražském. In: Památky archaeologické a místopisné XXIV, 1913, 329–401

MAI 1995 — Paul MAI: Die Kanonissenstifte Ober-, Nieder- und Maittelmünster in Regensburg. In: Martin ANGERER / Heinrich WANDERWITZ: Regensburg im Mittelalter. Regensburg 1995, 203–206

MAI 1999 — Paul MAI: Die Augustiner-Chorherren in Bayern einst und heute. Paring 1999

MAŘÍK 2011 — Jan MAŘÍK: Ecclesia lignea, memoria nebo něco úplně jiného? In: Eva DOLEŽALOVÁ / Petr MEDUNA (ed.): Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odnít. Praha 2011, 40–45

MATOK 1980 — Franz Xaver MATOK: Pöförring. Katholische Pfarrkirche St. Leonhard. München 1980

MEDUNA 2009 — Petr MEDUNA: Curia Radonice – výjimka nebo pravidlo? In: Michal MAŠEK / Petr SOMMER / Josef ŽEMLIČKA: Vladislav II. Druhý král z Přemyslova rodu. K 850. výročí jeho korunovace. Praha 2009, 203–211

MENCL 1939 — Václav MENCL: Románská architektura v zemích českých. Praha 1939

MENCL 1948 — Václav MENCL: Česká architektura doby lucemburské. Praha 1948

MENCL 1951–1952 — Václav MENCL: Tvary klenebních žeber v české gotické architektuře. In: Zprávy památkové péče 11–12, 1951–1952, 268–281

MENCL 1958 — Václav MENCL: Počátky středověké architektury v jihozápadních Čechách. In: Zprávy památkové péče XVIII, 1958, 133–146

MENCL 1959 — Václav MENCL: Architektura předrománských Čech. In: Umění 7, 1959, 331–353

MENCL 1960a — Václav MENCL: Vývoj středověkého portálu v českých zemích. In: Zprávy památkové péče 20, 1960, 8–26, 112–153

MENCL 1960b — Václav MENCL: Vývoj okna v architektuře českého středověku. In: Zprávy památkové péče 20, 1960, 181–232

MENCL 1962 — Václav MENCL: Středověká architektura na střední Vltavě. In: Umění 10, 1962, 217–246

MENCL 1965 — Václav MENCL: Panské tribuny v naší románské architektuře. In: Umění 13, 1965, 29–62

MENCL 1974 — Václav MENCL: České středověké klenby. Praha 1974

MENCL/BENEŠOVSKÁ/SOUKUPOVÁ 1978 — Václav MENCL / Klára BENEŠOVSKÁ / Helena SOUKUPOVÁ: Předrománská a románská architektura v západních Čechách. Plzeň 1978

MENŠÍK 2012 — Petr MENŠÍK: Pravěk na Milevsku. Archeologie regionu od nejstarší doby po raný středověk. Milevsko 2012

MERHAUTOVÁ 1966 — Anežka MERHAUTOVÁ: Bazilika sv. Jiří na Pražském hradě. Praha 1966

MERHAUTOVÁ 1971 — Anežka MERHAUTOVÁ: Raně středověká architektura v Čechách. Praha 1971

MERHAUTOVÁ 1984a — Anežka MERHAUTOVÁ: Velkomoravská architektura. In: Rudolf CHADRABA (ed.): Dějiny českého výtvarného umění I/1. Praha 1984, 32–39

MERHAUTOVÁ 1984b — Anežka MERHAUTOVÁ: Románská architektura v Čechách. In: Rudolf CHADRABA (ed.): Dějiny českého výtvarného umění I/1. Praha 1984, 45–73

MERHAUTOVÁ 1993 — Anežka MERHAUTOVÁ: Poznámka ke kostelu sv. Jiljí v Milevsku. In: *Mediaevalia Historica Bohemica* 3, 1993, 135–139

MERHAUTOVÁ 2006 — Anežka MERHAUTOVÁ: Nejstarší česká sakrální architektura. In: Petr SOMMER: České země v raném středověku. Praha 2006, 154–160

MERHAUTOVÁ/REICHERTOVÁ 1966 — Anežka MERHAUTOVÁ / Květa REICHERTOVÁ: Počátky monumentální architektury v Litomyšli. In: *Umění XIV*, 1966, 317–333

MERHAUTOVÁ/RICHTER/SRŠEŇ 1980 — Anežka MERHAUTOVÁ / Miroslav RICHTER / Lubomír SRŠEŇ: Architektonické zlomy ostrovského kláštera. In: *Sborník Národního muzea v Praze. Acta Musei Nationalis Pragae. Řada A Historie XXXIV*, 1980, 1–105

MERHAUTOVÁ/TŘEŠTÍK 1984 — Anežka MERHAUTOVÁ / Dušan TŘEŠTÍK: Románské umění v Čechách a na Moravě. Praha 1984

MERHAUTOVÁ/SOMMER/VLČEK 1997 — Anežka MERHAUTOVÁ / Petr SOMMER / Pavel VLČEK: Osek (Teplice). Cisterciácké opatství P. Marie u kostela Nanebevzetí P. Marie. In: Dušan FOLTÝN / Petr SOMMER / Pavel VLČEK: *Encyklopedie českých klášterů*. Praha 1997, 403–406

MERHAUTOVÁ/SOMMER 1999 — Anežka MERHAUTOVÁ / Petr SOMMER: Strahovský klášter. Jeho založení a románská bazilika. In: *Umění XLVII*, 1999, 154–168

MERHAUTOVÁ/SOMMER 2000 — Anežka MERHAUTOVÁ / Petr SOMMER: Strahovský klášter. Stavební dějiny baziliky od roku 1182 do doby opata Lohelia. In: *Umění 48*, 2000, 302–314

MERTA 2013 — David MERTA: Bývalý premonstrátský klášter v Brně-Zábrdovicích (poznámky ke středověkým stavebním dějinám). In: *Forum Urbes Medii Aevi VII*, 2013, 108–117

MERTA/PEŠKA 2015 — David MERTA / Marek PEŠKA: Ke stavu poznání stavebních dějin bývalého kláštera premonstrátek Rosa Coeli v Dolních Kounicích. Nález románského obytného objektu pod stavbou barokního konventu. In: *Archaeologia historica* 40, 2015, 819–837

MERTA/RYBNÍČEK/ZŮBEK 2004 — David MERTA / Michal RYBNÍČEK / Antonín ZŮBEK: Ke stavebnímu založení kostela Nanebevzetí Panny Marie v Brně-

Zábrdovicích. In: Vladimír HAŠEK / Rostislav NEKUDA / Matej RUTTKAY (ed.): *Ve službách archeologie V*. Brno, 2004, 146–150

MORSBACH 1995 — Peter MORSBACH: *Kunst in Regensburg*. Regensburg 1995

MORSBACH 1996 — Peter MORSBACH: *Zur frühen Baugeschichte der ehemaligen Benediktinerabtei- und Karthäuserkloster-Kirche St. Vitus in Regensburg-Prüll*. In: Helmut-Eberhardt PAULUS / Hermann REIDEL / Paul W. WINKLER: *Romanik in Regensburg. Kunst, Geschichte, Denkmalpflege*. Regensburg 1996, 115–123

MUK 1991 — Jan MUK: *Stavebně historický průzkum kostela sv. Mořice*, nepublikovaná studie, 1991

MUK 1993 — Jan MUK: *Stavební historie*. In: Vladimír HORPENIAK (ed.): *St. Maurenzen – Mouřenec. Sborník k znovuvysvěcení kostela sv. Mořice na Mouřenci na Šumavě dne 26. září 1993*. Plzeň 1993, 36–40

MUK/EBEL 1988 — Jan MUK / Martin EBEL: *Milevsko. Stavebně historický průzkum kláštera*, nepublikovaná studie, 1998

MUK/REICHERTOVÁ 1972 — Jan MUK / Květa REICHERTOVÁ: *Stavební a archeologický výzkum v kostele sv. Petra a Pavla ve Starých Prachaticích*. In: *Památková péče XXXII*, 218–226, 253–255

NECHVÁTAL 1999 — Bořivoj NECHVÁTAL: *Radomyšl. Raně středověké pohřebiště*. Praha 1999

NEUWIRTH 1888 — Joseph NEUWIRTH: *Geschichte der christlichen Kunst in Böhmen bis zum Aussterben der Přemysliden*. Prag 1888

NOVÁČEK/ADÁMEK 2010 — Karel NOVÁČEK / Jan ADÁMEK: *Kladrubský klášter 1115–1421. Osídlení, architektura, artefakty*. Plzeň 2010

NOVOTNÝ 2006 — Josef NOVOTNÝ: *Restaurování románsko-gotické polychromie sloupů, podhledů oblouků a archivolt lodi kostela Navštívení Panny Marie v Milevsku*, nepublikovaná studie, 2006

OPPELTOVÁ/KROUPA 2005 — Jana OPPELTOVÁ / Jiří KROUPA: *Olomouc – Klášterní Hradisko. Bývalá kanonie premonstrátů s kostelem Nanebevzetí P. Marie, původně konvent benediktinů s kostelem sv. Štěpána*. In: Dušan FOLTÝN a kol.: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha 2005, 513–522

PAULUS 1995 — *Regensburger Aspekte romanischer Architektur*. In: Martin ANGERER / Heinrich WANDERWITZ: *Regensburg im Mittelalter*. Regensburg 1995, 383–386

PIANOWSKI 2000 — Zbigniew PIANOWSKI: Relikty nejstarší svatyně pod katedrálním kostelem na krakovském Wawelu. In: Luboš POLANSKÝ / Jiří SLÁMA / Dušan TŘEŠTÍK (ed.): Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. (+ 7. února 999). Praha 2000, 236–238

PÍŠA 1969 — Vladimír PÍŠA: Kostel sv. Vavřince pod Petřínem. Studie o výzkumu románského jednolodí s pravoúhlým kněžištěm. In: Staletá Praha IV. Praha 1969, 100–118

PÍŠA 1990 — Vladimír PÍŠA: Břevnov v raném středověku. K stavebnímu a výtvarnému vývoji benediktinského kláštera. In: Umění XXXVIII, 1990, 481–502

PODLAHA 1911 — Antonín PODLAHA: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém 35. Politický okres Benešovský. Praha, 1911

PODLAHA/ŠITTLER 1898 — Antonín PODLAHA / Eduard ŠITTLER: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém 5. Politický okres Milevský. Praha, 1898

POCHE 1977 — Emanuel POCHE a kol.: Umělecké památky Čech A/J. Praha 1977

POCHE 1978 — Emanuel POCHE a kol.: Umělecké památky Čech K/O. Praha 1978

POULÍK 1975 — Josef POULÍK: Mikulčice. Sídlo a pevnost knížat velkomoravských. Praha 1975

PRIX 1993 — Dalibor PRIX: Středověký kostel sv. Bartoloměje v Praze 9 – Kyjích do počátku husitských válek. In: Umění XLI, 1993, 231–249

PROFANTOVÁ 2009 — Naďa PROFANTOVÁ: Dvorce: sídla knížat a velmožů. In: Petr SOMMER / Dušan TŘEŠTÍK / Josef ŽELIČKA: Přemyslovci. Budování českého státu. Praha 2009, 97–99

PROSTŘEDNÍK 2003 — Jan PROSTŘEDNÍK: Záchranný výzkum v kostele sv. Jana Křtitele v Turnově-Nudvojovicích. In: Archeologie ve středních Čechách 7, 2003, 633–674

RADOVÁ-ŠTIKOVÁ 1983 — Milada RADOVÁ-ŠTIKOVÁ: Poznámky k dosavadnímu datování některých raných kostelů v Čechách. In: Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie = Acta Musei Nationalis Pragae. Series A – Historia 37, 1983, 117–128

RADOVÁ-ŠTIKOVÁ 1986 — Milada RADOVÁ-ŠTIKOVÁ: Sakristie s apsidou vesnických farních kostelů. In: Umění XXXIV, 441–450

RADOVÁ 1992 — Milada RADOVÁ: Románský dům. In: Milada RADOVÁ / Jiří ŠKABRADA: Románské stavitelství. Praha 1992, 116–176

RADOVÁ-ŠTIKOVÁ 1996 — Milada RADOVÁ-ŠTIKOVÁ: Idensen. K úvahám nad západní tribunou románského kostela. In: Vladimír NEKUDA (ed.): *Archaeologia historica* 21, 1996, 281–287

RADOVÁ-ŠTIKOVÁ 2010 — Milada RADOVÁ-ŠTIKOVÁ: Příspěvky k otázce nejstarších českých zděných domů. In: *Zprávy památkové péče* 70, 2010, 383–386

RAJLICH 2001 — Petr RAJLICH: Stavební kámen milevského kláštera. Petrografická analýza materiálu z archeologických výzkumů a stávajících středověkých konstrukcí premonstrátského kláštera v Milevsku okres Písek (nepublikovaná práce). Praha 2001

RBM II — Josephi EMLER (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II. Pragae* 1882

REICHERTOVÁ 1997 — Květa REICHERTOVÁ: Několik poznámek k hodnocení raně středověké zástavby v bývalém klášteře sv. Prokopa na Sázavě. In: Pavel MICHNA / Rostislav NEKUDA / Josef UNGER (ed.): *Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám doc. PhDr. Vladimíra Nekudy, DrSc.* Brno 1997, 289–292

RICHTER/MERHAUTOVÁ/BŘICHÁČEK/SOMMER 1990 — Miroslav RICHTER / Anežka MERHAUTOVÁ / Pavel BŘICHÁČEK / Petr SOMMER: Bazilika s první jižní kaplí Ostrovského kláštera. In: *Umění* 38, 1990, 185–195

SAJBT 2014 — Jiří SAJBT: Románské kostely ve středním Pojizeří jako pramen k dějinám rané šlechty. In: *Z českého ráje a Podkrkonoší* 27, 2014, 11–43

SEDLÁČEK 1908 — August SEDLÁČEK: *Místopisný slovník historický*. Praha 1908

SCHMID 1995 — Peter SCHMID: Rastibona Benedictina. Die Regensburger Benediktinerklöster St. Emmeram, Prüll und Prüfening während des Mittelalters. In: Martin ANGERER / Heinrich WANDERWITZ: *Regensburg im Mittelalter*. Regensburg 1995, 177–186

SCHMID 1997 — Peter SCHMID: Das karolingische Regensburg. In: *Regensburg im Licht seines geschichtlichen Selbstverständnisses. Regensburger Herbstsymposion zur Kunstgeschichte und Denkmalpflege*. Regensburg 1997, 57–67

SOMMER 1992 — Jan SOMMER: Poznatky z průzkumu vnějších líců zdiva kostela v Jankově u Votic. In: *Muzejní a vlastivědná práce. Časopis společnosti přátel starožitností* 30, 1992, 169–175

SOMMER 1993 — Jan SOMMER: Poznámky k výkladu stavebního vývoje několika středověkých kostelů v nejnižnějším cípu Čech. In: *Zprávy památkové péče* 53, 1993, 27–28

SOMMER 1995 — Jan SOMMER: Gotické klenby trojlodí premonstrátské baziliky v Milevsku. In: Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 32, 1995, 286–288

SOMMER 1996 — Jan SOMMER: Dva gotické paláce v areálu milevského kláštera. In: Památkové listy 10, 1996, 8–10

SOMMER 1997a — Jan SOMMER: Průzkumy východní části klášterního kostela v Milevsku v letech 1996 a 1997. In: Výběr 4, 1997, 295–300

SOMMER 1998a — Jan SOMMER: Milevsko. Bývalý konvent premonstrátů, jižní a východní křídlo. Průzkum středověkých částí bývalých konventních budov premonstrátského kláštera v Milevsku (nepublikovaný stavebně-historický průzkum). 1998

SOMMER 1998b — Jan SOMMER: První etapa průzkumů románského konventu v Milevsku v roce 1998. In: Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 35, 1998, 225–235

SOMMER 1999a — Jan SOMMER: Poznámka k průzkumům milevského kláštera v roce 1999. Neznámý vstupní otvor v románském konventu, otázky původní podoby raně gotického presbyteria klášterního kostela. In: Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 36, 1999, 176–182

SOMMER 1999b — Jan SOMMER: Pracovní konference v areálu kláštera v Milevsku (dojmy organizátora). In: Památkové listy 17, 1999, 4–6

SOMMER 1999c — Jan SOMMER: Středověké pozůstatky klášterního kostela v Želivě. In: Vlastivědný sborník Pelhřimovska 10, 1999, 96–105

SOMMER 1999d — Jan SOMMER: Raně gotická profilace klenebních žebér v hlavní lodi a presbyteriu městského farního kostela v Písku. In: Průzkumy památek 6, 1999, 53–55

SOMMER 2000a — Jan SOMMER: K dispozičnímu řešení západní části jižního křídla románského konventu v Milevsku. In: Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 37, 194–197

SOMMER 2000c — Jan SOMMER: Milevsko. Dílčí sondážní průzkum v jižním křídle konventu v Milevsku (nepublikovaný rukopis). Praha 2000

SOMMER 2003 — Jan SOMMER: Poznámky ke gotickým architektonickým detailům z ostrovského kláštera. In: Vladimír BRYCH / Dana STEHLÍKOVÁ (ed.):

1000 let kláštera na Ostrově. Sborník příspěvků k jeho hmotné kultuře v raném středověku. Praha 2003, 55–68

SOMMER 2007 — Jan SOMMER: Poznámky ke středověkým proměnám kostela sv. Jiljí v Milevsku na základě poznatků z první etapy předběžných výzkumů. On-line: <http://sweb.cz/evk/evkclanky/evkclanky2007/evkclanek070717milevskojilji/index.htm>, od 17. 7. 2007.

SOMMER/ZAHRADNÍK 1999 — Jan SOMMER / Pavel ZAHRADNÍK: Gotický palác v areálu kláštera premonstrátů, upravený na sýpku (nepublikovaný stavebně-historický průzkum). 1999

SOMMER 1978 — Petr SOMMER: České kláštery 10.–13. století ve světle archeologických výzkumů. In: *Archaeologia historica* 3, 1978, 337–345

SOMMER 1984 — Petr SOMMER: K začátkům premonstrátské kanonie v Praze na Strahově. In: *Archaeologica Pragensia* 5, 1984, 97–102

SOMMER 1991 — Petr SOMMER: První dvě století benediktinských klášterů v Čechách. In: *Studia Mediaevalia Pragensia* II, 1991, 75–100

SOMMER 1997b — Petr SOMMER: Raně středověká "ecclesia lignea" a archeologie. In: Pavel MICHNA / Rostislav NEKUDA / Josef UNGER (ed.): *Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám doc. PhDr. Vladimíra Nekudy, DrSc.* Brno 1997, 276–278

SOMMER 1997c — Petr SOMMER: Davle – Ostrov (Praha-západ). Zaniklé benediktinské opatství sv. Jana Křtitele. In: Dušan FOLTÝN / Petr SOMMER / Pavel VLČEK: *Encyklopedie českých klášterů*. Praha 1997, 210–212

SOMMER 2000b — Petr SOMMER: Kaple Panny Marie v klášteře sv. Jiří na Pražském hradě a začátky české sakrální architektury. In: Luboš POLANSKÝ / Jiří SLÁMA / Dušan TŘEŠTÍK (ed.): *Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. (+ 7. února 999)*. Praha 2000, 121–126

SOMMER 2006 — Petr SOMMER: Sázava a české kláštery 11. století. In: Petr SOMMER (ed.): *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*. Praha 2006, 145–159

SOMMER/VLČEK 1997a — Petr SOMMER / Pavel VLČEK: Praha 6 – Břevnov. Benediktinské arcioopatství sv. Markéty. In: Dušan FOLTÝN / Petr SOMMER / Pavel VLČEK: *Encyklopedie českých klášterů*. Praha 1997, 596–604

SOMMER/VLČEK 1997b — Petr SOMMER / Pavel VLČEK: Sázava (Kutná Hora). Bývalé benediktinské opatství sv. Jana Křtitele, P. Marie a sv. Prokopa (monasterium S. Procopii). In: Dušan FOLTÝN / Petr SOMMER / Pavel VLČEK: *Encyklopedie českých klášterů*. Praha 1997, 632–635

SOMMER/VLČEK 1997c — Petr SOMMER / Pavel VLČEK: Plasy (Plzeň-sever). Bývalé cisterciácké opatství u kostela Nanebevzetí P. Marie. In: Dušan

FOLTÝN / Petr SOMMER / Pavel VLČEK: Encyklopedie českých klášterů. Praha 1997, 417–425

SOMMER/VANĚK 2007 — Petr SOMMER / Vojtěch VANĚK: Existe-t-il une architecture Slavníkenne? In: Jiří K. KROUPA / Vojtěch VANĚK: Slavníkovci v českých dějinách. Praha 2007, 20–34

SOMMER/THOMA/THOMOVÁ 2009 — Petr SOMMER / Juraj THOMA / Zuzana THOMOVÁ: Archeologie a rekonstrukce středověké podoby premonstrátské kanonie v Želivi. In: Michal MAŠEK / Petr SOMMER / Josef ŽEMLIČKA: Vladislav II. Druhý král z Přemyslova rodu. K 850. výročí jeho korunovace. Praha 2009, 69–82

SOUKUP 1910 — Josef SOUKUP: Soupis památek historických a uměleckých v království českém 33. Politický okres písecký. Praha 1910

SOUKUP 2009 — Michal B. SOUKUP: K počátkům kláštera v Teplicích. In: Michal MAŠEK / Petr SOMMER / Josef ŽEMLIČKA: Vladislav II. Druhý král z Přemyslova rodu. K 850. výročí jeho korunovace. Praha 2009, 83–90

STEHLÍKOVÁ/VARHANÍK/SOMMER 1984 — Dana STEHLÍKOVÁ / Jiří VARHANÍK / Jan SOMMER: Marginálie k umění doby posledních Přemyslovců. In: Umění 32, 23–37

STOCKER 2001 — Mona STOCKER: Die Schottenkirche St. Jakob in Regensburg. Skulptur und stilistisches Umfeld. Regensburg 2001

STOCKER 2005 — Mona STOCKER: Die Baugeschichte der Regensburger Schottenkirche St. Jakob und ihres Kreuzgangs. In: Scoti Peregrini in Sankt Jakob. 800 Jahre irisch-schottische Kultur in Regensburg. Regensburg 2005, 36–46

STRAKA 1904–1905 — Cyril Antonín STRAKA: Náhrobek opata kláštera Milevského Františka z Vepic (1383–1404). In: Památky archeologické a místopisné XXI, 1904–1905, 423–430

STROBEL 1965 — Richard STROBEL: Romanische Architektur in Regensburg. Kapitell, Säule, Raum. Nürnberg 1965

STROBEL 1996 — Richard STROBEL: St. Jakob zu Regensburg. Architektur und Geschichte. In: Helmut-Eberhard PAULUS / Hermann REIDEL / Paul WINKLER: Romanik in Regensburg. Kunst, Geschichte, Denkmalpflege. Regensburg 1996, 147–153

STROBEL 2009 — Richard STROBEL: Prüfening und die „Hirsauer Bauschule“. In: Maria BAUMANN (ed.): Mönche, Künstler und Fürsten. 900 Jahre Gründung Kloster Prüfening. Regensburg 2009, 36–39

SVOBODA 1963 — Bedřich SVOBODA: Hradištní pohřebiště s dřevěnou stavbou v Žalanech u Teplíc. In: Památky archeologické 54, 1963, 266–307

ŠAMÁNKOVÁ 1958 — Eva ŠAMÁNKOVÁ: K počátkům žebrové klenby v české středověké architektuře. Z výsledků průzkumu v orlické zátopové oblasti. In: Zprávy památkové péče XVIII, 1958, 166–167

ŠEBESTA 2013 — Pavel ŠEBESTA: Geneze nejstarších kostelů v Chebu. In: Archaeologia historica 38, 2013, 291–308

ŠIMÁK 1938 — Josef Vítězslav ŠIMÁK: České dějiny I. Praha 1938

ŠIROKÝ/NOVÁČEK 2011 — Radek ŠIROKÝ / Karel NOVÁČEK: První etapa výzkumu v areálu premonstrátské kanonie v Teplé. In: Památky západních Čech, 2011, 37–47

ŠKABRADA 1980 — Jiří ŠKABRADA: Zjištění románské stavební etapy v kostele Narození P. Marie v Kostelci nad Vltavou, okr. Písek. In: Archaeologia historica 5, 1980, 329–334

ŠOLLE 1984 — Miloš ŠOLLE: Staroslovanské hradisko. Charakteristika, funkce, vývoj a význam. Praha 1984

ŠOLLE 1991 — Miloš ŠOLLE: Kostel P. Marie na Budči (okr. Kladno) podle archeologického výzkumu v letech 1975–1980. In: Památky archeologické 82, 1991, 231–265

ŠOLLE 1993 — Miloš ŠOLLE: Přemyslovská a děpoltická Kouřim podle výzkumu z let 1967–1977. In: Archeologické rozhledy 45, 1993, 268–278

ŠPALE 1995 — Václav ŠPALE: Restaurátorský průzkum na fasádách románské baziliky Navštívení Panny Marie v Milevsku (nepublikovaný průzkum). 1995

TAUSCH 2010 — Sabine TAUSCH: St. Georg in Prüfening. In: 900 Jahre Prüfening. Regensburg 2010, 51–60

TOMASZEWSKI 1974 — Andrzej TOMASZEWSKI: Romańskie kościoły z emporami zachodnimi na obszarze Polski, Czech i Węgier. Wrocław 1974

THOMA 1999 — Juraj THOMA: Doudleby, okr. České Budějovice. Záchranný archeologický výzkum u kostela sv. Vincence. In: Michal LUTOVSKÝ (ed.): Archeologie ve středních Čechách. K počtě 65. narozenin Jiřího Slámy. Praha 1999, 465–468

THOMA/THOMOVÁ 2000 — Juraj THOMA / Zuzana THOMOVÁ: Objev zbytků románské stavební fáze kostela sv. Jana Křtitele v Zátoni (okr. Český Krumlov). In: Archeologické výzkumy v jižních Čechách 13, 2000, 142–150

TRYML 2011 — Michal TRYML: Historie a archeologický průzkum. In: Eva BRADOVÁ: Kostel Stětí sv. Jana Křtitele v Dolních Chabrech. Praha 2011, 6–12

TŘEŠTÍK 1997 — Dušan TŘEŠTÍK: Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935). Praha 1997

TUREK 1993 — Rudolf TUREK: Otázka prvního sídla břevnovského konventu. In: Marie BLÁHOVÁ / Ivan HLAVÁČEK (ed.): Milénium Břevnovského kláštera (993–1993). Sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách. Praha 1993, 9–12

UNGER 1996 — Josef UNGER: Archeologický výzkum v areálu louckého kláštera. In: Jižní Morava. Vlastivědný sborník 32, 1996, 27–35

UNGER 2014 — Josef UNGER: Kostel sv. Linharta v Mušově. In: Jižní Morava 50, 2014, 217–256

UNTERMANN 2009a — Matthias UNTERMANN: Hirsau, Benediktinerkloster St. Aurelius und St. Peter und Paul. In: Suzanne WITTEKIND (ed.): Romanik. Geschichte der bildenden Kunst in Deutschland 2. München/Berlin/London/New York 2009, 439–441

UNTERMANN 2009b — Matthias UNTERMANN: Paulinzella, Benediktinerabteikirche S. Maria. In: Suzanne WITTEKIND (ed.): Romanik. Geschichte der bildenden Kunst in Deutschland 2. München/Berlin/London/New York 2009, 441–442

VALENTOVÁ 2005 — Jarmila VALENTOVÁ: Veltruby a Dobřichov – příspěvek k datování dvou středověkých lokalit na Kolínsku. In: Archeologie ve středních Čechách 9/2, 2005, 621–627

VARHANÍK 1989 — Jiří VAHRANÍK: Věžní empora kostela sv. Jiljí v Miroticích a její typ. In: Památky a příroda 14, 1989, 82–87

VARHANÍK 1993 — Jiří VAHRANÍK: Pozůstatky románského zastřešení kostela sv. Martina v Bernarticích. In: Zprávy památkové péče 3, 1993, 122–124

VARHANÍK 1998 — Jiří VAHRANÍK: K záchraně kostela v Červené nad Vltavou. In: Zprávy památkové péče LVIII, 1998, 293–304

VARHANÍK 2013 — Jiří VAHRANÍK: Kostel sv. Vavřince. Přehled dosavadních průzkumů stavby. In: HAVRDA/TRYML 2013 — Jan HAVRDA / Michal TRYML: Nebovidy. Středověká osada v pražském podhradí. Praha 2013, 171–186

VELÍMSKÝ 2009 — Tomáš VELÍMSKÝ: K problematice pozemkové držby českých velmožů a družiníků v období 11.–12. století. In: Studia mediaevalia Bohemica 1, 2009, 177–186

VELÍMSKÝ 2011 — Filip VELÍMSKÝ: Exegi monumentum. Svědectví pozdně románského tribunového kostela sv. Mikuláše v Potvorově. In: Eva DOLEŽALOVÁ / Petr MEDUNA (ed.): Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odníti. Praha 2011, 67–84

VELÍMSKÝ 2014 — Filip VELÍMSKÝ: Kostel sv. Jana Křtitele v Malíně (okr. Kutná Hora) ve světle dosavadního archeologického výzkumu. In: Jiří KROUPA /

Luboš POLANSKÝ / Jiří SLÁMA / Vojtěch VANĚK (ed.): Po stopách sv. Vojtěcha. Praha 2014, 175–198

VENCL 2004 — Slavomil VENCL: Dřevěná sakrální architektura a archeologie. *Ecclesia lignea* jako zvláštní případ archeologických pozůstatků snížené viditelnosti. In: Eliška KAZDOVÁ / Zdeněk MĚŘÍNSKÝ / Klára ŠABATOVÁ (ed.): K počtě Vladimíru Podborskému. Brno 2004, 517–524

VÍTOVSKÝ 2004 — Jakub VÍTOVSKÝ: Jan Krummenauer. In: Pavel VLČEK (ed.): Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha 2004, 270–271

VLČEK/ZAHRADNÍK 1995a — Pavel VLČEK / Pavel ZAHRADNÍK: Milevsko. Premonstrátský kostel Panny Marie (nepublikovaný stavebně historický průzkum). 1995

VLČEK/ZAHRADNÍK 1995b — Pavel VLČEK / Pavel ZAHRADNÍK: Milevsko, čp. 561 – „latinská škola“ (nepublikovaný stavebně historický průzkum). 1995

VLČEK/ZAHRADNÍK 1999 — Pavel VLČEK / Pavel ZAHRADNÍK: Milevsko, čp. 558. Dům s bránou (nepublikovaný stavebně historický průzkum). 1999

WISCHERMANN 1987 — Heinfried WISCHERMANN: Romanik in Baden Württemberg. Stuttgart 1987

WOCEL 1863a — Jan Erazim WOCEL: Kostel sv. Jiljí v Milevsku. In: Památky archeologické a místopisné 5, 1863, 232–235

WOCEL 1863b — Jan Erazim WOCEL: Die Baudenkmale zu Mühlhausen (Milevsko) in Böhmen. Wien 1863

ZAP 1859 — Karel Vladislav ZAP: Milevsko. In: Památky archeologické a místopisné 3, 1859, 213–225, 272–277

ZAP 1862 — Karel Vladislav ZAP: Založení kláštera milevského. In: Česko-moravská kronika. Praha, 1862, 677–682

ZELENKOVÁ 2014 — Pavla ZELENKOVÁ: Vývoj architektury premonstrátského kláštera a kostela sv. Jiljí v Milevsku ve středověku. In: Jiří KÁLAL (ed.): Milevsko. 830 let. 1184–2014. Milevsko 2014, 95–109

ZELENKOVÁ 2015 — Pavla ZELENKOVÁ: Die Architektur des Prämonstratenserklosters in Mühlhausen im Kontext mit der romanischen Architektur in Regensburg. In: Beiträge zur Geschichte des Bistums Regensburg 49, 2015, 27–44

ŽEMLIČKA 2003 — Josef ŽELIČKA: Stará cesta do Bechyňska. K vnímání prostoru a vzdáleností v přemyslovských Čechách. In: Jan KLÁPŠTĚ / Eva PLEŠKOVÁ / Josef ŽEMLIČKA (ed.): Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka. Praha 2003, 319–332